

**Az 1944/45-ös partizánmegtorlás Magyarokanizsán és
környékén, a levéltári iratok tükrében**

Készítette: Forró Lajos

Témavezető: Dr. Pallai László

**Debreceni Egyetem
Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola
Debrecen 2015.**

Tartalomjegyzék

1. Előszó	4
2. Bevezetés	6
3. Magyarellenes atrocitások a délvidéken 1944–45.	16
4. Historiográfiai áttekintés	22
5. A partizánmegtorlások folyamata és adminisztrációja Magyarkanizsán és környékén	33
5.1. Partizániratok a Vajdasági Levéltárban	33
5.1.1. <i>Bevezető</i>	33
5.1.2. <i>A 183-as fond</i>	35
5.1.3. <i>Feljelentések</i>	37
5.1.4. <i>A háborús bűnök megállapítása</i>	43
5.1.5. <i>Jegyzőkönyvek</i>	47
5.1.6. <i>Határozatok</i>	51
5.1.7. <i>Kartonok</i>	52
5.1.8. <i>Népellenségek</i>	52
5.1.9. <i>Ítéletek</i>	53
5.1.10. <i>Likvidálási névsorok</i>	57
6.2. A megtorlásokra vonatkozó iratok a Zentai Történelmi Levéltárban	59
6.2.1. <i>Bevezető</i>	59
6.2.2. <i>Magyarkanizsa, Horgos és Martonos Népfelszabadító Bizottságainak iratanyaga</i>	59
6.2.3. <i>A zentai Városparancsnokság iratai</i>	59
6.2.4. <i>A Zentai Járási Népbizottság iratai</i>	60
6.2.5. <i>Vagyonelkobzási iratok</i>	63
6.2.6. <i>Holtta nyilvánítás</i>	66
7. Az áldozatok mértéke a különböző forrástípusok alapján Magyarkanizsán és környékén	70
7.1. <i>Martonos vesztesége</i>	71
7.2. <i>Magyarkanizsa vesztesége</i>	88

7.3. Adorján vesztesége	115
7.4. Horgos vesztesége	119
8. Jellegzetes példák – egyéni sorsok	127
8.1. Apró István	127
8.2. Bagi Antal	130
8.3. Bakota Antal	135
8.4. Filiszter Kelemen	138
8.5. Holló Ferenc	140
8.6. Ózsvár Péter	143
8.7. Vitéz Ferenc	145
8.8. Werner Mihály	148
9. Összegzés	153
10. Bibliográfia	157

I. ELŐSZÓ

1992-ben kezdtem el foglalkozni a délvidéki magyarság 1944/45-ös tragédiájával. A témaválasztás oka személyes, mivel nagyapám, néhai Forró Lajos is ártatlan áldozata az 1944/45-ös partizánmegtorlásoknak. Ez a tény igen erős motivációnak bizonyult számomra a kutatások során. Erőt adott, amikor elcsüggedtem, határozottságot és kitartást, amikor falakba ütköztem. Idővel azonban rá kellett jönnöm, hogy a dolog pozitív oldala mellett a legnehezebb az objektivitás megőrzése. Egy kutató nem lehet a saját történetének a rabja és a téma feltárását, kutatását csak és kizárólag a tényekre alapozva folytathatja. Erre tettem én is kísérletet.

A kezdetektől fogva a régiókra bontás elvét követve Magyarkanizsa községgel¹ (1. számú melléklet) kapcsolatban kezdtem meg vizsgálódásaimat. A kutatásokat több vonalon indítottam el. Az oral history módszerét alkalmazva a még élő szemtanúkkal folytatott beszélgetések kapcsán több, mint húsz órányi anyag gyűlt össze. Emellett kutatásokat végeztem a Zentai Történelmi Levéltárban (A milošević-i rendszerben ez még nem volt engedélyezve és Fodor István levéltárigazgató bátorságának köszönhetően tudtam csak kutatni, aki titokban engedélyezte számomra az iratok átnézését) is. Érdekes dokumentumok kerültek nyilvánosságra, amelyeket – az 1944-es témával kapcsolatosan elsőként – publikáltam 1995-ben megjelent *Jelöletlen tömegsírok Magyarkanizsán, Martonoson és Adorjánon* című könyvemben. Akkor még úgy tűnt, hogy csak elvétve akadnak dokumentumok a délvidéki megtorlásokról.

Az 1990-es évek elejétől kezdődő kutatás – főképp az oral history módszerére épülve – betekintést engedett az 1944/45-ben történt magyarellenes atrocitásokba, azonban kb. 10–15 év alatt elért eredmények után elkezdődött az egy helyben topogás és számottevően nem sikerült új információkat szerezni. Hiányoztak a kor levéltári forrásai.

Az áttörést a magyar–szerb akadémiai bizottság megalakulását követően a szerbiai levéltárak megnyitása hozta. Végleg eloszlott az a tévhit, miszerint a partizánok nem dokumentálták a népirtást. A jelenlegi ismereteink szerint – még ha történt is dokumentummegsemmisítés – az iratok nagy része megtalálható. Egyedül a belügyminisztérium levéltára – állítólag technikai megoldás hiánya miatt – nem kutatható, pedig valószínűsíthető, hogy értékes iratok vannak ott is a témával kapcsolatban.

---

¹ Magyarkanizsa község (Opština Kanjiža) – közigazgatási egység Szerbiában. Ezen belül a Vajdaságban, földrajzilag a Bácskában terül el. Területe 399 km². A község központja Magyarkanizsa (Kanjiža) város, amihez további 12 falu (Adorján (Adorjan), Horgos (Horgoš), Ilonafalu (Vojvoda Zimonić), Kishomok (Mali Pesak), Kispjac (Male Pijace), Martonos (Martonoš), Orom (Orom), Oromhegyes (Trešnjevac), Tóthfalu (Totovo Selo), Újfalu (Novo Selo), Velebit (Velebit), Völgyes (Doline) tartozik. A Lakosság száma 2002-ben 27 510 fő volt.

A Vajdasági Levéltárban, illetve a Vajdasági Múzeumban található likvidálási listákat átvizsgálva (Mezei Zsuzsanna levéltáros és Fodor István levéltár igazgató összesítése alapján) érdemben lehetett növelni a név szerint azonosított áldozatok számát. Ezek az iratok azonban számos – a korabeli partizániratokra jellemző – pontatlanságot, elírást tartalmaznak így forráskritika és alapos kutatás nélkül nem használhatók.

Az áldozatok létszámának pontosítása érdekében el kell végeznünk a településekre lebontott mikrokatatást. Egy-egy település iratainak minden részletre kiterjedő vizsgálata hozhat új eredményeket a kutatásban. Fontos, hogy az egy-egy személyre vonatkozó iratokat külön, részletesen is átvizsgáljuk és összehasonlítsuk. Molnár Tibor kollégámmal, a zentai Történelmi Levéltár megbízott igazgatójával Magyarkanizsa község iratanyagának átvizsgálására vállalkoztunk. Elvégezve a mikrokatatást Magyarkanizsa Községre vonatkozóan, az addigi – főképp az oral history módszerével végzett – kutatások alapján feltárt 198 áldozat mellé 39 új nevet sikerült találni, és így a község név szerint azonosított áldozatainak száma 237-re nőtt. Dolgozatomban az általam végzett kutatásokról számolok be.

A helységneveket minden esetben a ma használatos hivatalos magyar elnevezésükkel használom. Ugyanígy teszek az újvidéki Vajdasági Levéltár (Arhiv Vojvodine), a zentai Történelmi Levéltár (Istorijski Arhiv Senta), illetve Vajdasági Múzeum (Muzej Vojvodine) esetében is, ahol szintén a hivatalos magyar nevet használom.

A történelem olyan szeletének feltárására tettem kísérletet, amely 50 éven át elhallgatásra és feledésre volt ítélve az anyaországban és a Délvidéken egyaránt. Ez a délvidéki magyarságra erőltetett amnézia, sajnos sok helyen a mai napig is tart.

2. BEVEZETÉS

A trianoni békediktátummal az Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz csatolt délvidék magyar lakossága megszervezte az impériumváltást. Megkezdődött az itt élő magyarság – csaknem két évtizeden át tartó – központilag irányított fogyasztása és jogainak fokozatos csorbítása.

A politikai és kulturális újjászerveződés – Várady Imre jóvoltából – Nagybecskerekéről indult, majd további két délvidéki város Szabadka és Zombor – lett a szervezkedés kiindulópontja. Zomborban Falcione Árpád, volt magyar országgyűlési képviselő és dr. Palásthy Ödön, míg Szabadkán dr. Plaszkovics Lukács, Szabadka utolsó magyar főispánja köré tömörültek a helyi magyarok és egy magyar párt szervezésének gondolatai bontakoztak ki. A kezdettől bizalmatlanul szemlélő állam számos akadályt gördített az irredentának hitt magyar szerveződés elé. A Tisza mentén is folyt a szerveződés. Zentán dr. Sóti Ádám, Adán dr. Király Károly, Magyarkanizsán pedig dr. Batta Péter vettek részt a munkában. A szerveződést kezdetektől segítette a katolikus papság – Topolyán Barsi Viktor plébános, Horgoson Virág István² plébános, Adorjánon Horvát János plébános, Magyarkanizsán Márton Mátyás prépost-plébános – is. A párt alapelveit egy titkos megbeszélésen – Kutas-pusztán, egy tanyasi kúrián – fektették le 1921 májusában, a párt hivatalos megalakulására pedig 1922. szeptember 17-én vasárnap, Zentán került sor. Elnöke dr. Sántha György orvos, társelnökök pedig dr. Várady Imre (Nagybecskerek), dr. Gráber László (Pancsova), Falcione Árpád (Zombor), dr. Sóti Ádám (Zenta) lettek. A magyar kormány anyagi támogatását élvező párt hiába végezte munkáját szigorúan a vidovdáni alkotmány mentén, zaklatásnak volt kitéve. Programpontjai között az anyanyelvi oktatás, a kulturális egyesületek szabad működésének elősegítése, a választójogi törvény magyarokra nézve hátrányos megkülönböztetésének megszüntetése, a gazdasági szervezkedés szabadságának segítése volt.³

A Magyar Pártnak az 1925. február 8-án tartott parlamenti választásokon még nem sikerült mandátumot szerezni, de az 1927-es tartományi választásokon a hatvan képviselői helyből hat helyet szerzett meg. Az 1927-es parlamenti választásokon a párt szövetségre lépett a radikálisokkal és az ő listájukon dr. Várady Imre és dr. Strelitzky Dénes bekerült a parlamentbe. A községi képviselőtestületi választásokon váltakozó sikerrel szerepeltek. Szabadkán 14 képviselő került be a száztagú testületbe, Zentán a nyolcvan helyből 55-öt

---

² Virág István plébánost 1944-ben ítélet nélkül likvidálták Horgoson.

³ Csuka János: *A délvidéki magyarság története 1918–1941*. Budapest, 1995. 47–65. (A továbbiakban: Csuka 1995.);

tudtak megszerezni, de voltak – például Horgoson, Moholon és Adán – teljesen magyar összetételű testületek is.⁴

Az iskoláztatás terén is súlyos hátrányok érték a délvidéki magyarságot. Az állam fokozatos akadályokat gördített a magyar tagozatok elindítása elé, illetve elindult – főleg a középiskolai szinten – a magyar nyelvű iskolák leépítése.

A legsúlyosabb csapás a délvidéki magyarság számára a Svetozar Pribičević művelődési miniszter által jegyzett úgynevezett névelemzési rendelet, melynek értelmében a gyermekeket az iskolában a szülők és a nagyszülők nevének alapján lehetett beíratni. A rendelet figyelmen kívül hagyta azt a tényt, hogy sok esetben a szerb tagozatokba kényszerített magyarok nem is ismerték a nyelvet, illetve a rendelet a németeket és a zsidókat eleve elzárta a magyar tagozatra íratás lehetőségétől.⁵

A földreform szintén figyelmen kívül hagyta a délvidéki magyarokat, akik kimaradtak a földosztásból. Az emiatt (is) kisémmizett jugoszláviai magyarság a tengerentúlon keresett megélhetést. A jugoszláv hatóságok egyenesen támogatták a nem szláv lakosság Dél-Amerikába irányuló kitelepülését, melynek következtében 1920 és 1930 között 15074 magyar vándorolt ki a tengerentúlra vagy más európai országba.⁶

Az elüldözött, kivándorolt magyarok helyére az állam 14794 dobrovoljac (önkéntes)⁷ családot telepített a Délvidékre. Ebből Bácskába 6175 (más adatok szerint 6912), Bánátba 8384, Baranyába pedig 235 család költözött.⁸ Ekkor létesült Magyarkanizsa és Oromhegyes között egy teljesen új dobrovoljac falu, Velebit, amelyről a későbbiekben még lesz szó.

I. Sándor király a nemzeti ellentétek nyílt megnyilvánulásait látva 1929. január 6-án – miután egyeztetett a belgrádi pátriárkával – magához kérte a pártok vezetőit és bejelentette, hogy királyi diktatúrát vezet be. Részlet Sándor király proklamációjából: „*A Nemzetgyűlésben végbement szomorú viszálykodások és események megrendítették a nép ezen intézmény hasznosságába vetett hitét. A megjegyzések, de még a pártok és az emberek közötti leghétköznapibb kapcsolatok is teljességgel lehetetlenné váltak.*”⁹ A király betiltotta a pártok működését, és az ország nevét Jugoszláviára változtatta és 1931. szeptember 3-án – a diktatúra megszilárdítása érdekében – kibocsátotta az ún. oktrojált alkotmányt.

---

⁴ A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918-1947.* Budapest, 2004. 70–74. (A továbbiakban: A. Sajti 2004.)

⁵ A délvidéki iskolaügyről bővebben: A. Sajti 2004. 120–136.; Csuka 1995. 84–91.; Deák dr. Leó: *Magyar iskolaügyünk a jugoszláv uralom idején.* In: Csuka Zoltán (szerk.): *A visszatért Délvidék.* Budapest, 1941. 27–36.; Göncz Lajos: *A magyar nyelv Jugoszláviában* (Vajdaságban). Budapest–Újvidék, 1999.;

⁶ A. Sajti 2004. 139–141.

⁷ Szerbia, Crna Gora és Bosznia kopár vidékeiről a Vajdaságba telepített háborús önkéntesek.

⁸ A. Sajti 2004. 140.

⁹ *Sándor Király proklamációja.* In: A. Sajti Enikő (szerk.): *Jugoszlávia 1918–1941. Dokumentumok.* Szeged, 1989. 178.

A diktatúra tovább csorbította a délvidéki magyarok jogait. Betiltották a Magyar Pártot, és így az addig elért kis eredmények – tartományi és községi választások eredményei – is elvesztek. Gyakorlatilag lehetetlenné vált a kulturális egyesületek munkája, a magyar lapokat is sújtotta a cenzúra. Mindezek a magyar politikai elit visszavonulását eredményezték.¹⁰

A rendszer fellépett főleg azok a művelődési egyesületek ellen, amelyek a papság, illetve a katolikus egyház segítségével működtek.¹¹

Fontosnak tartom megemlíteni, a félreértések elkerülése végett, hogy a diktatúra bevezetése elsősorban a szerb–horvát ellentét megszüntetését célozta, nem pedig a kisebbségek jogainak csorbítását.

Az alkotmány bevezetése után alakult mag a Jugoszláv Nemzeti Párt, amelyben a magyarok hűségét az államhoz dr. Szántó Gábor szabadkai orvos volt hivatott képviselni, aki az 1931. november 1-jei választások alkalmával parlamenti képviselő lett. Ez volt az egyetlen lehetőség arra, hogy a kisebbségek – így a magyar kisebbség is – számára némi eredményeket érjenek el. Ennek ellenére Szántót mind a MP egykori tagjai, mind pedig Budapest árulónak tekintette.¹²

A marseille-i merénylet és a király halálát követően felerősödött a magyarok elleni irredenta vád, melynek hatására 2700 magyart utasítottak ki Jugoszláviából. Magyarország ellen a nagyhatalmi politika közreműködésével népszövetségi eljárás indult.¹³

Érdekes vizsgálnunk a magyar kormányok politikáját a SZHSZ Királyság, illetve Jugoszlávia irányába. Az első világháború után a megcsonkított, utat kereső Magyarország számára létkérdés volt a kisantant gyűrűjéből való kitörés. Erre a célra a legalkalmasabbnak déli szomszédunk látszott, éppen ezért a magyar kormány – a kisantant többi országához képest – a legóvatosabban fogalmazott a délvidéki magyarok kérdésében. Ennek minden bizonnyal létszámbeli okai is voltak, hiszen a délvidéki magyarság száma jóval kisebb volt, mint a romániahhoz, illetve a csehszlovák államhoz került honfitársaié. Ebben a folyamatban olyan esetek is adódtak, amikor Magyarország késznek mutatkozott arra, hogy a Jugoszláviával való kibékülés érdekében lemondjon a délvidéki területekre formált jogáról. Először 1935-ben Gömbös Gyula miniszterelnök említette ezt Otto Neurath német külügyminiszternek, majd 1937-ben Csáky István, a magyar külügyminiszter kabinetfőnöke is hasonlóképpen nyilatkozott. Mivel azonban Jugoszlávia politikai céljai elsősorban a Balkán irányába mutattak, eleinte nem mutatott komoly érdeklődést Magyarország felé. A

---

¹⁰ U.o. 81.

¹¹ Končar, Ranko: *A vajdasági magyar kisebbség helyzete a január hatodik diktatúra után*. In: Dévavári Zoltán (szerk.): *Tér és idő 1918 után. A kisebbségi politizálás lehetőségei (tanulmányok)*. Szabadka, 2013. 239–246.

¹² A. Sajti 2004. 82.

¹³ A Népszövetségi eljárásról bővebben: Ormos Mária: *Merénylet Marseille-ben*. Budapest, 1984. 174–200.

emelkedése a Német Birodalom erősödése, illetve Magyarország – az 1938 utáni területgyarapodások miatti – súlyának felértékelődése hozta. Ekkortól mindkét állam számára fontos volt a megegyezés keresése. Belgrád a baráti viszonytól függetlenségének megőrzését, míg Budapest a korábbi területgyarapodások biztosítását várta.¹⁴

A közeledés eredményeképpen 1937. április 28-án a miniszterelnök, Milan Stojadinović fogadta a betiltott Magyar Párt egykori politikusait, Várady Imrét, Sterliczky Dénest és Deák Leót. Az eredeti terv, a Magyar Párt újraindítása nem sikerült ugyan, de számos engedményt sikerült elérni. Váradyék ígéretet kaptak a névelemzés eltörlésére, kulturális egyesületek indításának engedélyezésére, illetve a magyar tanítók visszahelyezésére a magyar területekre. A megállapodások eredményeként 1938. decemberi választásokon a kormánypárt listáján Fodor Gellért bejutott a parlamentbe, Várady Imrét pedig 1939 januárjában szenátorrá nevezték ki.¹⁵

A világháború előtt Magyarország számára két alapvető cél fogalmazódott meg. Az egyik a fegyveres konfliktustól való távolmaradás, vagyis az ország semlegességének fenntartására, illetve a revíziós célok megvalósítása.¹⁶

1938. november 2-án az I. bécsi döntés értelmében Magyarország visszakapta a Felvidék egy részét. Pozsony és Nyitra Szlovákiánál maradt, viszont Kassa, Ungvár, Munkács és környékük visszatért az anyaországhoz. Ezzel Magyarország területe 11 927 km²-rel és 1 millió 60 ezer főnyi lakossal nőtt. Kiderült, hogy a további revízióhoz Németország támogatása nélkülözhetetlen, ezért az Imrédy vezette kormány igyekezett a német barátságot erősíteni. Megalakult a Volksbund, majd januárban Magyarország jelezte kilépési szándékát a Népszövetségből és csatlakozási szándékát az Antikomintern Paktumhoz. Ezt követően Németország áldásával 1939. március 15. és 18. között – kisebb harcok árán – Kárpátalja is visszatért, és a Magyar Királyság területe újabb 12 ezer km²-rel, és 700 fővel bővült.¹⁷

Hitler a lengyelek elleni háborúban számított Magyarország támogatására, de csalódnia kellett, hazánk a hagyományos lengyel–magyar barátság okán, illetve félve, hogy elveszíti Nagy-Britannia jóindulatát, távolmaradt a harcoktól, sőt Teleki a harc eldőlte után megnyitotta a határt a lengyel menekültek előtt. Németország ennek ellenére – főleg a szovjet előretörés lehetősége miatt – áldását adta Erdély visszavételére. Az ezzel kapcsolatos román–magyar tárgyalások elakadtak, és a revízió végül német–olasz döntőbíráskodás mellett

---

¹⁴ Hornyák Árpád: *Jugoszláv-magyar államközi kapcsolatok, 1920–1941*. In: Glatz Ferenc (szerk.): *Magyarok és Szerbek 1918-2012. Együttélés múltfeltárás, megbékélés*. Budapest, 2013. 83–94. (A továbbiakban Hornyák 2013.)

¹⁵ A. Sajti 2004. 85–89.

¹⁶ Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, 2005. 247. (A továbbiakban: Romsics 2005.)

¹⁷ U.o. 246–247.

1940. augusztus 30-án született meg Bécsben (II. bécsi döntés), amelynek értelmében Magyarország 43 ezer km²-t kapott vissza 2,5 millió lakossal. Az újabb területgyarapodásnak azonban ára volt. Magyarország 1940. november 20-án csatlakozott a német–olasz–japán háromhatalmi egyezményhez, amellyel tulajdonképpen feladta az el nem kötelezettségét.¹⁸

A területgyarapodásoknak köszönhetően Magyarország súlya megerősödött a szomszédaihoz képest. Jugoszlávia, aki előtt nem volt titok, a magyar területi igény, külpolitikailag fokozatosan gyengült. A semlegesség igénye és a háborúból való kimaradás óhaja nyitásra kényszerítette Magyarországot felé. A baráti viszony kialakítása Budapestnek is érdekében állt mellyel az addig megszerzett területeket kívánta biztosítani a szlovák és a román igényekkel szemben.¹⁹ Ebben a szellemben került sor 1940. december 12-én a magyar–jugoszláv örök barátsági szerződés aláírására.²⁰

A Görögország ellen tervezett támadás miatt azonban Hitler azt szerette volna, ha Jugoszlávia is csatlakozik a háromhatalmi egyezményhez, sőt 1941. március elején személyesen figyelmeztette Pál régensherceget ennek szükségességére.²¹ Jugoszlávia – főként Németország katonai erejétől félve – a csatlakozás mellett döntött és Dragiša Cvetković miniszterelnök és Aleksandar Cincar-Marković külügyminiszter március 25-én Bécsben aláírták a szerződést.²²

1941. március 27-én a paktum ellen felkelés robbant ki Belgrádban, és katonatisztek egy csoportja államcsínyt hajtott végre. Az új kormány vezetője Dušan Simović tábornok lett, Pál régensherceg helyére pedig II. Péter került.

Az események hatására Hitler kiadta hadműveleti utasítását Jugoszlávia ellen, melyben Olaszországot, Magyarországot és Bulgáriát tervezte megnyerni.²³

Magyarország számára ezzel lehetőség nyílt a déli revízióra, és a négy hónappal korábban megkötött örök barátsági szerződés ellenére elkezdődtek az egyeztetések. Horthy 1941. március 28-án levélben tájékoztatta Hitlert, hogy hajlandó teljesíteni a német kéréseket, és megírta, Magyarország „teljesen összeforrottnak” érzi magát Németországgal.²⁴

Teleki Pál továbbra is a szerződés megszegése ellen volt, és megpróbálta a következő feltételeket elfogadtatni: Csak akkor támadjon Magyarország, ha Jugoszlávia felbomlik és a horvátok kikiáltották függetlenségüket; ha a jugoszláv katonai és politikai hatalom az ott élő

---

¹⁸ U.o. 247–249.

¹⁹ Hornyák 2013. 90–91

²⁰ A. Sajti 2004. 97.

²¹ Sipos Péter: *Jugoszlávia felosztása 1941-ben*. In: Glatz Ferenc (szerk.): *Magyarok és Szerbek 1918-2012. Együttélés múltfeltárás, megbékélés*. Budapest, 2013. 112–113.

²² Szakály Sándor: *A Délvidék visszafoglalása és a magyar katonai vezetés*. In: Glatz Ferenc (szerk.): *Magyarok és Szerbek 1918-2012. Együttélés múltfeltárás, megbékélés*. Budapest, 2013. 138–139. (A továbbiakban Szakály 2013.)

²³ A. Sajti 2004. 153.

²⁴ Szinai Miklós – Szűcs László (szerk.): *Horthy Miklós titkos iratai*. Budapest, 1965. 289–290.

magyarok ellen fordul; ha a német katonai akció következtében vákum támad a magyarlakta területeken. Nagy-Britannia, Barcza György londoni követen keresztül jelezte Teleki felé, hogy Magyarország részvétele a Jugoszlávia elleni akcióban nem elfogadható, és amennyiben az ország átengedi a német csapatokat, az a diplomáciai viszony megszakításához vezet, amennyiben pedig katonailag is részt vesz a támadásban, akkor az Magyarország ellen háborús okként értelmeződik.²⁵

Magyarország előtt két lehetőség kínálkozott. Engedni Hitlernek és ezzel további területeket visszaszerezni, viszont elveszíteni a szövetségesek rokonszenvét, vagy ellenállni és megkockáztatni egy esetleges német megszállást. Teleki Pál miniszterelnök a felelősség súlya alatt összeroppan és 1941. április 3-án főbe lőtte magát.²⁶

1941. április 6-án Németország megtámadta Jugoszláviát, majd április 10-én a Horvátország önnállóságát kinyilvánító zágrábi döntést követően – miután Jugoszlávia megszűnt – született meg Horthy kormányzó hadparancsa a Délvidék visszafoglalására.²⁷

A magyar hadsereg (3. hadsereg és a gyorsadtest) április 11-én kezdte meg a támadást. A hadműveletekben a Gorondy-Novák Elemér altábornagy vezette 3. hadsereg négy hadteste (I. hadtest – Decleva Zoltán, IV. hadtest – Horváth László, V. hadtest – Silley Antal, gyorsadtest – Dálnoki Miklós Béla) vett részt.²⁸ Mivel komoly ellenállásba nem ütközött – egyedül Petrőcnél volt említésreméltó harc, amelyben 65 magyar katona esett el – néhány nap alatt elérte a régi határt.²⁹ Ezzel Magyarország újabb területekkel gyarapodott, megszerezte Bácskát, a baranyai háromszöget és a Muraközt, mintegy 11,5 ezer km²-t. Az ugyancsak Magyarországnak ígért Bánság jugoszláv része viszont német katonai igazgatás alá került. A Nagy-Britannia által beígért hadüzenet elmaradt, a szigetország csak a diplomáciai kapcsolatokat szakította meg Magyarországgal.³⁰

A jugoszláv hadsereg komoly csaták nélkül 1941. április 17-én tette le a fegyvert. A 600 000 fős hadsereg több mint fele (375 000) került hadifokszámba.³¹

A trianoni békediktátumot elfogadni képtelen délvidéki magyarság döntő többsége felszabadítóként fogadta a bevonuló magyar katonákat.

A háború után a háborús bűnöket vizsgáló vajdasági bizottság szerint a magyar bevonulás alkalmával 3506 személyt öltek meg.³² A korabeli magyar adatok ennél lényegesen

²⁵ Tilkovszky Lóránt: *Teleki Pál és a magyar-jugoszláv viszony*. In: Harsányi Iván – Tóth Gábor (szerk.): Kutatási füzetek 3. Pécs, 1996. 7–8.

²⁶ Juhász Gyula: *A Teleki-kormány külpolitikája 1939–1941*. Budapest, 1964. 301–309.; A.Sajti 2004. 154.

²⁷ Szakály 2013. 142.

²⁸ A délvidéki hadműveletekről részletesen: Horváth Csaba – Lengyel Ferenc: *A délvidéki hadművelet 1941. április*. Budapest, é.n. (A továbbiakban: Horváth – Lengyel é.n.)

²⁹ A. Sajti 2004. 156–157.

³⁰ Romsics 2005. 251–252.

³¹ Major Nándor: *Jugoszlávia a második világháborúban*. In: Múltunk 50. évf. (2005.) 1. sz. 43.

kevesebb áldozatról – 1435 fő – számolnak be. A magyar honvédség vesztesége 7 tiszt és 119 katona volt.³³

Werth Henrik vezérkari főnök a visszafoglalt területeken – kivéve a Muraközt – bevezette a szükségszerű katonai közigazgatást. A megfogalmazás szerint erre a megszűnt jugoszláv közigazgatás és a kialakuló rendszeres magyar katonai közigazgatás – melynek kiépülése április 17-én, Jugoszlávia kapitulációja után került sor – közötti időszakban volt szükség.³⁴

A magyar csapatok már 1941. április 11-én azt a parancsot kapták, hogy az 1918. október 31-e után betelepülteket ki kell utasítani az országból. A kiutasítás pontos menetét a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács *Irányelvek az internáltakkal való eljárásra* című rendelete tartalmazta. A kiutasítottakat kezdetben áttették a határon (néha illegálisan is a német kormány tiltakozása miatt), majd később a Duna mentén felállított internálótáborokba kerültek. A kiutasítottak, illetve kitelepítettek száma 24921 fő volt. Helyükre megkezdődött a 3279 bukovinai székely (13200 fő), illetve a 395 boszniai magyar család (1552 fő) betelepítése a Délvidékre.³⁵

A magyarok által visszafoglalt részeken a kommunisták – akik megmaradtak a Tito vezette pártban, és nem csatlakoztak az anyaországi szervezethez – szabotázsakciókat hajtottak végre. Az első akció az Óbecse határában learatott gabona felgyújtása volt. A végrehajtásban részt vett Momčilo Šaranović és Szőke István. Ezt követően 35 – több ízben tűzharccal végződő – szabotázsakcióra került sor 1941. július és október között. A Bácskában elfogott szabotőrök felett a Szegedi Törvényszék Rögtönítélő Bírósága ítélt. A vezérkar új főnöke, Szombathelyi Ferenc kérte, hogy ezekben az ügyekben kizárólag ő járhasson el, amire a minsztertanácstól október 28-án engedélyt kapott. A jelentés szerint 15 bírósági eljárásban 116 főt találtak bűnösnek hűtlenség vádjában, akik közül 93 személyt ítélték halálra, és az ítéletet 64 esetben végre is hajtották. Ha ehhez hozzáadjuk a szegedi törvényszék ítéleteit, akkor megállapíthatjuk, hogy a jugoszláv kommunista mozgalom 71 tagját végezték ki.³⁶

Szerb források szerint 1941 júniusa és 1942 októbere között mintegy 350 párttagot végeztek ki, akasztottak fel vagy vertek agyon a rendőrségen, illetve 5000 embert zártak internálótáborokba.³⁷

---

³² Mészáros Sándor: *Holtta nyilvánítva. Délvidéki magyar fátum 1944–45. I. Bácska*. Budapest, 1995. 8–9. (A továbbiakban: Mészáros 1995.); A. Sajti 2004. 172.

³³ A. Sajti 2004. 172.

³⁴ U.o. 161.

³⁵ U.o. 187–190., 211., 228.

³⁶ U.o. 271–272.

³⁷ *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941–1945*. Beograd, 1957. 61.

A kihallgatásokról, az állítólagos kínzásokról Topolya térségben Brindza Károly párttag szól – sok helyen igen egyoldalúan, nem kellő tudományos igénnyel – 1971-ben megjelent, Topolya és vidéke munkásmozgalmáról szóló könyvében.³⁸

A halálos ítéletek elrettentő szándéka ellenére Bácska déli részein tovább folytak a szervezkedések. A hatóságok besúgók segítségével próbálták a tevékenységek nyomára bukkanni. 1941. december 17-én a zsablyai 55/1 számú határvadász őrs tűzharcba keveredett a partizánokkal, és a partizánok egy csendőrt és egy honvédet lelőttek.³⁹

A vezérkar és az egész magyar katonai közvélemény a partizánmozgalom felszámolására törekedett, ezért a Bácska–Duna–Tisza háromszögbe jelentős katonai erőket csoportosított. Foglyokat ejtettek, és a tőlük kapott vallomás alapján kirajzolódott egy nagyarányú felkelés terve, amelyet 1942. január 6-ára, a szerb karácsonyra terveztek. Szombathelyi Ferenc vezérezredes, a vezérkar főnöke a Sajkás vidéken razziát rendelt el, és a szegedi V. hadtest parancsnokát Feketehalmy-Czeydner Ferenc altábornagyot bízta meg a razzia lebonyolításával. Mozgósították Grassy József ezredes parancsnoksága alatt a Zomborban állomásozó 15. gyalogdandárt Újvidék környékére, a kiskunhalasi 20/1. zászlóalj pedig Zsablyára helyezték. A 2. lovasdandár páncélozott gépkocsizó századát Deák László ezredes alá rendelték. Január 6-án megkezdődött a terület lezárása és átvizsgálása. Sorra vették a Sajkás vidékének falvait. A túlkapásoktól sem mentes és a polgári lakosságot is sújtó akcióban tömegesen gyilkoltak meg embereket.⁴⁰

Feketehalmy-Czeydner Ferenc altábornagy 1942. január 12-én közölte a Belügyminisztériummal, hogy a partizánok Újvidékre húzódtak, a razziát ki kellene oda is terjeszteni. Saját maga dolgozta ki a terület átvizsgálásának tervét. Január 21-én hirdeteményeket ragasztottak ki Újvidék utcáin, amelyben bejelentették a rendőri vizsgálatokat. Az első napon a megbízhatatlan szerb és zsidó származású lakosokat a leventeotthonban működő igazoló bizottság elé hurcolták.⁴¹

Bajcsy-Zsilinszky Endre délvidéki barátjától, Popovics Milántól tudomást szerzett 1942. január 19-én a január 4-i zsablyai felkelésről, és az utána következő razziáról. Másnap levelet intézett a miniszterelnökhöz, melyben ismertette az eseményeket. Mindez nem gátolta meg a magyar hatóságot, hogy január 21–23 között tovább folytatódjon a razzia.⁴²

A kegyetlenkedések híre Budapestre is eljutott, és Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök megparancsolta az atrocitások beszüntetését. A további napokban a razzia még

---

³⁸ Brindza Károly: *Mond el helyettem, elvtárs...* Újvidék, 1971.

³⁹ Forró Lajos: *Jelöletlen tömegsírok Magyaránizsán, Martonoson és Adorjánon*. Szeged, 1995. 13. (A továbbiakban Forró 1995.)

⁴⁰ A. Sajti 2004. 274.

⁴¹ U.o. 277–280.

⁴² Víg Károly: *Bajcsy-Zsilinszky Endre*. Budapest, 1992. 211–212. (A továbbiakban Víg 1992.)

kegyetlenebbül folytatódott. Január 23-án Nagy Miklós, Újvidék polgármestere a razzia felfüggesztését követelte Grassy József vezérőrnagytól. Feketehalmy-Czeydner január 24-én kiadott rendeletében a hadművelet folyamatos befejezését látta jónak. A razzia így kiterjedt Óbecsére és Szenttamásra is. Január 30-án Szombathelyi parancsot adott a dél-bácskai razzia befejezésére.⁴³

Az áldozatok számával kapcsolatban meglehetősen pontos adatok állnak rendelkezésre, mely szerint a razzia során 3340 embert – 2550 szerbet, 743 zsidót, 11 magyart, 13 orosz, 7 németet, 2 horvátot, 1 szlovákot és 13 ruszint – öltek meg.⁴⁴

Bajcsy-Zsilinszky Endre február 4-én Horthy számára elkészített egy emlékiratot, melyben részletesen beszámolt a délvidéki terrorakciókról.⁴⁵ Rajta kívül Peyer Károly és Rassay Károly is szigorú vizsgálatot követelt. Ennek hatására a vezérkari főnök 1942 áprilisában különleges bizottságot rendelt a helyzet kivizsgálására, melyet Babos József hadbíró ezredes vezetett.⁴⁶ Az eljárást 1943. december 14. és január 14. között folytatták le⁴⁷, a vádlottak azonban az ítélethozatal elől 1944. január 15-én Németországba szöktek. Az ittmaradt 11 csendőrtisztet 10–15 évig terjedő fegyházra ítélték és az áldozatok hozzátartozói számára – a második világháborúban egyedülálló módon – megindult a kárpótlás folyósítása (de ez a zsidó áldozatokra nem terjedt ki). A kártalanítást Magyarország német megszállását követően Sztójay leállította.⁴⁸

A budapesti népbíróság 1946. március 30-án ítéletet hirdetett Szombathelyi Ferenc ügyében. Bűnösnek mondta ki, és 1946. május 25-én életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte, majd 1946. augusztusában Feketehalmyval, Grassyval és Zöldivel együtt kiadták Jugoszláviának. 1946-ban Újvidéken újra megrendezték a pert. 1946. október 31-én mondták ki a halálos ítéletet Szombathelyi Ferencre, Feketehalmy-Czeydner Ferencre, Grassy József, Zöldi Mártonra, továbbá Nagy Miklós újvidéki polgármesterre, Popovics Milán volt bácskai nemzetgyűlési képviselőre és Perepatics Pál újvidéki kereskedőre.⁴⁹

Kállay Miklós miniszterelnöksége idején is a partizánmozgalom felszámolására törekedtek, azonban a módszerek változtak. Kállay úgy próbálta felszámolni a mozgalmakat, hogy közben ne veszítse el délvidéki potenciális támogatóit. Keresztes-Fischer

---

⁴³ A. Sajti 2004. 280–282.

⁴⁴ U.o. 282.; Pihurik Judit: *Az 1942-es csurogi razzia ügyében indított nyomozás és per vizsgálatának tanulságai (1967–1973)*. Előadás, Történelmi Kávéház, 2015. június 11. <https://www.youtube.com/watch?v=T7ZarQLMv3c>

(A letöltés ideje: 2015. szeptember 10.)

⁴⁵ Vigh 1992. 212.

⁴⁶ Forró 1995. 15.

⁴⁷ Az eljárást teljes terjedelmében közli: A. Sajti Enikő – Markó György: *Ismeretlen dokumentum az 1942. januári délvidéki razzia résztvevőinek peréről 1943. december 14. – 1944. január 14.* In: *Hadtörténeti Közlemények*, 1985/2. 426–456.

⁴⁸ A. Sajti 2004. 303–306.

⁴⁹ Forró 1995. 15–16.

belügyminiszter 1943. február 16-ai minisztertanácson felvetette az internálások és kiutasítások felülvizsgálatát, a Matica Srpska ügyét, az agrárkérdés szerbekre vonatkozó sérelmeinek ügyét, valamint a pravoszláv egyház vagyoni helyzetének tisztázását.⁵⁰

A helyzet Magyarország német megszállása után erősödött, ugyanis a Sztójay-kormány fokozta a keménykez politikáját. Megkezdődött a közigazgatásban dolgozó tisztségviselők leváltása, a német nemzetiségűek kényszertoborzása a Védőosztalba (SS), a szerbek munkaszolgálatra hurcolása és zsidóság haláltáborokba szállítása.⁵¹

A front közeledett, a partizántevékenységek felerősödtek. 1944 szeptemberében megkezdődött a magyar katonaság és a hatóságok kivonulása a délvidékről.

---

⁵⁰ A. Sajti 2004. 307–308.

⁵¹ U.o. 313–314.

3. MAGYARELLENES ATROCITÁSOK A DÉLVIDÉKEN 1944–45.

1944. október 1-jén a szovjet hadsereg és Tito partizánjai a Bánság területére léptek és ezzel megkezdődött a Vajdaság visszafoglalása. Malinovszkij marsall csapatai hamar áttörték a 3. Magyar Hadsereg arcvonalát, és a 2. Ukrán Front balszárnya október 8-án már Szegedet fenyegette.⁵² A Vörös Hadsereg átkelt a Tiszán és megkezdődtek a Bácskai hadműveletek. Sorra foglalták vissza a Tisza-menti településeket (Magyarkanizsa, Zenta, Becse, Péterréve, Mohol), végül október 10-én Szabadkát. Bácska nyugati, középső, déli részein nagyobb volt az ellenállás, de október végére ezek is elestek. A németek tömegével menekültek, de kb. 200.000 német itt ragadt. A magyar lakosságból kb. 40.000-en menekültek el. Főleg a Magyarországról idehelyezett közigazgatási személyzet, vitézi családok, illetve mintegy 17.000 a délvidékre telepített székely.

1944. október 17-én Titonak, a népfelszabadító hadsereg és a partizánegységek parancsnokának utasítására katonai igazgatást vezettek be Bácska, Bánság és Baranya területén. (A katonai közigazgatás nem volt hosszú életű, a következő év január 27-én megszüntették, a helyi hatalom a népi bizottságok kezébe került.) A katonai közigazgatás bevezetésére azért volt szükség, hogy kétségtelenné tegye a terület nemzeti hovatartozását. Tito szerint: *„Azok a rendkívüli körülmények, amelyek között e területek a megszállás idején éltek, valamint annak szükségessége, hogy minél gyorsabban és teljesebben hárítsunk el minden olyan szerencsétlenséget, amelyet a megszállók és az idetelepített idegen elemek okoztak népiünknek, valamint a gazdaság teljes mobilizálása a népfelszabadító háború minél sikeresebb folytatása érdekében megköveteli, hogy kezdetben minden hatalom a hadsereg kezében legyen.”*⁵³ Az „idetelepített elemeken” a helyi németeket és a magyarokat értették, a cél tulajdonképpen – ahogyan Ivan Rukovina vezérőrnagy, a katonai közigazgatás parancsnoka fogalmazott – *„a terület délszláv jellegének megőrzése”* volt.

Nikola Petrović, a Jugoszláv Kommunista Párt Tartományi Bizottságának tagja a Vajdasági Népfelszabadító Egységfront lapjában, a Slobodna Vojvodinában „történelmi határozatnak” nevezte a katonai közigazgatás bevezetését. *„A német és a magyar hódító hordákat ugyan szétvertük, illetve nyugat felé szorítottuk, de az általuk széthintett mérges gyomot még nem irtottuk ki gyökerestől. [...] Az idegen elemek tíz- és százezrei – akiket azokra a területekre telepítettek, ahol elődeink irtották ki az erdőket, csapolták le a mocsarakat, megteremtve a civilizált élethez szükséges feltételeket – még mindig lövöldöznek a sötétből harcosainkra, s az orosz katonákra, és mindent megtesznek, hogy megakadályozzák*

⁵² Ungváry Krisztián: *A magyar honvédség a második világháborúban*. Budapest, 2005. 332.

⁵³ A. Sajti 2004. 320.

a helyzet normalizálódását, arra készülve, hogy ebben a számunkra nehéz helyzetben a kellő pillanatban ismét a hátunkba döfjék a kést. [...] A nép érzi, hogy elengedhetetlen volt ez az intézkedés, s hogy szükség van olyan határozott lépésekre, amelyek biztosítják Bánát, Bácska és Baranya jugoszláv jellegét”⁵⁴ – írta.

A jugoszláv katonai közigazgatás szigorú katonai kontroll alatt engedélyezte a néphatalmi szervek működését, és sürgette a népi őrsegek felállítását. A kisebbségeknek viszont megtiltotta a népi bizottságok megalakítását. A magyaroknak és a németeknek tilos volt az utazás és az anyanyelvhasználat. Sőt egészen kirívó esetek is előfordultak. A kényszermunkára kirendelt óbecsei magyaroknak és németeknek a könnyebb ellenőrizhetőség végett a jobb karjukon fehér karszalagot kellett viselniük.⁵⁵

Minden településen létrehozták a népfelszabadító bizottságokat, mint a politikai hatalom szervezeteit. A bizottságok létrehozásával párhuzamosan helyi fegyveres népőrsegeket alakítottak kizárólag délszláv tagokkal. Megkezdtek működésüket a háborús bűnöket vizsgáló bizottságok, melyek feladata az volt, hogy felkutassák és megbüntessék a háborús bűnösöket.

A megtorló intézkedések oka az ideológiai és etnikai alapú tisztogatás mellett a bizalmatlanság volt. Az újvidéki Magyar Szó 1990. június 8-i számának, *Közös íróasztalunk* című rovatában közli Juhász Géza, újvidéki főiskolai tanár, író levelét, amelyben az elmeséli, hogy egy alkalommal magyarországi antifasiszta harcosok küldöttsége járt náluk, s ő tolmácsolt a jugoszláv és a magyar küldöttség között. A jugoszláv küldöttség egyik tagja mesélte, hogy a megtorlásokat megelőzően egy csurogi és zsabjai delegáció – amelynek ő maga is tagja volt – kereste fel Titot és engedélyt kért a főparancsnoktól, hogy megbosszulhassák a megszállás alatti sérelmeiket. Emellett azt is követelték, hogy minden olyan magyar családot telepítsenek ki, akik nem támogatták a népfelszabadító mozgalmat. A küldöttség tagja szerint Tito rábólintott a kérésekre.⁵⁶

Az itt élő magyarság legnagyobb részét – polgári lakosság lévén – semmilyen háborús bűn nem terhelte.⁵⁷ Az ittmaradásért azonban a bácskai magyaroknak súlyos árat kellett fizetniük 1944 október–november–decemberében. Halálos ítélettel ért fel, ha valakiről ezekben a napokban kiderült, hogy a magyar éra alatt közhivatalt viselt, leventeoktató volt, tagja volt a nyilaskeresztes pártnak (függetlenül attól, hogy az illető bűnös volt vagy sem), magyar katonaként szolgált, vagy lelkesen fogadta az 1941-ben bevonuló magyar honvédeket.

---

⁵⁴ U.o. 321.

⁵⁵ U.o. 321.

⁵⁶ Mészáros Sándor: *Holtta nyilvánítva. Délvidéki magyar fátum 1944–45. I. Bácska*. Budapest, 1995. 28. (A továbbiakban: Mészáros 1995.)

⁵⁷ Azok a polgári lakosok akik valamiféle bűnt követtek el szerb polgártársaik ellen, elmenekültek a kivonuló magyar hadsereggel. Ezt a jelenséget később részletesen tárgyalom.

Sokan estek áldozatul szerb polgártársaik személyes bosszújának is. Talán kirívó, de semmiképpen nem egyedi példaként említhetjük meg annak a helyi magyarnak az esetét, aki azért került rá a háborús bűnösök listájára, mert nem fizette meg szerb falubelijének a kölcsön után járó kamatot.⁵⁸

Az általam vizsgált területen a „kivégzések” megelőzték a bizonyítási eljárásokat. A likvidálásokat követően gyűjtötték be a feljelentéseket, készítették el a jegyzőkönyveket és nyilvánították háborús bűnössé, a már meggyilkolt civil polgárokat.

A hatalom megszerzése érdekében Tito leszámolt:

1. *Ideológiai alapon* potenciális ellenfeleivel, szerbekkel, horvátokkal és szlovénekkal is. (Amikor a britek átadták a jugoszláv hadseregnek a Bleiburnnál magukat megadó horvát sorkatonákat, usztasákat és egyéb horvát menekülteket, Tito parancsára több tízezer hadifoglyot és polgári személyt végeztek ki. Alojzije Stepinac⁵⁹ horvát katolikus püspököt 16 év börtönre ítélték. Draža Mihajlović⁶⁰ csetnik vezér, egykori szerb hadügyminiszter sem kerülhette el a sorsát. 1946-ban elfogták, halálra ítélték és kivégezték.)

2. A magyarokkal és a németekkel kapcsolatban *etnikai tisztogatásról* is beszélhetünk. Ezt bizonyítja a katonai közigazgatás parancsnokának kijelentése, miszerint a cél „*a terület délszláv jellegének megőrzése*”.

A magyarok elleni atrocitásoknak legfőképpen etnikai alapja volt, ellentétben a szláv lakosság elleni atrocitásokkal, ahol inkább az ideológiai alap játszott közre. A kettő között hasonlóság abban mutatkozik, hogy a háborús bűnössé nyilvánított személyek vagyonára, nemzeti hovatartozásra való tekintet nélkül, szívesen tette rá a kezét a partizánhatalom,. Srđan Cvetković kutatásaiból tudjuk, hogy a Vajdaságban a népellenségnek minősített szerb népesség is súlyos retorziókat (kivégzések, vagyonelkobzások) szenvedett el.⁶¹

⁵⁸ Forró Lajos: „*Jelöletlen tömegsírok*”. In: *História*, XXXII. évfolyam, 8. szám. 4–6. 5.

⁵⁹ Alojzije Stepinac (Brezarić, 1898 – Krašić, 1898). Filozófiából és teológiából doktorált Rómában, majd a Collegium Germanicum Hungaricumban végzett teológiai tanulmányokat. 1930-ban pappá szentelték, majd zágrábi segédpüspök lett. A horvát katolikus egyház irányítását – mint zágrábi érsek – 1937-ben vette át. Előbb támogatásáról biztosította az usztasa államot, de később szót emelt az üldözött zsidók és szerbek érdekében. Pásztori levelet adott ki a horvát papsághoz, melyben kérte, hogy a zsidó és a szláv ortodox embereket kereszteljék át katolikussá, ezzel megmentve életüket. A világháború után a kommunista hatalom háborús bűnössé nyilvánította és tizenhat év szabadságvesztésre ítélte. Halála után a zágrábi székesegyházban temették el.

⁶⁰ Dragoljub „Draža” Mihailović (Ivanjica, 1893 – Belgrád, 1946). A csetnik mozgalom vezetője a második világháború alatt. Támogatta az emigráns kormányt, amelynek 1942 és 1944 között hadügyminisztere volt. A német megszállást követően egységeivel a Ravna Gora hegyeibe vonult vissza és eleinte együttműködött a Tito vezette partizánmozgalommal. A viszony később elmérgesedett és Mihajlović a partizánok elleni küzdelmet tartotta legfontosabb feladatának. Ennek érdekében együttműködött a megszállókkal is, aminek hatására fokozatosan elveszítette a szövetségesek támogatását, akik a háború végére a Tito vezette partizánmozgalmat fogadták el legitimnek. A háború után egy ideig még bujkált, de 1946-ban elfogták és halálra ítélték. Jeltelen sírba temették, aminek feltárására a mai napig nem került sor.

⁶¹ Bővebben lásd: Cvetković, Srđan: *Između srpa i čekića. Represija u Srbiji 1944–1953*. Beograd, 2006. (A továbbiakban: Cvetković 2006.); Üő.: *U ime naroda! Politička represija u Srbiji 1944–1953*. Beograd, 2014.

Ez történt a magyar lakosság esetében is. A magyar haderővel elmenekült polgárok javait azonnal, majd sok esetben a likvidáltak vagyonát is elkobozták. Vannak azonban olyan települések is – mint pl. Martonos –, ahol a likvidált falusiak vagyonára ugyan megkezdődött a vagyonelkobzási eljárás, de akinek volt hozzátartozója (felesége, gyermeke), azoknál ezt később megszüntették és csak az ingó vagyonukat vették el, amit a megtorlás napjaiban egyszerűen elvettek tőlük. Meg kell jegyeznünk, hogy más helységekből viszont teljes vagyonelkobzásra ítélték a likvidáltakat és hozzátartozóikat. Csurog és Zsabja lakosságát kollektíven háborús bűnössé nyilvánították, ami teljes vagyonelkobzással járt együtt.

Itt kell említést tennünk arról a levélváltásról, amelyben a Zentai Statisztikai Hivatal tájékoztatást kér a Szabadkai Háborús Bűnöket Vizsgáló Bizottságtól, hogy a vagyonösszeírást az összes likvidált személy esetében el kell-e végezni, vagy csak azoknál, akiket a bíróság elítélt? Az irat egyértelművé teszi, hogy az áldozatok nagy részét bírósági ítélet nélkül likvidálták.

Az úgynevezett mentő rendeletet Ivan Rukovina vezérőrnagy 1944. december 1-jén adta ki. Idézet a rendeletből:

„A magyarokkal és a németekkel szemben egész sor helységben és faluban szabálytalanságok történtek, amelyek bemocskolják katonai szerveinket és ártanak népünknek és országunknak.

Hogy a jövőben a magyarok és a németek az egész katonai közigazgatás területén egységes és igazságos eljárásban részesüljenek, elrendelem a következőket:

1. Az AVNOJ [Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács] II. ülése értelmében a kisebbségek egyenrangú jugoszláv állampolgárnak számítanak, ez a magyarokra is vonatkozik, akik minden jogukban és kötelességükben egyenlőnek tekintendők hazánk többi lakosával. Ez alól csak azok a magyarok képeznek kivételt, akik mint háborús bűnösök közvetlenül belekeveredtek a magyar fasiszták által, népünk ellen elkövetett bűncselekményekbe. Az ilyen magyarokat át kell adni a katonai bíróságoknak, s azok az érvényben lévő rendeletek alapján járnak el. Ebből következik:

a) Azonnal fel kell számolni a magyar gyűjtőtáborokat, és a táborban csak azok tarthatók vissza, akik a bírói szervek által folytatott vizsgálat alatt állnak, vagy akikre a katonai bíróság kimondta az ítéletet.

b) Minden magyar, ugyanúgy, mint a lakosság többi része, katonaköteles. Ez azt jelenti, hogy a magyarok is felvételt nyernek a NOV-ba (Narodnaoslobodilačka vojska, Népfelszabadító Hadsereg). De egyelőre csak önkéntes alapon lehet őket mozgósítani.

v) [A szerb ábécé harmadik betűje a v.] A magyar férfi lakosságot 18-tól 30 éves korig – ha nem lép be a NOV-ba, akkor – katonai munkabrigádokba kell szervezni. Ezek a

munkabrigádok a harci egységekkel egyformán kezelendők, mind szervezeti, mind pedig fegyelmi tekintetben, valamint ellátásban és élelmezésben is, és hogy milyen szellem uralkodjon bennük. Szükség szerint ezekbe a munkabrigádokba más nemzetiségek is beléphetnek.”

2. A második pont a németekkel szembeni bánásmódról rendelkezik szintén 3 tételben. Eszerint a Jugoszláv Néphadseregben csak azok a németek maradhatnak, akik azt kiérdemelték aktív antifasiszta tevékenységükkel. A többi német férfit – 16-tól 60 évesig – munkabrigádokba kell helyezni. A háborús bűnös németeket katonai bíróság elé kell állítani. Szükség esetén a katonai közigazgatás engedélyével ki lehet őket telepíteni, ha a katonai helyzet így kívánja. [F.L. összegzése.]

„3. Azon bűnösök számára, akiket katonai bíróság ítél el, egységes munkatáborokat kell létrehozni nemzeti hovatarozásra való tekintet nélkül. A személyek, akik az ilyen táborokban vannak, megfosztatnak szabadságuktól és büntetésüket töltik. Ez azt jelenti, hogy tilos számukra mindenféle érintkezés a lakossággal, és a munkavégzés helyére a legszigorúbb felügyelettel mennek. Ezekben a táborokban emberi magatartást kell tanúsítani a NOV elveinek megfelelően.

4. A katonai közigazgatás minden korábbi idevonatkozó rendelete érvényét veszti. A katonai körzetek fognak gondoskodni róla, hogy ez a parancs a legsürgősebben eljusson minden katonai állomáshelyre, az összes katonai hatáskörbe tartozó területre. És kötelező írásban jelezni a katonai közigazgatásnak jelen rendelet átvételét, az átvétel napját és óráját. Ettől kezdve, minden vezető, tekintet nélkül a rangjára, a legszigorúbb büntetésben részesül minden ezen a téren elkövetett hibáért. E parancs tartalmát meg kell ismernie a katonai közigazgatás minden szervének, a Népőrség tagjaitól egész a legfelsőbb parancsnokig.”⁶²

Az okmány eljutott a katonai közigazgatás helyi szerveihez, aminek hatására leállították a tömeges likvidálásokat. Néhány helységben kisebb atrocitások ezt követően is történtek. 1945. január 27-én jelent meg Josip Broz Tito rendelete, amely szerint február 15-éig a hadseregnek mindenütt át kell adnia a hatalmat a polgári hatóságoknak,⁶³ és csak a háborús bűnök torolhatók meg.

A likvidálásokon túlmenően rengeteg embert gyűjtőtáborokba hurcoltak, akiknek egy része ott is pusztult. Ilyen táborok voltak: Jarek (Bački Jarak, ide hurcolták 1945. január 23-án Csurog még életben lévő lakosságát is, a csecsemőtől az aggastyánig), Szépliget (Gajdobra), Dunabökény (Bukin, Mladenovo) és Đakovo területén.

---

⁶² Történelmi Levéltár Zenta (A továbbiakban: TLZ.) F. 115. Broj: 627/1944 god.

⁶³ A. Sajti Enikő: *Délvidék 1941–1944*. Budapest, 1987. 250.

Azok a községek is említést érdemelnek, ahol nem történtek atrocitások sem a magyar hatóságok, sem pedig később a helyi szerbek, illetve a partizánok részéről. Itt főleg az egymás iránti tolerancia segített. Ilyen helységek: Bajsa, ahol a becsületes, jobb érzésű szerbek gátolták meg az atrocitásokat, Kispiac és Nemes Miletics, azaz Svetozár Miletics.

Az 1944–45-ös magyarelles atrocitások az észak-bácskai országrészt is súlyosan érintették. Az eddigi helytörténeti kutatások sajnos nem adnak lehetőséget az áldozatok számának pontos megállapítására. A Vajdasági Levéltár 183 fondjának kutathatóvá válásával lehetőség nyílt a helytörténészek által eddig feltárt adatok, áldozatok számának pontosítására, összehasonlítására. Az iratok meglehetősen rendezetlenek. Tapasztalható – főként korai időszakban – a hanyag iratkezelés, a nevek pontatlan írása, a települések keverése. Éppen ezért gondos és alapos kutatómunkára van szükség ahhoz, hogy az iratok tartalmát felhasználhatóvá tegyék a történelemtudomány számára.

4. HISTORIOGRÁFIAI ÁTTEKINTÉS

A mai történettudomány számára már ismert, hogy 1944 végén és 1945 elején az OZNA⁶⁴ egységei, partizánalakulatok és néhány helybéli szerb nemzetiségű polgár népiertást hajtott végre a magyarok között a Délvidéken. Történt mindez a főparancsnok, Tito tudtával és beleegyezésével. Fontosnak tartom elmondani, hogy a partizánhatalom törvénytelen likvidálásai a magyarok mellett nem kímélték a Jugoszláviában élő vélt, vagy valós politikai ellenfeleket – szerbeket, horvátokat, szlovéneket, németeket, albánokat – sem. Mivel a megtorlás központilag irányított, ezért sok helységben a helyi szláv lakosság felbátorodva a helyzeten bekapcsolódott a leszámolásokba. A kisebbségek elleni közhangulat olyannyira felerősödik, hogy ez még a jobbérzésű szláv polgárokat – akik esetleg megpróbálnának segíteni a bajba jutottakon – is passzivitásba taszítja.

A Délvidéken a kezdeti nyílt magyarellenességet a későbbiekben gyorsan felváltotta a kényszeredett hallgatás időszaka és a téma kutatása csak a kilencvenes évek elején kezdődhetett meg.

A kutatások alapján mára nyilvánvalóvá vált, hogy az anyaország is tudott az 1944–45-ös atrocitásokról⁶⁵, de egészen a rendszerváltozásig – néhány bátor kivételtől eltekintve – nem készült komolyabb írásbeli összegzés az eseményekről.

Nagy Iván, országgyűlési képviselő jóvoltából 1944. augusztus végén eljutott Budapestre az a levél, amelyet Lajkó Rózsi augusztus 7-én írt nővérének apja halálának körülményeiről. A levél szerint a partizánok 1944. július 23-án, éjjel betörték a faluba, összeszedtek 68 embert és egy részüket a falu szélén agyonlőtték.⁶⁶

1945 és 1946 folyamán több – magánszemélyektől, egyházi méltóságoktól – származó jelentés hívta fel a külügyminiszter figyelmét a délvidéki megtorlásokra.⁶⁷ Grósz József kalocsai és bácsi érsek 1945 áprilisában feljegyzést juttatott el Gyöngyösi János külügyminiszterhez, amelyben szólt a kivégzésekről és a kiutasításokról.⁶⁸ Grósz József folyamatosan tájékoztatta Mindszenty József hercegprímást a Délvidékről kapott jelentésekről. Mindszenty 1946. július 17-én juttatta el Gyöngyösi János külügyminiszternek

---

⁶⁴ Odeljenje za zaštitu naroda – Népvédelmi Osztály. 1943-ban hozták létre Aleksandar Ranković vezetésével. Feladata a hírszerző szolgálat kiépítése a kémek és az ötödik hadoszlop felderítése és megbüntetése érdekében.

⁶⁵ Sajti 2004. 329–331.

⁶⁶ Sajti 2004. 328; A. Sajti Enikő: *Hány magyar áldozata volt a partizán megtorlásoknak a Délvidéken*. In: Limes, Tudományos Szemle, 2009/3. Délvidék 1941-1944. II. 117–132. 119.

⁶⁷ A. Sajti Enikő: *Egyházi források a partizán megtorlásokról*. In: *Létünk* 2010/3. 11–26. 16.

⁶⁸ A. Sajti Enikő: *Egyházi források a partizán megtorlásokról*. In: *Létünk* 2010/3. 11–26. 19.

azokat a feljegyzéseket, amelyeket délvidéki menekültektől kapott. A feljegyzést készítőket képet festenek a délvidéki állapotokról és az áldozatok számát 50-60 ezerre becsülik.⁶⁹

Grósz Mindszentyhez írott jelentései a délvidéki állapotok mellett a megrázó papi sorsokról is tájékoztatnak. Egy 1947. január 31-én írott levélben 14 papi áldozatról számol be. Ezek: Berger Antal, Tavankút; Dupp Bálint, Csurog; Haug Antal, Csonoplya; Köves István, Mozsor; Novotny József, Palona; Petrányi Ferenc, Óbecse; Plank Ferenc, Ószívác; Szabó Dénes, Tóthfalu; Dr. Takács Ferenc, Péterréve; Unterreiner Károly, Palánka; Varga Lajos, Mohol, Virág István, Horgos; Weinert Péter, Palánka; Werner Mihály, Martonos.⁷⁰

A világ közvéleménye a témával eleinte kizárólag a nyugatra menekült visszaemlékezők tollából szerezhette tudomást. Az első írásos munka, amelyben utalásokat találunk a témára, Nagy Ferenc száműzött miniszterelnök visszaemlékezése.⁷¹ A könyvben csupán egy mondatban történik utalás a „*németek kivonulását követő tömeges magyarmészárlás heteiről...*”

Sulyok Dezső is írt a délvidéki eseményekről összefoglaló munkájában.⁷² Sulyok tévesen úgy tudja, hogy a magyarellenes megtorlásokat Tito kommunista partizánjai és a csetnikek⁷³ hajtották végre. A tévedés oka az lehet, hogy a jugoszláv történetírás éveken át igyekezett a háború minden negatív epizódját a csetnikekre fogni.

Az ellentmondás onnan is származhat, hogy sokan az egykori csetnikek közül már mint partizánok vettek részt a megtorlásokban.⁷⁴ Időnként a magyarországi történetírás is segédkezik abban, hogy elhitesse olvasóival, ezeket a kegyetlen gyilkosságokat a csetnikek követték el. Balogh Sándor 1982-ben megjelent műve⁷⁵ megemlíti ugyan a megtorlásokat, de a felelősséget a csetnikekre hárítja.

A nyugati emigránsok által készített írásos dokumentumok közül fontosnak tartom megemlíteni Szigety György munkáját⁷⁶, amely 1956-ban jelent meg Clevelandben. A szerző 1944 őszétől 1947-ig mondja el, amit szemtanúként Újvidéken ez idő alatt átélt. Szintén értékes – sajnos csekély visszhangot kiváltó, angol nyelvű röplap – Homonnay Elemér

---

⁶⁹ U.o. 17–18.

⁷⁰ Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár. I.1.a. Generalia de Archidioecesis. 1947. 216. (Az irat másolatát Lakatos Andor igazgató küldte el a Délvidék Kutató Központ Alapítvány részére)

⁷¹ Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött*. Budapest, 1990. Eredeti kiadás: *The Struggle behind the Iron Curtain*, MacMillan, New York, 1948.

⁷² Sulyok Dezső: *A magyar tragédia. A trianoni béke és következményei*. Neewark, 1954.

⁷³ A második világháborúban csetnikeknek nevezték a német megszállás után a polgári emigráns kormányt támogató, angolbarát, de 1942-től a megszállókkal is megegyezést kereső, a kommunisták ellen is harcoló Draža Mihajlović egységeit.

⁷⁴ Idősebb Forró Lajos a vele készült beszélgetésben említi, hogy gyakran látták a Kojić családfőt a két világháború között Martonoson, sapkáján a csetnik jelvényt. Említett fia partizánként 1944-ben részt vett a martonosi magyarok kínzásában és legyilkolásában. Sőt, a zentai helyőrség parancsnoka, Stanko Radulović 1944. november 16-án Kojić Petar elvtársat az a dai Népőrség parancsnokává nevezte ki.

⁷⁵ Balogh Sándor: *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája, 1945–1947*. Budapest, 1982.

⁷⁶ Szigety György: *Szemtanúja voltam Tito délvidéki vérengzésének*. Cleveland, 1956.

munkája.⁷⁷ Szerinte az áldozatok száma – a deportáltakon kívül – 30 ezer volt, de legalább ugyanennyien elmenekültek.⁷⁸

Érdekes, és a rendszerváltozásig egyedi regényt⁷⁹ jelentetett meg a témával kapcsolatban Illés Sándor temerini születésű újságíró Budapesten 1977-ben. Művében regényes formában meséli el a temerini magyarok likvidálásának történetét a tömegsír pereméről megszökött Horvát István⁸⁰ kisbíró elbeszélése alapján. Illés Sándor a későbbiekben is foglalkozik a témával. 1991-ben újabb könyve – szintén főleg a temerini eseményekkel kapcsolatban – jelent meg *Akikért nem szólt a harang* címmel.⁸¹

Jugoszláviában két olyan munka látott napvilágot a rendszerváltozásig, amelyet mindenképpen meg kell említenünk. Az első Burány Nándor *Összeroppanás* című könyve,⁸² melyben a szerző a zentai atrocitásokról számol be. Saját bevallása szerint „*A magyarok ellen 44–45-ben elkövetett atrocitásokban a családomon keresztül személyesen is érintve voltam. Tudtuk, mi történik nap mint nap a zentai Amerika Szálló pincéjében. Egymás között titkon beszéltünk a történésekről, írni azonban senki sem mert róluk. Senki sem akart emiatt börtönbe kerülni vagy munkanélkülivé válni.*” Könyvének hatására határozat született az atrocitások kivizsgálásának szükségességéről. Később azonban mindez feledésbe merült.⁸³

Isa Jovanović, a Jugoszláv Kommunista Párt tartományi szervezőtitkára 1987-ben kiadott emlékirataiban⁸⁴ ballépésként emlegette a katonai közigazgatás bevezetését. Szerinte sok ártatlan ember is áldozatul esett a gyilkosságoknak, melyekben a katonaság is részt vett. Egyébként azt állítja, hogy nem tudott a likvidálásokról, és amikor Tito magához rendelte – félve a nemzetközi botránytól –, szemére vetette az eltúlzott megtorló hadjáratot. Szerinte „Ezt egyes parancsnokok követték el,” főként a helyiek, de gyakran az aktivisták kezdeményezésére. Ezekről a kilengésekről nem volt tudomása a katonai közigazgatásnak sem.⁸⁵

Az 1990. esztendőben megtört a jég. A Magyar Szó című vajdasági napilap 1990. április 20-i számában „*Kivizsgálni a vajdasági háborús és háború utáni történéseket*” cím alatt közölte a VMDK tanácsának döntését: levélben fordulnak a Vajdasági és a Szerb

---

⁷⁷ Homonnay Elemér: *Atrocities Committed by Tito's Communist Partisans in Occupied Southern Hungary*. Cleveland, Ohio, 1957.

⁷⁸ Homonnay Elemér: *A Tito partizánjai által elkövetett atrocitásokról* (részletek). In: Csorba Béla (szerk.): *S nem törődtek vele, a holnap mit öröl...* Források a Délvidék történetéhez 3. Budapest, 1999. 215.

⁷⁹ Illés Sándor: *Sírató*. Budapest, 1977.

⁸⁰ A regényben Szlovák Pista néven említi.

⁸¹ Illés Sándor: *Akikért nem szólt a harang*. Budapest, 1991. A könyv angol fordításban is megjelent. Sándor Illés: *For whom the bell did not toll*. Budapest, 2007.

⁸² Burány Nándor: *Összeroppanás*. Újvidék, 1968.

⁸³ Kovács Nándor: *A látszat mögött húzóódó feszültség*. In: *Hét Nap*. Szabadka, XII. évf. 5. szám

⁸⁴ Jovanović, Isa: *U službi revolucije*. Novi Sad, 1987. 198–199.

⁸⁵ Ma már – főképpen a Vajdasági Levéltár e korra vonatkozó partizánirataiból – tudjuk, hogy a katonai közigazgatás apparátusa nemcsak, hogy tudott róluk, de tervszerűen részt is vett az atrocitásokban.

Tudományos és Művészeti Akadémiához, hogy vizsgálják ki tudományos módszerekkel, mi történt azokkal a magyarokkal, akiket a háború végén bírósági eljárás nélkül kivégeztek. Ez volt az első írás, amely magyar nyelvű lapban jelent meg a Délvidéken. Ezt követően a lap egy 1990. október 14-től 1991. február 27-ig tartó sorozatban, 130 részben közölte olvasóival és a világ nyilvánosságával az események vázlatos menetét, valamint részleteket az 1944–45-ös atrocitások lefolyásáról. A sorozat Matuska Márton újvidéki újságíró tollából született, és a *Negyvenöt nap negyvennégyben* címet kapta. Matuska kutatásai során meglehetősen sok áldozat neve előkerült, és képet lehetett alkotni a történetek méreteiről. A sorozat később könyv formájában is megjelent, 1991-ben Újvidéken⁸⁶, és még ugyanebben az évben Budapesten⁸⁷ is. Matuska könyvében igyekszik a Délvidéken történt összes megtorlást feldolgozni, azonban a dokumentumok hozzáférhetetlensége, valamint a téma kiterjedtsége miatt igen sok a pontatlan adat. Felhasználja ugyan az akkoriban hozzáférhető dokumentumokat, sőt a hiányosságokat megpróbálja szemtanúkkal készített beszélgetésekkel pótolni, előtérbe helyezve az oral history módszerét, de a téma nagysága miatt a könyv csupán bepillantást enged az események menetébe, és semmiképpen sem tud maradéktalanul pontos, megcáfolhatatlan tényeket felsorakoztatni. A könyv erejét leginkább a szemtanúkkal folytatott beszélgetések adják, valamint az, hogy konkrét bizonyítékokkal alátámasztva elsőként veti fel Tito és a jugoszláv partizánok felelősségét, és tesz említést a haláltáborok (Járek, Gákovó, Krusevlye) létéről.⁸⁸

Időközben az anyaországban megjelent Cseres Tibor *Vérbosszú Bácskában* című könyve.⁸⁹ Az író a hatvanas években megírta az 1942-ben Újvidéken és környékén lejátszódó razzia történetét⁹⁰, és saját bevallása szerint azt várta, hogy akadjon egy becsületes szerb nemzetiségű író vagy történész, aki tényszerűen beszámol az 1944–45-ös eseményekről. Mivel ez addig nem történt meg, 1991-ben kiadta az 1944–45-ös eseményekről szóló könyvét, melyben minden bizonnyal felhasználta Matuska Mártonnak a Magyar Szóban megjelent cikksorozatát is. Emellett közli a kapott olvasói leveleket is, melyek időnként nyersé, döbbenetessé teszik munkáját. Nehéz pontosan meghatározni a műfaját, valahol a regény és a dokumentum határán van, azzal, hogy tudományos szempontból rendkívül hiányos. Legnagyobb hibája a számadatok pontatlansága, illetve, hogy nem ad teljes képet az egész régióban történekről. (Ez sajnos Matuska könyvének is hiányossága.) A közölt adatok szerint Csurogon 3000, Zsablyán pedig 2000 áldozat volt 1944-ben, holott egyik faluban sem volt

---

⁸⁶ Matuska Márton: *A megtorlás napjai*. Újvidék, 1991. (A továbbiakban: Matuska 1991.)

⁸⁷ Matuska Márton: *A megtorlás napjai*. Budapest, 1991.

⁸⁸ Matuska 1991. 369–381.

⁸⁹ Cseres Tibor: *Vérbosszú Bácskában*. Budapest, 1991. (A továbbiakban: Cseres 1991.)

⁹⁰ Cseres Tibor: *Hideg napok*. Budapest, 1969.

összesen ennyi magyar lakos.⁹¹ Az 1944–45-ös periódus vajdasági eseményeinek kutatását végző Ankét Bizottság szerint Cseres műve szerbellenes színezetű, és sok történelmi pontatlanságot tartalmaz.⁹² Kétségtelen, hogy az író könyve sokkolta az akkori magyar közvéleményt – melynek nem volt tudomása az 1944–45-ös magyarelles atrocitásokról –, de mindenképpen javára írható, hogy felkeltette az érdeklődést és elindította a máig tartó kutatást a témában. Más kérdés, hogy az áldozatoknak az általa említett negyvenezres létszáma kitörölhetetlenül rögzült a magyar köztudatban, holott a tudomány mai állása szerint a meggyilkoltak száma ennél minden bizonnyal kevesebb volt.

Az anyaországban a témával kapcsolatban áttörést jelentett a Sajti Enikő 2004-ben megjelent könyve⁹³, mely egy egész fejezetet szentel a délvidéki atrocitásoknak. Ez az első igazán tudományos igényességgel készült mű, amely a dokumentumok, levéltári források, korabeli újságok adatainak összesítésével világít rá a történetekre. Teszi ezt – nagyon helyesen – mindenféle érzelmi megnyilvánulás nélkül, magukra a konkrét tényekre alapozva. Az áldozatok számát is meglehetősen tág határok közé helyezi, mert az addig feltárt adatok csupán ezt teszik lehetővé számára. Konkrét helységekre ugyan nem tér ki a szerző, inkább az események egészéről ad tudományos igényességű képet. Műve kiindulási alapként szolgál a téma kutatói számára. A könyv 2010-ben szerb fordításban is megjelent⁹⁴ lehetővé téve szerb közvélemény számára is a téma megismerését.

Nem időrendben haladva még két összefoglaló magyar nyelvű munkáról kell szólni, amelyek megpróbálnak pontos képet adni az eseményekről (az eddig megjelent monografikus munkákra a későbbiekben térek ki részletesen).

Először Dr. Mészáros Sándor adta ki 1995-ben a kutatásait tartalmazó könyv első kötetét.⁹⁵ A könyv csak a Bácskára vonatkozó adatokat tartalmazza, és az áldozatok névsorának tekintetében nem a teljesség igényével készült. Módszere az volt, hogy Jugoszlávia Hivatalos Lapjának holtta nyilvánítási hirdetéseiből megkísérelte név szerint összeírni a tárgyalt idő alatt, tehát 1941–1945 között, elveszett délvidéki magyarok közül azokat, akiket nem írtak be a halotti anyakönyvekbe, hanem a hozzátartozók kezdeményezésére, utólag, bírósági eljárás útján nyilvánítottak holtta. Ugyanis az akkori jugoszláv törvények értelmében az eltűnt személyeket a hozzátartozók kérésére holtta lehetett nyilvánítani⁹⁶, és az erről szóló bírósági végzést hirdetés formájában közölni kellett az akkori hivatalos közlönyben, a Föderatív Jugoszláv Népköztársaság Hivatalos Lapjában, ugyanúgy,

---

⁹¹ Cseres 1991. 245, 247.

⁹² *Istina...* Međunarodni naučni skup. Skupština AP Vojvodine. Novi Sad, 2004. 101.

⁹³ A. Sajti 2004.

⁹⁴ A. Sajti, Enike: *Mađari u Vojvodini 1918–1947*. Novi Sad, 2010.

⁹⁵ Mészáros 1995.

⁹⁶ A kérdést az erről szóló fejezetben részletesen tárgyalom.

mint azok esetében, akik a háborúban tűntek el. Sajnos ez nem adhat hiteles képet a kivégzett magyarokról, mert sok esetben egyáltalán nem történt holtta nyilvánítás.⁹⁷ Időnként hozzátartozói hiába nyilvánították holtta a kivégzettet, a halál időpontját jóval későbbre helyezi a gondos jugoszláv adminisztráció. Ma Szerbia regionális levéltáraiban – így a Zentai Levéltárban is – hozzáférhetőek a holtta nyilvánítási iratok, amelyeknek átvizsgálása alapul szolgálhat a témával foglalkozó kutatók, helytörténészek számára.

Mészáros műve jó néhány településsel kapcsolatban nem tartalmazza a kivégzettek névsorát. Kanizsa is ezek közé tartozik. Ezzel összefüggésben megemlíti, hogy „1944 tragikus őszén 300 embert végeztek ki. Állítólag az egyik kanizsai ítéletvégrehajtó Ugranov Dušan – Dusko a 300. hulla láttán a következő szavakkal tiltakozott: »Eltársak, hagyjuk abba. Ha megölnék minden magyart, ki fog nekünk dolgozni?«” Ezeket az adatokat kétségkívül Cseres könyvéből veszi át, mégha ezt nem is jelzi. A későbbiekben megemlíti néhány kanizsai áldozat holtta nyilvánítását, de konkrétan csak néhány esetet sorol fel. A háromszáz kivégzett magyarra vonatkozó adatot az 1941. évi őszi magyar népszámlálási adatok és a katonai közigazgatás 1944. december végi adatainak összehasonlításával magyarázza.⁹⁸ Sajnos könyvéből teljesen kizárja az oral history módszerét, így még csak meg sem próbálja visszaemlékezések segítségével leellenőrizni az adatait. Mészáros Sándor, időközben bekövetkezett halála miatt, nem tudta folytatni kutatásait. Könyvének második kötetét⁹⁹ 2000-ben adta ki felesége. Ez a mű a bánási, szerémségi, baranyai és muravidéki adatokat tartalmazza, az első kötethez hasonló módon.

A negyedik és egyben az utolsó átfogó, egész régióra kiterjedő munka Alaksandar Kasaš nevéhez fűződik.¹⁰⁰ Az újvidéki történész 1996-ban megjelent könyvében mintegy ötezer főre becsüli a „háborús bűnösök” elleni akciók áldozatainak számát. Kasaš korabeli jugoszláv adatokra hivatkozik, de konkrét forrásokat nem nevez meg. Illetve adatainak forrását a „Knjiga evidencije streljanih ratnih zločinaca 1944/45-ből” veszi. A Vajdasági Levéltár anyagainak kutathatóvá válásával kiderült, hogy kutatásai alkalmával Kasaš csak az iratok egy kis részéhez jutott hozzá, így kutatása nem készülhetett a teljesség igényével. Könyvének hiányossága az is, hogy gyakorlatilag sehol nem említi, hogy a likvidáltak döntő többsége ártatlan áldozat volt. Ahol van arra vonatkozó adat, hogy miért végeztek ki

---

⁹⁷ Magyarkanizsa községben végzett kutatásaink bebizonyították, hogy a likvidáltak csak egy részénél történt meg a holtta nyilvánítás. A zentai levéltár iratanyagában szereplő 176 áldozat (Összesítve a kutatásokat a törvénytelenül likvidáltak száma eddig 188 fő a községben) közül 96 esetében történt meg a holtta nyilvánítás.

⁹⁸ Mészáros 1995. 68.

⁹⁹ Mészáros Sándor: *Holtta nyilvánítva. Délvidéki magyar fátum 1944–45. II. Bánás, Szerémség, Baranya, Muravidék*. H. n., é. n.

¹⁰⁰ Kasaš, Aleksandar: *Mađari u Vojvodini 1941–1946*. Novi Sad, 1996. (A továbbiakban: Kasaš 1996.)

egyeseket, ott megemlíti,¹⁰¹ ahol nincs, ott egyszerűen átsiklik e tény felett.¹⁰² Van, ahol a kivégzések okaként nem ellenőrzött tényeket ír le.¹⁰³ A szerző gyakran beleesik abba a hibába, hogy bizonyos eseményekkel, vélt vagy valós bűnökkel próbálja igazolni a negyvenéves történéseket. Időnként az olvasónak olyan érzése támad, mintha egy védőügyvéd szájából hallaná a védenca által elkövetett bűnök részrehajló magyarázatát. Történelmi objektivitásról szó sem lehet, hiszen a magyar részről elkövetett gonosztetteket a nevén nevezi, míg a bosszúval kapcsolatban lényegesen árnyaltabban fogalmaz. Továbbá sehol nem említi, hogy számtalan délvidéki helységben nem csak arról volt szó, hogy az OZNA egységei kivégezték a helyi magyarokat, hanem előtte néhány helyi szerb lakossal együtt heteken át tartó kínzásnak is alávetették a fogvatartottakat.¹⁰⁴ Számadatai is pontatlanok, könyvében arra a téves következtetésre jut, hogy tulajdonképpen 1944–45-ben kiegyenlített a szlávok és más nemzetiségűek elleni, valamint a magyarok elleni atrocitások mérete, áldozatainak száma.¹⁰⁵ Ennek tükrében Aleksandar Kasaš könyve semmiképpen nem tekinthető tényszerű és a kutatás minden területére kiterjedő munkának. Értékét azonban mindenképpen növeli, hogy az első szerb nyelvű munka a témával kapcsolatban.

A kilencvenes évek közepén megkezdődött a téma helytörténeti kutatása is.¹⁰⁶ Az ilyen jellegű munkák készítői között az első időszakban gyakorlatilag nem volt történész, ami sajnos kizárta a szakszerű kutatást. Jellemző a forráskritika hiánya, illetve a események tág, átfogó képbe való helyezésének, illetve az ok-okozati összefüggések vizsgálatának mellőzése.

---

¹⁰¹ Teszi ezt pl. Óbecsével kapcsolatban, ahol megjegyzi, hogy a kivégzett 98 áldozat közül 66 részt vett a razziában, 19-en a Nyilaskeresztes Párt tagjai, 4-en a Vitézi Rend tagjai, 5 besúgó, 3 erőszakelkövető és egy fegyverrejtegető volt.

¹⁰² Martonos, Horgos, Magyarkanizsa, Adorján esetében csupán egy (ellenőrizetlen) listát közöl az áldozatokról.

¹⁰³ Könyvének 167. oldalán említi, hogy Adorjánon a bosszúállásra akkor került sor, „miután két partizánt lelőttek”. Nem lehet tudni, honnan veszi ezt az adatot. Adorjánnal kapcsolatos kutatásaimból kiderült, hogy két oromhegyesi (tresnjevaci) szerbet – sehol nem bizonyított, hogy partizánokról van szó – és egy kanizsai zsidó malmost valóban kivégeztek a magyar katonák és két nemzetőr, de az eset nem Adorjánon, hanem a falut a főúttal összekötő mellékúton történt.

¹⁰⁴ Helytörténeti kutatásaimból kiderül, hogy Magyarkanizsán és Martonoson is heteken át kínozták a begyűjtött magyarokat, mielőtt kivégezték volna őket.

¹⁰⁵ Matuska Márton: *Meddig jutottunk?* In: Csorba – Matuska – Ribár 2004. 19.

¹⁰⁶ A teljesség igénye nélkül: Mojzes Antal: *Halottak napja Bajmokon*. Bajmok, 1994. Forró Lajos: *Jelöletlen tömegsírok Magyarkanizsán, Martonoson és Adorjánon*. Szeged, 1995. Forró Lajos: *Jelöletlen tömegsírok*. Szeged, 2007. Teleki Júlia: *Visszatekintés a múltba*. Napló. Újvidék, 1996. Teleki Júlia: *Keresem az apám sírját*. Tóthfalu, 1999. Teleki Júlia: *Hol vannak a sírok?* Óbecse, 2007. Teleki Júlia.: *Göröngyös utakon*. Óbecse, 2014. Szloboda János: *Zentán történt '44-ben*. Újvidék, 1997. Szloboda János.: *Zentán történt '44-ben*. Pomáz, 2005. Papp Imre: *Ez a mi kálváriánk*. Újvidék, 1999. Ádám István – Csorba Béla – Matuska Márton – Ternovác István: *A temerini razzia*. Temerin, 2001. Dr. Balla Ferenc és dr. Balla István: *Bezdan története a jugoszláv katonai közigazgatás bevezetésétől a termelő parasztszövetkezetek felbomlásáig (1944–1953)*. 3. köt. Tóthfalu, 2001. Matuska Márton: *Hová tűntek Zsablyáról a magyarok?* Temerin, 2004. Matuska Márton: *Megvert pásztorunk*. Bácsfeketehegy, 2008. Horváth M. Orbán: *Eltévedt hősök téves csatáin*. Szeged, 2011. Molnár Tünde: *Elhurcolások – Gombos 1944 november*. Budapest, 2012. A 2008-ig megjelent helytörténeti munkák nagy része megtalálható Mák Ferenc bibliográfiájában. Lásd: Mák Ferenc: *A délvidéki magyarság válogatott történeti és honismereti bibliográfiája*. Újvidék-Zenta, 2008.

E munkák döntő többsége az áldozatok számára koncentrált és ebben kétségtelenül érték el eredményeket. Főként az oral history segítségével, vagyis a szemtanúk szóbeli közlését felhasználva komoly áldozati névsorok összeállítására kerülhetett sor.

2004-ben jelent meg Matuska Márton, Csorba Béla és Dr. Ribár Béla szerkesztésében az addigi kutatásokat összegző tanulmánykötet,¹⁰⁷ ami a helytörténészek munkáiból ad ízelítőt. Hasonló gyűjtéseket tartalmaznak a 2009-ben alakult Vajdasági Magyar Helytörténeti Társaság évente megjelenő kötetei, amelyekben kiemelt hely jut a megtorlásokról szóló írásoknak is.¹⁰⁸

A könyvek mellett a téma köztudatba emelését elősegítették azok a délvidéki lapok, folyóiratok is, amelyek az 1944–45-ös atrocitásokról szóló tanulmányokat, cikkeket közöltek.¹⁰⁹

Az igazi áttörést és egyben a levéltárak kutathatóságát a két ország akadémiai bizottságainak megalakulása hozta.¹¹⁰ A Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság Magyar Tagozata, Glatz Ferenc akadémikus vezetésével, 2011. január 6-án tartotta meg alakuló ülését. A két ország, illetve a két akadémia megállapodásának köszönhetően a kutatók megkezdheték a vizsgálódást a szerbiai levéltárakban, múzeumokban. Az általam kutatott kérdéskörben a regionális levéltárak mellett számottevő anyag található az újvidéken székelő Vajdasági Levéltárban és a Vajdasági Múzeumban.

A levéltárak anyagainak vizsgálata közben kiderült, hogy a partizániratok tanulmányozásával, feldolgozásával jelentősen ki lehet egészíteni az 1944–45-ös megtorlások addigi kutatásait. Megkezdődött az addig gyűjtött áldozati listák összehasonlítása a partizániratokban található nevekkel, ami tovább növelte az azonosított áldozatok számát.¹¹¹

Az akadémiai bizottság összefoglaló kötete¹¹² mellett számos könyv, publikáció jelent meg a levéltárakban végzett kutatások alapján. A Zentai Történelmi Levéltár és a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára közös tanulmánykötete¹¹³ mellett *A titoi Jugoszlávia levéltári forrásai* sorozatban eddig négy könyv jelent meg a második világháború délvidéki eseményeivel kapcsolatban.¹¹⁴

---

¹⁰⁷ Csorba – Matuska – Ribár 2004.

¹⁰⁸ Vajdasági Magyar Helytörténeti Társaság, Évkönyv. 1. Bajmok, 2010.; Vajdasági Magyar Helytörténeti Társaság, Évkönyv. 2. Bajmok, 2011.

¹⁰⁹ Ilyen lapok: Bácsország, Aracs, Híd, Ex Pannonia, Létünk stb.

¹¹⁰ Az igazsághoz tartozik, a kutatók közül néhányan már előzőleg – leginkább titokban – bepillantottak a zentai Történelmi Levéltár iratanyagába Fodor István igazgató bátorságának és a téma iránti elkötelezettségének köszönhetően.

¹¹¹ A szakmai munka koordinálását a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet végzi.

¹¹² Glatz Ferenc (szerk.): *Magyarok és Szerbek 1918-2012. Együttélés múltfeltárás, megbékélés*. Budapest, 2013.

¹¹³ Biernacki Karol – Fodor István (szerk.): *Impériumváltás a Vajdaságban (1944) – Promena imperije u Vojvodini 1944 godine*. Szeged–Zenta, 2010.

¹¹⁴ Molnár Tibor: *A zentai Városparancsnokság válogatott iratai 1944–1945 – Odabrani spisi Komande grada Senta 1944–1945*. Szeged–Zenta, 2011. (A továbbiakban: Molnár 2011.); Fodor István (szerk.): *Fondjegyzék a*

A levéltári kutatásokat hivatott segíteni a Fodor Isván által összeállított *Iratok a Vajdaság történetéhez a szerbiai levéltárakban 1944–1948.* című kétnyelvű munka.¹¹⁵

Jelentős kutatások történtek a járeki haláltábor kapcsán is. Csorba Béla vizsgálta át a tábor halotti anyakönyveit, ami alapján 188 magyar áldozatot sikerült azonosítania. Az áldozatok között 109 felnőtt és 79 gyermek található.¹¹⁶

Jelen dolgozat kutatási eredményei remélhetőleg szintén részét képezik, majd a 44-45-ös megtorlás irodalmának. A téma ilyen – mikrokutatás módszerével történő – megközelítése (Ebbe a kategóriába tartozik természetesen a Molnár Tiborral közösen írt könyvünk is) egyedi az eddigi vizsgálódások között. Mivel azonban egyetlen kis község területét dolgozza fel így elengedhetetlenül szükséges a Délvidék további településeinek mikrokutatás szerű vizsgálata.

A partizánmegtorlások, likvidálások egész Jugoszlávia területén folytak és nem csak a magyar lakosságot, hanem az ország valamennyi nemzetiségét érintették. A partizánhatalom a háborút követően leszámolt a vélt, vagy valós ellenségeivel.

Jugoszlávia széthullását követően az utódállamokban megkezdődött a kommunista, illetve partizánhatalom bűneinek kutatása, feltárása. *Horvát* részről ebben a témában a zágrábi Horvát Történeti Intézet adott ki dokumentumköteteket.¹¹⁷ Nagy hangsúlyt kapott a bleiburgi mészárlás körülményeinek kutatása. Mint ismeretes 1945 májusában a partizánok több tízezer visszavonuló horvát katonát és civil gyilkoltak meg. A számok kérdésében a horvát történészek között sincs egyetértés, és egyenlőre az áldozatok számát tág határok közé helyezik.¹¹⁸ Ezekben a dokumentumokban, ha érintőlegesen is, de szó van a horvátország területén élő magyar áldozatokról is.

Horvátországban a kérdésnek jogi következményei is vannak, melyek folyamánként néhány egykori OZNA parancsnok ellen 2011-ben eljárás indult.¹¹⁹

Bánát, Bácska és Baranya katonai közigazgatása tanulmányozásához – Spisak fondova za proučavanje Vojne uprave za Banat, Bačku i Baranju. Zenta–Szeged, 2012.; Forró Lajos – Molnár Tibor: *Tragikus emberi sorsok 1944-ből a partizániratok tükrében.* Szeged–Zenta, 2013. (A továbbiakban: Forró – Molnár 2013.); A. Sajti Enikő – Juhász József – Molnár Tibor: *A titói rendszer megszilárdulása a Tisza mentén (1945–1955) – Konsolidacija Titovog režima na Potisju (1945–1955).* Zenta–Szeged, 2013.

¹¹⁵ Fodor István (szerk.): *Iratok a Vajdaság történetéhez a szerbiai levéltárakban 1944–1948. – Dokumenti iz istorije Vojvodine 1944–1948 u srpskim arhivima.* Budapest–Zenta, 2011.

¹¹⁶ Csorba Béla: *Szétszórt csontjaink.* Temerin, 2011. (A továbbiakban Csorba 2011.)

¹¹⁷ Zdravko Dizdar – Vladimir Geiger – Milan Poić – Mate Rupić (szerk.): *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944–1946.* Dokumenti. Knjiga 1–2. Slavonski Brod, 2005–2006.

¹¹⁸ Erről lásd bővebben: Tolstoy, Nikolaj: *Ministar i pokolji. Bleiburg i Kočevski rog 1945.* Zagreb, 1991.; Žerjavić, Vladimir: *„Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu”.* Zagreb, 1992.; Katalinić, Kazimir: *Argumenti: NDH, BiH; Bleiburg i genocid.* Buenos Aires–Zagreb, 1993.; Sokcsevits Dénes: *Bleiburg, a horvát Katiny.* In: *História*, XXXIII. évfolyam, 8. szám. 7–12.

¹¹⁹ Sokcsevits Dénes: *Horvátország a 7. századtól napjainkig.* Budapest, 2011. 595.

Szlovénia második világháborús áldozatainak összeírása, illetve kutatása 1997–2012. között folyt a ljubjanai Újkortörténeti Intézet közreműködésével. A kutatás eredményeit számos publikáció¹²⁰, illetve számítógépes adatbázis¹²¹ tartalmazza.

A szlovéniai magyarok elleni atrocitások arányaiban sem közelítették meg a szerbiait. Ennek oka Göncz László szerint az, hogy itt a megszálló hadsereg sem követett el olyan atrocitásokat, mint Szerbiában.¹²²

A szlovéniai – Mura-menti – magyar áldozatok száma a kutatások jelenlegi, be nem fejezett állása szerint 42.¹²³

A szerbiai kutatásokat megnehezíti, hogy az országnak és ezzel együtt a múltat kutató történészeknek is meg kell küzdeni azzal a ténnyel, hogy a partizán és a csetnikmozgalom megítélése nem egyértelmű. Sokan Szerbiában még ma is a Tito vezette partizánmozgalmat tartják az ország felszabadítójának, míg mások nem tudják megbocsátani a partizán vezérnek Draža Mihajlović csetnik vezető, illetve az emigráns kormány hadügyminiszterének koncepciók perben való elítélését. A vita időről időre, általában eseményekhez kapcsolódóan fellángol. Legutóbb a 2014-ben Belgrádban megnyílt „*A nép nevében*” című, a kommunizmus bűneit bemutató kiállítás kapcsán voltak tüntetések.

A kilencvenes években még elkülönítették a partizánok magyar és német áldozatait, azt sugallva, hogy ez esetben háborús bűnösök likvidálásáról volt szó. A korabeli munkák a háborús bűnöket vizsgáló bizottságok vádirataiból összeállított bűnlajstromokat és névsorokat közöltek forráskritika nélkül.¹²⁴ Ez a tendencia sajnos a mai napig érezhető.¹²⁵

A második világháború vajdasági veszteségeinek kutatására 2000. december 11-én a tartományi képviselőház bizottságot hozott létre. A cél az volt, hogy a jövőben elkerüljék „*az*

---

¹²⁰ *Miért? Zakaj?* Lendavski zvezki – lendvai füzetek. Lendva-Lendava, 1998.; Dželak Barič, Vida: *Posledice vojnega nasilja. Smrtne žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje na Slovenskem*. In: Troha, Nevenka (szerk.): *Zbirka Vpogledi 8 (Nasilje vojnih in povojnih dni)*. Ljubljana, 2014. 11–47.; Míkola, Milko: *Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji*. Ljubljana, 2007.

¹²¹ www.sistory.si

¹²² Göncz László: „*Felszabadulás vagy megszállás*”. *A Mura mente 1941–1945*. Lendva, 2006. 80.

¹²³ Elhangzott: 70 éve történt... A magyarságot ért atrocitások a történelmi Délvidéken – Tudományos konferencia, Szabadka, 2014. október 11. Kovács Attila: *A második világháború és az azt követő megtorlások áldozatai Szlovéniában és a Muravidéken*.

¹²⁴ Zečević, Miodrag – Popović, Jovan P. (szerk.): *Dokumenti iz istorije Jugoslavije*. Beograd, 1996. (A továbbiakban: Zečević – Popović 1996.); Zečević, Miodrag Đ. – Popović, Jovan P. (szerk.): *Dokumenti iz istorije Jugoslavije. Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača iz Drugog svetskog rata. I–V*. Beograd, 2000. (A továbbiakban: Zečević – Popović 2000.)

¹²⁵ Loločić, Đorđe N. (szerk.): *Mađarski ratni zločinci 1941–1945. Presude jugoslovenskih sudova*. Beograd, 2010.; Njegovan, Drago (szerk.): *Zločini okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini. III grupa masovnih zločina: racija*. Novi Sad, 2009; Njegovan, Drago (szerk.): *Zločini okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini. V grupa masovnih zločina u Sremu: akcija Viktora Tomića i Pokretni preki sud u Sremu, 1942*. Novi Sad, 2009; Njegovan, Drago (szerk.): *Zločini okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini protiv Jevreja (istrebljenje, deportacija, mučenje, hapšenje, pljačka)*. Novi Sad, 2011; Njegovan, Drago (szerk.): *Zločini okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini. I grupa masovnih zločina: ulazak mađarske vojske u Bačku i Baranju, 1941*. Novi Sad, 2011; Njegovan, Drago (prired.): *Zločini okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini 1941–1944. VII grupa masovnih zločina: deportacija*. Novi Sad, 2014.

ezekkel az eseményekkel történő rosszindulatú napi politikai manipulációkat” A kutatás vezetésével Dragoljub Živković akadémikust bízták meg, de a munkába bekapcsolódott a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia is.

A nehézkesen haladó munkát gyakorlatilag ellehetetlenítette, hogy nem álltak rendelkezésre a kor levéltári forrásai, ezért a bizottság csak részeredményeket tudott elérni. Eszerint Vajdaság területén 83881 fő vált a megtorlások áldozatává, melyből a magyarok száma 4624.¹²⁶

Időközben több bizottság is alakult a múlt feltárására az időközben formálódó akadémiai vegyesbizottság jóvoltából.¹²⁷ A szerb titkos tömegsírokat feltáró bizottság megkezdte a partizánterror áldozatainak exhumálását is. Az első feltárást 2010-ben végezték Boljevacon, ahol 26 áldozat földi maradványai kerültek elő. Magyar áldozatok exhumálására még nem került sor, annak ellenére, hogy a szerb történészek között is vannak olyanok – Cvetković, Srđan, Janjetović, Zoran –, akik a kisebbségek kérdésében is a múlt objektív feltárásán munkálkodnak.¹²⁸

Szólnunk kell az 1944–45-ös időszak magyarelles atrocitásainak külföldi irodalmáról és ezzel együtt a megítéléséről is. A nyugati történészek – így az osztrák Michael Portmann is – csak csekély számú szakirodalomból vizsgálódhattak a magyar áldozatokat illetően. Portmann munkáiban¹²⁹ Aleksandar Kasaš kutatási eredményeire támaszkodik, minek következtében egy kontra Cseres effektust rögzít a nyugati történetírásban, amely az áldozatok számát jóval a valós adatok alá becsüli. A témában korábbi – Portmann által is használt – munka Ekkehard Völklre kutatása, aki szerint a vajdasági magyarok közül harmincezren megjárták a partizán munkatáborokat.¹³⁰

Szembesülnünk kell azzal a ténnyel, hogy a nyugati történetírás számára akkor tudjuk elérhetővé tenni a szerbiai, illetve magyarországi kutatásokat, ha azok angol nyelven is megjelennek. Ezt segítette elő a magyar akadémiai vegyesbizottság fentebb említett kétnyelvű összegző kötete is.

---

¹²⁶ Živković, Dragoljub: *Rad na projektu stradanje stanovnika AP Vojvodine 1941–1948*. In: Na putu ka istini. Novi Sad, 2009. Elektronski optički disk. 1.

¹²⁷ Komisija za pronalaženje groba Draže Mihailovića (Bizottság Draža Mihailovića sírjának felkutatására); Komisija za otkrivanje tajnih masovnih grobnica u Srbiji (Bizottság a szerbiai titkos tömegsírokat feltárására).

¹²⁸ Bővebben lásd: Cvetković 2006.; Janjetović, Zoran: *Nemci u Vojvodini*. Beograd, 2009.

¹²⁹ Portmann, Michael: *Die Kommunistische Revolution in Der Vojvodina 1944–1952*. Wien, 2009.; Portmann, Michael: *Communist Retaliation and Persecution on Yugoslav Territory during and after WWII (1943–1950)*. Tokovi istorije, 2004. 1–2. sz. 45–74.

¹³⁰ Völkl, Ekkehard: *Der Westbanat 1941–1944. Die deutsche, die ungarische und andere Volksgruppen*. München, 1991.

5. A PARTIZÁNMEGTORLÁSOK FOLYAMATA ÉS ADMINISZTRÁCIÓJA MAGYARKANIZSÁN ÉS KÖRNYÉKÉN

5.1. Partizániratok a Vajdasági Levéltárban

5.1.1. Bevezető

A Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács 1943. november 29-én és 30-án tartotta ülését Jajcéban. A király trónfosztásáról és a népi kormány megalakításáról szóló döntés mellett a tanács életre hívta a Megszállók és Támogatóik Büntetteit Kivizsgáló Állami Bizottságot is, amelynek feladata: kivizsgálni, felkutatni és felelősségre vonni azokat, akik háborús büntetteket követtek el a háború ideje alatt.¹³¹

A határozat fordítása:

„Határozat

a Megszállók és Támogatóik Büntetteit Kivizsgáló Állami Bizottság létrehozásáról

1. A Jugoszláviában a háború során a megszállók és segítők által elkövetett bűncselekmények felelőseinek megállapítása, megtalálása és igazságszolgáltatás elé állítása céljából, Jugoszlávia Nemzeti Felszabadítási Bizottsága mellett megalakul a Megszállók és Támogatóik Büntetteit Kivizsgáló Állami Bizottság.

2. Jugoszlávia Nemzeti Felszabadítási Bizottsága fogja kinevezni a bizottság tagjait és elkészíteni a munkaszabályzatát.

3. E határozat azonnal hatályba lép.

Jajce, 1943. november 30.

Jugoszlávia Népfelszabadító Bizottsága

Titkár: Rodoljub Čolaković¹³²

Elnök dr. Ivan Ribar^{133,134}

A 13 pontból álló szabályzat a Jugoszláv Népfelszabadító Bizottság 1944. május 6-i ülésén készült el.¹³⁵ Részlet a szabályzatból:

¹³¹ Zečević – Popović 1996. 21.

¹³² Čolaković, Rodoljub (Bijeljina, 1900 – Beograd, 1983), jugoszláv forradalmár és irodalmár. 1919-től a Jugoszláv Szocialista(k) Munkáspárt, majd a JKP tagja, a spanyol polgárháború és a jugoszláv népfelszabadító háború résztvevője. A háborút követően fontos társadalmi-politikai tisztségeket töltött be.

¹³³ Ribar, Ivan Dr. (Vukmanić, 1881 – Zágráb, 1968), jugoszláv politikus. 1904-ben jogi diplomát szerzett, már az Osztrák-Magyar Monarchia idején is politizált: a jugoszláv egyesülés híve volt. Az I. világháborút követően a Demokrata Párt egyik alapító tagja. Síkra szállt a népfelkelésért, 1942. november 26-án az AVNOJ elnökévé választották. 1943-tól tagja a JKP-nak. 1945 és 1953 között a Jugoszláv Népszkupstina elnökségének elnöke.

¹³⁴ Zečević – Popović 1996. 445.

„9. cikkely

Az Állami Bizottság önállóan vagy a föderális egységek bizottságaira támaszkodva dolgozik, amelyek e célból azonnal kinevezik végrehajtó bizottságaikat (elnökségeiket), ezek pedig létrehozzák a munka [végzéséhez] szükséges szerveket.

Az Állami Bizottság egyesíti, koordinálja és kontrollálja a föderális bizottságokat. A föderális bizottságok az összes összegyűjtött anyagot az Állami Bizottság rendelkezésére bocsátják további intézkedésre.”

„11. cikkely

A megszállók és támogatóik bűntetteinek megállapításán végzett munkájáért az Állami Bizottság Jugoszlávia Nemzeti Felszabadítási Bizottságának [tartozik] felelősséggel, amelyet munkája során tájékoztat.”

Az iratot Josip Broz Tito, a bizottság elnöke látta el kézjegyével.

A szabályzat elkészítését követően a belgrádi egyetem professzorát, dr. Dušan Nedeljkovićot¹³⁶ nevezték ki a bizottság elnökévé. A titkár dr. Vlada Jokanović szarajevói ügyvéd, a tagok pedig dr. Svetozar Rittiga, dr. Maks Snuderla, Jakova Avsić, Pero Krstajić, Pavel Sateva és Pero Mijačević lettek.¹³⁷

A bizottság Vis szigetén működött, és csak 1944. október 20-a – a főváros felszabadítása – után tette át székhelyét Belgrádba. Ezután sikerült a hatáskörét kiterjesztenie, illetve kialakítania a teljes körű működést, aminek eredményeképpen 1945 végére 439 személy dolgozott az Állami Bizottságban. A működését – jogi, nyomozati, közzétételi, végrehajtó, regisztrációs és személyügyi – albizottságok keretében valósította meg.¹³⁸

Jugoszlávia Népfelszabadító Bizottságának döntése, illetve az 1944. május 6-án hozott szabályzat értelmében 1944 februárja és novembere között a köztársaságok és tartományok területén megalakultak a Háborús Bűnöket Vizsgáló Bizottság föderatív egységei. Elsőként 1944. február 19-én a szlovén, majd ezt követte a Crna Gora-i (május 19-én), a horvát (május 19-én), a bosznia-hercegovinai (július 1-jén), a macedón (augusztus 14-én), a vajdasági (szeptember 18-án) és végül a szerbiai (november 18-án).

Az állami bizottság, a föderatív egységek és további nyomozati szervek – a háborús bűnösökről és támogatóikról – 938 828 feljelentést gyűjtöttek össze országszerte. A tanúk és a vádlottak kihallgatását követően 550 000 jegyzőkönyv készült, összegyűjtötték a bűntényekről készült fotókat, plakátokat, áldozatokat exhumáltak, illetve megtaláltak

---

¹³⁵ Zečević – Popović 1996. 445–446.

¹³⁶ Nedeljković, Dušan (Isakovo, Čuprija, 1899 – Beograd, 1984) Filozófiából doktorált Párizsban.

A kommunista párt és a Népfelszabadító hadsereg tagja 1941-től. A Borba című újság egyik szerkesztője. A háború után a belgrádi Bölcsészettudományi Kar professzora. Az OZNA aranycsillag kitüntetésének birtokosa.

¹³⁷ Zečević – Popović 1996. 21.

¹³⁸ Cvetković 2006. 250.

körülbelül 20 000 eredeti iratot, amit a kivonuló hadsereg és a közigazgatás hagyott hátra. Ezek alapján az állami bizottság 120 000 határozatot hozott és 66 420 háborús bűnöst, illetve megszállókkal együttműködő személyt regisztrált.¹³⁹

A vajdasági föderatív egység 1944. szeptember 18-án alakult meg a szerémségi Miškovcin. Tagjai Spasoje Čobanski, Petar Mijačević, Andrija Kardelis, Milan Gavranov, Milka Mijatov, Stevan Ilić, Milorad Balač, Aleksandar Jovanović, Stevan Pavlekić és Isailo Ivančević. A munkaügyi szabályzat 1944. november 21-én készült el. A bizottság alá körzeti, járási és helyi bizottságokat rendeltek.¹⁴⁰

A szabadkai körzeti bizottság alá három járási statisztikai tanács tartozott: a szabadkai, a zentai és a topolyai.¹⁴¹ A Topolyai Statisztikai Tanácshoz tartozott Topolya, Bajsa, Bácsfeketehegy, Kishegyes, Pacsér, Bácskossuthfalva és Csantavér. A Szabadkai Statisztikai Tanács alá a szabadkai helyi bizottság mellett további 21 helyi bizottság¹⁴² volt rendelve. A Zentai Statisztikai Tanács alá Zenta mellett Ada, Mohol, Magyarkanizsa, Martonos és Horgos tartozott.

5.1.2. A 183-as fond

A Vajdasági Levéltár kutatható anyagai között több fond is tanúskodik az 1944–45-ben elkövetett magyarellenes atrocitásokról, egyúttal karképet adva a titói éra korai szakaszáról. A 183-as fond iratai azt a folyamatot tükrözik, ahogyan a partizánhatalom megalkotja a maga ellenségeit (háborús bűnös vagy népellenség), illetve a velük történt leszámolást ideologizálja. A fond azokba a bűncselekményekbe is bepillantást enged, amelyet Tito partizánjai követtek el Vajdaság-szerte.

A fond neve: Megszállók és Támogatóik Büntetteit Kivizsgáló Vajdasági Bizottság; a benne található iratok többségéről kevesen írtak eddig. Csupán néhány kutató – közöttük Aleksandar Kasaš – kapott bepillantást a dokumentumokba, illetve néhány szerb nyelvű könyv – többek között Drago Njegovan munkái – tartalmazza a feljelentések alapján háborús bűnössé nyilvánított személyek névsorát, az eredeti dokumentumokat. Ezeket az iratokat azonban sajnos forráskritika nélkül veszik át a szerzők azt sugallva ezzel, hogy mindenki háborús bűnös, akit ezzel 1944 végén, 1945 elején megvádoltak. Ezért e művek nem számítanak az objektív történelemfeltárás mérföldkövének. A két kutató közé azonban

---

¹³⁹ Cvetković 2006. 251.

¹⁴⁰ Zečević – Popović 1996. 27–28.

¹⁴¹ Vajdasági Levéltár (A továbbiakban: VL.) F. 183. Kut.: 501. 1945. Prepiska. 1–100. Broj: 1.

¹⁴² A helységnevek szerb helyesírással: Subotica, Ludaš, Bajški Vinogradi, Zapadni Vinogradi, Majšanski vinogradi, Zobnatica, Radanovac, Gornji Tavankut, Dolnji Tavankut, Zapadne ugarnice, Istočne ugarnice, Kelebija, Hajdukovo, Čavolj, Šebešić, Čikerija, Palić, Đurđin, Pavlovac, Verušić, Bikovo, Žednik.

mégsem tehetünk egyenlőségjelet, hiszen Kasaš munkája – az egyoldalúság ellenére – tartalmaz tudományos igényű kutatásokat, míg Njegovan erre kísérletet sem tesz.

Meg kell említenünk Mezei Zsuzsanna munkásságát is, aki a Vajdasági Levéltár dolgozójaként az áldozati névsorok összegyűjtését és elemzését végzi.

A Vajdasági Levéltár említett fondja tartalmazza a háborús bűnöket vizsgáló bizottságok iratait, melyek a történészek számára jelenleg kutathatók. A dokumentumok között az újvidéki háborús bűnöket vizsgáló bizottság iratain kívül a régió településeinek az anyaga is – több-kevesebb hiányossággal – megtalálható. A fond iratanyagában emellett számos helységgel kapcsolatban megtalálhatók a likvidáltokról készített listák. Óriási hiányosságként könyvelhetjük el, hogy az Újvidéken likvidált személyek névsora nincs meg. De hasonló a helyzet más településekkel kapcsolatban is. Az iratok – főképpen a likvidálási lajstromok – egy része a Vajdasági Múzeumba került. Ez irányú kutatásaink során eddig jó néhány ilyen névsort sikerült megtalálni. Itt található pl. Palánka,¹⁴³ Szilbács,¹⁴⁴ Verbász,¹⁴⁵ Torzsa¹⁴⁶ áldozatainak névsora is. Minden bizonnyal a múzeumban tárolt iratok között volt/van az Újvidéken és környékén likvidáltak névsora is. Az irat meglétére utaló jelzetet sikerült megtalálni (K-3008/111), a dokumentum azonban nem volt a helyén.

A névsorok mellett egyéb érdekes, értékes iratok is vannak. Ilyenek például a háborús bűnösség kérdésével foglalkozó akták. A dokumentumokat vizsgálva megállapítható, hogy a háborús bűnök, illetve a népellenesség kategória megállapítása az egész régióban hasonlóképpen folyt.

Az iratokból kiderül, hogy a partizán ítélkezés mechanizmusában a mai, illetve a nomális európai gyakorlattal ellentétes tendenciák érvényesültek. Az esetek döntő többségében a likvidálás megelőzte a bizonyítási eljárást, tehát mindenképpen elmondható, hogy a megtorlás ártatlanokat, vagy olyan személyeket, akiket megilletett volna az ártatlanság védelme.

A bizottság a következő csoportokra osztotta a vélt bűnöket:

1. bevonulás (ulazak) – a magyar hadsereg bevonulása során a helyi magyar lakosság által elkövetett bűnök;
2. hadsereg (armija) – a magyar hadsereg által elkövetett bűntények;
3. razzia (racija) – az Újvidéken és környékén 1942-ben elkövetett bűnök;
4. táborok (logori) – a különböző táborokban elkövetett bűnök;
5. erőszakos mozgósítás (prisilno mobilisanje) – a katonai mozgósítás során elkövetett bűnök;

---

¹⁴³ Vajdasági Múzeum Újvidék (a továbbiakban: VM.). K-3001/2.

¹⁴⁴ VM. K-3001/3.

¹⁴⁵ VM. K-3001/17.

¹⁴⁶ VM. K-3001/19.

6. kényszermunka (prisilni rad) – a kényszermunka során elkövetett bűntények;
7. kitelepítés (iseljivanje) – a kitelepítéssel kapcsolatos bűntények;
8. vagyon elleni bűncselekmények (protiv imovine).

Külön kategóriába kerültek a népellenségek. A népellenségnek minősített személyek névsora a Népellenségek regiszterében található, benne 8640 névvel.¹⁴⁷ A nevek és az adatok – név, megjegyzés, esetleg ítélet – egy kartonra kerültek, ennek alapján állították össze az említett kétkötetes művet.

A háborús bűnösök, illetve népellenségek listájára könnyen felkerült az, akiről 1944 őszén kiderült, hogy a magyar időszak alatt közhivatalt viselt, leventeoktató volt, ha tagja volt a nyilaskeresztes pártnak (függetlenül attól, hogy az illető ténylegesen bűnös volt vagy sem), turáni vadász volt, magyar katonaként szolgált, vagy lelkesen fogadta az 1941-ben bevonuló magyar honvédeket. Mindemellett sokan estek áldozatul szerb polgártársaik személyes bosszújának is.

A partizánhatalom részéről az utólagos önigazolás a *feljelentések* gyűjtésével, illetve az „elkövetett” bűnök szerinti csoportba tartozó *névsorok összeállításával* kezdődött. Ezt követte a *jegyzőkönyvek* készítése, majd a *háborús bűnössé nyilvánítás* (F-határozat), illetve esetenként bírósági tárgyalásra is sor került.

5.1.3. Feljelentések

A font iratanyagának egyik legnagyobb részét – 284 dobozban helységek szerint ábc sorrendben – a **feljelentések** dobozai teszik ki.

A háborús bűnösök vizsgáló bizottság szinte minden délvidéki településen gyűjtötte a feljelentéseket, amelyek alapján háborús bűnössé vagy népellenséggé nyilvánítottak helyi lakosokat. A 183-as fond egy jelentős részét ezek az iratok képezik. Településekre lebontva a feljelentések döntő többsége megtalálható, a hiányzók egy része elveszett, más része pedig más iratokhoz csatolva lelhető fel a kutatások során, például a határozatok, bírósági ítéletek iratcsomagjába helyezték át őket.

Mivel a feljelentéseket egyszerű bemondás alapján rögzítették, elég volt a vádat csupán ráfogni valakire. Sok esetben a feljelentések tartalma a jelentéktelen ügyeknek minősíthető polgári peres eljárások kategóriájába tartozik. Ilyenek a martonosi és a magyarkanizsai feljelentések között tömegével megjelenő vagyoni vitahelyzetek, ahol a feljelentők azt nehezményezik, hogy jószágaikat, ingóságait áron alul vásárolta meg a feljelentett. Mivel a feljelentések alapul szolgáltak a Jugoszlávia elleni károk és a háborús

---

¹⁴⁷ VL. F. 183. 65. és 66. doboz. Registar Narodnih Neprijatelja.

jóvátétel megállapításához, illetve a tortúra jó lehetőségnek bizonyult a könnyű pénzszerzéshez, így elképzelhető, hogy az iratokba szándékosan feltupírozott adatok kerültek.

A listákra került helyi magyarok döntő többsége nem követett el olyan bűnt, ami miatt halálbüntetés járt volna. Ezt bizonyítja, hogy akiket a feljelentettek közül az atrocitások napjaiban nem sikerült megtalálni, azok később sem lettek felelősségre vonva, vagy csupán néhány hónap, esetleg pár év börtönbüntetést kaptak.

Átvizsgálva Magyarokiszsa, Martonos és Horgos településeknek idevonatkozó dokumentumait, megállapítható, hogy a feljelentések sokszor minden alap nélkül íródtak.

A feljelentéseket a háborús bűnöket vizsgáló bizottságtól kapott formanyomtatványon lehetett megtenni. A kitöltés az iratok döntő többségénél géppel íródott, elvéve van kézzel kitöltött nyomtatvány. A feljelentő lapon a következő adatokat kellett kitölteni:

Bűnelkövető

- neve
- apja, illetve anyja leánykori neve
- kora, nemzetisége, születési helye
- beosztása, foglalkozása
- utolsó tartózkodási helye¹⁴⁸

A bűntény sértettjének¹⁴⁹

- neve
- apja, illetve anyja leánykori neve
- kora, nemzetisége, születési helye
- vallása, nemzetisége és családi állapota
- tartózkodási helye
- eltartottjainak száma

Hol történt a bűntény

- Körzet, járás, helység

A Bűntény

- fajtája
- végrehajtásának ideje és helye
- végrehajtásának módszere és a felhasznált eszközök
- bizonyítása

Az okozott anyagi kár

- fajtája

---

¹⁴⁸ Az általam vizsgált területen a feljelentett személyek adatainál, az utolsó tartózkodási helynél gyakran az „L” betű szerepel, ami azt jelentette, hogy az illetőt már likvidálták.

¹⁴⁹ A feljelentő legtöbb esetben maga a sértett.

– értéke dinárban

Megjegyzés

A bejelentő aláírása

Martonoson 1944. december 6. és 1945. november 5. között a lakosság részéről összesen 843 feljelentés érkezett a háborús bűnöket vizsgáló bizottsághoz. (Ez a lakosság számához viszonyítva igen magas szám. A településnek az 1948-as adatok szerint 3 361 lakosa volt, míg Magyararkanizsának – ahol a feljelentések száma 577 – ugyanekkor 11 139 fő, Horgoson, amelynek szintén több volt a lakossága Martonosénál, 432 feljelentést tettek.)

Helység	Azonosított áldozatok száma	Feljelentések száma
Magyarkanizsa	72	577
Horgos	66	432
Martonos	33	843

A feljelentettek között számos olyan martonosi is található, akit 1944. november 21-én likvidáltak. Az iratok valóságtartalma ennek tükrében erősen megkérdőjelezhető, hiszen az ítélet megelőzte a feljelentést. Tragikus iróniára adhat okot, hogy 1944. december 10-én egy helyi rendőr – Sáfrány Kálmán – esetében a feljelentéshez mellékeltek, hogy ügyét a szabadkai katonai bíróság elé utalják további intézkedésre.¹⁵⁰ A nevezett rendőrt azonban már 19 napja likvidálták. Mivel az említett iratok a gyilkosságok után íródtak, elképzelhető, hogy bizonyos személyek ellen csupán azért történt feljelentés, hogy a már elkövetett gyilkosságokat megindokolják.

A 843 iratból 173 hiányzik, viszont a martonosi helyi bizottság¹⁵¹ egy összesítő iratban közli a feljelentettek névsorát, illetve az ellenük érkezett feljelentések sorszámát. Ezek alapján pontosítható, hogy a faluban kiket vádoltak meg különféle bűnök elkövetésével.

A legtöbb feljelentés – 309 darab – a falu főjegyzője, Fehér Mátyás ellen íródott. Itt kell megjegyeznünk, hogy az eredeti iratokban sok helyen eleinte nem nevesítették az elkövetőket. Például a megszálló, a magyar hadsereg stb. jelzést – 58 esetben – használták. A főjegyző elleni sok feljelentés, valószínűsíthető, hogy annak a következménye, miszerint az alispán után a következő, központi tisztviselőről volt szó. Ezeket a nyomtatványokat később egy 1945. február 26-i parancs¹⁵² értelmében javították. Idézet a Zentai Statisztikai Hivatalnak a martonosi helyi bizottság számára küldött parancsából: „*Csatolva küldjük vissza a*

¹⁵⁰ VL. F. 183. Kut.: 320. Prijave Martonoš. Broj: 146.

¹⁵¹ VL. F. 183. Kut.: 541. 1944–1948. Mesta: K-M. Martonoš. Azbučni spisak i br. prijave.

¹⁵² VL. F. 183. Kut.: 505. Veće Statističara za srez Subotica. Mesno povereništvo Martonoš. Broj: 22.

jelentéseket azzal, hogy azokban az esetekben, amikor az elkövetőként a megszálló, a katonaság stb. van feltüntetve, javítani kell, mégpedig úgy, hogy a megszállók jelzés helyett a parancs kiadóját kell nevesíteni, esetleg a jegyző vagy más tisztségviselők neveivel.” Ezeken a javított feljelentéseken többnyire Fehér Mátyás neve jelenik meg. Mellette gyakori Sörös János községi bíró, Katona Kálmán aljegyző és Szél Sándor nevesítése az említett iratokon. Így a feljelentések tekintetében fent nevezettekre érkezik a legtöbb feljelentés: Katona Kálmánra 87, Sörös Jánosra 63, Szél Sándorra 60, illetve Werner János orvosra 43, Nagy Gábor községi pénztárosra pedig 22.

152 személyre érkezik csupán egy feljelentés, 22 személy esetében pedig 2 feljelentést iktattak. A Martonoson likvidáltak közül 14 személyre érkezik feljelentés. Sörös Jánosra 63, Nagy Gáborra 22, Gruik Jánosra 8, Sörös Sándorra 7, Sáfrány Kálmánra 5, Varkulya Pálra, Józsa Károlyra és Werner Mihályra 2–2, míg Kéri János, Fejős Ferenc, Forró Lajos, Szabó Antal, Török János, Ózsvár Péter esetében csupán egy feljelentést iktattak.

A likvidáltakra később tett feljelentések vádpontjai közül egyik sem olyan horderejű, amely a halálbüntetést indokolná.

A martonosi feljelentések iratkezeléséhez képest kaotikus a magyarkanizsai. Itt összesen – mint már említettük – 577 feljelentést iktattak.¹⁵³ A 176. sorszámú feljelentésig a számozás nem időrendi sorrendben történik. Az első sorszámú 1944. december 8-ai keltezésű, a második 1944. október 22-ei, a harmadik 1944. december 12-ei, és így tovább. Dátum szerint az első két feljelentés Magyarkanizsán 1944. október 19-én történt (13. és 14. sorszámú). Két helyi magyart jelentettek fel ekkor: Cseszkó Istvánt és Remete Pétert. Közülük Cseszkó neve szerepel a Magyarkanizsán likvidáltak listáján. Dátum szerint az utolsó feljelentést (558. sorszám) Magyarkanizsán 1945. december 10-én adták le. Megállapítható Magyarkanizsával kapcsolatban is, hogy a likvidált személyek elleni feljelentések döntő többsége a gyilkosságok után történt.

A legtöbb feljelentés – 194 – Kulay Oszkár, Lehel Pál, Mály Sándor, Nagy Péter, Szommer Károly, Bata Lajos ellen (egy úrlapon mind a hatan szerepelnek) íródott. Emellett Lehel Pál polgármesterre külön további 31. Martonoshoz hasonlóan itt is sok esetben a feljelentett „megszállót” javítják át a fent említett nevekre.

A Magyarkanizsán és környékén¹⁵⁴ az eddig ismert 127 likvidált személy közül 16-ra van feljelentés, összesen 24 darab. Almási János 5, Cseszkó István, Kossányi Ferenc, Takács Pál, Vajda József 2–2, Apró István, Bagi Antal (2. számú melléklet), Bicskei János, Bicskei József, Koncz István, Kostyán Antal, Kovács János, Nagy György, Reckecki

---

¹⁵³ VL. F. 183. Kut.: 421, 422. Prijave Stara Kanjiža.

¹⁵⁴ Ide tartozott: Oromhegyes, korabeli nevén Uzunovičevo, Tóthfalu, Adorján.

János, Remete-Rajics Sándor, Szecsei István ellen 1–1 feljelentés található. A legtöbb Almási János földművesre: 5 darab, amelyből mindegyik erőszakos vásárlás; a feljelentések szerint nevezett áron alul vásárolta meg az eladásra kínált háziállatot.

Érdekességként jegyezzük meg, hogy az 1945-ben bírósági ítélettel elítélt Apró Istvánra egyetlen feljelentés érkezik 1944. november 4-ei dátummal, amelyben azzal vádolják, hogy nevezett 1941. április 13-án egy letartóztatott személyt a házatól a börtönig fizikailag bántalmazott. Apró István ügyével a későbbiekben külön fejezetben foglalkozunk.

Horgoson 432 feljelentést tettek. Az elsőt 1944. december 19-én iktatták. Az első napokban jellemző volt a személyek elleni feljelentés, viszont a későbbiek során – kevés kivétellel – feljelentettként a magyar állam, a megszálló, illetve a helyi megszálló hatalom szerepel. A legtöbb feljelentés – 42 darab – Tillinkó István községi elnökre érkezett. A Horgoson tett feljelentések között számos gyilkossággal vádol. A rendelkezésre álló iratok szerint az impériumváltást követően valóban sor került a szerb lakosság ellen ilyen jellegű atrocitásokra.

A horgosi esetre vonatkozóan is egy külön iratcsoportban az ún. *Áldozatok és sértettek* eseteivel foglalkozó anyagban találhatunk adatokat. Ezekben a dokumentumokban helységekre bontva összesítették az 1941 és 1944 közötti áldozatokat.

A szabadkai körzeti bizottság 1945. június 15-ei jelentésében tájékoztatja az újvidéki népbizottságot, hogy az 1945. április 28–29. között végzett exhumálás során Királyhalmán¹⁵⁵ hat sírt tártak fel, amelyekben összesen 24 holttestet találtak, és ebből 16-ot sikerült azonosítani.¹⁵⁶

A Vajdasági Történelmi Levéltár 183-as fondjában található *Áldozatok és sértettek* listája Zenta járásban (Spisak žrtava i oštećenika Srez Senta) című irat Magyarkanizsával kapcsolatban 13 személyt jegyez áldozatként, ebből 12 szerb, 1 zsidó. Ezek az áldozatok név szerint vannak megemlítve a dokumentumban. Ugyanezen irat Martonos kapcsán nem említi áldozatot, viszont az irat szerint Aleksandar Brankov¹⁵⁷ az erőszakos katonai besorozást követően elveszett a fronton. Az irat végén található összesített listán viszont – nevek nélkül – 7 áldozatot említi Martonoson. Ebből 4 személy – egy férfi, két nő és egy gyermek – bombázás áldozata, 2 férfit és egy nőt pedig kivégeztek.¹⁵⁸

Martonoson az iratok, illetve a visszaemlékezők szerint nem volt bombázás. A helyiek viszont elmondták, illetve egy későbbi – a második világháború áldozatait – összefoglaló

¹⁵⁵ Királyhalma közigazgatásilag Horgoshoz tartozott.

¹⁵⁶ VL. F. 183. Kut.: 502. 1945. Prepiska. 111–217. Broj: 168.

¹⁵⁷ Brankov Sándor honvéd a 17/III. zászlóaljban. 1920. március 25-én született Martonoson, anyja L. Olga. Eltűnt 1943. május 18-án. (HIM, VI.) In: Molnár Tibor: *Zenta és Magyarkanizsa községek II. világháborús hősi halottjai*. 2003. 139. (A továbbiakban: Molnár 2003.)

¹⁵⁸ VL. F. 183. Kut.: 546–548. Žrtve i oštećenici.

munkában meg is jelent, hogy a szovjet előrenyomulás következtében a Vörös Hadsereg aknavetőikkel támadta a falut, és ennek esett áldozatul Börcsök Mátyás, Börcsök Verona, Luncz Emília és Luncz Mihály.¹⁵⁹ Valószínűsíthető, hogy az összesített listában ők szerepelnek bombatámadás áldozataiként. Az állítólag kivégzettekről – 2 férfi és egy nő – további adatok nem állnak rendelkezésre.

A martonosi háborús bűnöket vizsgáló helyi bizottság jelentése¹⁶⁰ szerint az erőszakos besorozás kapcsán Fehér Mátyás jegyzőt terheli a felelősség Radomir Rajić¹⁶¹ és Kajica Petrić¹⁶² haláláért, akik a kötelező magyar mozgósítás miatt kerültek ki a frontra, és ott eltűntek. A jegyző fel is került emiatt a háborús bűnösök listájára.

A későbbi vizsgálatok szerint a környékben néhány helyen sor került túlkapásokra a magyar hadsereg részéről, de ezekben csak nagyon csekély részben vettek részt helyi magyarok. Akik hasonló bűncselekményekben részt vettek, azoknak döntő többsége távozott a kivonuló magyar hadsereggel.

A kutatások igazolják, hogy az említett helységek mellett a likvidálások másutt is megelőzték a feljelentéseket. A likvidálást követően feljelentett áldozatok feljelentési formanyomtatványán a jelenlegi tartózkodási helyként az „L” jelzés van megadva. Az „L” jelzés jelenti a likvidáltakat – ez több iratban visszaköszön.

Érdekes, ezzel kapcsolatos dokumentum az a levelezés, amelyben a martonosi háborús bűnöket vizsgáló helyi bizottság tájékoztatja a Zentai Községi Statisztikai Tanácsot, hogy nincs minden kivégzetről (az iratban itt is „L” betűvel jelölik az úgynevezett Likvidirani személyeket) feljelentés a birtokukban; ezeket a személyeket valószínűleg az OZNA-nál jelentették fel.¹⁶³ (3. számú melléklet) Igazán érdekes a válasz, ami röviden annyi, hogy a kivégzetteket úgyis háborús bűnösnek nyilvánították, és ha nincs ellenük feljelentés, akkor azzal nem kell foglalkozni, mert az ügyük ezzel lezárult. Az irat gyakorlatilag elismeri, hogy a kivégzettek egy része ellen nincs is feljelentés!¹⁶⁴ (4. számú melléklet)

Ami a feljelentések formanyomtatványát illeti, az is egy kordokumentum. A korabeli partizán iratkezelés nem ismeri a gyanúsított fogalmát, a nyomtatványokon a beírandó nevek elé a bűnöző (zločinac) szó kerül mintegy megelőlegezve azt, hogy akit feljelentenek, biztosan bűnös is.

---

¹⁵⁹ Vukov, Nestor G.: *Žrtva fašizma sa teritorije opštine Kanjiža 1941–1945*. Kézirat a zentai Történelmi Levéltárban, 1975. (A továbbiakban: Vukov 1975.) Žrtve fašizma iz Kanjiže 1941–1945. A kézirat tartalmazza a községhez tartozó valamennyi település adatait.

¹⁶⁰ VL. F. 183. Kut.: 541. 1944–1948. Mesta: K–M. Martonoš. Masovna grupa „prisilna mobilizacija” V. grupa.

¹⁶¹ A Honvédség veszteségajstromán Bajić Rado (helyesen: Radomir) néven szerepel, aki repesztalálat következtében hunyt el a keleti fronton 1942. július 24-én. In: Molnár 2003. 133.

¹⁶² A Honvédség veszteségajstromán Petrics Károly néven szerepel. 1944. április 28-án esett el Peczenizynnél. Molnár 2003. 156.

¹⁶³ VL. F. 183. Kut.: 505. Veće Statističara za srez Subotica. Mesno povereništvo Martonoš. Broj: 13.

¹⁶⁴ VL. F. 183. Kut.: 505. Veće Statističara za srez Subotica. Mesno povereništvo Martonoš. Broj: 17.

A feljelentettek között – az egész vizsgált területen – gyakorlatilag a társadalom minden rétegéből találunk polgárokat. Arányaiban azonban a városi tisztségviselőkre, rendőrökre érkezik a legtöbb feljelentés. Maguk a vádak nagyon sok esetben sablonszerűek. Érdekességként jegyzem meg, hogy a papok esetében az általam vizsgált területen elenyésző a feljelentések száma. Ez önmagában érdekes, hiszen a megtorlás nem kímélte az egyházi személyeket.

5.1.4. A háborús bűnök megállapítása

A feljelentések begyűjtését követően a helyi bizottság összeállította a háborús bűnösnek vélt személyeknek az elkövetett bűnök szerint csoportokba sorolt névsorát és megküldte a felsőbb szerv számára, Martonos, Magyarkanizsa és Horgos esetében a Zentai Statisztikai Hivatalnak. A háborús bűnöket vizsgáló bizottság a feljelentések összegyűjtése mellett kihallgatásokat vezetett; tanúvallomásokat gyűjtött; exhumálásokat végzett (az 1941 és 1944 közötti időszakban kivégzett – többnyire szerb – áldozatokat exhumálták); számba vett minden olyan eseményt, amely a szláv lakosság ellen irányult; összegyűjtötte – olykor hatalmas túlzásokkal – az 1941 és 1944 közötti áldozatok névsorát; átvizsgálta a magyar közigazgatás hátramaradt iratait; összegyűjtötte a magyar éra éve alatt tartott ünnepek – így a bevonulás kapcsán rendezettek – képanyagát, és beazonosította a rajta szereplő személyeket; pártlisták után kutatott; számba vette a megrongált kulturális értékeket stb.

A magyarkanizsai, martonosi és a horgosi helyi háborús bűnöket vizsgáló bizottság is összeállította, büntettek szerint csoportosítva, a háborús bűnnel vádolt személyek névsorát. Az iratanyag minden bizonnyal – főképpen Horgos esetében – hiányos, mert vannak esetek, amikor csupán a kiegészítő lista került elő.

1. Bevonulás. A magyar hadsereg bevonulása során elkövetett állítólagos büntettek miatt a magyarkanizsai jelentésben¹⁶⁵ 54 név található, majd egy kiegészítő listán¹⁶⁶ további 43. A bűnök között letartóztatás, rablás, verés, ütlegelés, kínzás, gyilkosság, gyilkossági kísérlet, letartóztatás, kényszerítés, feljelentés és fenyegetés szerepel. A listán nemcsak helyiek szerepelnek, hanem a magyar hadsereghez tartozó személyek is, így Kulay Oszkár alezredes, a város katonai parancsnoka is. 6 személyt vádolnak gyilkossággal, illetve

---

¹⁶⁵ VL. F. 183. Kut.: 544. 1944–1948. Mesta: Sremske Laze–T. Stara Kanjiža. Spisak zločinaca srez Senta. Mesno povereništvo St. Kanjiža, grupa I.

¹⁶⁶ VL. F. 183. Kut.: 544. 1944–1948. Mesta: Sremske Laze–T. Stara Kanjiža. Naknadni spisak zločinaca iz Stare Kanjiže, grupa I.

gyilkosságban való részvétellel: Beszédes József, Bagi Antal, Gubás János, Bata Lajos, Kocsis Ferenc, Mihaljkovity Kálmán.

A martonosi iratban¹⁶⁷ 44 név található, illetve egy kiegészítő listán¹⁶⁸ újabb 7. Mivel Sörös Sándor és Kabók Lajos neve mindkét iratban szerepel, így a bevonulás kapcsán 49 személyt vádolnak a legkülönbébb bűncselekményekkel: rablással, visszaéléssel, vagyonekobzással, letartóztatással, veréssel, kínzással, feljelentéssel, nemzeti alapú sértegetéssel, gyűjtogatással és lövöldözéssel, erőszakkal, internálással, illetve azzal, hogy a szerbek letartóztatásának és internálásának értelmi szerzője volt. Az iratok szerint senkit nem vádolnak gyilkossággal. A névsorban szereplők közül 10 személyt 1944. november 21-én már likvidáltak.

A horgosi jelentésben¹⁶⁹ 28 személyt vádolnak háborús bűnök elkövetésével, köztük 13-at – egy nőt is – gyilkossággal vagy gyilkosságra való felbujtással.

További bűnökként feljelentés, letartóztatás, verés, lopás, erőszak, rombolás szerepel az iratokban. A gyilkossággal vádolt személyek esetében szinte mindenkinél megemlítik, hogy tettüket a magyar hadsereggel együtt követték el. A szerb áldozatokkal kapcsolatban már jeleztük, hogy a magyar hadsereg részéről valóban voltak Horgoson túlkapások, de ebben a helyi lakosság részvétele nem bizonyítható egyértelműen.

2. Hadsereg. A magyar hadsereg által elkövetett bűntényekkel kapcsolatban Magyararkanizsán a 45 éves Körmöczy Lászlót vádolják¹⁷⁰ azzal, hogy feljelentette Nevenka Trnajićot, aki 1941. március 27-én a paktum elleni tüntetés élén vonult. Ezért nevezett a magyar katonák túsul ejtették. Martonoson és Horgoson e kategóriájú bünténnyel az iratok között nem találkoztunk.

3. Razzia. Az Újvidéken és környékén 1942-ben elkövetett bűnökkel sem Magyararkanizsáról, sem Martonosról, sem Horgosról ebben az iratban senkit nem vádolnak. Itt jegyezzük meg érdekességként, hogy A kivégzett háborús bűnösök könyvében¹⁷¹ Holló Ferenc esetében a razziában való részvétel van feltüntetve.

---

¹⁶⁷ VL. F. 183. Kut.: 541. 1944–1948. Mesta: K–M. Martonoš. Spisak zločinaca srez Senta, mesno povereništvo Martonoš, grupa I.

¹⁶⁸ VL. F. 183. Kut.: 541. 1944–1948. Mesta: K–M. Martonoš. Naknadni spisak zločinaca Martonoš, grupa I.

¹⁶⁹ VL. F. 183. Kut.: 545. 1944–1948. Mesta: U–Š. Horgoš. Spisak zločinaca srez Senta, mesno povereništvo Horgoš, grupa I.

¹⁷⁰ VL. F. 183. Kut.: 544. 1944–1948. Mesta: Sremske Laze–T. Stara Kanjiža. Spisak zločinaca srez Senta, mesno povereništvo St. Kanjiža, grupa II.

¹⁷¹ VL. F. 183. Knjiga: 73. Knjiga evidencije streljanih ratnih zločinaca 1944–45. Itt kell szólnunk arról, hogy említett könyv elnevezése a levéltárban eltérő. Míg a summarni inventar, vagyis a leltárkönyv szerint likvidirani, azaz likvidált háborús bűnösök szerepelnek a címben, addig a könyvre – látszólag az események után jóval később – ragasztott matrica szerint a cím kivégzett háborús bűnösökre változott. A továbbiakban – annak

Az eddigi kutatások szerint Holló Ferenc semmiféle szerbellenes cselekedetben nem vett részt, és sem feljelentés, sem terhelő jegyzőkönyv nem található vele kapcsolatban. Esetében egyértelmű, hogy jogtalan meggyilkolását hamis vádakkal igyekeznek indokolni. Holló Ferenc ügyét a későbbiekben egy külön fejezetben tárgyaljuk.

4. Táborok. A különböző táborokban elkövetett bűnökkel kapcsolatban Magyarkanizsán egy kiegészítő lista¹⁷² található, melyen 7 név szerepel – 4 magyarországi, három pedig helyi illetőségű. Martonos és Horgos esetében nem található jelentés.

5. Erőszakos mozgósítás. A katonai mozgósítás során elkövetett bűnökkel Magyarkanizsán és Horgoson ezen iratok között senkit nem vádolnak, míg Martonoson Fehér Mátyás főjegyző és Katona Kálmán került fel a listára.¹⁷³ Fehér Mátyás az irat szerint szökésben van Magyarországon, míg Katona Kálmán öngyilkosságot követett el a partizánok bevonulása előtt.

6. Kényszermunka. A kényszermunka során elkövetett bűnnel Magyarkanizsa esetében nem találtunk elkövetőt a helyi bizottság papírjai között. Martonossal kapcsolatban a listán 9 név szerepel.¹⁷⁴ A névsorban vegyesen vannak martonosiak és magyarországiak is, mint például Simonyi Imre Bajáról, a kényszermunkaegység parancsnoka. Horgos esetében nincs jelentés.

7. Kitelepítés. A kitelepítéssel kapcsolatban Magyarkanizsán egy kiegészítő listán¹⁷⁵ 4 személyt vádolnak lopás büntetével, miszerint a kitelepítettek vagyonát eltulajdonították.

Martonos esetében nincs ezzel kapcsolatos névsor.

Horgossal kapcsolatban egy kiegészítő listán¹⁷⁶ négy személy neve szerepel. Két személyt kitelepítések miatt vádolnak, másik két magyar esetében pedig a hatóságok morális támogatása szerepel bűnként az iratban.

---

ellenére, hogy meggyőződésünk szerint a likvidált szó a helyénvaló – a kutathatóság megkönnyítése érdekében a könyvön szereplő formulát használjuk.

¹⁷² VL. F. 183. Kut.: 544. 1944–1948. Mesta: Sremske Laze–T. Stara Kanjiža. Naknadni spisak zločinaca iz Stare Kanjiže, grupa IV.

¹⁷³ VL. F. 183. Kut.: 541. 1944–1948. Mesta: K–M. Martonoš. Spisak zločinaca srez Senta, mesno povereništvo Martonoš, grupa V.

¹⁷⁴ VL. F. 183. Kut.: 541. 1944–1948. Mesta: K–M. Martonoš. Spisak ratnih zločinaca koji se pojavljuju u zapisnicima Expoziture Anketne komisije u Subotici, grupa VI.

¹⁷⁵ VL. F. 183. Kut.: 544. 1944–1948. Mesta: Sremske Laze–T. Stara Kanjiža. Naknadni spisak zločinaca iz Stare Kanjiže, grupa VII.

¹⁷⁶ VL. F. 183. Kut.: 545. 1944–1948. Mesta: U–Š. Horgoš. Naknadni spisak zločinaca iz Horgoša, grupa VII.

8. Vagyon elleni bűncselekmények. Elkövetésével egy kiegészítő listán 15 személyt – ebből 12 helyi magyart – vádolnak Magyarkanizsán,¹⁷⁷ erőszakos jószágvásárlással, rombolással, erőszakos eltulajdonítással. Martonoson ezzel a bűnténnyel senkit nem vádolnak. Horgoson nyolc személy neve található az iratban,¹⁷⁸ a konkrét bűnök helyett azonban csupán utalások vannak további iratokra.

Az iratok egy része a feljelentések felhasználásával készült, míg néhány a feljelentések mellett a jegyzőkönyveket is alapul veszi a listák elkészítéséhez.

A Zentai Háborús Bűnöket Vizsgáló Bizottság átvizsgálta az iratokat, majd elkészített egy új névsort, amelyre a helyi listához viszonyítva új nevek kerültek fel, illetve tűntek el róla. Esetünkben az anyag Zentáról Szabadkára került, majd az előbbihez hasonló iratmozgatás során Újvidékre. Érdekes, hogy néhány likvidált esetben hiányzik a feljelentés, ők a későbbiek során felsőbb szinteken (Szabadka, Újvidék) mégis feltűnnek a listán, nem egyszer képtelen – olykor sablonszerű – vádakkal illetve őket. Több likvidált személy esetében pedig felsőbb szinteken sor kerül a vádak/bűnök felnagyítására, hogy az eredeti – többnyire jelentéktelen – feljelentések mellett igazolást találjanak a gyilkosságokra.

A fenti iratok, illetve a Vajdaság más területéről érkező jelentések összegzéseként készültek el az úgynevezett elaborátumok, amelyek minden bűnkategóriában tartalmazták az egész Vajdaság területén bűnösnek mondott személyek névsorát. Míg a feljelentések esetében a már likvidált áldozatoknál gyakran feltüntetik az „L” betűt, jelezve, hogy nevezettet már likvidálták, a háborús bűnösökről készült névsorokban, így az elaborátumokban, a népellenesek könyvében is a presuđen jelző volt hivatva ezt jelezni. Itt kell azonban elmondanunk, hogy az előzetes megállapítások és publikációk ellenére a presuđen szó nem minden esetben jelenti, hogy az illetőt likvidálták.¹⁷⁹

Két elaborátum már megjelent könyv formájában is.¹⁸⁰ Drago Njegovan szerkesztésében pedig folytatódik a forráskiadás¹⁸¹ Azonban itt csak iratközlésről

---

¹⁷⁷ VL. F. 183. Kut.: 544. 1944–1948. Mesta: Sremske Laze–T. Stara Kanjiža. Naknadni spisak zločinaca iz Stare Kanjiže, grupa VIII.

¹⁷⁸ VL. F. 183. Kut.: 545. 1944–1948. Mesta: U–Š. Horgoš. Spisak ratnih zločinaca koji se pojavljuju u zapisnicima Expoziture Anketne komisije u Subotici, grupa VIII.

¹⁷⁹ Erre példa Bata Lajos magyarkanizsai polgár esete, aki a Népellenségek könyvében 647. sorszám alatt, mint presuđen szerepel, viszont a 2340. sorszám alatt ismét Bata Lajos név szerepel, mint akit 3 év kényszermunkára ítélték. Hasonló Bagi Vince magyarkanizsai hentessegéd esete is, akit a „presuđen” szó ellenére „csupán” 3 hónap kényszermunkára ítélték.

¹⁸⁰ *Zločini okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini. III. grupa masovnih zločina, Racija (Ubistvo i pokolji; sistematski teror; mučenja građanskih lica; silovanja; pljačke)*. Novi Sad, Pokrajinska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini, 1945; *Saopštenja o zločinima okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini 1941–1944*. Knj. 1. Bačka i Baranja. Knj. 2. Srem. Novi Sad, Predsedništvo Narodne skupštine Autonomne pokrajine Vojvodine, 1946.

¹⁸¹ Njegovan, Drago (szerk.): *Zločini okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini. III grupa masovnih zločina: racija*. Novi Sad, 2009; Njegovan, Drago (szerk.): *Zločini okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini. V grupa masovnih zločina u Sremu: akcija Viktora Tomića i Pokretni preki sud u Sremu, 1942*. Novi Sad, 2009; Njegovan, Drago (szerk.): *Zločini okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini protiv Jevreja (istrebljenje,*

beszélhetünk, mert a munkák nélkülöznek minden forráskritikát. Ráadásul a kötetek így azt a benyomást kelthetik, hogy mindenki, akinek a neve rajta van e névsorokon, bűnös, holott közülük már jó néhány személyt rehabilitáltak azóta.

5.1.5. Jegyzőkönyvek

Az említett ügymenet során azoknál a személyeknél, akiknél szükségesnek találták a további nyomozást, tanúk kihallgatásával ún. zapisnikok, vagyis jegyzőkönyvek készültek, amelyek a feljelentett polgárok tetteit részletesebben vizsgálják. Jellemző, hogy ezekben a jegyzőkönyvekben nem található meg minden feljelentett neve, tehát a feljelentésekhez képest lényegesen kevesebb személyt érint. Időnként pedig a jegyzőkönyvekben olyan nevek is megjelennek, akik ellen egyáltalán nincs feljelentés.

A Vajdasági Történelmi Levéltár 183-as fondjának nagy részét ezen iratok teszik ki.¹⁸² Az 1-től 33 904-ig – az 1944 és 1947 közötti időszakot felölelő – sorszámozott jegyzőkönyvek egy része nincs meg, de így is 94 doboznyi anyag kutatható. A kutatást nehezíti, hogy az iratok egy részén kétféle számozás található. Egyik az iktatás, a másik a keltezés szerint, így némelyik dokumentum nehezen fellelhető. A kutatást egy helységekre lebontott lista segíti.

Átvizsgálva a Magyarkanizsa, Martonos és Horgos kapcsán felvett jegyzőkönyvek egy részét kijelenthetjük, hogy a feljelentésekhez hasonlóan ezek az iratok is a likvidálásokat követően készültek, illetve néhány esetben a jegyzőkönyvek tanúi között olyan személyeket találunk, akik előtte közvetve vagy közvetlenül részt vettek a likvidálásokban. Ezekben az esetekben nem kizárható, hogy bizonyos személyek csupán azért kerültek elkövetőként a jegyzőkönyvekbe, hogy a már megtörtént gyilkosságokat indokolják.

1945. március 8. és március 31. között 6 jegyzőkönyvet rögzítettek Martonoson, amelyben helyi magyarok – Gruik András, Szél Sándor, Betyák Boldizsár, Habi Ferenc, Sáfrány János és Kasai Vendel – vallanak az 1941-es impériumváltást követő időszakról.

A jegyzőkönyvekben¹⁸³ nevezettek nem is annyira bűntényekről számolnak be, inkább csak felvázolják az impériumváltást követő helyzetet, illetve megnevezik a helyi közigazgatás és a népország tagjait. A jegyzőkönyvekből kiderül, hogy 1941. április 12-én dr. Werner Jánost választották meg helyi parancsnoknak, helyettese pedig Nagy Gábor lett, majd néhány nap

---

deportacija, mučenje, hapšenje, pljačka). Novi Sad, 2011; Njegovan, Drago (szerk.): *Zločini okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini. I grupa masovnih zločina: ulazak mađarske vojske u Bačku i Baranju, 1941*. Novi Sad, 2011; Njegovan, Drago (priređ.): *Zločini okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini 1941–1944. VII grupa masovnih zločina: deportacija*. Novi Sad, 2014.

¹⁸² VL. F. 183. Kut.: 99–192. Anketne komisije, dokumentacija o ratnim zločinima. Inv. predmeta.

¹⁸³ VL. F. 183. Kut.: 505. Veće Statističara za srez Subotica. Mesno poverništvo Martonoš. Broj: 43.

elteltével Nagy Gábort jelölték ki parancsnoknak. 8–10 nap múlva a község elnöke Sörös János lett, helyettese pedig Gubi Ferenc. Esküdtek: Kiss Péter, Sáfrány János, Habi Ferenc és mások, míg a nemzetőrök: Mészáros István, Dömötör Mátyás, Dömötör András, Dencs Márton, Józsa Károly, Dukai Illés, Kabók Lajos, Túrú Frigyes, Berényi József, Barany Ferenc, Mészáros Mihály, Szarapka Péter, Lendvai Antal, Dani József voltak.

A jegyzőkönyvek szerint a szerbek verésében Kabók Lajos, Dukai Illés, Józsa Károly, Csikós Lajos, Tót Ferenc és Galgóczi Pál vettek részt.

Kasai Vendel szerint minden szerbellenes cselekedet Fehér Mátyástól származott. Mellette felelős még Katona Kálmán, Németh József és Nagy Gábor községi pénztáros, aki letiltotta a szerbeknek adandó segélyeket.

A bűnelkövetőként említettek közül az 1944-es impériumváltáskor elmenekült Kabók Lajos, Galgóczi Pál, Csikós Lajos és Fehér Mátyás, Katona Kálmán pedig öngyilkosságot követett el. Martonoson is jellemző tehát, hogy a kisebb-nagyobb bűntényeket elkövető személyek távoztak a magyar hadsereggel együtt, és helyettük ártatlanok veszték oda.

E vallomások valóságtartalma azonban így is kétségbe vonható, mivel valószínűsíthető, hogy nevezettek vallomásaikat erős nyomásgyakorlás hatására tették. Közülük Gruik Andrásról és Betyák Boldizsárról tudjuk, hogy 1944 október-novemberében – a később likvidáltakkal együtt – be voltak zárva a városháza pincéjébe, ahol brutálisan bántalmazták a foglyokat.¹⁸⁴

Viszont a későbbiekben a helyi szerb lakosokkal készített jegyzőkönyvekben is feltűnnek a szerbek bántalmazásában állítólag részt vevő helyi magyarok. Összehasonlítva ezeket a jegyzőkönyveket, van néhány olyan név, amely a jegyzőkönyvek nagy részében szerepel. Ezek: Dukai Illés, Kabók Lajos, Sörös Sándor. Többen megemlítik még Bagi Kálmánt, Csikós Lajost, Józsa Károlyt is.

Érdemes külön szemügyre vennünk Veljo Šecérov 1945. március 29-én Martonoson tett tanúvallomását, mert az ebben tárgyalt ügyből már 1944 decemberében hadbírószági tárgyalást tartottak, amelyről a későbbiekben még lesz szó. Hogy mi szükség volt a bírósági tárgyalást követően négy hónappal újra jegyzőkönyvet felvenni az esetről, rejtély számunkra.

A jegyzőkönyvben¹⁸⁵ Šecérov elmondta, hogy miközben a jugoszláv hadseregből volt visszatérőben, a falu határában Koncz István¹⁸⁶ és Fodor Ferenc, jelenleg szökésben lévő nemzetőrök megtámadták. Ő megküzdött velük, mire feljöttek még 15-en a faluból segíteni. Különösen Dencs Márton verte, majd beledobták a Tiszába, ahonnan Török János¹⁸⁷ mentette

---

¹⁸⁴ Forró 2007. 64.

¹⁸⁵ VL. F. 183. Kut.: 100. Inv. broj: 680.

¹⁸⁶ A jegyzőkönyv állítása nem helytálló, mert Koncz Istvánt 1944. november 21-én Martonoson likvidálták.

¹⁸⁷ Török Jánost 1944. november 21-én likvidálták.

ki. Innen fogdába kísérték és 20 szerbvel együtt volt bezárva, akiket Sörös Sándor, Dukai Illés, Kabók Lajos, de legfőképpen Csikós Lajos vert.

Živoljin Putnik, aki több visszaemlékező szerint részt vett a magyarok elleni megtorlásokban, 1945. április 1-jén tesz tanúvallomást,¹⁸⁸ melyben kifejti, hogy a megszállás alatt 64 szerbet erőszakkal soroztak be.¹⁸⁹ Ezért az akkori városi vezetést – Sörös János községi elnököt, Fehér Mátyás jegyzőt, Katona Kálmán aljegyzőt és Németh József katonai előadót – terheli a felelősség. Tanácsadók pedig Werner Mihály, dr. Werner János, Szél Sándor, Kovács F. István, Kovács Jakab István, Salamon Lajos voltak.

A leghitelesebb tényeket a szerbek elleni atrocitásokról talán Dongó Ferencről tudhatjuk meg. Szerinte a nemzetőrség a magyar bevonulást követően letartóztatásokat eszközölt a magyarok elleni korábbi atrocitások kivizsgálása céljából. Dongó – aki ellen a későbbiek során három feljelentés érkezik – elmondása szerint a nemzetőrök között voltak olyanok, akik a lehetőségeikhez mérten védelmezték a fogvatartottakat, mint pl. Dömötör Mátyás, Kukkli András, Berényi József. Voltak, akik a korábbi sérelmeiket torolták meg, és emellett néhányan „embergyötrő természetüket igyekeztek kiélni a foglyok bántalmazásában”. Ilyenek voltak Farkas Károly, Csikós Sándor, Galgóczi Pál.¹⁹⁰ A feljelentések között Farkas Károly ellen kettő, Galgóczi Pál ellen három feljelentés érkezik, míg Csikós Sándor ellen egy sem. Az ő nevével további iratokban nem találkoztunk, viszont egy Csikós Lajos nevezetű többször is szerepel az iratokban, illetve a jegyzőkönyvekben, mint aki részt vett a szerbek elleni atrocitásokban, és ellene is érkezik két feljelentés. Elképzelhető, hogy itt névelírásról van szó.

A martonosi helyi háborús bűnöket vizsgáló bizottság jelentésében¹⁹¹ beszámol az elmenekült háborús bűnösökről. Név szerint: Gruik Orbán, Takács István, Kapás Ernő, Csikós Lajos, Bata Péter, Bite István, Kovács István, Szárics Károly, Kriszt Dezső, Gubi István, Szarapka István, Bagi Kálmán, Betyák Gyula, Dongó Ferenc, Csikós Kálmán, Csík Imre, Gubi Ferenc, Kabók Lajos, Galgóczi Pál, Farkas Károly, Túrú Frigyes, Bite Lajos, Döringer József. Említettek közül többen – Galgóczi, Farkas, Csikós, Kabók, Bagi – a visszaemlékezők és a jegyzőkönyvek szerint is részt vettek a szerbek bántalmazásában. Az iratokat átvizsgálva megállapíthatjuk, hogy a többi helységhez hasonlóan Martonosról is, azok többsége, akik – vélhetően – bármiféle bűnt elkövettek, távoztak a magyar hadsereggel.

¹⁸⁸ VL. F. 183. Kut.: 102. Inv. broj: 1630.

¹⁸⁹ A besorozások ugyanúgy érintették a magyar lakosságot is, hiszen ekkor e terület Magyarország része volt.

¹⁹⁰ Dongó Ferenc – Kovács József – Gulyás M. Fulgencia – Savelin Zoltán – Bagi M. Romarika: A martonosi egyházközség története. [szerk.: Dr. Kancsó János és Tandari Erzsébet]. Martonos, 2011. 50. (A továbbiakban: Dongó 2011.) (A kötet előzménye Dongó Ferenc – Gulyás M. Fulgencia – Kovács József: A martonosi egyházközség története. Martonos, 1976.)

¹⁹¹ VL. F. 183. Kut.: 505. Veće Statističara za srez Subotica. Mesno povereništvo Martonoš. Spisak domaćih ratnih krivaca koji su izbegli u inostranstvo. Broj: 67.

Egy Magyarkanizsán 1945. április 11-én 10 óra 30 perckor kelt jegyzőkönyvben Stefanović Andrija 55 éves vendéglős vallomásaiban¹⁹² a szerbek tömeges letartóztatásáról és fizikai bántalmazásáról számol be. Állítása szerint a bántalmazások következtében a börtönben elhalálozott Milovan Savelić és Bogdan Radivojević. A fizikai bántalmazásokban a tanú szerint a honvédek mellett Bata Lajos, a nemzetőrök parancsnoka és Koncz József vettek részt. Bata Lajost helytelenül Barta Lajosként megemlíti Cseres Tibor is a Vérbosszú Bácskában című munkájában a szerbek elleni atrocitások elkövetőjeként.¹⁹³ Több helyi visszaemlékező állítása szerint nevezettek valóban bántalmaztak szerb fogvatartottakat, majd a partizánok bevonulása előtt elmenekültek Magyarkanizsáról, és Bata Szegeden élt, Koncz pedig Monoron.¹⁹⁴ A későbbi partizániratok szerint Bata Lajost mint elmenekült háborús bűnöst 3 évi kényszermunkára ítélték.¹⁹⁵ Az ítélet nem található, illetve arról sincs tudomásunk, hogy távollétében ítélték el, vagy végül sikerült elfogni.

Andrija Stefanović a fent említett napon, 14 órakor még egy vallomást tett ugyanazon bizottság előtt.¹⁹⁶ Ebben a szerbek kitelepítéséről tesz említést, amivel 21 helyi magyart vádol. Nevezettek között számos olyan személy van, akiket már korábban likvidáltak. Néhány név mellett az umro, vagyis meghalt jelző olvasható.

Egy Szabadkán 1945. július 2-án felvett jegyzőkönyv az oromhegyesi eseményekről számol be.¹⁹⁷ Dane Basarić 44 éves földműves, aki mint telepes 1924-ben érkezett a faluba, elmondja a 27 helyi szerb családot érintő kitelepítés történetét. A magyar hatóságok 1941. április 24-én a magyarkanizsai laktanyába zárták a 16 év feletti szerb férfiakat, ahol gyakran bántalmazták őket. Később a többi családtaggal együtt Sárvárra kerültek, ahol a felszabadulásig fogva tartották őket. Elmondása szerint a kitelepítési parancsot Kulay Oszkár, Magyarkanizsa katonai parancsnoka írta alá.

A tanú több gyilkosságról is beszámol a jegyzőkönyvben, így Đuro Polovina és Jovo Ciganović meggyilkolásáról is, akiket állítása szerint az adorjáni nemzetőrök gyilkoltak meg. A tanú úgy tudja, hogy ebben az ügyben még a magyar hatóságok is nyomoztak, és neki erről írásos dokumentuma is van, amit a jegyzőkönyvhöz csatol.¹⁹⁸

Basarić szerint Mile Teslić felsőhegyi lakost a helyi nemzetőrök gyilkolták meg. Oromhegyesen pedig megölték Savo Maravić 19 éves magyarkanizsai tanulót, Milan „Pilje” Mandarić 50 éves földművest és egy Nikola nevű személyt, aki Boszniából származott. A

---

¹⁹² VL. F. 183. Kutija: 100. Inv. broj: 683.

¹⁹³ Cseres 1991. 164.

¹⁹⁴ Forró 2007. 39., 88.

¹⁹⁵ VL. F. 183, Registar narodnih neprijatelja 1–4340.

¹⁹⁶ VL. F. 183. Kut.: 102. Inv. broj: 1767.

¹⁹⁷ VL. F. 183. Kut.: 150. Inv. broj: 12705.

¹⁹⁸ Az iratok között nem található az említett jegyzőkönyv.

tanú szerint az egész falu magyar lakossága ellenséges volt a telepésekkel szemben, és az elüldözésükön fáradozott. A dokumentum végül felsorolja 75 bűnösnek mondott ember nevét. 34-ig a nevek mellett egy kis leírásban közli az elkövetett bűntettet, a többieket csak felsorolja, és a végén megjegyzi, hogy vagy nemzetőrök, vagy turáni vadászok, vagy nyilasok voltak, vagy esetleg egyszerre mindhárom. A bűnösök közül kiemeli Koncz Dezső plébánost, aki szerinte üldözte a szerbeket.

1945. július 3-án készül el Ignjat Borisavljević 48 éves földműves vallomása, amelyben a zimonići¹⁹⁹ telepések deportálását mondja el. Állítása szerint 1941. április 14-én a helyi magyar nemzetőrök bekísérték a 12 évnél idősebb férfiakat Magyarkanizsára, és ott a pincébe zárták őket. Gyakoriak voltak a fizikai bántalmazások. A 24 családot – összesen 123 személyt – először Zentára, majd Begecsre, onnan pedig Szerbiába és Hercegovinába toloncolták. A tanú állítása szerint ő maga Szerbiába, a családja pedig Horvátországba került. Megemlíti, hogy az internálási parancs végrehajtásában Faragó Lukács, Koncz József, Bata Lajos és Kostyán Antal működött közre. Koncz és Bata több helyen feltűnik a szerbek elleni atrocitások elkövetőjeként. Az impériumváltást mindenesetre egyikük sem várta meg, és távoztak a magyar hadsereggel.²⁰⁰

A jegyzőkönyv érdekessége a szöveg tökéletes megfogalmazása, látványos szófordulatai, különösen annak ismeretében, hogy a feljelentő analfabéta, aki aláírását egy kereszttel jelzi.

A jegyzőkönyvek érdekes mozzanata, amikor a tanúk egy része a magyar hatóságok intézkedéseit (pl. kitelepítés) a helyi lakosság bűneként igyekszik beállítani. Ez egyébként gyakori jelenség más hasonló iratoknál is. Sok esetben a városi/falusi vezetés összes tagját éri a vád a szerbséget sújtó állami intézkedések miatt. Mint ismeretes, az 1918. október 31. után betelepült szerbeket állami rendelkezés²⁰¹ alapján telepítették ki, ebbe a helyi hatóságoknak nemigen volt beleszólásuk. Mégis sokakat emiatt likvidáltak, és ők később bekerülnek a háborús bűnösök lajstromaiba is.

5.1.6. Határozatok

A következő iratanyag az úgynevezett F-odluka, vagyis a *határozatok*. 19 dobozban 7900 darab határozatot őriznek a Vajdasági Levéltárban. Ezekben az iratokban a jegyzőkönyvekre, feljelentésekre hivatkozva gyakorlatilag háborús bűnössé nyilvánítanak

¹⁹⁹ Közigazgatásilag Magyarkanizsához tartozó település, magyarul Ilonafalu.

²⁰⁰ VL. F. 183. Kut.: 150. Inv. broj: 12706.

²⁰¹ A magyar csapatok már a bevonuláskor a telepések kiutasítására kaptak parancsot. A Legfelsőbb Honvédelmi Tanács rendelete tartalmazta az internálás általános szabályait és elveit. Bővebben: A. Sajti 2004. 187–198.

embereket. Jellemző, hogy nem minden jegyzőkönyvben említett név mellett van határozat, tehát valamiféle szelektálás alapján van, aki ellen születik határozat, és van, aki ellen nem. Itt is jellemző az utólagos iratgyártás, hiszen a likvidáltokról jóval a meggyilkolásuk után hoznak határozatot. Nevezettek a határozatok számával megegyező sorszámmal bekerültek a Háborús Bűnösök Nyilvántartásába.²⁰² A két könyvben összesen 7739 név található.

5.1.7. Kartonok

A levéltár anyagai között található az ún. „karticák”, vagyis a háborús bűnösök kartonjai. Ezekre a kb. 10 × 7 centiméteres kartonlapocskákra a Bácska, Bánság és a Szerémség háborús bűnöseinek neve, esetleg adatai kerültek. Három csoportba vannak sorolva. Az „I”, vagyis a vizsgálat alatt (pod istragom), az „O”, vagyis az elítélt (osuden) és a „P”, vagyis a bírósági ítélet nélkül likvidált (presuden).²⁰³ Az ítélet nélkül likvidáltak kartonjain általában a néven és a helységen kívül más adat nem szerepel. Ritka esetben feltüntetik az F-határozat számát. A vizsgálat alatt lévők és az elítéltek kartonjain több adat található, sőt az elítéltek kartonjairól legtöbbször az ítélet száma is leolvasható.

5.1.8. Népellenségek

A népellenség külön kategória. A „nép ellensége” szakkifejezés Sztálintól származik. Elméletileg a kisebb bűnesetek elkövetői kerültek a népellenségek listájára. A háborús bűnösöket legtöbbször halálra, míg a népellenségeket börtönbüntetésre ítélték, de ahogy múlt az idő, úgy csökkent a börtönben töltendő évek száma is.²⁰⁴

Mindenesetre a népellenségnek titulált személyek nem követtek el főbenjáró bűnöket, de szükség volt a megbélyegzésükre, mert nem fértek bele a hatalmi elit ideológiájába. Így az egykori csetnikiek vagy usztasák tömegével kerültek ebbe a kategóriába. A népellenség terminus így sokkal inkább ideológiai töltetet kapott: „aki ellenünk van – tehát a kommunizmus ellen –, az a nép ellensége”.

De azért is használták a kifejezést a kisebb bűnök elkövetőivel szemben, hogy ellenük is – mint a háborús bűnösök ellen – megindulhasson a vagyonek Kobzás. Emellett sokan azért váltak népellenséggé, mert már likvidálták őket, és szükséges volt e tett utólagos igazolása.

---

²⁰² VL. F. 183. Knjige: 63–64.

²⁰³ A presudjen szó jelentette az ítélet nélkül likvidált személyeket, míg az osudjen szóval jelölték az elítélt személyeket. Kutatásaim során talákoztam olyan esettel, amikor a presudjen jelzés nem likvidálást jelentett. Ezzel kapcsolatban lásd a 48. lábjegyzetet.

²⁰⁴ Bővebben lásd: Mitrović, Momčilo: *Narodni i državni neprijatelji u Srbiji posle Drugoga svetskog rata*. In: Fleck, Hans Georg – Graovac, Igor. (szerk.): *Dijalog povjesničara-istoričara*. 4. Red. Zagreb, 2002. 249–266.

A két kategória – háborús bűnös és népellenesség – között vékony határ húzódott. Bizonyítja ezt, hogy vannak személyek, akik mindkét kategóriába besorolást nyertek.

A népellenességnek bélyegzés és a vagyonelkobzás Szerbia területén – a szerbség, főként a királypártiak körében – gyakori jelenség volt.²⁰⁵

A népelleneségekről készített nyilvántartás szintén megtalálható a levéltár 183-as fondjában. Ugyanúgy, mint a háborús bűnösökről, a népelleneségekről is készültek kartonok.²⁰⁶ Összesen 8 640 név, míg Magyarkanizsa község területéről 371 név szerepel e nyilvántartásban. Több név különböző sorszám alatt kétszer is megtalálható az anyagban. Ellentétben a háborús bűnösök kartonjaival – ahol semmiféle konkrét összefüggést nem találtunk más összegzésekkel –, a népelleneségek kartonjain lévő nevek azonos sorszámmal bekerültek a Népelleneségek Regiszterébe²⁰⁷ (Registar Narodnih Neprijateljja). E kartonokon, illetve a könyvekben is, általában a népellenességnek tartott személyek neve mellett az életkoruk, foglalkozásuk és a vélt bűnük is megtalálható. Néhány esetben jelezték, hogy az illetőt már likvidálták.

5.1.9. Ítéletek

A továbbiakban vannak, akiket a határozatok értelmében bíróság elé állítanak, vagy a távollétükben – sok esetben a likvidálásukat követően – indítanak ellenük eljárást. Az ilyen esetek jelentős részénél nem születik bírósági határozat, hanem egyszerűen ezen a ponton leáll az ügy. Néhány esetben születik csak *ítélet*, sokszor maga a tárgyalás anyaga nem is hozzáférhető, csupán az ítélet, illetve sok esetben csak egy hivatkozás van az adott személy elítélésére.

Magyarkanizsa községhez kapcsolódóan csupán két halálos ítéletről tudunk. Az egyik Apró István magyarkanizsai kereskedőé, akit 1945. február 26-án ítélt halálra az első fokon eljáró Szabadkai Hadbíróvási Tanács.²⁰⁸ Apró ítélete megtalálható a Zentai Történelmi Levéltárban. Ügyével később bővebben foglalkozunk.

A másik halálraítélt Kiss Pál László martonosi személy. Vele kapcsolatban kitartó kutatásunk nem hozott eredményt, sem az ítéletet, sem egyéb iratot nem találtunk a Magyarkanizsa községhez tartozó anyagban. Elképzelhető, hogy Kiss Martonoson született, de később onnan elköltözött, és így új lakóhelyén ítélték el.

²⁰⁵ Bővebben lásd: Cvetković 2006.

²⁰⁶ VL. F. 183. Kut.: 589. A–G; Kut.: 590. H–M; Kit.: 591. M–C; Kut.: 592. C–Ž.

²⁰⁷ VL. F. 183. Knjiga: 65. Registar Narodnih Neprijateljja. 1–4340; Knjiga: 66. Registar Narodnih Neprijateljja. 4341–8640.

²⁰⁸ TLZ. F. 127. Járárbíróság, Zenta. Vp. 480/1945. Apró István magyarkanizsai lakos elleni vagyonelkobzási eljárás. Hadbíróvási ítélet br. 229/44.

A jegyzőkönyveknél tárgyalt és bemutatott Veljko Šećerov ügyében is sor került bírósági tárgyalásra. Az ítélet 1944. december 27-én született,²⁰⁹ melyben Bús Józsefet, Kovács Károlyt és Kaszermajer Károlyt 3–3 hónap, Sörös Mátyást és Holló Istvánt 4–4 hónap, míg Sáfrány Antalt 6 hónap kényszermunkára ítélték. Az ítélet szövegében megtalálható Koncz István és Galgóczi Pál elkövetők neve is, de róluk azt állapítja meg a bíróság, hogy szökésben vannak, ezért nem lehet őket elítélni. Érdekességként jegyezzük meg, hogy Koncz Istvánt 1944. november 21-én likvidálták. Erről a bíróságnak bizonyosan tudomása volt, hiszen a per anyagában található az a jelentés, amelyben a Martonosi Népőrség beszámol a Szabadkai Katonai Bíróságnak, hogy Koncz Istvánt az OZNA elítélte.²¹⁰ E tény arra enged következtetni, hogy a partizánhatalom időnként megpróbálta eltüntetni a törvénytelen likvidálásokat nyomain.

Ugyanebben a peranyagban Dencs Márton neve is megtalálható, de az ítéletben a neve nem szerepel. Vele kapcsolatban csupán vádirat születik. Egy későbbi jelentésből kiderül, hogy nevezettet is börtönbe zárták. A bíróságnak küldött, Sremska Mitovicáról írt jelentés szerint Dencs Mártont 1945. szeptember 21-én elbocsátották a börtönből, miután letöltötte a 9 hónap kényszermunkát.²¹¹

A korábbi – főként oral history módszerével végzett – kutatások említették Adorjással kapcsolatban, hogy a helyi gyilkosok közül többeket elítéltek. A bírósági ítéletek anyagában valóban megtalálható az az ítélet, melyben Aleksandar Oluškit, Nikola Radakovićot és Svetozar Kneževićet az adorjáni öldöklésben való részvételéért elítéli a bíróság.²¹²

Az irat fordítása:

Ítélet

Jugoszlávia népének nevében!

Bácska és Baranya Katonai Körzet hadbírósi tanácsa Pavle Gerenčević őrnagy – elnök, Brankov Lazar és Opačić Milan tagok, [valamint] Potkonjak Milka jegyzőkönyvvezető [összetételben], Oluški Aleksandar zentai, Radaković Nikola moriči, és Knežević Svetozar magyarkanizsai [lakosok] elleni büntetőügyben, Starčević Svetozar hadbírósi ügyész [által képviselt] vádirat alapján, [melynek tárgya] hatalmi helyzettel való súlyos visszaélés, az 1945. február 5-én megtartott szóbeli tárgyalást követően meghozta a következő

Ítéletet

---

²⁰⁹ VL. F. 183. Kut.: 593. 1944–1945. Presude vojnih sudova. Broj 176/44.

²¹⁰ Uo.

²¹¹ Uo.

²¹² 1944. október 31-én Magyarkanizsáról érkezett fegyveresek 50 emberrel végeznek Adorjánon a Tisza partján. Bővebben lásd: Forró 2007. 73–78.

Oluški Aleksandar I. [rendű] vádlott, volt magyarkanizsai rendőrhivatalnok, 36 éves, szerb [nemzetiségű], Zentán született, nős, két gyermek apja, büntetlen előéletű,

Radaković Nikola II. [rendű] vádlott, volt községi napidíjas, született 1914-ben Morić faluban, Medak község, Gospići járás, szerb [nemzetiségű], nős, egy gyermek apja, vagyontalan, büntetlen előéletű,

Knežević Svetozar III. [rendű] vádlott, volt községi írnok, született 1921-ben Magyarkanizsán, szerb [nemzetiségű], pravoszláv vallású, nőtlen, büntetlen előéletű

bűnös

Oluški Aleksandar I. [rendű] vádlott,

aki mint a népfelszabadító mozgalom ellensége Magyarkanizsán közvetlenül a felszabadulást követően befurakodott [annak] soraiba, ahol alávaló képmutatásával elérte, hogy bizonyos felelős beosztást ruházzanak rá, gonoszul visszaélt a neki [meg]előlegezett] bizalommal Adorján falu átkutatása alkalmával, amelyet a Népőrség egy magyarkanizsai szakasza hajtott végre, [és] amelynek az volt a feladata, hogy átkutassa [a falut] rejtegetett fegyverek és a vétkesek letartóztatása végett. A vádlott, habár ez nem volt kötelessége, csatlakozott a milícia ezen szakaszához, és a feladat végrehajtását megelőzően javasolta és rábeszélte a II. és III. [rendű] vádlottat, hogy színleljenek támadást maguk ellen, hogy a letartóztatottakat megtorlásként azonnal a helyszínen megölhessék, ahelyett hogy – a parancsnoktól kapott utasítás szerint – Magyarkanizsára kísérnék őket. Gonosz terve alapján színlelt támadást hajtottak végre, rálőttek Radaković II. [rendű] vádlottra, amit követően 50 helybeli magyart letartóztattak, akiket a Magyarkanizsára való kísérés során, a Tisza melletti úton, fasiszta módon megöltek;

Radaković Nikola II. [rendű] vádlott,

hogy mint a magyarkanizsai Népőrség politikai biztosa és mint a feladat végrehajtásával megbízott [személy] hagyta, hogy az I. [rendű] vádlott, Oluški rábeszélje a bűncselekmény végrehajtására, amelyben ő maga is részt vett annak ellenére, hogy utasítása volt [arra vonatkozóan], hogy a letartóztatott vétkesek Magyarkanizsára kísérje;

Knežević Svetozar III. [rendű] vádlott,

mert beleegyezett az I. [rendű] vádlott, Oluški gonosz tervébe, és maga is részt vett annak végrehajtásában, amivel elkövették a hadbíróságokról szóló rendelet 15. szakaszában előlátott hivatali helyzettel való súlyos visszaélés bűncselekményét, amiért a hadbíróság Oluški Aleksandar I. [rendű] vádlottat golyó általi halálra, [állam]polgári becsületének

elvesztésére és vagyonelkobzásra, Radaković Nikola II. [rendű] vádlottat egy év kényszermunkára, és Knežević Svetozar III. [rendű] vádlottat 6 havi kényszermunkára ítéli.

Magyarázat

A gyanúsítottak beismerése alapján bebizonyosodott, hogy a magyarkanizsai Népőrség egy szakasza utasítást kapott parancsnokától, hogy kutassa át Adorján falut rejtegetett fegyverek és a bűnösök elfogása végett, akiket Magyarkanizsára kellett kísérni. A feladat végrehajtásának felelőssévé a Népőrség politikai biztosát, Radaković Nikolát jelölték ki. Csatlakozott hozzájuk Oluški Aleksandar I. [rendű] vádlott, aki abban az időben a lakásügyi osztály főnöke volt. Adorján faluba érve Oluški a népfelszabadító mozgalom harcosaihoz méltatlan gonosz tervet szőtt, amely módszereket csak a fasiszta gonosztevők használtak, [és] sikerült neki erre rábeszélnie Radaković Nikola II. és Knežević Svetozar III. [rendű] vádlottat [is]. A [falu] átkutatása során lövöldözéssel támadást színleltek Radaković ellen, ami a gonosztevő Oluškinak indítékul szolgált a bosszúra, az 50 letartóztatott magyar legyilkolására. A tervet véghezvitték: a Magyarkanizsára való kísérés során, a Tisza melletti úton mind az 50 letartóztatott személyt lemészárolták.

A bűncselekmény értékelése és a büntetés kiszabása során a bíróság Oluški I. [rendű] vádlottnál súlyosbító körülményként értékelte annak rossz hírét, amelyet a nép körében szerzett mint néhai rendőrtisztviselő, és [annak] mind ellenségesebb hozzáállását a népfelszabadító mozgalomhoz, amiért is végrehajtotta ezt a bűntényt, enyhítő körülményt [a bíróság nem talált]. Radaković Nikola II. [rendű] vádlott [esetében] mint súlyosbító körülményt azt, hogy nem akarta teljes mértékben beismerni bűnösségét, mint enyhítő [körülményt] azt, hogy a gonosztevő I. [rendű] vádlott Oluški félrevezette, illetve előző jó magaviseletét, és Knežević Svetozar III. [rendű] vádlottnál azt, hogy beismerte bűnösségét és hogy Oluški I. [rendű] vádlott rábeszélte, így a kirótt büntetés indokolt.

Halál a fasiszmusra, szabadság a népnek!

Jegyzőkönyvvezető:

[aláírás]

Milka Potkonjak

A Tanács elnöke:

[aláírás]

P. Gerenčević őrnagy

Megszállók és Támogatóik Háborús Bűncselekményeit Vizsgáló

Vajdasági Bizottság

[Iktató]szám: 1372

1945. március 12.

Újvidék²¹³

Ez a dokumentum tulajdonképpen 1945-ben kimondta, hogy az adorjáni embereket mindenféle ítélet nélkül, törvénytelenül likvidálták 1944. október 31-én. Az adorjáni áldozatok az irat szerint nem lehetnek semmiképpen háborús bűnösök, hanem inkább a háború ártatlan áldozatai.

Megbízható információ az ítéletek végrehajtására nincs. A Zentai Járási Népbíróság 1945. október 15-én érdeklődik a Magyarkanizsai Helyi Népbizottságtól, hogy Aleksandar Oluškit az illetékes hatóság valóban kivégezte-e, illetve ha nem, akkor nevezett hol tartózkodik.²¹⁴ A Magyarkanizsáról érkezett jelentés szerint a Helyi Népbizottság előtt ismeretlen ifjabb Aleksandar Oluški tartózkodási helye. Csupán arról van tudomásuk, hogy nevezett szerepelt februárban nyilvános plakátokon mint halálraítélt, de hogy az ítéletet végrehajtották-e, arról nincs tudomásuk.²¹⁵

5.1.10. Likvidálási névsorok

A további vizsgálendő iratok között megtalálhatók azok a jelentések, amelyek tartalmazzák a likvidált személyek névsorát. Ezekből a jelentésekből sok és sokféle van, a partizán iratkezelés kezdeti szakaszára jellemző rendezetlenséggel, sok elírással, tárgyi tévedéssel. Ezek az iratok valószínűleg nem az utókor számára készültek, hanem azért, hogy alapot szolgáltatassanak a meggyilkoltak vagyonának elkobzására.

Az általunk vizsgált terület – Magyarkanizsa község – likvidálási listái több állomáson keresztül kerültek Újvidékre.

Az Újvidéki Tartományi Bizottság 1945. október 15-én kéri a Szabadkai Körzeti Háborús Bűnöket Vizsgáló Bizottságot, hogy sürgősen küldje meg a likvidáltak és a más módon halálraítéltek névsorát.²¹⁶ Ezután az adatokat Szabadka Zentától, Zenta pedig a helyi bizottságoktól gyűjti be.

A magyarkanizsai jelentés 1945. október 18-án készült, és a községben 96 eltűntről²¹⁷ tett jelentést.²¹⁸ A martonosi helyi bizottság október 19-én készíti el a névsort, és 24 likvidált

²¹³ VL. F. 183. Kut.:593. 1372/45.

²¹⁴ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta. K. 406/1945. Aleksandar Oluški és társai elleni büntetőügyi eljárás.

²¹⁵ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta. K. 406/1945. Aleksandar Oluški és társai elleni büntetőügyi eljárás.

A magyarkanizsai Helyi Népbizottság Bűnügyi Alosztályának 812/1945. számú válasza a bíróság megkeresésére.

²¹⁶ VL. F. 183. Kut.: 503. 1945: 218–429. Broj: 303.

²¹⁷ A lista tartalmaz adorjáni, tóthfalusi, oromhegyesi áldozatokat is.

²¹⁸ VL. F. 183. Kut.: 505. Veće Statističara za srez Subotica. Mesno povereništvo Stara Kanjiža. Broj:171.

személyt²¹⁹ sorol fel az iratban.²²⁰ Ugyanezen a napon a horgosi helyi bizottság 37 eltüntet²²¹ jelent hozzátéve, hogy „Ezeket a személyeket valószínűleg a fasiszta megszállás alóli felszabadulás után likvidálták. Erről semmiféle valós bizonyíték nincs. A személyek nagyobb része horgosi, míg egy részük a fent említett nevek alapján ismeretlen. Erről a későbbiek során egy részletesebb átvizsgálás történik, és akkor közelebbi adatokat közlünk”.²²²

A Zentai Statisztikai Hivatal – érdekes módon – a Szabadkára szánt névsort 1945. október 17-én kezdi írni, pontosabban az irat ekkori keltezésű. Azonban jól látható, hogy több helyen letakarják, újraírják, bővítik az iratot. Valószínűsíthető, hogy a közben megérkezett helyi jelentések alapján javítják, és csak később küldik el a 391 nevet felsoroló névsort Szabadkára.²²³ Az irat tartalmazza a moholi, zentai, magyarkanizsai (benne Adorján, Tóthfalu, Oromhegyes), martonosi, horgosi likvidáltak 391 névből álló, minden bizonnyal hiányos névsorát.²²⁴

A szabadkai körzetben likvidáltak névsorát a Szabadkai Körzeti Háborús Bűnöket Vizsgáló Bizottság 1945. december 4-én küldi meg a Megszállók és Támogatóik Büntetteit Kivizsgáló Újvidéki Népbizottságnak.²²⁵ Az iratban összesen 829 nevet említenek.²²⁶

A különböző jelentésekben közölt listák mellett a Vajdasági Levéltár 183-as fondjában található az 1944 és 1945 között kivégzett háborús bűnösök könyve,²²⁷ amely 1 105²²⁸ likvidált magyar nevet tartalmazza. A legtöbb helyen közli a gyilkosság dátumát is, de a helytörténeti kutatásokból az derül ki, hogy sok helyütt tévesen. Mivel az iratok többségében a kivégzések után íródtak, valószínűsíthető, hogy nem a pontosság, hanem inkább a regisztrálás volt a cél.

---

²¹⁹ Az iratból hiányzik a partizán bevonulást követően meggyilkolt Németh József leventeoktató neve.

²²⁰ VL. F. 183. Kut.: 503. 1945: 218–429. Broj: 303.

²²¹ A lista tartalmaz királyhalmi áldozatokat is.

²²² VL. F. 183. Kut.: 503. 1945: 218–429. Broj: 303.

²²³ A martonosi és horgosi névsorokról készült helyi iratok alján kézírással odaírták a zentai irat iktatószámát és alá az 1945. október 22-i dátumot.

²²⁴ VL. F. 183. Kut.: 504. 1945: 150–247. Broj: 240.

²²⁵ VL. F. 183. Kut.: 80. 1944–46. Strogo poverljivo. 1946: 1–16. Broj: 3.

²²⁶ Szabadka 273, Bajmok 26, Zenta 79, Ada 21, Martonos 36, Horgos 42, Magyarkanizsa 103, Mohol 159, Topolya 42, Pacsír 8, Moravica 4, Zsednik 6, Kishegyes 2, Radanovac 9, Királyhegy 8, Hajdúkovó 5, Tavankút 4, Verusic 1, Mélykút 1.

²²⁷ VL. F. 183. Knjiga: 73. Knjiga evidencije streljanih ratnih zločinaca 1944–45.

²²⁸ A könyv Bácska, Bánát és Baranya területéről tartalmaz neveket. A magyar nevek döntő többsége a Bácskából kerül ki.

6.2. A megtorlásokra vonatkozó iratok a Zentai Történelmi Levéltárban

6.2.1. Bevezető

Az általam vizsgált terület – a jelenlegi Magyarkanizsa Község területe – levéltári anyagának egy része a zentai Történelmi Levéltárban található. A kutatást megnehezíti, hogy a korabeli közigazgatási felosztás más volt, mint a mai, ezért Adorján anyaga a Magyarkanizsai iratok között található, míg Martonos és Horgos anyaga külön-külön.

6.2.2. Magyarkanizsa, Horgos és Martonos Népfelszabadító Bizottságainak iratanyaga

Mivel a katonai közigazgatás bevezetését²²⁹ követően a népfelszabadító bizottságoknak csak tanácsadói szerepük volt, ezért ez az iratanyag nem bővelkedik a megtorlásokra vonatkozó pontos információkban. Átvizsgálva Magyarkanizsa község népfelszabadító bizottságainak anyagát néhány érdekes irat mégis előkerült. Ezek döntő többségét az adott településekkel kapcsolatban tárgyalom.

6.2.3. A zentai Városparancsnokság iratai

A városparancsnokságok katonai állomásokat hoztak létre a hozzájuk tartozó településeken. Megalakultak a népőrségek is, mint a helyi fegyveres alakulatok, amelyek élén a népőrség parancsnoka állt. A népőrség közvetlenül a helyileg illetékes katonai parancsnokság alá tartozott, mint annak fegyveres végrehajtó szerve.²³⁰

1944. október 20-án kezdte meg munkáját a zentai Városparancsnokság. Illetékessége kiterjedt a Zentai járás egész területére. Ide tartozott Zenta és Magyarkanizsa város, illetve Ada, Mohol, Horgos és Martonos község.²³¹

A Magyarkanizsával, Horgossal és Martonossal kapcsolatos iratok – melyek nagy részét részletesen az adott település kapcsán tárgyalom – nem tartalmazzak konkrét likvidálási listákat, azonban a háborús bűnösségre és alkalmasint a likvidálásra vonatkozó iratokat igen.

Konkrét likvidálásokra utal a martonosi népőrség parancsnokának, Janković Đorđenk a jelentése²³², amelyben 1944. november 22-én tájékoztatja a zentai Városparancsnokságot,

---

²²⁹ Josip Broz Tito rendeletét október 17-i keltezéssel hozták nyilvánosságra, amelynek hatálya ideiglenes jelleggel 1945. február 15-ig tartott. A katonai közigazgatás területileg a bácska-baranyai és bánáti katonai körzetre oszlott, valamint katonai térparancsnokságokra, városi parancsnokságokra és falusi katonai állomásokra.

²³⁰ Bővebben lásd: Molnár 2011.

²³¹ Molnár 2011. 5.

²³² TLZ. F. 109. 3.d. dok. 277. Broj: 11.

hogy a faluban véget ért a razzia és a „büntetőexpedíció megsemmisített 25 vérengző magyart.”

Az iratokból az is kiderül, hogy ebben az időszakban a magyar lakosság köréből többeket tartanak börtönben. Erről több jelentés is érkezik Zentára, Martonossal és Magyararkanizsával kapcsolatban, amelyeket az adott településekről szóló fejezetben tárgyalok.

Értékes forrás a kutatók számára Molnár Tibor: *A zentai városparancsnokság válogatott iratai 1944-1948.* című munkája, amelyben 80 eredeti iratot, illetve azok magyar fordítását közli.²³³

6.2.4. A Zentai Járási Népbizottság iratai

Érdekes irattípusba tartoznak a zentai járási népbizottság anyagában található eltűnés bejelentések. A Szabadkai Körzeti Népfelszabadító Bizottság 1945. április 30-án²³⁴ a következő parancsot küldi a területén működő városi és járási bizottságokhoz:

„...A [Demokratikus] Föderatív Jugoszlávia kormányának Elnökségben [működő] bizottság rendkívüli ellenőrzésétől kapott szóbeli utasítás [alapján] utasítjuk [Önöket], hogy a felszabadulást követően napjainkig eltűnt személyek kapcsán érkező panaszokat a következő ismérvekre vonatkozóan kell meghallgatni:

Az eltűntre vonatkozóan: személyi adatok, arra vonatkozó adatok, hogy milyen körülmények között tűnt el, tartóztatták le vagy végezték ki, ki hajtotta végre a letartóztatást vagy a kivégzést, az esemény pontos dátuma, az eltűnt lakhelye és pontos lakcíme.

A jegyzőkönyvi bejelentések felvételével egy külön hivatalnokot kell megbízni. Az eltűnt személyeket csak leszármazottak, vagy rokonok jelenthetik be, ha ilyenek nincsenek, akkor a közvetlen szomszédok.

*Az adatokat össze kell gyűjteni a területükön lévő helyi bizottságoktól, és megküldeni hivatkozással az iktatószámunkra.”*²³⁵

Magyararkanizsán egy hirdetményben hozták a lakosság tudomására, hogy eltűnt hozzátartozójuk bejelentésére van lehetőség.

*„...Felhívatnak mindazok, akiknek a felszabadulás óta a mai napig hozzátartozójuk eltűnt, hogy ezen körülményt jelentsék a hivatalos órák alatt a Felszabadulási Bizottságnak, Városháza I. sz. szoba.”*²³⁶

²³³ Molnár Tibor: *A zentai városparancsnokság válogatott iratai 1944-1948.*Szeged-Zenta, 2011.

²³⁴ Forró – Molnár 2013. 20–22.

²³⁵ TLZ. F. 132. Járási Népbizottság, Zenta. Elnökség, Biz[almas]. 42/1945.

²³⁶ TLZ. F. 115. Községi Népbizottság, Magyararkanizsa. Bűnügyi Alosztály. Iktatószám: 117/1945.

A hirdetés hatására 1945. május 14-e és 29-e között a bűnügyi alosztály főnöke, Friedmann Alfréd, 80 jegyzőkönyvet állított össze, melyben 22 magyarkanizsai, 44 adorjáni, 10 oromhegyesi, 3 tóthfalusi, illetve egy Magyarkanizsán eltűnt Zombori áldozat²³⁷ bejelentésére került sor. Az áldozatok számához viszonyítva Magyarkanizsán²³⁸ a legkisebb a bejelentések száma. Valószínűsíthető, hogy sokan, egyfajta szankciótól tartva, féltek bejelenteni likvidált hozzátartozójukat.

Ezek a bejelentések rendkívül értékes forrásanyagként szolgálnak a kutatók számára. A bejelentést megtevő itt tulajdonképpen egy formanyomtatványon jegyzőkönyvbe mondja hozzátartozója eltűnésének körülményeit. Sok esetben még azt is megemlítik, hogy ki, vagy kik hurcolták el az áldozatot.

Az első bejelentést az adorjáni Körmöczi Gyula neje, született Czérna Ilona tette május 4-én. Részlet a jegyzőkönyvből:

*„...mivel Adorjánon – pontosan a Tisza partján laktunk – láttam, hogy 1944. október 31-én délután fél 4 körül Oluški Aleksandar, és még egy ismeretlen partizán érte jöttek, [és] elvezették a Tisza partjára. Azt, hogy mi történt vele tovább, nem láttam. Ettől az időponttól kezdve nem adott életjelt magáról. Kalapját a Tisza-parton Takács Péter adorjáni lakos találta meg.”*²³⁹

A magyarkanizsai eltűntként nyilvántartottakkal kapcsolatban a jegyzőkönyvek – az elhurcolás ismertetése mellett – gyakran tartalmazzák a fogvatartás körülményeit, illetve a likvidálás dátumát is. Az első magyarkanizsai lakos eltűnésének bejelentése 1945. május 14-én történt. Bagi Antalné született Vadas Piroska ekkor jelenti be férje, Bagi Antal vendéglős eltűnését.

*„1944. október 15-én az itteni népőrség tagjai – Nikola Radaković, Svetozar Knežević és egy ismeretlen – jöttek érte és a városházára kísérték. Itt tartották 1944. október 27-ig, amikor eltűnt és attól a naptól nem tudok róla semmit. Később hallottam, hogy lelőtték és a Tisza-parton a szőlőskertek mellett elásták.”*²⁴⁰

Egészen megdöbbentő Takács György magyarkanizsai áldozat feleségének, Körmöczi Erzsébetnek a vallomása:

---

²³⁷ Milutinovics Mirkó eltűnését édesanyja, a magyarkanizsai Vajda Viktória jelenti be 1945. május 14-én. Állítása szerint fia elindult Zomborból Magyarkanizsára, de soha nem érkezett meg és azóta sem adott életjelet magáról.

²³⁸ A Magyarkanizsán eddig név szerint azonosított likvidáltak száma 49, Adorjánon 57, Oromhegyesen 14, Tóthfaluban 3.

²³⁹ TLZ. F. 115. Községi Népbizottság, Magyarkanizsa. Bűnügyi Alosztály. Iktatószám: 117/1945/1.

²⁴⁰ TLZ. F. 115. Községi Népbizottság, Magyarkanizsa. Bűnügyi Alosztály. Iktatószám: 117/1945/10.

„1944. október 17-én két katona jött érte és a városházára kíserte, és 1944. október 18-án a városházán már azt mondták, hogy halott. Ugyanazon hónap 19-én azt mesélték, hogy szétvert fejvel hozták ki, holtan. Ettől az időponttól kezdve többé nem jelentkezett.”²⁴¹

Ebből a jegyzőkönyvből kiderül – amit a további levéltári iratokból²⁴², illetve a visszaemlékezőktől is tudunk –, hogy a magyarkanizsai pincében a fogvatartottak igen brutális fizikai bántalmazásnak voltak kitéve.

Magyarkanizsa esetében ellentmondásos tény, hogy míg néhány hozzátartozó – mint pl. Bagi Antalné, Körmöczi Erzsébet – nyíltan beszél férjeik, fiaik meggyilkolásáról, addig sokan be sem merik jelenteni az eltűnt szeretteiket.

Martonos kapcsán 1945. augusztus 27-e és szeptember 1-je között 21 bejelentés történik.²⁴³

„...a 24 eltűnt martonosi magyarral kapcsolatosan csatolva küldjük Önöknek feleségeik jegyzőkönyvi nyilatkozatát.

Az említett 24 eltűnt személy [közül] hiányzik háromra a nyilatkozat: Werner Mihályé, mivel a megnevezetnek nincs senkije, aki a többiekhez hasonló nyilatkozatot adott volna. Továbbá Takács Lászlóra [vonatkozóan], akinek felesége nem tartózkodik Martonoson, és más rokonsága sincs, akik nyilatkozhatnának eltűnéséről. Az utolsó pedig az eltűnt Ózsvár Péter, akinek a felesége újraházasodott, és más rokonsága sincs, akik nyilatkozhatnának eltűnéséről.

Ezért 21 nyilatkozatot csatolunk az eltűnésekről, azonban 24 személy tűnt el, de a három személyre megmagyaráztuk, hogy miért nincs nyilatkozat.”²⁴⁴

A Martonosi Népfelszabadító Bizottság Zentára küldött jelentéséből kiderül, hogy itt minden bizonnyal nem önkéntes bejelentésről van szó, hanem a helyi partizánhatalom igen komolyan véve feladatát beidézte kihallgatásra a hozzátartozókat. Mindezek ellenére itt is voltak olyan feleségek, akik férjeik eltűnésének körülményeiről igen szókimondóan nyilatkoztak. Ilyen volt Sörös Sándor rendőr felesége is, akinek vallomásából kiderül, hogy a martonosi fogvatartottak is bántalmazásnak voltak kitéve.

„A férjem, aki községi rendőr volt, 1944. október 7-én a csendőrséggel távozott innen, majd 1944. október 24-én visszatért. Másnap, mint a felesége, bejöttem a városházára, és bejelentettem az érkezését. Ez alkalomból két ór²⁴⁵ eljött (hozzánk) és letartóztatta a férjemet.

²⁴¹ TLZ. F. 115. Községi Népbizottság, Magyarkanizsa. Bűnügyi Alosztály. Iktatószám: 117/1945/48.

²⁴² Bővebben lásd: TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta. Hadbírósi iratok. 1945. S. 1139/45. Preradović Milutin magyarkanizsai lakos elleni büntetőeljárás.

²⁴³ Forró – Molnár 2013. 21.

²⁴⁴ TLZ. F. 132. Járási Népbizottság, Zenta. Elnökség, Biz[almas]. 132/45.

²⁴⁵ Valószínűleg a Népőrség két tagjáról van szó.

A letartóztatás oka számomra ismeretlen. Amíg a férjem itt²⁴⁶ tartózkodott a börtönben, én hordtam neki az élelmet. Egy alkalommal az őr jelenlétében beszélhettem vele. Akkor láttam, hogy teljesen össze volt verve és, hogy a veréstől csupa seb. A bal kezén láttam egy kötést, amit éppen ekkor kötözött át egy másik fogvatartott. 1944. november 21-én, mint mindig, ekkor is vittem neki a reggelit, de az őr azt mondta, hogy elszállították őket Becsére, kihallgatásra. Szeretném tudni, hogy a férjem Sörös Sándor él e vagy nem. Ebben a kérdésben nincs több mondanivalóm. A vallomást felolvasták és magyar nyelven tolmácsolták.”²⁴⁷ (5. számú melléklet)

A visszaemlékezésekből is az derül ki, hogy Sörös Sándor komoly fizikai bántalmazásnak volt kitéve. Fia, Sörös Péter kisgyermekként szemtanúja volt ennek:

„Apám feljött a lépcsőn. Ekkor már nagyon össze volt verve. A Bajic Miloš beleszurkálta a puskacsövet a kezébe. A későbbiekben annyira agyonverték, hogy nem bírt a saját lábára állni. Szíjat hasítottak a hátából. Ekkor föl vitték a posta épületébe és egy orosz orvosnő ápolta. Amíg az oroszok itt voltak, addig nem nagyon verték őket, hanem amikor beállt a partizánhatalom, aztán rendbehagyták őket, agyonra verték. A plébánost is borzasztóan agyonverték. Középkori kínzás, amit véghezvittek.”²⁴⁸

Különbség a magyarkanizsai és a martonosi bejelentések között, hogy míg előbbi esetében a bejelentők jónéhány személyt megneveznek, akik közreműködtek hozzátartozójuk elhurcolásában, addig a martonosi bejelentésekben ilyen jellegű utalás nem található.

A horgosi bejelentések – ha egyáltalán készültek – sem a zentai Történelmi Levéltárban, sem a Vajdasági Levéltárban nem találhatók.

6.2.5. Vagyonelkobzási iratok

A Magyarkanizsa község területén likvidált személyekről a partizánhatalom – ha néhol hiányosan is – meglehetősen pontos listát készített. Ennek egyik oka minden bizonnyal az lehetett, hogy a törvénytelenül likvidált személyek vagyonára is kiterjesztették a vagyonelkobzásról szóló törvényt.

A háború befejezését követően – 1945. június 9-én – a Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács Elnöksége meghozta a vagyonelkobzásról és annak végrehajtásról szóló törvényt.²⁴⁹ A törvény a vagyon teljes, vagy részleges elkobzására adott lehetőséget. A

²⁴⁶ A kihallgatás a városházán történt, ahol a börtön is volt, ezérthasználja Sörös Sándorné az „itt” kifejezést.

²⁴⁷ TLZ. F. 132. Járási Népbizottság, Zenta. Elnökség, Biz[almas]. 132/45. Jegyzőkönyv Sörös Sándorné 1945. augusztus 28-án tett bejelentése alapján.

²⁴⁸ Sörös Péter visszaemlékezése. In: Forró 2007. 128.

²⁴⁹ *Zakon o konfiskaciji imovine i o izvršenju konfiskacije*. Službeni list, DFJ 40/1945. 1946-ban sor került a törvény megerősítésére és kiegészítésére: *Zakon o potvrđi i izmenama i dopunama Zakona o konfiskaciji*

vagyonekobbzás alól csak azok a tárgyak, eszközök, ruhák mentesültek, amelyek az elítélt szűkebb családja számára a létfenntartást biztosították.

A törvény értelmében az illetékes járási népbizottságoknak meg kellett küldeniük a háború során likvidált, kivégzett, vagy elmenekült személyek vagyonának leltárát a járásbíróóságok számára. Ugyanez vonatkozott a hadbíróóságokra is, amelyek számára az ítéletek megküldését írta elő a törvény.

Maga a törvény tulajdonképpen egy meglévő állapotot rögzít, hiszen az elmenekültek, likvidáltak vagyonát sok helyen ekkorra már zárta a partizánhatalom.

A hozzá tartozó települések jelentéseiből a zentai Járási Népbizottság Belügyosztálya egy 271 fő nevét tartalmazó listát állított össze a zentai Járásbíróóság számára, azokról, akik a törvény értelmében vagyonekobbzásra ítélték. Az 1945. szeptember 12-i keltezésű irat, zentai, moholi és adai háborús bűnösnek mondott személyek mellett 67 Magyararkanizsa községből származó személy nevét tartalmazza.²⁵⁰ Magyararkanizsáról 22 személy – *Almási János, Balázs István, Bicskei Mihály, Csanádi Imre, Csiszár József, Filiszter Kelemen, Gajda János, Gyalús Lajos, Harmath Péter, Hartman Tamás, Kávai Miklós, Kiss Miklós, Kocsis Zoltán, Koncz István, Medgyesi István, Milutinovics Lonti Gábor, Muhi Ferenc, Nagy György, Nagy József, Remete Sándor, Szilágyi János, Törteli Ferenc* – Horgosról 32 személy – *Ábrahám Géza, Almer Vilmos, Báló János, Berényi Mátyás, Bojnik József, Bordás János, Cocek Mihály, Csehák Lajos, Csikós Ferencné, Farkas Géza, Fazekas János, Fehér István, Hauk Erneszt, Herceg Mihály, Herédi Valéria, Kabó János, Katona Ádám, Krekuska Mátyás, Lajtár Sándor, Lengyel Ferenc, Mnyilinszki Mihály, Pataki Antal, Pokal Antal, Radics György, Radics Mihály, Szabadi István, Takács Mátyás, id. Tillinkó Ferenc, ifj. Tillinkó Ferenc, Tolani István, Túri Pál, Virág István*; Martonosról pedig 13 név – *Balázs Géza, Janucski Mátyás, Gaál Imre, Gruik János, Holló Ferenc, Horváth Miklós, Józsa Károly, Kéri János, Nagy Gábor, Sáfrány Kálmán, Sörös János, Takács László, Varkulya Pál* – szerepel az iratban.

A vagyonekobbzásra ítélték listája Magyararkanizsa Községre vonatkozóan minden bizonnyal kibővült a továbbiakban, mert a zentai levéltár iratanyagában található 176 likvidált személy közül 145 esetben indult meg a vagyonekobbzási eljárás.

Az illetékes hatóságok összeírták a vagyonekobbzás alá eső személyek vagyoni állapotát a bíróság számára, akik ezek alapján megindították az eljárást. Magyararkanizsa község területén a likvidáltak 80%-ánál megindult az eljárás, azonban a legtöbb esetben, vagy megszüntették azt, vagy csak részleges vagyonekobbzást fogatosítottak. A házat, illetve az

---

imovine i o izvršenju konfiskacije. Službeni list, FNRJ 61/1946, 74/1946. Bővebben lásd Forró – Molnár 2013. 26–31.

²⁵⁰ TLZ. F. 127. Járásbíróóság, Zenta. Vp. 1046/1945. Háborús bűnösök névjegyzéke. (Spisak ratnih zločinaca.)

élethez szükséges tárgyakat nem kobozták el az áldozat családjától, a nagyobb földterületeket, boltokat, kocsmákat viszont igen.

Az illetékes helyi szervek (Magyarkanizsa, Martonos, Horgos) által Zentára küldött jelentések között eltérés tapasztalható. Az e célra rendszeresített formanyomtatványt – amelyben a háborús bűnösnek vélt személy esetében az „eltűnt” (nestao)²⁵¹ vagy „elmenekült” (pobegao), illetve „elhagyta birtokát” (napustio imanje) jelzöt írták – minden helyi bizottság megküldte. Mindemellett kizárólag a martonosi bizottság tartotta fontosnak, hogy a listán szereplő személyek vélt, vagy valós háborús bűneiről is részletes jelentést küldjön. Itt kell megjegyeznünk, hogy ezek a jelentések a ma ismert kutatási eredmények alapján túlzóak, leggyakrabban minden alapot nélkülöző hamisítványok.

A vagyonekobzás során keletkezett iratok a kutatás számára nagyon fontos forrást képeznek, hiszen ezek is korabeli visszaemlékezéseket idéznek. A hozzátartozók a vagyonekobzási eljárás során fellebbezésekben időnként szólnak hozzátartozójuk eltűnésének körülményeiről, illetve nehezményezik, hogy semmiféle végzést nem kaptak a háborús bűn igazolására. Medgyesi Istvánné 1946. március 1-jén írt fellebbezése is kordokumentum. Részlet az iratból:

„A Szabadkai Kerületi Népbizottság²⁵² mint panasz bíróság Pž. 70/1946-os szám alatt másik döntést hozott, mégpedig azt, hogy férjem vagyonát, mint népellenességét és háborús bűnösét, kobozták el, amit nekem kikézbcsítettek a Zentai Népbíróság²⁵³ Vp. 960/1946-os számú, 1946. február 18-ai keltezésű döntésével.

A Zentai Járási Népbíróság fent említett határozata ellen, a törvényes határidőben panaszt nyújtok be, és kérem, hogy panaszomat az összes irattal, amely e tárgyra vonatkozik, juttassák el a Szabadkai Kerületi Népbizottsághoz mint panasz bírósághoz, ahol kérem, hogy semmisítsék meg a fent említett határozatot, a vagyonekobzási eljárást pedig állítsák le a következő okokból:

A fent említett határozatban megállapították, hogy férjem, Medgyesi István háborús bűnös és népellenesség, aki a háború során eltűnt-elmenekült. Megjegyzem, hogy férjem a felszabadulás során Magyarkanizsán tartózkodott, tehát nem menekült el. Nincs tudomásom arról, hogy férjemet bármely illetékes bíróság elítélte volna, de ilyen döntés valószínűleg nem is létezik.

Férjemet azonnal a felszabadulást követően, amikor még rendezetlenek voltak a [köz]állapotok, felelőtlen elemek elhurcolták és kegyetlenkedtek [vele], majd eltűnt a börtönből. Az akkori felelőtlen elemek tevékenységével nem egyezhet a mai néphatalom, amit

²⁵¹ Eltűntként a likvidált személyeket jelezték.

²⁵² Helyesen Kerületi Népbíróság.

²⁵³ Helyesen Járási Népbíróság.

igazol néhány ilyen személy ellen hozott [bírósa] ítélet, és hogy [akkori] tevékenységük nem játszódhatott volna le a néphatalom tudomásával.

Férjem kőműves, tehát fizikai munkás volt, munkájával tartotta el családját. Sem a régi Jugoszlávia, sem a megszállás alatt nem volt semmilyen politikai pártban.

Az 1 ház, amely férjem vagyona, szükséges a szűkebb családom fenntartásához. Ebben a házban négy család, tizennégyen élünk, ezek leányaim családjai, tehát családomhoz tartoznak. Közöttük gyermekek is vannak, 1 hetestől 7 éves korig, akik lakás nélkül maradnának, ha azt elkoboznák. Megállapítható, hogy férjem vagyona, vagyis a 1 ház nélkülözhetetlen személyem és családom fenntartására.

64 éves, kenyerem megkeresésére, nehéz fizikai munkára alkalmatlan nő vagyok. Valamennyien, akik házamban laknak /leányaim családjai/, fizikai munkások, akik szegény vagyoni állapotúak, akik munkájukból élnek, egy vejem pedig a Jugoszláv Hadsereg tagja, úgyhogy én tartom el feleségét és kislányukat.

A vagyonekobbzásról szóló törvény 1. szakaszának 1. bekezdése, 2. és 3. szakaszának 1. bekezdése értelmében, amely előlátja, hogy a vagyonekobbzás alól mentesül a háztáji telek, a lakóépület és az iparosmunkához [szükséges] szerszám, amelyik feltétlenül szükséges az eltűnt [személy] családjának fenntartására.

Meggyőződésem, hogy a néphatalom nem engedi meg, ti. nem hoz olyan döntést, hogy dobjanak ki az utcára négy családot 16 taggal azért, mert felelőtlen elemek elhurcolták férjemet. Mert olyan népbírósa ítéletéről, amellyel férjemet elítélték és háborús bűnösnek nyilvánították, nincs tudomásom.

A felsoroltak alapján kérem a Szabadkai Kerületi Népbizottságot²⁵⁴, hogy hozzon döntést, amivel férjemet felmenti a vád alól, mely szerint háborús bűnös és népellenesség, és hogy a férjem vagyona ellen indított elkobbzási eljárást állítsa le.

Annak reményében, hogy a Szabadkai Kerületi Népbizottság²⁵⁵ mint panaszbírósa, [számomra] kedvező döntést hoz, várom a bírósa végzését.”

A bírósa a fellebbezést figyelmen kívül hagyva Madgyesi István vagyonának elkobbzása mellett döntött.

6.2.6. Holtta nyilvánítás

A háborút követően a jugoszláv bíróságek – elsősorban az áldozatok hozzátartozóinak kérésére – a háború során eltűnt személyeket holtta nyilvánították. Ezeket az eljárásokat 1945

---

²⁵⁴ Helyesen Kerületi Népbírósa.

²⁵⁵ Helyesen Kerületi Népbírósa.

és 1952 között a peren kívüli ügyekre vonatkozó törvény, 1952 után pedig a március 31-én meghozott, az *eltűnt személyek holtta nyilvánításáról és halálesetének bizonyításáról* szóló törvény²⁵⁶ alapján az illetékes járásbíróság folytatta le.²⁵⁷

Mindamellet, hogy a partizánhatalom a likvidáltakról listát készített, a holtta nyilvánítási eljárásokban ezeket a bizonyító erejű dokumentumokat nem használták fel. Az eljárásokat, tanúk meghallgatása mellett, úgy folytatták le mintha valójában semmit nem tudnának az áldozatok kilétéről.

Az első ilyen jellegű indítvány²⁵⁸ beadását követően a bíróság levélben fordult a Vajdasági Végrehajtó Főbizottsághoz, hogy egyáltalán lefolytathatja e az eljárást.²⁵⁹

„...A bírósághoz beadvánnyal fordult Kovács Andrásné magyarkanizsai [lakos], férjének, Kovács Andrásnak²⁶⁰ a holtta nyilvánítása ügyében, aki a felszabadulást követően 1944. november 22-én tűnt el – [amikor] az OZNA által végrehajtott tömeges likvidálások esetei [történtek] – Magyarkanizsán, amely tényt a Magyarkanizsai Helyi Népbizottság is megerősített 8383/1946 sz.[ámú] bizonylatával.

A bíróság érdeklődik, hogy ezt a halálesetet is bizonyíthatja rendes peren kívüli eljárásban, mint a másokat, vagy esetleg [ezekre] léteznek különleges parancsok, előírások, vagy rendelkezések.”²⁶¹

Ezzel kapcsolatban a szabadkai székhelyű Körzeti Belügyosztály adta meg az instrukciót:

„...tájékoztatjuk Önöket, hogy a holtta nyilvánítási eljárást az illetékes járásbíróságnál kell megindítani a peren kívüli eljárásról szóló törvény alapján, függetlenül attól, hogy a nevezett személy mikor és milyen körülmények között tűnt el. Az idézett törvény lehetővé teszi, hogy az eltűnt személyt holtta nyilvánítsák. Ilyen eljárás megindításához a beadványt az eltűnt személy rokonai nyújthatják be.”²⁶²

Annak ellenére, hogy a bíróság gyakorlatilag tabuként kezelte a likvidálásokat, néhány tanú vallomásából kirajzolódik a holtta nyilvánítandó személy esete.

Vajda Miklós áldozat 1952. évi holtta nyilvánítási eljárásában a tanúk gyakorlatilag ismertetik az adorzáni gyilkosságok történetét:

---

²⁵⁶ Zakon o proglašenju nestalih lica za umrla i o dokazivanju smrti. Službeni list, FNRJ 24/1952.

²⁵⁷ Forró – Molnár 2013. 32.

²⁵⁸ Az első beadványt Kovács Andrásné magyarkanizsai lakos adta be 1946. július 30-án, édesapja, a likvidált Koncz István ügyében.

²⁵⁹ Forró – Molnár 2013. 32.

²⁶⁰ Az iratban tévesen szerepel Kovács András neve, hiszen a bejelentő édesapja, Koncz István holtta nyilvánítását kezdeményezte.

²⁶¹ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta. Vp. 1286/1946. Koncz István magyarkanizsai lakos holtta nyilvánítási ügye.

²⁶² U.o.

„Bata Antal tanú, adorjáni, Tito marsall u. 85 sz. alatti lakos, földműves, 59 éves, nő, két gyermek apja, nincs rokonságban, érdektelen, figyelmeztetve, kijelenti:

Jól ismertem az eltűnt Vajda Miklóst, mert a szülei házában lakott a szomszédságban, közvetlenül szemben az én házammal. Október hónap utolsó napján, tehát 1944. október 31-én Adorjánra jött valamiféle katonaság, és miután a téren gyűlést tartottak, a katonák csoportosan szétszéledtek a házak között, és több száz polgárt összetereltek. Közülük kiválasztottak ötvenet, és ezeket ismeretlen irányba terelték. Jól emlékszem, másnap Mindenszentek katolikus ünnep volt, az emberek a Tisza-parton öt holttestet láttak ezek közül a személyek közül, amelyeket a víz kidobott. Én csak a temetőben láttam, oda hozták őket a temetés végett. Ezek között a személyek között Miklós nem volt. Tanúsítom, hogy Miklós azóta nem tért haza, és semmit sem hallottam felőle.

Egyéb kijelentenivalóm nincs, vallomásomra kész vagyok megesküdni.”

...

„Bognár Béla tanú, adorjáni, Dohány u. 1 sz. alatti lakos, földműves, 39 éves, nő, négy gyermek apja, nem rokon, érdektelen, figyelmeztetve, kijelenti:

Jól ismerem az eltűnt Miklóst, mert szomszédok voltunk. 1944. október 31-én valakinek a katonasága jött a falunkba, és sok embert összeszedtek, akik közül a téren, névjegyzék alapján 50 polgárt kiválasztottak, és ezeket ismeretlen irányba terelték. A téren akkor én is ott voltam. Többek elbeszélése szerint, másnap Mindenszentek volt, a Tisza-parton 5-6 holttestet láttak az az 50 [személy] közül, akiket ismeretlen irányba eltereltek. Ezeket a holttesteket én nem láttam, de bizonyosan tudom, hogy az elhajtott polgárok csoportjában volt az eltűnt Miklós is. Mivel Miklós ettől a naptól [számítva] nem tért haza, illetve nem lehetett róla semmit hallani, úgy hiszem, hogy biztos halott. Egyéb kijelentenivalóm nincs, vallomásomra kész vagyok megesküdni.”²⁶³

A leggyakrabban azonban nem készült ilyen részletes tanúvallomás és a halál oka lényegesen árnyaltabb megfogalmazást kapott, sokszor balesetként beállítva a likvidálásokat. Az adorjáni esetekkel kapcsolatban jellemző leírás – Bognár Sándor, Horváth Gyula, Laczkó Antal, Milutinovics Gyula, Pásztor János, Pásztor József, Remete József, Sarnyai István és Vörös Ferenc esetében is – az „...1944. október 31-én délután 15.30 tájában – habár az tilos volt – kiment az adorjáni Tisza-partra, ahol véletlen lövés közben elesett, majd eltűnt...” Magyarkanizsa esetében gyakran – Cseszkó István, Koncz István, Kosányi Imre, Muhi Ferenc, Rekecki János, Sóti Dezső, valamint Szabados Pál és Gajda József ügyében is – az

---

²⁶³ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta. R. 711/1952. Vajda Miklós adorjáni lakos holtta nyilvánítási eljárása. 1952. december 18-ai keltezésű jegyzőkönyv.

„...1944. október [...] – habár az tilos volt – kiment az utcára, ahol véletlen lövés következtében elesett, majd eltűnt...” meghatározást használták.²⁶⁴

A zentai levéltár iratanyagában áldozatként szereplő 176 fő közül 96 esetben folytatták le a holtányilvánítási eljárást.²⁶⁵

---

²⁶⁴ Forró – Molnár 2013. 34–35.

²⁶⁵ U.o. 37.

7. AZ ÁLDOZATOK MÉRTÉKE A KÜLÖNBÖZŐ FORRÁSTÍPUSOK ALAPJÁN MAGYARKANIZSÁN ÉS KÖRNYÉKÉN

Magyarkanizsa, Martonos, Oromhegyes, Orom, Horgos és Adorján helytörténeti kutatásait összehasonlítottuk a Vajdasági Levéltár és a Zentai Történelmi Levéltár anyagaival. A munka eredményeképpen új adatok, nevek láttak napvilágot. Martonoson 8, Magyarkanizsán 21, Oromhegyesen 2, Oromon és Adorjánon 1–1, Horgoson pedig 9 eddig ismeretlen áldozat neve került elő.

Az eddigi helytörténeti kutatások szerint Martonoson 25 (24 martonosi és 1 kishomoki), Magyarkanizsán 52 (36 magyarkanizsai, 12 oromhegyesi,²⁶⁶ 3 tóthfalusi és 1 oromi), Adorjánon 56, Horgoson 66 (53 horgosi, 5 királyhalmi és 7 környékbeli és 1 törökkanizsai) áldozata volt a magyarok ellen elkövetett atrocitásoknak.²⁶⁷

A vizsgált települések magyar többségűek. Az 1941-es népszámlálási adatok szerint Magyarkanizsa 19 336 lakosából 18853 magyar, 296 szerb, 57 cigány, 26 román, 22 német, 16 horvát, 6 bunyevác, 3 vend és 2 szlovák, illetve 55 egyéb nemzetiségű volt. Martonosnak az 1941-es népszámlálás szerint 6456 lakosából 5497 magyar, 912 szerb, 19 cigány, 9 bunyevác, 5 horvát, 1-1 német és román, illetve 12 egyéb nemzetiségű volt. Horgos esetében a 10 177 lakosból 9108 magyar, 907 szerb, 75 cigány, 24 horvát, 17 német, 9 bunyevác, 2-2 szlovák, illetve román, 1 rutén, valamint 31 egyéb nemzetiségű volt.²⁶⁸

Azzal, hogy a Vajdasági Levéltár 183-as fondja kutathatóvá vált lehetőség nyílt az adatok, és így az áldozatok számának pontosítására, összehasonlítására. Az iratok a legtöbb esetben rendezetlenek. Főként a korai időszak dokumentumai esetében jellemző a hanyag iratkezelés, a nevek pontatlan írása, a települések téves feljegyzése. Ezért is van szükség minél körültekintőbb kutatómunkára, hogy az iratok tartalmát felhasználhatóvá tegyük a történelemtudomány számára.

---

²⁶⁶ Korabeli nevén Uzunovičevo

²⁶⁷ Forró 2007. 56–58., 72., 76–78.

²⁶⁸ 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községenként. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1990. 233–234. [http://konyvtar.ksh.hu/neda/a111126.htm?v=pdf&q=SZO%3D\(%22MARTONOS%22\)&s=SORT&m=29&a=rec#pg=3&zoom=f&l=s](http://konyvtar.ksh.hu/neda/a111126.htm?v=pdf&q=SZO%3D(%22MARTONOS%22)&s=SORT&m=29&a=rec#pg=3&zoom=f&l=s) (Letöltés: 2015. augusztus 18.)

7.1. Martonos vesztesége

Martonost a 3. Magyar Hadsereg V. hadtestének 14. dandárja alá rendelt 1. zászlóaljból képzett harccsoport foglalta vissza 1941. április 12-én.²⁶⁹

Későbbiekben a tények eltúlzásában különösen kreatív Martonosi Népfelszabadító Bizottság megbízottja – Miloš Eremić – egy 1945. január 3-án írt jelentésben beszámolt többek között az impériumváltásról is. E szerint Dr. Werner János vezetésével április 12-én megalakult az új községi vezetés. A lelkes tömeg a községházáról leszedte és széttépte a jugoszláv zászlót, a címert pedig leverte. Az irat szerint a magyar csapatok 13-án vonultak be ünnepélyesen a faluba és a nép lelkesen, felszabadítóként üdvözölte őket. A beérkező honvédeket Werner Mihály, apátplébános és Dongó Ferenc, tanuló köszöntötte.²⁷⁰ A bevonulás kapcsán leírt öröm valószínűleg igaz, hisz arra több visszaemlékező is utalt. Bodor Rudolf, harangozó zúgatta a harangokat²⁷¹ és a szemtanuk szerint az apátplébános beszédében örömét fejezte ki, hogy Martonos ismét Magyarországhoz tartozik és hálát adott az Úrnak, hogy vége a „bocskorosok” uralmának.²⁷² Dongó Ferencről a források megemlítik azt is, hogy a bevonuló magyar hadsereg előjárójának ő adta át a búzából font magyar koronát. Dongó 1944-ben a frontról sebesülten érkezett haza, oldalán karddal, hadapród egyenruhában ment végig az utcán, amit nem is felejtettek el neki az impériumváltást követően. Szerencséjére egy helyi szerb, Karapančić Jašo kiállt érte és így megmenekült.²⁷³

Werner Mihály, apátplébános – német származása ellenére – valóban igen komoly magyar hazafiságról tett tanúbizonyságot. A helybeli római katolikus egyház június 1-jén, pünkösöd napján, a felszabadulásért, hálaadó zarándoklatot tervezett Szegedre a Fogadalmi Templomba. Werner Mihály engedélykérelmét Fehér Mátyás, főjegyző – pozitív ajánlással – tolmácsolta a zentai Járási Katonai Parancsnokság felé. A kétnapos gyalogos zarándoklaton körülbelül 1000 ember részvételét jelzik.²⁷⁴

Az impériumváltást követő három napon Dr. Werner János, helyi orvos lett a helység katonai parancsnoka, őt váltotta április 15-án Nagy Gábor. A községi elnök (bíró) Seres János martonosi illetőségű, míg a főjegyző Fehér Mátyás az anyaországból, Tokajból érkezett Martonosra. Szintén az anyaországból, Szekszárdról érkezett Német József katonai előadó is.

---

²⁶⁹ Horváth – Lengyel é.n. 78.

²⁷⁰ VL. F. 183. Kut.:541. 1944–1948. Mesta: K–M. Martonoš. Opsti pregled o postupcima okupatora u Martonošu.

²⁷¹ Szabó Frigyes: Martonos könyve. Szabadka, 2009. 110. (A továbbiakban Szabó 2009.)

²⁷² Forró 2007. 111.

²⁷³ Szabó 2009. 106.

²⁷⁴ TLZ. F. 104. Opština Martonoš. 1941/1-1000. Broj: 207.

Seres János egyik első jelentésében, amelyet 1941. április 22-én tesz a zentai Járási Katonai Parancsnokságnak, beszámol a falu lélekszámáról, illetve a községi földek tulajdonviszonyairól. Eszerint a község lélekszáma kb. 7000 fő, ebből 5573 magyar, 1400 szerb, 5 orosz, 4 német, 17 zsidó és 1 bolgár származású. Községi földbirtok: 392 hold, túlnyomó része utak, gödrök, holt- és folyó Tisza képezi. A művelésre alkalmas terület 60 hold. A földet kapó szerb telepesek és dobrovoljacok nagyobb része a községben maradt. Helyben 22 dobrovoljac lakik, vidéken 14 fő. A földjeiket főleg magyarok és helyi szerbek bérelik és művelik.²⁷⁵

Egy másik jelentés az impériumváltást, illetve a jugoszláv hadsereg kivonulása kapcsán keletkezett károkat taglalja. Eszerint a községi vagyonban nem keletkezett számottevő káreset, míg a magánvagyonban keletkezett károk a következők:

1. elvitt lovak, lószerszámok és járművek 96 920 pengő értékben;
2. épületekben okozott károk 26 500 pengő értékben;
3. Gazdasági termények 5 508 pengő értékben.²⁷⁶

A helyi lakosság tagjaiból Martonoson is megalakult a nemzetőrség, amely a bevonulást követő napokban biztosította a rendet. Néhány helyi szerb lakost le is tartóztattak. Sajnos előfordultak túlkapások is, amelynek során fizikailag bántalmazták a fogvatartottakat. A nemzetőrök közül némelyek, amennyire lehetőségeik engedték igyekeztek védelmezni a rabokat. Ilyen volt Dömötör Mátyás, Kukkli András és Berényi József. A bántalmazók esetében előfordult, hogy korábbi sérelmeiket torolták meg, de akadtak olyanok is – Farkas Károly, Csikós Sándor, Galgóczi Pál – akik „embergyötrő természetüket élték ki a fogvatartottakon”.²⁷⁷ Utóbbiak az impériumváltást követően a magyar hadsereggel együtt távoztak Martonosról.²⁷⁸

Ide kívánczik Šećerov Veljo esete is, akit megvertek, mert kijárási tilalom idején kiszökött a tanyára. A visszaemlékezők szerint Török István és Bús József hazáig rugdosta.²⁷⁹ Šećerov esetéről fentebb a jegyzőkönyvek és az ítéletek fejezetben már részletesen szóltam.

További érdekes adat Aleksandar Kasaš: *Mađari u Vojvodini 1941–1946* című munkájának egyik lábjegyzetében olvasható: Šećerov Veljo – aki internáltként Almási gróf birtokán dolgozott – a háború után azt állította, hogy Kállay Miklós miniszter(elnök) Kázmér

²⁷⁵ TLZ. F. 104. Opština Martonoš. 1941/1-1000. Broj: 4.

²⁷⁶ TLZ. F. 104. Opština Martonoš. 1941/1-1000. Broj: 307.

²⁷⁷ Dongó 2011. 50.

²⁷⁸ VL. F. 183. Kut.: 538. 1944–1948. Srezovi R–Š. Srez Senta. Akta izbeglih Martonos. Broj: 2.

²⁷⁹ Neve elhallgatását kérő szemtanú, 1993. In: Forró 2007. 111.

nevű fiától hallotta, hogy szélsőséges magyarok azt követelték, hogy Bácskából és Baranyából üldözzenek el minden szerbet a csecsemőtől az aggastyáinig.²⁸⁰

A szemtanuk említették azt az esetet is, amikor Kéri János és Sörös Sándor rendőrök hazaküldtek egy csoport szerb fiatal. Amikor távolabb értek, a szerbek kövekkel dobálták meg a rendőröket, akik erre másnap behívták őket a rendőrségre és adtak nekik néhány pofont.²⁸¹

1944. áprilisában került sor a martonosi zsidók deportálására. Az erhurcolt 16 személy – Erényi Aranka, Erényi András, Erényi Ármán, Erényi Olga, Klein Jenő, Klein szül. Rosenberg Rózsa, Klein Sándor, Klein Rózsa, Rosenberg Sámuel, Rosenberg Regina, Rosenberg Sámuel gyermeke, Rosenberg Ilona, Rosenberg Illés, Rosenberg szül.: Deutsch Erzsébet, Rosenberg Emil, Rosenberg Illés gyermeke – közül senki nem élte túl a megpróbáltatásokat, az auswitz-i koncentrációs táborban meggyilkolták őket.²⁸²

A magyar nemzeti ünnepeken nagy ünnepségek voltak, amelyen a helyi lakosság is részt vett. Gyerekek szavalták a nemzeti érzelmű verseket. A falunak volt egy leventezeneke, amely ilyen alkalmakkor zenével szórakoztatta a megjelenteket. Előfordultak kocsmai verekedések, és egy kis italozás mellett „magyarkodtak” is a helybeliek, de senkit nem gyilkoltak meg a magyar éra alatt. Azoknak a magyaroknak a döntő többsége, aki részt vett a helyi szerbek fizikai bántalmazásában, elmenekült a kivonuló magyar hadsereggel.²⁸³ A megtorlási időszakot követően néhány személy hazatért. Őket egy későbbi bírósági tárgyalás során néhány év börtönbüntetésre ítélték. Az ítéletről a III. fejezetben már részletesen szóltam.

A magyar éra alatti martonosi iratok hiányosak. Erre utal az a jelentés, amelyet a martonosi háborús bűnöket vizsgáló bizottság küldött 1945. április 28-án Zentára. Az irat szerint a magyar bizalmas archívum nem található és valószínűsíti, hogy azt Kovács Kálmán aljegyző semmisítette meg, mielőtt öngyilkosságot követett el. A jelentés azt is elismeri, hogy a hivatal kihallgatásokkal próbálja az adatokat összegyűjteni, de ez nehéz mivel a főbb városvezetőket, akik információkat szolgáltatathatnának, már likvidálták.²⁸⁴

A Vörös Hadsereg 1944. október 8-án érkezett Martonos alá. Először egy menekülő mozdonyt lőttek aknavetővel, de annak sikerült egérutat nyernie, és elrobogott Horgos felé. A szovjetek 3 óra felé kezdték lőni a falut: a templomtornyot is ellőtték, néhány házat is találat

---

²⁸⁰ Kasaš 1996. 33. A könyvben M. Kalaia – Kazmerként van megemlítve. Valószínűsíthető, hogy Kállay Miklós miniszterelnökről van szó.

²⁸¹ Neve elhallgatását kérő szemtanú, Martonos, 1994. In.: Forró 2007. 124.

²⁸² Vukov 1975. Žrtve fašizma iz Martonoša 1941–45.

²⁸³ Forró 2007. 60.

²⁸⁴ VL. F. 183. Kut.: 504. 1945: 150–247. Broj: 156 e.

ért – ekkor esett áldozatul Börcsök Mátyás, Börcsök Verona, Luncz Emília és Luncz Mihály.²⁸⁵

A falusiak közül Lendvai Antal egy fehér lepedőt tűzött a templomtoronyra, jelezvén, hogy a falu nem kíván ellenállni. A szovjetek bevonultak Martonosra.²⁸⁶

A Vajdasági Népfelszabadító Hadsereg a partizánosztatok főparancsnokságának és a Vajdasági Népfelszabadító Főbizottságnak 1944. szeptemberi utasítása szerint a felszabadított területeken meg kellett alakítani az ideiglenes népfelszabadító bizottságokat. Így néhány nap elteltével Martonoson is megalakult a helyi népfelszabadító bizottság, és létrejött a helyi népőrség is, kizárólag szerb nemzetiségű tagokkal.²⁸⁷

Október 17-i keltezéssel nyilvánosságra is hozták Josip Broz főparancsnoknak a verseci ülésen meghozott rendeletét a katonai közigazgatás bevezetéséről. A rendelet hangsúlyozta, hogy a katonai közigazgatás ideiglenes jellegű, s Jugoszlávia teljes felszabadulásáig fog tartani. Területileg a katonai közigazgatás a bánáti és a bácska-baranyai katonai körzetre oszlott, amelyek további katonai térségparancsnokságokra, városi parancsnokságokra és falusi katonai állomásokra oszlottak. Négy katonai körzetre osztották a Bánátot és Bácskát. Baranya egy katonai közigazgatási körzetet alkotott. A bácskai központok: Újvidék, Szabadka, Zombor és Óbecse, a bánátiak: Nagybecskerek, Nagyikinda, Pancsova és Versec voltak.²⁸⁸

A Martonosra bevonult szovjet katonák a községháza előtti téren felállították a gépfegyvereiket és a többi felszerelést, valamint egy tankot is. Két-három nap múlva a városháza előtt ünnepséget rendeztek, táncoltak. Ekkor Horgos felől egy német tank ellentámadást kísérelt meg, de sikertelenül. A kialakult tűzharcban lelőttek néhány orosz illetve német katonát, és a tank visszavonult. A helyi szerbek rá akarták fogni a martonosi magyarokra a támadást, de szerencsére az egyik német katona sisakja a lövöldözés közben leesett, s így az oroszok belátták, hogy a helyi magyaroknak semmi közük a támadáshoz.²⁸⁹

A magyarok elleni megtorlás Martonoson október 11-én vette kezdetét, amikor néhány helybéli szerb fiatal brutális módon agyonverte Németh József katonai előadót, illetve leventeoktatót. Ő az akkori Sokol-domban (jelentése: Súlyom-ház) lakott. Szomszédja Eremić Tošo, közismert martonosi gazdálkodó volt, akivel jó viszonyban élt Németh. Az oroszok bevonulását követően áthívták Eremićhez, majd amikor a leventeoktató az udvarra ért, a martonosi szerb suhancok körülfogták és agyonverték. Amikor végeztek vele, átmentek a Sokol-dom épületébe, és keresni kezdték feleségét és a kislányát, aki akkor kb. 12 éves

---

²⁸⁵ Vukov 1975. Žrtve fašizma iz Martonoša 1941–45.

²⁸⁶ Lendvai Gyula visszaemlékezése, Martonos 1995. In.: Forró 2007. 137.

²⁸⁷ Mészáros 1995. 23-24.

²⁸⁸ A. Sajti 2004. 322.

²⁸⁹ Sörös Péter visszaemlékezése, Martonos, 1994. In.: Forró 2007. 127–129.

lehetett. Az anya és lánya bemenekült a tornaterembe, s a székek alatt, a sarokban megbújtak. Utána Kispiacra szöktek, onnan pedig a zöldhatáron keresztül Magyarországra. Németh Józsefet a magyarok a helyi temetőben helyezték örök nyugalomra.²⁹⁰ Más források szerint Németh Józsefet Krstin Vlajko lőtte le a Kaszinó épületének udvarán.²⁹¹ A martonosi helyi háborús bűnöket vizsgáló bizottság 1945. április 28-i jelentése szerint Németh Józsefet a bevonuló „orosz”²⁹² katonák „végezték ki”.²⁹³

Felesége a jugoszláv iratok szerint hivatalosan költözött el (a szerző fordítása):

„Alulírottak a martonosi Népfelszabadító Bizottság nevében igazolják, hogy a szegedi születésű Németh József a megszállás ideje alatt a martonosi községben volt alkalmazásban mint katonai előadó. Most a felesége állandó jelleggel Szegedre szeretne költözni, és magával szeretné vinni otthoni berendezését, élelmiszert, mint krumplit, lisztet és hat pár baromfit.

Martonos, 1944. december 14.

Halál a fasizmusra – szabadság a népnek!

Titkár

[olvasható aláírás:]

Belančić”²⁹⁴

Elnök

[olvashatatlan aláírás]

Az irat tartalma erősen kétségbe vonható. Visszaemlékezések szerint Németh Józsefné a zöldhatáron szökött át Magyarországra.²⁹⁵

Gaztetteiket a katolikus plébánián folytatták, ahol tönkretették az irattárat és a könyvtárat. A bútorokat összetörték, a pénztárból eltulajdonítottak 17 840 pengőt. (Az épülő kispiai templom értékének kétharmad részét.) Magukkal hurcolták Werner Mihály apátplébánost is. Rövidesen összefogdostak még néhány magyar polgárt és a városháza pincéjébe zárták őket.²⁹⁶

1945. április 30-án a Szabadkai Körzeti Népfelszabadító Bizottság – az 1944-ben eltűnt személyekkel kapcsolatban – egy bizalmas átíráttal fordult a területén működő városi és járási bizottságokhoz, melyben utasítást ad az impériumváltást követő napokban eltűnt személyek kapcsán érkező panaszok kezelésére. Martonoson a bizottság 21 bejelentést regisztrál 1945. augusztus 27-e és szeptember 1-je között.²⁹⁷ A hozzátartozók által tett bejelentésekből tudjuk a később likvidált magyarok elhurcolásának körülményeit és idejét.

²⁹⁰ Forró 2007. 61.

²⁹¹ Szabó 2009. 368.

²⁹² A jelentés nyilvánvalóan tévesen nem a szovjet kifejezést használja, hanem az orosz.

²⁹³ VL. F. 183. Kut.: 505. Veće Statističara za srez Subotica. Mesno povereništvo Martonoš. Broj: 42a.

²⁹⁴ TLZ. F. 122. Broj 352/1944. god.

²⁹⁵ Neve elhallgatását kérő szemtanú, Magyarkanizsa, 1996. In: Forró 2007. 93.

²⁹⁶ Forró 2007. 61.

²⁹⁷ Forró – Molnár 2013. 20–22.

Sokat közülük a népörség tagjai kísérték be, de voltak olyanok is, akiket a kötelező jelentkezés után tartottak fogva. Az iratok szerint első²⁹⁸ bekísért személy Varkulya Pál, akit október 13-án, az utolsó pedig Püspök János, akit november 12-án zártak be a városháza pincéjébe.²⁹⁹

A pincében fogva tartott magyarokat több mint egy hónapig állandóan kínozták. Mindennapos dolog volt a magyarverés. A legkegyetlenebb kínzásokat Werner Mihály, Sörös Sándor és Forró Lajos szenvedték el. A fogva tartás első napjától kezdve a hozzátartozók hordták az élelmet a foglyoknak. A fogva tartók néha megengedték még azt is, hogy a rabok szót váltsanak hozzátartozóikkal, de máskor még az ételt is visszadobták. Időnként néhány kisgyermeket leengedtek a pincébe, hogy meglátogassa fogva tartott édesapját. Ezek a gyerekek később, felnőtt tanúként beszámoltak a pincében látott borzalmakról.³⁰⁰

A városháza pincéjében változó volt a rabok száma. Néhány fogva tartottat a kihallgatás és a fizikai bántalmazás után hazaengedtek. Időnként a hozzátartozók pénzért is kiválthatták szeretteiket. A borzalmakat sikerült túlélnie: Bagi Kálmánnak, Bús Jánosnak, Berkó Józsefnek, Demus Jánosnak, László Kálmánnak, Gruik Andrásnak, Betyák Boldizsárnak és Pálinkás Imrének. Utóbbit úgy megverték, hogy nem tudott a saját lábára állni és a felesége toltta haza talicskán. Később a pincében kapott verésbe belehalt.³⁰¹

A martonosi magyarok legyilkolásának és kínzásának értelmi szerzői: Janković Đorđe (a népörség parancsnoka 1944. november 19-től), Vučić Mito, Putnik Živojin (politikai biztos), Grubanov Mita, Beljin Đurica, Čongradac Ljubomir, Bakalić Mojo, Marinkov Milo, Bandin Sofija (a visszaemlékezések szerint sok magyart ő vitetett be), Eremić Luka. A végrehajtói pedig: Petrić³⁰² Dušan, Bajić Svetozar és fia, Miloš, Krstin Vljajko, Kojić Dragomir, Rajić Milan, Rajić Marko, Rajić Ljubo, Lišić Radovan (Csaruga), Petrić (Nagyfejű) Mladen, Belančić és még néhány ismeretlen.³⁰³

A Zentai Városi Parancsnokság Mozgósító Központja 1944. november 7-én Parancsba adja a Martonosi Népfelszabadító Bizottságnak, hogy jelöljön ki egy katonai előadót, aki összeírja az önkénteseket a Népfelszabadító Hadseregbe. Jelzi, hogy ezen személyek kizárólag jugoszláv nemzetiségűek lehetnek, akik 1914 és 1926 között születtek. Emellett mindenkiről kell írni egy jellemzést a magyar hatalom idején való viselkedéséről.³⁰⁴

---

²⁹⁸ Az első elhurcolt személy – több szemtanú állítása szerint is – Werner Mihály apátplébános, de mivel az ő eltűnését senki nem jelentette be, így erre hivatalos irat nem található.

²⁹⁹ TLZ. F. 132. Járási Népbizottság, Zenta. Elnökség, Biz[almas]. 42/1945.

³⁰⁰ Sörös Sándor, Holló Borbála, Túrú Valér visszaemlékezése, Martonos. In: Forró 2007. 128., 130., 140.

³⁰¹ Forró 2007. 64.

³⁰² Gúnynevén Nagyorrú Duskó

³⁰³ Forró 2007. 63.

³⁰⁴ TLZ. F.122. 1944/II. Broj: 11/1944.

A válasz a Martonosi Népfelszabadító Bizottságtól 1944. november 9-én érkezik Zentára, amelyben jelenti, hogy katonai előadónak a háború előtti Jugoszlávia katonai előadóját, Matveja³⁰⁵ Stepanovot nevezték ki. Aki – ahogy az irat fogalmaz – nagy örömmel fogadott egy ilyen szép feladatot. Tájékoztat továbbá arról, hogy a Népfelszabadító Bizottság ülésén megválasztották a Népfelszabadító Bizottság pénztárosának Radiška Bakalicót. Politikai biztossá pedig Živoljin Putnikot.³⁰⁶

Živoljin Putnik a visszaemlékezők szerint aktívan részt vett a magyarok likvidálásának megszervezésében. Rendelkezésünkre áll az az irat amellyel a martonosi Népfelszabadító Bizottság Putnik Živoljin felmentését kéri a katonai szolgálat alól, mert mint politikai biztos, Martonoson van rá szükség.³⁰⁷

Az 1917-es októberi orosz forradalom évfordulóját Martonoson is megünnepezték. Az ünnepelésről 1944. november 7-én jelentésben számolnak be a Zentai Városi Parancsnokságnak. Jelentik, hogy a szovjet és a jugoszláv katonák, karöltve a lakossággal, kilátogattak a temetőbe és megkoszorúzták az elesett szovjet katonák sírját³⁰⁸, majd a helyi pravoszláv templomban istentiszteleten vettek részt.³⁰⁹ Érdekes, hogy valószínűleg ritkán és kevés helyen ünnepelték – legalábbis hivatalos jelentésben beszámolva róla – a 17-es események évfordulóját egy templomi szentmise keretében.

Az első olyan irat, amely a magyarok elleni fellépésről tanúskodik, november 9-i keltezésű. Ezen a napon a Zentai Városi Parancsnokság helyzetjelentést kért a moholi, kanizsai, martonosi és horgosi Népfelszabadító Bizottságoktól.

„Három napon belül a következőkről kérek jelentést:

- 1. Az összlakosság a ti helységeitekben.*
- 2. Milyen a lakosság nemzetiségi összetétele.*
- 3. Létezik-e a ti helységeitekben katonai hatalom, ha igen, milyen.*
- 4. Létezik-e civil őrség és hány tagot számlál.*
- 5. A Népfelszabadító Bizottság hány tagot számlál.*
- 6. Mennyi vérengző magyart tartotok fogva, és mennyi szerbet.**
- 7. (Kézzel íródott.) Mennyi puska áll rendelkezésre.”³¹⁰*

A továbbiakban az irat még felvilágosítást kér az általánosan uralkodó légkörről, a Népfelszabadító Bizottság és a katonai hatalom közötti együttműködésről, a lopásokról,

---

³⁰⁵ Helyesen Matija

³⁰⁶ TLZ. F.122. 1944/II. Broj: 30/1944.

³⁰⁷ TLZ. F.122. 1944/II. Broj: 98/1944.

³⁰⁸ Az impériumváltást követő napokban Horgos felől egy német tank ellentámadást kísérelt meg, de sikertelenül. A kialakult tűzharcban lelőttek néhány orosz illetve német katonát, és a tank visszavonult.

³⁰⁹ TLZ. F.109.3.d. dok.134/1944. Broj: 27/1944.

³¹⁰ TLZ. F.122. 1944/II. Broj: 93/1944.

valamint utasít a munkálatok elvégzésére. Az iratot olvasható aláírással látta el Stanko Radulović, a zentai helyőrség-parancsnokság parancsnoka.

A válasz a martonosi Népfelszabadító Bizottságtól 1944. november 11-én érkezett Zentára.

„A Zentai Katonai Parancsnokságnak

A parancsnokság 93/1944-es számú parancsára a következő tájékoztatást közöljük:

- 1. A lakosság száma: 7140.*
- 2. A lakosság aránya: 85% magyar, 15% szerb.*
- 3. Ideiglenesen Orosz Katonai Parancsnokság van.*
- 4. Van Népi Fegyveres Erő és 88 tagot számlál.*
- 5. A Népfelszabadító Bizottságnak 10 tagja van.*
- 6. Az elfogott, vérengző magyarok száma 27, míg szerb fogvatartott nincs.*

7. A következő puskáink vannak:

10 db francia 'Leblou',

4 db 'Mauliher' M. 98.,

2 db 'Mauzer' karabin M. 24.,

1 db német karabin M. 34.,

1 db német automata,

1 db magyar automata,

2 db orosz automata,

Összesen: 21 db.

A fent említettek mellett 3 pisztolyunk van.

A mi helységünkben általános rend és nyugalom van. A szerb lakosság közhangulatára a Tito Marsall iránti odaadás és hűség jellemző.

A magyarok egy része hű Tito Marsallhoz, míg a többség visszahúzódott.

Eddig 5 lopás van bejelentve.

A legergikusabban azon vagyunk, hogy megakadályozzuk a további lopásokat.

A Népfelszabadító Bizottság és a fegyveres erők közötti együttműködés kielégítő.

A tájékoztatás az elhagyott üzletekről és pénzügyi intézetekről stb. jelentve vannak.

Azért, hogy a munka továbbra is zavartalanul folyjon, ez a bizottság létrehozott egy Mezőgazdasági Bizottságot, a háborús károk megállapítására, valamint Gazdasági Bizottságot, katonai előadót, mezőgazdasági előadót, adóellenőrt, bőr- és ruhaanyag előadót határozott meg.

Martonos, 1944. november 11.

Halál a fasizmusra – szabadság a népnek!”³¹¹

1944. november 18-án a Martonosi Népfelszabadító Bizottság két dokumentumot küld a Szabadkai Népfelszabadító Bizottságnak. Az egyikben Szabados Mátyás martonosi lakos és családjának (Mihály, János, Ferenc) a vagyoni helyzete és lakcímgigazolása van. Hozzátevé, hogy a nevezetteket a bizottság tudomása szerint nem terheli semmiféle bűn, amiért a szabadságuktól meg kellene őket fosztani.³¹²

A másik iratban³¹³ pedig felhívja a Szabadkai Népfelszabadító Bizottság figyelmét arra, hogy a Zentai Katonai Parancsnokság parancsa szerint a szomszédos katonai szervek a helyi bizottság engedélye nélkül nem végezhetnek letartóztatásokat.

A válasz nem késik és egyértelműen fogalmaz.

„A Martonosi Népfelszabadító Bizottságnak

A letartóztatásokat a Népvédelmi Bizottság végzi. Erre van engedélye.

*Ami pedig Szabados Mihályt és a fiait illeti, amennyiben nem bűnösök, el lesznek engedve.*³¹⁴

Halál a fasizmusra – Szabadság a népnek!”³¹⁵

Szabados Mihály és a fiai sorsára vonatkozó későbbi irat nem található.

1944. november 16-án a Zentai Városi Parancsnokság új személyeket nevez ki a népőrségek élére.

„A Népfelszabadító Bizottságoknak Zenta, Ada, Mohol, Kanizsa, Horgos, Martonos

A keletkezett szükség miatt ezeken a helyeken minél előbb újjászerveződnek a Népőrségek, hogy a munka zavartalanul folyjon, a következő elrendezést és elhelyezést végezzük:

- 1. A horgosi Népőrség parancsnokává Kekić Slavko elvtársat nevezem ki.*
- 2. A zentai Népőrség parancsnokává Erdeljan Valtezar elvtársat nevezem ki Kanizsáról.*
- 3. A moholi Népőrség parancsnokává Buljavčić Ilija elvtársat nevezem ki Horgosról.*
- 4. A martonosi Népőrség parancsnokává Janković Đorđe elvtársat nevezem ki Horgosról.*
- 5. Az adai Népőrség parancsnokává Kojić Petar elvtársat nevezem ki Martonosról.*
- 6. A kanizsai Népőrség parancsnokává Radasinović Joco elvtársat nevezem ki.*

A felsoroltak és a Népőrség áthelyezett parancsnokai a holnapi nap folyamán jelentkezzenek, tegyenek eleget kötelezettségüknek és erről levélben tájékoztassanak.

Halál a fasizmusra – szabadság a népnek!

Helység Parancsnoka

³¹¹ TLZ. F.122. 1944/II. Broj: 32/1944.

³¹² TLZ. F.122. 1944/II. Broj: 63/1944.

³¹³ TLZ. F.122. 1944/II. Broj: 64/1944.

³¹⁴ Valaki kézírással odaírta mellé: A kihallgatást követően.

³¹⁵ TLZ. F.122. 1944/II. Broj: 106/944.

[olvasható aláírás:] Stanko Radulović.”³¹⁶

A Adai Népőrség parancsnokává kinevezett Kojić Petar 1944. november 9-én még biztosan a Martonosi Népőrség tagja. Rendelkezésünkre áll egy kézzel írott napi jelentése, amelyben a Zentai Városi Parancsnokságot tájékoztatja a szolgálatról.³¹⁷

A Martonosi Népőrség Parancsnoksága nevében Janković Đorđe 1944. november 19-én jelenti Zenta felé, hogy felvette a szolgálatot, és egyben tájékoztat arról, hogy a börtönben 23 vérengző magyart tartanak fogva kihallgatásra.³¹⁸

A népőrség vezetőjének martonosra érkezéséről a népfelszabadító bizottság is tájékoztatja a Zentai Városi Parancsnokságot.³¹⁹ Az irat érdekessége, hogy említést tesz a Horgoson tartózkodó büntetőexpedíció Vasiljev nevű tagjáról, akivel megbeszélnek, hogy Martonoson is szükség lenne a magyar házak átkutatására, és az elrejtett fegyverek³²⁰ összegyűjtésére. Vasiljev ígéretet tett, hogy megteszi a szükséges lépéseket és átkutatja a falut, de előbb engedélyt kér a Zentai Városi Parancsnokságtól. Mivel a 13. proletár brigád I. és II. szakasza november 20-án valóban megérkezik Martonosra³²¹ valószínűsíthető, hogy Zenta megadta az engedélyt. Mivel nevezett büntetőszázad részt vett a helyi magyarok kivégzésében, elképzelhető, hogy erre is kapott utasítást.

November 21-én hajnalban³²² a huszonnégy fogvatartott magyart a leventék által ásott lövészárkok egyik bunkerébe, valahol a Kistrét farkánál, a Csurgónál,³²³ egy jelöletlen tömegsírba géppuskázták. A likvidálásban a 13. proletár brigád I. és II. szakasza mellett néhány helyi szerb fegyveres is részt vett. Bagi Vilmosnak mesélte egyszer itálisan Beljin Đurica, hogy ő maga is részt vett a kivégzésben. Rajta kívül ott volt Krstin Vljajko, Petrić Mladen és Kojić Dragomir is.³²⁴ Említettek mindannyian martonosiak.

A Martonosi Népfelszabadító Bizottság elnöke 1944. november 22-én arról tájékoztatta a Népfelszabadító Hadsereg zentai parancsnokát, hogy Martonoson véget ért a razzia, amit a Vajdasági Rohambrigád I. zászlóaljának két szakasza hajtott végre. Állítólag találtak katonai ruhákat, kulacsokat, nyergeket, de fegyver egyetlen egy sem volt a lakosságnál.³²⁵

³¹⁶ TLZ. F.115. Broj: 167/1944. god.

³¹⁷ TLZ. F.109.3.d. dok.109. Broj: 2.

³¹⁸ TLZ. F.109.3.d. dok.259. Broj: 9.

³¹⁹ TLZ. F.109.3.d. dok.260. Broj: 67.

³²⁰ Egy későbbi jelentés elismeri, hogy fegyvert nem találtak a martonosi magyar lakosságnál.

³²¹ TLZ. F.109.3.d. dok.225. Broj: 71.

³²² Forró 2007. 67.

³²³ Valahol Martonos és Kanizsa között a Tisza-parton. A helyet a népnyelv Csurgónak hívja, de ez nem azonos a Vajdaság déli részén található Csurgó nevű településsel.

³²⁴ Szabó 2009. 216.

³²⁵ TLZ. F.122, 1944/II. Broj: 83/1944.

Az első olyan irat, amely egyértelműen bizonyítja, hogy a martonosi likvidálásokat központilag, a reguláris partizánalakulatok közreműködésével hajtották végre, 1944. november 22-én íródott. Benne a martonosi Népőrség beszámolt a magyarok likvidálásáról.

„Népőrségparancsnokság

11. szám

1944. november 22.

Martonos

Jelentés az itteni helyzetről Zenta helység parancsnok elvtársának.

E hó 20-án megérkezett Zentáról a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg két szakasza, a 13. proletár brigád I. és II. szakasza és kétnapos kutatást tartott a faluban. Minden talált fegyver és katonai ruhanemű Zentára lett küldve, kivéve a legszükségesebbeket, amelyek itt maradtak a községben, további felhasználásra.

A büntetőexpedíció a fent említett napokban megsemmisített 25³²⁶ vérengző magyart.

Egyéb változás nincs.

Halál a fasizmusra! – Szabadság a népek!

Népőrség parancsnoka

[olvasható aláírás]:

Georgi R. Janković”³²⁷

1944. december 5-én – tehát a martonosi gyilkosságokat követően – kezdi meg munkáját a martonosi háborús bűnöket vizsgáló bizottság. Elnöke Miloš Eremić december 22-én küldi el jelentését a Szabadkai Területi Parancsnokság részére, melyben az bizottság addigi munkájáról számol be. A jelentés szerint december 5. és december 22. között 330 feljelentés érkezett a bizottsághoz, amelyekben összesen 24 helyi magyar vádolnak háborús bűnökkel.³²⁸ A listán szereplők közül 12 személyt 1944. november 21-én már likvidáltak. A martonosi háborús bűnöket vizsgáló bizottság tagjai: Milan Eremić (elnök), Ilija Bajić, Ilinka Bakalić, Dušan Bandin, Ilija Marčetin, Stavan Dobrički.³²⁹

A bizottság további munkájáról – feljelentések, jegyzőkönyvek, háborús bűnös névsorok összeállítása – A partizánmegtorlások folyamata és adminisztrációja Magyarkanizsa Községben című fejezetben részletesen szövegtünk.

A Dokumenti iz istorije Jugoslavije címmel 1999–2000-ben megjelent sorozat negyedik kötete tartalmazza a háborús bűnöket vizsgáló vajdasági bizottság által megállapított

³²⁶ November 21-én 24 magyart végeztek ki. A jelentés nem felejtette el az áldozatokhoz hozzáírni az október 11-én agyonvert Németh József leventeoktatót.

³²⁷ TLZ. F.109, 3.d. dok.277. Broj: 11.

³²⁸ VL. F. 183. Kut.: 505. Veće Statističara za srez Subotica. Mesno povereništvo Martonoš. Broj: 4.

³²⁹ VL. F. 183. Kut.: 501. 1945 prepiska 1–100. Broj: 1.

magyar háborús bűnösök névsorát. A listán összesen 3437 név található. A listán 19 martonosi neve szerepel. A nevek – a könyvben leírt helyesírással – a következők: *Barany Ferenc, Barat Gyorgy (földműves), Csik Imre (ács), Csikos Lajos (asztalos), Demeter Andras, Galgoci Pal, Galyasi Matyas (községi jegyző), Gruik Janos (rendőr őrmester), Gubi Ferenc (községi jegyző), Habi Ferenc (földműves), Katona Kalman (községi aljegyző), Kenyeres Denes (kereskedő, kocsmáros), Kovacs Istvan (kereskedő), Kukli Andras (községi dobos), Safrani Kalman³³⁰ (rendőr), Safrany Peter (községi elnök), Salamon Lajos (iskolaigazgató), Szel Sandor (községi elnök), Teher Matyas³³¹ (községi aljegyző).³³²*

A listán szereplő személyek közül hármat – Bárány Ferencet, Gruik Jánost és Sáfrány Kálmánt – likvidáltak. Bővebb adatokhoz a Vajdasági levéltár kutathatóvá válásakor jutottunk, amiket lentebb részletesen tárgyalok.

A Zentai Városi Parancsnokság 1944. december 24-én kelt iratában³³³ tájékoztatást kér a martonosi népellenségek, valamint a zsidók elhagyott ingatlanairól. A martonosi Népfelszabadító Bizottság november 29-i jelentésében a következő személyeket nevezi a nép ellenségének: Kovács Károly, Pintér Rozália, Kriszt Dezső (nyugdíjas tanár), Sipos Ferenc (kereskedő), Ormándi József (csendőrpáncsnok), Elenore Janko (volt tanító, „Kőrös szállás”-ról), Szűcs Olga (tanítónő, Kishomok), ifjabb Török János, Lajos Imre (jegyző a „Kőrös szállás”-ról).³³⁴

Nem található semmiféle indoklás, mellyel bizonyítást nyerne az említett személyek bűnössége. Itt is inkább arról lehetett szó, hogy az elhagyott ingatlanok birtokbavétele egyszerűbb volt, ha az elmenekült tulajdonost háborús bűnössé nyilvánították.

Az irat a deportált és táborba zárt zsidók közül Klejn Jakab, Rozenberg Sahuila, Rozemberg Ilena, Bah József és Ronaji Ljudevit ingatlanáról tesz említést.

Az enyhülés kezdetét jelzi a Zentai Városi Parancsnokság utasítása a helyi népfelszabadító bizottságok felé. Parancsba adja, hogy nem szabad fellépni azon magyarok ellen, akik tagjai voltak különböző fasiszta szervezeteknek, amennyiben nem háborús bűnösök.³³⁵ Az irat valószínűleg azért íródott, mivel előtte mindenkiel szemben komoly retorziók voltak, aki valamiféle párthoz tartozott a magyar időkben. Az impériumváltást követő napokban pedig halálos ítélettel ért fel bármiféle – különösen a nyilas – párttagság. Külön vadásztak a leszerelt, vagy megszökött magyar katonákra, a városi tisztségviselőkre.

---

³³⁰ Helyesen Sáfrány Kálmán.

³³¹ Helyesen Fehér Mátyás.

³³² Zečević – Popović 2000. IV. kötet.

³³³ TLZ. F.122, 1944/II. Broj: 291/1944.

³³⁴ TLZ. F.122, 1944/II. Broj: 122/1944.

³³⁵ F.109.3.d. Broj: 240.

Az igazi enyhülést³³⁶ Ivan Rukovina 1944. december 1-jei mentő rendelete hozza.³³⁷

December 2-án a Zentai Katonai Parancsnokság értesíti a Martonosi Népfelszabadító Bizottságot, hogy a Hadseregbe fel kell venni azokat a magyarokat, akik nem vétkeztek a nép és a népfelszabadító harc ellen. Tájékoztat, hogy a magyar önkénteseket a Petőfi Brigádba sorolják be, amelynek székhelye Bácsstopolya.³³⁸

A Petőfi Brigád megalakulása 1943 augusztusára nyúlik vissza. Megalakítása politikai döntés volt, a partizánmozgalom összjugoszláv jellegének bizonyítására. Az akkori 80 fős zászlóalj Slavonski Drenovácban, egy kis horvátországi faluban alakították, parancsnoka Kis Ferenc volt. Az eredeti terv, hogy a partizánokhoz átálló magyarok ebbe a brigádba lépjenek, nem sikerült. Később, 1944 végén Varga István, egykori spanyol polgárháborút megjárt kommunista vetette fel újra, hogy alakítsanak egy magyarokból álló partizánegységet.³³⁹

A délvidéki magyarok egy része inkább választotta a Petőfi Brigádba lépést, mint a meghurcolást, tehát a belépés önkéntes jellege nem volt teljesen igaz. A gyengén felszerelt, gyakorlatilag fegyvertelen brigád az 1945-ös harcokban jelentős veszteségeket szenvedett. A legnagyobb vérveszteséget az ún. bolmányi harcokban szenvedte el.

A martonosi magyarok közül is többen beléptek a Petőfi Brigádba. A Bácsstopolyai Helyi Népfelszabadító Bizottság december 6-i igazolványa engedélyezi az I. Magyar Zászlóalj martonosi önkéntes tagjainak hazatérését, további parancsig. Kéri a helyi civil és katonai szerveket, hogy ne akadályozzák nevezetteket a hazatérésben. Molnár Menyhért, Kovács István³⁴⁰, Sors Péter, Sors Ferenc, Fodor Antal és György Ferenc neve szerepel az igazoláson.³⁴¹

Farkas Nándor³⁴² egykori kommunista szerint a magyar kisebbség helyzetében 1944 decemberében történt döntő fordulat. 11-én volt Újvidéken az Egységes Népfelszabadító Front tartományi értekezlete. Erre küldötteket kellett választani, méghozzá magyarokat is. A martonosi népörség elképzelhetetlennek tartotta, hogy a tartományi értekezletre magyarokat is

---

³³⁶ Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a mentő rendelet ellenére még 1945-ben is vannak nyilvános kivégzések és Csurog egész magyar lakosságát – a csecsemőtől az aggastyánig – 1945. január 23-án indították el a Jarek-i haláltáborba.

³³⁷ TLZ. F.115, Broj: 627/1944 god.

³³⁸ TLZ. F.122, 1944/II. Broj: 403/1944.

³³⁹ Sajti 2004. 336-337.

³⁴⁰ Nem azonos a háborús bűnnel vádolt Kovács István paprikamalom tulajdonossal.

³⁴¹ TLZ. F.122, 1944/II. Broj: 761/1944.

³⁴² Farkas Nándor Zentán született 1920-ban. A belgrádi, majd 1941 őszétől a budapesti Műszaki Karon tanult. 1943 júniusában letartóztatták, majd 1944 júniusában munkaszolgálatra Erdélybe vitték. 1944 novemberében tért haza, a zentai járási, majd a szabadkai körzeti népbizottságban és pártbizottságban dolgozott. 1952 szeptemberétől a Vajdasági Magyar Kultúratanács elnöke. A Belgrádi Egyetem Jogi Karán diplomázott. 1953–1959-ig az Újvidéki Rádió igazgatója, 1959–1962-ig és 1967–1974-ig a Forum vezérigazgatója, Vajdaság Végrehajtó Tanácsának alelnöke, a VDNSZSZ TV Elnökségének tagja, az SZKKSZ Vajdasági Tartományi Bizottságának tagja, az SZKKSZ Központi Bizottságának tagja volt.

lehet delegálni. Amikor Farkas Nándor járási körútja során Martonoson magyarul szólt a néphez, a helyi Népőrség tagjai letartóztatták. Csak néhány órával később a Zentai Városi Parancsnokság közbelépésére engedték szabadon.³⁴³

A Vajdasági Levéltárban történő kutatások engedélyezése előtt – főként az oral history módszerével – összegyűjtött martonosi likvidáltak névsora: Bárány Ferenc, Fejős Ferenc, Forró Lajos, Gruik János, Holló Ferenc, Horváth Gergely, Horváth Miklós, Józsa Károly, Kéri János, Koncz István, Lendvai Antal, Nagy Gábor, Németh József, Püspök János, Sáfrány Kálmán, Sörös Sándor, Sörös János, Szabó Antal, Szarapka Péter, Takács László, Török Orbán, Török János, Varkulya Pál, Werner Mihály és Ózsvár Péter.

A Vajdasági Levéltárban a háborús bűnöket vizsgáló bizottság anyagaiban Martonossal kapcsolatban bőséges iratanyag található.

A kivégzett háborús bűnösök könyvében 13 martonosi likvidált neve szerepel. Néhány helyen az állítólagos bűn is fel van tüntetve. Az irat szerint Nagy Gábor (részvétel a razziában), Horváth Miklós (részvétel a razziában), Sáfrány Kálmán (rendőr), Kéri János (letartóztatásokat végzett), Takács László (vert, kínzott, erőszakoskodott), Gruik János (–), Károly József (bevezette a magyar katonákat, hogy verjék a szerbeket), Csal Imre (a magyarok bejövetelekor ő vezette a szerbek kivégzését), Barbulya Pál (betört és fosztogatott), Holló Ferenc (részvétel a razziában), Sörös János (–) likvidálása 1944. december 2-án történt, míg Balázs Géza (aktív magyar katona), Janucki Matija (nyilas) likvidálására 1944. október 24-én került sor.³⁴⁴

Az állítólagos bűnök bizonyítása nem történt meg, legalábbis erre utaló nyomot a levéltárban nem találtunk, illetve a helytörténeti kutatások cáfolják, hogy nevezett személyek elkövették az említett bűnöket.

A likvidálás dátuma is bizonyítottan téves. A Zentára küldött jelentés alapján, amit megerősít a visszaemlékezők vallomása is – a gyilkosság 1944. november 21-én történt.

Összehasonlítva a neveket az eddigi kutatások eredményeivel és figyelembe véve az esetleges elírásból adódó eltéréseket, Csal Imre, Balázs Géza és Janucski Mátyás szerepel újként a névsorban.

Az újvidéki Tartományi Bizottság utasítása értelmében a martonosi helyi bizottság október 19-én készíti el a faluban likvidáltak névsorát. A lista az eddig is ismert 24 áldozat nevét – Németh József leventeoktató kivételével – tartalmazza.³⁴⁵ Ebben az iratban is fellelhető az a gyakori jelenség, hogy a likvidált személyek foglalkozását, a társadalomban

---

³⁴³ Matuska 1991. 135.

³⁴⁴ VL. F. 183. Knjiga: 73. Knjiga evidencije streljanih ratnih zločinaca 1944–1945.

³⁴⁵ VL. F. 183. Kut.: 503. 1945: 218–429. Broj: 303.

elfoglalt szerepét kényszeredetten, háborús bűnként odaírják. Ezek a jelzők gyakran – nem igazak, nem bizonyítottak – csak azért kerülnek oda, hogy a likvidálásokat utólag megindokolják. Csak példaként említjük meg Holló Ferenc esetét, akit nemzetőrként jelölnek az iratban, holott erre semmiféle bizonyíték, írásos nyom nem található sem az átvizsgált dokumentumokban, sem a tanúk visszaemlékezéseiben. Ugyanez a helyzet a kémként jelzett Török János, Forró Lajos és Takács László esetében is.

A Zentai Statisztikai Hivatal Szabadkának megküldött iratában 391 név található, benne Mohol, Zenta, Magyarkanizsa (Adorján, Tóthfalu, Oromhegyes), Martonos és Horgos likvidáltjai. A listán 31 martonosi neve található. Elírás miatt több név kétszer is a listán van (Sörös János – Meres János, Barbulya Pál – Varkulya Pál, Sárvári Kálmán – Sáfrány Kálmán). Az iratban három eddig nem ismert martonosi név Balázs Géza, Janucski Mátyás és Csal Imre szerepel.³⁴⁶

A Szabadkai Körzeti Háborús Bűnöket Vizsgáló Bizottság Újvidékre küldött iratában 829³⁴⁷ név található. A névsorban 36 martonosi név lelhető fel. A zentai irathoz hasonlóan itt is vannak nevek, amelyek eltérő írásmóddal kétszer is szerepelnek.³⁴⁸ Összehasonlítva a neveket az eddig ismert 25 likvidált nevével, az alábbi 9 új név merült fel: Balázs Géza, Gál Imre, Janucski Mátyás, Hegedűs József, Hunas Ferenc, Horváth István, Sárvári Károly, Mertelj Ferenc, Csal Imre. Gál Imre és Csal Imre valószínűleg ugyanaz a személy.

A fent említett irat mellett Szabadkával kapcsolatban van egy kiegészítő lista, amely Martonoson 3 nevet említ. Ezek a nevek megtalálhatók az eredeti listában is (Merten Ferenc, Horvath Miklós, Csal Imre).³⁴⁹ Érdekességként megemlíthetjük, hogy az iratban Janucski Mátyás (Janučki Matija) zentaiként van feltüntetve, nevét a zentai helytörténeti kutatások viszont nem említik. Persze az elírás lehet hanyag íratkezelés is, hiszen Martonos közigazgatásilag Zentához tartozott.

Átvizsgálva a háborús bűnösök, presuđeni, vagyis a likvidáltak kartonjait,³⁵⁰ 25 martonosi nevet sikerült találni. Balázs Géza, Bárány Ferenc, Barbulja Pál,³⁵¹ Csal Imre, Fejős Ferenc, Forró Lajos, Gál Imre, Gruik János, Sáfrány Károly,³⁵² Szarapka Péter, Sárvári Kálmán, Sörös János, Takács László, Török János, Török Orbán, Varkulya Pál és Werner

³⁴⁶ VL. F. 183. Kut.: 504. Srezko Statističko Veće Senta. 1945: 150–247. Broj: 240.

³⁴⁷ Szabodka 273, Bajmok 26, Zenta 79, Ada 21, Martonos 36, Horgos 42, Magyarkanizsa 103, Mohol 159, Topolya 42, Pacsír 8, Moravica 4, Zsednik 6, Kishegyes 2, Radanovac 9, Királyhegy 8, Hajdúkovó 5, Tavankút 4, Verusic 1, Mélykút 1.

³⁴⁸ VL. F. 183. Kutija: 80. 1944–46. Strogo poverljivo. 1946: 1–16. broj: 3.

³⁴⁹ VL. F. 183. Kut.: 536. Okrug Subotica. Spisak Likvidiranih u okrugu Subotièkom. (Az iraton egyéb jelzés nem található)

³⁵⁰ VL. F. 183. Kut.: 582 i 583.

³⁵¹ Varkulya Pál a listában kétszer szerepel: Barbulya és Varkulya néven is.

³⁵² Valószínűleg Sáfrány Kálmánról van szó.

Mihály neve szerepel a kartonokon. Összehasonlítva a névsort az eddigi áldozatokkal, Balázs Géza, Csal Imre, Gál Imre, Sárvári Kálmán szerepel újként a felsorolásban.

Összesítve a Vajdasági Levéltárban talált iratokat, az eddig lejegyzett 25 név mellett 8 új nevet sikerült azonosítani. Így az eddig név szerint azonosított likvidáltak száma 33-ra nőtt.

Átvizsgálva a zentai levéltárban található holttá nyilvánítási és vagyoneklobzási iratokat, illetve a világháború katonai áldozatait, a 8 új név közül Balázs Gézáról, Hegedűs Józsefről és Horváth Istvánról találtunk adatokat. Balázs Géza 1922. április 22-én született Martonoson. 1943-ban vonult be és a 16. határvadász-zászlóaljban teljesített szolgálatot. Zombornál tűnt el 1944. október 21-én.³⁵³ Holttá nyilvánították, és a halál időpontját 1946. május 16-ban állapították meg.³⁵⁴ Hegedűs József Magyarokán születt 1919. december 24-én. 1944 szeptemberében vonult be, eltűnt.³⁵⁵

A horgosi likvidáltakról³⁵⁶ készült listán található egy Horváth István nevű személy, de a névazonosság ellenére nem bizonyítható, hogy azonos személyről lenne szó. Viszont vagyoneklobzási eljárásában az iratok szerint Horváth István Horgoson ismeretlen.³⁵⁷

A további öt személlyel kapcsolatban eddigi kutatásaink nem jártak eredménnyel. Róluk semmiféle anyag nem található. A fent említett két magyar katona esete viszont arra enged következtetni, hogy ők is a magyar hadsereg Bácskából bevonult katonái lehettek, akiket a visszavonulás során fogtak el, és – esetleg a martonosi polgárokkal együtt – likvidáltak. További információkat a martonosi tömegsír feltárását követően kaphatunk.

A likvidált martonosiak névsora (6. számú melléklet):

1. Bárány Ferenc (földműves)
2. Fejős Ferenc (rendőr)
3. Forró Lajos (hentes)
4. Gruik János (rendőr őrvezető)
5. Holló Ferenc (asztalos)
6. Horváth Gergely (rendőr)
7. Horváth Miklós (napszámos)
8. Józsa Károly (szabó)
9. Kéri János (rendőr)
10. Koncz István (napszámos)
11. Lendvai Antal (postai alkalmazott)

---

³⁵³ Molnár 2003. 133.

³⁵⁴ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta. R. 220/1956. Balázs Géza holttá nyilvánítási ügye.

³⁵⁵ Molnár 2003. 147.

³⁵⁶ Lásd a Horgos vesztesége alfejezetben.

³⁵⁷ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta. Vp. 1039/1945. Horváth István vagyoneklobzási eljárása.

12. Nagy Gábor (községi pénztáros)
13. Németh József (leventeoktató)
14. Püspök János (földműves)
15. Sáfrány Kálmán (rendőr)
16. Sörös Sándor (rendőr)
17. Sörös János (községi bíró)
18. Szabó Antal (rendőr)
19. Szarapka Péter (földműves)
20. Takács László (kosaras)
21. Török Orbán (földműves)
22. Török János (halász)
23. Varkulya Pál (rendőr)
24. Werner Mihály (apátplébános)

A Martonoson likvidált kishomoki áldozat:

1. Ozsvár Péter (munkás)

A Magyar Hadsereg áldozatai, akik a martonosi likvidálásokkal kapcsolatba hozhatók:

1. Balázs Géza (magyar katona)
2. Hegedűs József (magyar katona)

A Martonos kapcsán az OZNA-iratokban említett további likvidáltak Martonosról:

1. Gál vagy Csal Imre
2. Janucski Mátyás
3. Hunas Ferenc
4. Horváth István (a horgosi listában Vp. 1039/45)
5. Sárvári Károly
6. Mertelj Ferenc

A partizán, illetve a szovjet bevonulás civil áldozatai Martonoson:

1. Börcsök Mátyás
2. Börcsök Verona
3. Luncz Emília
4. Luncz Mihály

7.2. Magyarkanizsa vesztesége

1941. április 12-én a 3. Magyar Hadsereg V. hadtestének 14. dandárja alá rendelt 1. zászlóaljból képzett harccsoport átlépte a határt, s mivel ellenségbe nem ütközött, 17 órára visszafoglalta Kanizsát.³⁵⁸ A nép lelkesen és felszabadítóként üdvözölte a honvédeket. Grimm Ferenc helybéli rádiókereskedő motorkerékpáron személyesen indult el Horgos felé, hogy találkozzon a magyar katonasággal.³⁵⁹ A Magyarkanizsára bevonuló honvédelőrsöt Könczöl Endre őrnagy vezette.³⁶⁰

A jugoszláv adatok (a háborús bűnöket kivizsgáló vajdasági bizottság) szerint a magyar csapatok 112 személyt³⁶¹ öltek meg Kanizsán. Mészáros Sándor hozzáteszi, hogy emellett mintegy 300-at, de lehet, hogy többet is letartóztattak.³⁶²

Valószínűleg ugyanezeket az adatokat vette át Aleksandar Kasaš is *Mađari u vojvodini 1941–1946* című könyvében. A helyi kutatásokból azonban kiderült, hogy Kasaš is – Mészáros Sándorral együtt – ellenőrzés nélkül veszi át az adatokat a háborús bűnöket kivizsgáló bizottságtól.

1945-ben a Kanizsai Népfelszabadító Bizottság is készített egy listát a fasiszmus áldozatairól a városban, mely szerint a megszállás 96 emberéletet követelt Kanizsán. Ebből 82 személy a magyar fasiszták, 7 a csetnikek, 7 pedig az usztasák áldozata.³⁶³

Egy 1946. február 10-én kelt irat szerint az áldozatok száma 47³⁶⁴, míg egy 1945. július 22-én leadott jelentés szerint a magyar csapatok bejövetelekor Magyarkanizsa községben 102-en estek áldozatul.³⁶⁵

Vukov Nestor levéltáros 1975-ben készített egy összegzést Magyarkanizsa Község háborús áldozatairól. A tanulmány szerint a községnek összesen – a partizánokon és az internált zsidókon kívül – 191 áldozata van. Ebből a község területén, főként a bevonulás alkalmával, kilenc személyt gyilkoltak meg:

- Magyarkanizsa: Tomo Hrnjez, Savo Marović, Radivoj Bogdan, Milovan Saveli;
- Orom: Kecana Sevrá;
- Oromhegyes: Jovan Ciganović, Djuro Polovina;
- Velebit: Milan Korica, Milan Mandarić.³⁶⁶

³⁵⁸ Horváth – Lengyel é.n. 78.

³⁵⁹ TLZ. F. 435.2., Magyarkanizsai újságok gyűjteménye 1934-1944, *Magyarkanizsai Tiszavidék 1941. április 27-ei 16–17. szám, 1.*

³⁶⁰ Molnár 2003. 26.

³⁶¹ Saopštenja zločinima okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini. 1941–1944. Novi Sad, 1946. 32.

³⁶² Mészáros 1995. 65.

³⁶³ TLZ. F. 115, I/br. 254–4/I–1945.

³⁶⁴ VL. F. 183. Kut.: 505. Veće statističara za srez Subotica. Mesto povereništvo Stara Kanjiža. Broj: 7.

³⁶⁵ VL. F. 183. Kut.: 505. Veće statističara za srez Subotica. Mesto povereništvo Stara Kanjiža. Broj: 16.

A többiek a község területén kívül estek áldozatul, főként a táborokban. Közülük sokakat a kitelepítés után régebbi lakhelyükön gyilkoltak meg a németek, a csetnikek, vagy az usztasák. A listán szereplő személyek közül sokan eltűntek, 11-en pedig – közülük 5 magyar – mint partizán estek el az impériumváltáskor.

Urbán János *Parázs föld* című munkájában – a bevonulás kapcsán – 12 kanizsai áldozatról beszél 1941. április 13-tól 25-ig.³⁶⁷

A visszaemlékezőktől gyűjtött adatok a nagy arányú likvidálást határozottan cáfolják. Elképzelhetetlen, hogy száznál több személy likvidálására senki ne emlékezzen Kanizsán. Valószínűbb, hogy a száz feletti szám azokat az első világháború után betelepült dobrovoljacokat jelenti, akiket a magyar hatóság valóban kitelepített.³⁶⁸ Magyarkanizsán először április 21-én 89 szerb telepest, majd 22-én és 23-án összesen 177 dobrovoljacot családotul kitelepítettek.³⁶⁹ A telepések döntő többsége a Magyarkanizsa községhez tartozó Velebit nevű településen élt, melynek nevét a magyar királyi belügyminiszter 151.768/1941. B.M.sz. rendeletével „Fogadjisten” névre változtatta. A magyar hatóságok 1941. szeptember közepén a településre 43 bukovinai székely (206 lélek) és 20 boszniai magyar családot (77 lélek) telepítettek.³⁷⁰

A szemtanúk elbeszélései szerint a városházára bevonuló katonák lelőtték Bogdan Radivolj, szabót, mert azt kiabálta, hogy a magyarok húsából akar paprikást enni. A háború után a holtta nyilvánítási jegyzőkönyvben Ljubomir Radivolj – az áldozat édesapja – nyilatkozata szerint fia 1941. április 14-én a fasiszta terror áldozata lett, akit a megszálló csapatok érkezése után gyilkoltak meg.³⁷¹ Az impériumváltást követően Bagi Antal helyi lakos ellen – a meggyilkolását követően hat hónappal – érkezik egy feljelentés, amelyben Ljubomir Radivolj azzal vádolja, hogy részt vett a fia, Bogdan Radivolj meggyilkolásában. Az ügy érdekessége, hogy a feljelentés előtt Ljubomir Radivolj pénzt zsarolt ki Bagi Antalától, azzal az ürüggyel, hogy közbenjár férje szabadon bocsátása érdekében.³⁷²

A helybeliek emlékeznek még egy Schäffer nevű zsidó malmosra, akit az adorjáni népörség tagjai lőttek le. A település melletti főúton vonuló magyar katonák elfogtak két oromhegyesi³⁷³ szerbet, Sava Moravićot és Milan Mandarić „Pilje”-t, és egy kanizsai zsidó

---

³⁶⁶ Vukov 1975.

³⁶⁷ Urbán János: *Parázs föld*. Novi Sad, 1988. 227. (A továbbiakban: Urbán 1988.)

³⁶⁸ Az I. világháború után a délvidéki városokban és településeken igyekeztek megváltoztatni az etnikai egyensúlyt a betelepített dobrovoljacokkal. A katonai közigazgatás egyik első intézkedése volt, hogy kitelepítette (vissza Szerbiába) azokat az embereket, akik 1918. október 31-ét követően jöttek a Délvidékre.

³⁶⁹ TLZ. F. 096. 19/közig. 1941.

³⁷⁰ TLZ. F. F. 101. Kut.: 161. Grad Mađarska Kanjiža. III. Spisi gradonačelnika. Opšti spisi. Broj: 116/1941.

³⁷¹ TLZ. F. 127 Járásbíróság, Zenta. O. 1468/1947 – néhai Radivoj Bogdan magyarkanizsai lakos hagyatéki ügye.

³⁷² Részletes leírás a Bagi Antalról szóló fejezetben olvasható

³⁷³ Korabeli neve szerb nyelven Uzunovićevo, mai szerb neve Trešnjevac

malmost, Schäffer Gézát, és átadták őket három adorjáni nemzetőrnek, Csanádi Imrének, Balázs Istvánnak és Dávid Albertnek.³⁷⁴ Az ő feladatuk lett volna, hogy az elfogottakat bekísérjék Kanizsára. A Schäffer család élő tagjai ma sem tudják, hogy a 66 éves malomtulajdonos hogy került az adorjáni határba. Őt az Ilonafalva³⁷⁵ – Zenta úton, a fehér keresztnél³⁷⁶ egy bunker közelében fogták el. A korabeli szemtanúk szerint mindhármukat kivégezték. A háborús bűnöket vizsgáló bizottság 1945. július 2-án lefolytatott kihallgatásán Dane Basarić is beszámolt a gyilkosságról. Moravić és Mandarić mellett a jegyzőkönyv említést tesz egy Nikola nevű boszniai szerb, valamint Djura Polovina és Jovo Ciganlović meggyilkolásáról is. Tanú elmondása szerint is a gyilkosságokat helyi nemzetőrök hajtották végre.³⁷⁷

A halotti anyakönyv bejegyzése szerint a két katonát valamilyen kemény tárggyal fejbeverték, holttestüket később az adorjáni kanálisba dobták³⁷⁸. Schäffert egy magyar katonatiszt lőtte tarkón³⁷⁹, majd átnézte a holttest zsebeit. Nagyobb mennyiségű pénzt talált, amit a három nemzetőr között szétosztott. Balázs István állítólag meg is gyalázta az egyik katona tetemét: levágta a hímveszőjét, hogy majd elviszi, de később azt visszadobta a hullára. Balázst és Dávidot a hatóságok felelősségre vonták tettük miatt, de ők a börtönben öngyilkosságot követtek el. Csanádi Imrét 1944-ben a szerbek Adorjánon a Tisza-parton lelőtték.³⁸⁰

Dr. Kovács Kálmán 34 éves, római katolikus vallású, magyar nemzetiségű bírósági jegyző, a Magyararkanizsai Népfelszabadító Bizottság alelnöke – 1945. május 24-én – a háborús bűnöket vizsgáló bizottság előtt tett vallomásában szintén beszámol Schäffer Géza meggyilkolásáról. (7. számú melléklet) Ezen kívül Djura Polovina és Jovo Ciganlović megölését is említi.³⁸¹ Meg kell említenünk, hogy dr. Kovács Kálmán vallomása csupán másodlagos forrásnak tekinthető, hiszen a jegyzőkönyvben maga is elismeri, hogy a tanúvallomásában leírtakat másoktól hallotta, az említett időpontokban nem is volt Magyararkanizsán.

---

³⁷⁴ Takács Ferenc visszaemlékezése, Magyararkanizsa, 1994. In: Forró 2007. 112.

³⁷⁵ Szerb neve Zimonić

³⁷⁶ A kereszt ma is áll.

³⁷⁷ VL. F. 183. Kut.: 150. Inv. broj: 12705.

³⁷⁸ Két anyakönyvi bejegyzés. Mindkettőnél szóról szóra ugyanaz a szöveg: „1941. július 4-én, a magyararkanizsai M. Királyi tisztiorvos bejelentette: 1941. év április 28-án, az adorjáni csatornából ismeretlen férfi holttestét emelték ki. A holttesten szerb katonai egyenruha, a fején tompa tárggyal okozott sérülés volt. A katonai parancsnokság 1.136 (közs.1941) Sőreghy jegyző az aláírás.

³⁷⁹ Magyararkanizsai anyakönyv – Elhalálozások könyve – 69. old. Bejegyzési szám: 157: Schäffer Géza, malomtulajdonos, apja Schäffer Ignác, anyja: Bruck Lotti, felesége Robitsek Rozália. Az anyakönyvben a megjegyzés rovatban a következő áll: „A város határában talált hulla – lövés”. A történet ideje: 1941. április 14. A haláleset bejelentése július 2. Bejelentette Schäffer Ernő.

³⁸⁰ Takács Ferenc visszaemlékezése, Magyararkanizsa, 1994. In: Forró 2007. 112.

³⁸¹ VL. F. 183. Kut.: 100. Inv. broj: 688.

Jevto Petrović pravosláv papnak köszönhető, hogy a bevonulás előtti napok forgatagában a szerbek semmilyen atrocitást nem követtek el a magyarok ellen. A szerb lakosok között népszerű papnak sikerült féken tartani az indulatokat. Ezért a bevonulás után a magyarok sem követtek el tömeges atrocitásokat a helyi szerbek ellen. Voltak a helyi lakosság közül, akik – felbátorodva az új politikai helyzeten – biztonságban érezve magukat a jelenlévő magyar egységektől, tetteleg bántalmazták a szerbeket. Ebben élen járt Bata Lajos³⁸² (őt hóhérnak nevezték) és Koncz József. Ők később elmenekültek a szerbek bosszúja elől. Bata Szegeden halt meg, Koncz pedig Monoron.³⁸³

Bata Lajossal kapcsolatban bőséges anyag áll rendelkezésre a Vajdasági Levéltár anyagában. A háborús bűnöket vizsgáló bizottság által Magyarkanizsán begyűjtött 538 feljelentés közül, 1944. október 21-e és 1945. április 11-e között 197-ben találkozunk Bata Lajos névvel. Ebből 194 olyan feljelentés, amelyben Batán kívül Kulay Oszkár városparancsnok, Dr. Lehel Pál polgármester, Dr. Mály Sándor rendőrparancsnok, Dr. Nagy Péter és Szommer Károly nevét is említik. Jellemzőek voltak a városvezetés ellen tett feljelentések, amelyek döntő többsége nem személyre tett feljelentés, hanem a vélt, vagy valós városvezetés ellen felhozott vádak. Ilyenek a kitelepítések, földek elvétele, erőszakos mozgósítás. Bata Lajosra három olyan konkrét feljelentés érkezett, amelyben nevezettet fizikai bántalmazással vádolják. 1944. november 11-én Androja Stefanović vendéglős Bata Lajost, mint a nemzetőrség parancsnokát³⁸⁴ veréssel, kínnal, valamint lopással vádolja. Részlet a feljelentésből:

„Az idő alatt, amíg a városháza börtönében voltam, nevezett bejött a börtönbe és bántalmazott, súlyokkal, vas csövekkel kínozta. Rajta kívül minden létező módon vert Kocsis Zoltán és Jóska kőműves, kulcsos is. Bata Lajos a verés közben elvett tőlem 4000 dinárt. A börtönből, feleségemmel együtt a Becsei táborba deportáltak. A táborban a feleségemmel együtt 40 napot töltöttem.”³⁸⁵

Bata Lajos neve a későbbiek során feltűnik a háborús bűnöket vizsgáló helyi bizottság által végzett kihallgatások anyagában is. Egy 1945. április 10-én felvett jegyzőkönyv szerint Bata Lajos „hóhér” az egyik legnagyobb vérengző a városban.³⁸⁶ A fentebb említett Kovács Kálmán által tett vallomásban Bata Lajos és Koncz József szintén fő bűnelkövetőként szerepel.³⁸⁷

---

³⁸² Bata Lajos nevét hibásan Barta Lajosként említi Cseres Tibor Vérbosszú Bácskában című művében és minden bizonnyal tőle veszi át Mészáros Sándor is Holttá nyilvánítva című könyvében.

³⁸³ Neve elhallgatását kérő szemtanú, Magyarkanizsa, 1993. In: Forró 2007. 88.

³⁸⁴ Az iratokban nincs arra bizonyíték, hogy Bata Lajos nemzetőr parancsnokként tevékenykedett volna.

³⁸⁵ VL. F. 183. Kut.: 422. Prijave Stara Kanjiža. Broj: 29.

³⁸⁶ VL. F. 183. Kut.: 102. Inv. broj: 1766.

³⁸⁷ VL. F. 183. Kut.: 100. Inv. broj: 688.

Koncz József névvel két feljelentésben találkozunk. Egyik név szerint Koncz József ellen íródott³⁸⁸, a másikban³⁸⁹ – Rekeczki József ellen írt feljelentésben – társtettesként említik. Mindkét iratban fizikai bántalmazással vádolják.

A Népellenségek listáján³⁹⁰ két bejegyzésben – 647. és a 2 340. sorszám alatt – is szerepel Bata Lajos neve. Büntetesként itt 3 év nehéz fizikai munka van feltüntetve. Mivel Bata elmenekült, valószínűsíthető, hogy az ítéletet – melynek anyaga nem található – a távollétében hozták.

A bevonulás forgatagában döntötték le a városháza előtti Péter király szobrot³⁹¹ a Bagi gyerekek.³⁹² Szabados György³⁹³ kezébe fekáliás seprőt adtak puska gyanánt, és odaállították az épület elé őrködni.

1941. április 18-tól augusztus 15-ig Kanizsa is katonai közigazgatás alá került, amely egész sor rendeletet zúdított a lakosságra. Werth Henrik tábornoknak, a magyar királyi Honvéd Vezérkar főnökének rendelete értelmében Bácskában, Baranyában és Muraközben a következő katonai parancsnokságok létesültek: 17 járási, 3 törvényhatósági jogú városi (Szabadka, Zombor, Újvidék) és 2 megyei városi (Magyarakanizsa, Zenta) központtal.³⁹⁴

A katonai közigazgatási parancsnokságoknak katonai és polgári személyzetük volt. Magyarakanizsára vitéz Kulay Oszkár alezredest vezényelték mint katonai parancsnokot³⁹⁵, helyettese pedig Rácz őrnagy³⁹⁶ volt. Kulay, 1946. november 18-án a Honvédelmi Minisztérium törzsállományába beosztott honvéd személyek szolgálatára vonatkozó adatok nyilvántartása céljából tett nyilatkozatában – amelyben beszámol a háború idején betöltött tisztségeiről – a magyarakanizsai katonai parancsnoki tisztségét eltitkolja.³⁹⁷

Az első honvéd áldozat Magyarakanizsán Dajcs Károly komáromi katona, aki egy 1941. július 11-i jelentés szerint a Tiszába fulladt. Említett iratban arról tesznek jelentést/feljelentést, hogy mivel az elhalálozott református vallású volt, Szommer katolikus

---

³⁸⁸ VL. F. 183. Kut.: 422. Prijave Stara Kanjiža. Broj: 164.

³⁸⁹ VL. F. 183. Kut.: 422. Prijave Stara Kanjiža. Broj: 98.

³⁹⁰ VL. F. 183, Registar narodnih neprijateljja 1–4340.

³⁹¹ TLZ. F. 435.2., Magyarakanizsai újságok gyűjteménye 1934–1944, Magyarakanizsai Tiszavidék 1941. április 27-ei 16–17. szám, 1.

³⁹² A két Bagi gyerek, akik hentesek voltak és a mai Kórház utcában laktak, talán egyedül, de az is lehet, hogy mások segítségével döntötték le a szobrot.

³⁹³ Szabados György rendőr volt a királyi Jugoszláviában.

³⁹⁴ TLZ. F. 385.10., Zentai újságok gyűjteménye, Összetartás 1941. május 3-ai 18. szám, 5.

³⁹⁵ TLZ. F.435.2., Magyarakanizsai újságok gyűjteménye 1934–1944, Magyarakanizsai Tiszavidék 1941. május 25-ei 21. szám, 1.

³⁹⁶ Molnár 2003. 27.

³⁹⁷ Hadtörténelmi Intézet és Múzeum. Hadtörténelmi Levéltár – Központi Irrattár. Tiszti személyi lapok. Kulay Oszkár

plébános nem volt hajlandó eltemetni. A temetési szertartást végül a görögkeleti szerb pap celebrálta.³⁹⁸

Mivel Bánság nem került Magyarország fennhatósága alá, Magyarkanizsa határmenti település lett, ahol határőrség és magyar királyi folyamőrség is működött.³⁹⁹

A polgári közigazgatás bevezetésére 1941. augusztus 15-én tértek át. A belügyminiszter augusztus 9-én kelt rendelete tartalmazta a városba kinevezendő tisztségviselők névsorát.⁴⁰⁰ Kulay Oszkár városi katonai parancsnok ünnepélyes keretek között, a városháza dísztermében átadta a város vezetését dr. Lehel Pál⁴⁰¹ polgármesternek.

A város képviselőtestületének kinevezését az alispán 1941. november 12-én küldte meg.⁴⁰² Az irat szerint a képviselőtestület tagjai:

Oklevelesek

1. Szommer Károly plébános, Magyarkanizsa
2. Koncz Dezső, plébános, Oromhegyes
3. Fernbach Gyula, polgári iskolai tanár
4. Bakai János, elemi iskolai igazgató
5. Dr. Batta Péter ügyvéd
6. Dr. Sóti Imre ügyvéd, nyugalmazott városi főügyész

Középbirtokos gazdák

7. Bábinszki Gergely, Adorján
8. Bata Mihály Ferenc, tanya
9. Kávai Szilveszter, Oromhegyes
10. Sóti Orbán, Orom
11. Tóth Mihály, tanya

Kis és törpebirtokosok

12. Székely Vilmos, bukovinai székely, Fogadjisten⁴⁰³
13. Bata Dezső, Oromhegyes

---

³⁹⁸ TLZ. F. 101. Kut.: 160. Grad Mađarska Kanjiža. III. Spisi gradonačelnika. Strogo poverljivi spisi 1941–1943. Broj: 151/1941.

³⁹⁹ TLZ. F. 002.12., Kéziratgyűjtemény, Vladimir Popin, Senta, 1944, 1.

⁴⁰⁰ TLZ. F. 101.1.5/kgy. 1942.

⁴⁰¹ Dr. Lehel Pál egyedüli Kanizsaiként szerepel az 1946-ban kiadott Saopštenja zločinima okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini című kiadvány háborús bűnösöket felsoroló listáján, a könyv 333. oldalán.

⁴⁰² TLZ. F. 101. Kut.: 161. Grad Mađarska Kanjiža. III. Spisi gradonačelnika. Opšti spisi. Broj: 116/1941.

⁴⁰³ A két székely telepes képviselő az eredetileg tervezett Mélykúti András és Apró Lukács helyett került a testületbe.

14. Bata Sándor, tanya
15. Kókai József, tanya, Zrínyi utca
16. Kis Mátyás, tanya, Bicskei út
17. Dukai Szilveszter, Adorján
18. György Ábrahám, bukovonai székely, Fogadjisten
19. Paksánszki István, tanya, Bicskei út.

Földmunkások

20. Farkas Ferenc földmunkás, a kat. kör elnöke
21. Kelemen Orbán
22. Kis Ferenc

Kereskedők

23. Losoncz János, fűszerkereskedő
24. Longa József, cukrász
25. Vinczer Géza, rőfös

Iparosok

26. Dobos József, szabómester, az iparos kör elnöke
27. Jóna Gyula, borbélymester, az ipartestület titkára
28. Vinczer Nándor, asztalos
29. Kis Lenhard, cipézmester

Ipari munkások

30. Nagy Imre, fűrészgyári munkás

A kinevezett képviselők közül öten – Losonc János, Kis Lenárd, Bata Mihály Ferenc, Bata Dezső és Bábinszki Gergely – tagjai voltak az impériumváltás előtti, Živorad Šumanac elnök által irányított, képviselő testületnek is.⁴⁰⁴

A polgármester dr. Lehel Pál jogász, aki már 1915-1919 között is betöltötte ezt a funkciót Magyarakanizsán. A felesége kanizsai illetőségű, a híres Bednarz Károly, kertész

---

⁴⁰⁴ TLZ. F. 101. Kut.: 160. Grad Mađarska Kanjiža. III. Spisi gradonačelnika. Strogo poverljivi spisi 1941–1943. Broj: 19/1943.

lánya volt. Lehel 1941-ben jött vissza, és a katonai közigazgatás után lett polgármester. Dr. Lehel a háború után Magyarországra távozott és Szegeden halt meg.⁴⁰⁵

A polgári iskola igazgatója, Ipolyi György Béla, kanizsai illetőségű. Ő volt a Hlavinka gyerekek között a legidősebb. (Hlavinkáról Ipolyira változtatta a nevét.) 1943 őszétől Zatskó Károly lett a polgári iskola igazgatója, aki szabadkai illetőségű volt, és 1944 őszén esett a megtorlások áldozatául. Ipolyi György az oroszok bejövetele után visszakerült Magyarországra, és ott tanított haláláig.⁴⁰⁶

Szommer Károly a háború idején Magyarkanizsa plébánosa, szintén délvidéki származású. Ómoravicáról, azaz Bácskossuthfalváról került Magyarkanizsára, még jóval a háború előtt. A háborút követően nem várta be a partizánokat, a kivonuló honvédséggel eltávozott a városból. Később a Kalocsai Érsekségen főkönyvtáros lett, Székesfehérvárott halt meg az idős papok otthonában.⁴⁰⁷

A városban funkciókat betöltő magyarországi illetőségű személyek, akiket a helyiek az „ejtőernyős” névvel illettek⁴⁰⁸:

A gazdasági hivatal vezetője Dr. Nagy Sándor.

Dr. Mály Sándor, rendőrkapitány. Dr. Korrek Miklós, közellátási főnök. Róla ismert, hogy 1964- től a Pest megyei Vendéglátóipari Vállalat főellenőre lett.

Dr. Drégely László, katonatanácsnok.

A rendőrfogalmazó egy Lakatos nevezetű ember volt. A háborút bizonyítottan túlélte, mert 1945-ben egy kanizsai ember Sopronban találkozott vele.

Detektívek: Bakó, Balogh, Bakos. Bakosról tudni vélik, hogy Hatvanból került a háború idején Kanizsára.

A helyőrségparancsnok Illey Tamás, aki törzskapitány volt a folyamőrségnél.

Leventeparancsnokok: 1943 nyaráig Szénási Zoltán, majd Poór Lajos főhadnagy tölti ezt a tisztséget az összeomlásig.

Az állatorvosi szolgálat vezetője Dr. Komáromy Árpád állatorvos volt.⁴⁰⁹

Az említett személyek a magyar csapatokkal együtt hagyták el a várost. Legtöbbjük további sorsa sajnos ismeretlen számunkra. Ennek felderítése a további kutatások feladata.

Néhányan a kanizsai vezetők közül: Bicskei Mihály, a Népmozgalmi Hivatal vezetője;

---

⁴⁰⁵ Forró 2007. 41.

⁴⁰⁶ U.o. 41.

⁴⁰⁷ U.o. 41.

⁴⁰⁸ Magyarkanizsán a lakosság körében az anyaországból érkezett hivatalnokokat sokan ejtőernyősöknek nevezték utalva arra, hogy a vezető hivatali posztokra – talán bizalmatlanságból – magyarországi illetőségű személyeket neveztek ki.

⁴⁰⁹ Forró 2007. 41–42.

leventeoktatók: Fehér György, Lippai Gyula (a háború után előbb főkönyvelő, később bankigazgató lett; az 1980-as években halt meg Kanizsán), Nacsá József, Nagy József asztalos; a frontharcos csapat vezetője, Szilágyi Jenő János. Cserkészparancsnok: Vinczer Nándor, műbútorasztalos. Azon kevés kanizsaiak közé tartozik, akik elmenekültek Magyarországra. Szegeden halt meg 1973 őszén. A városgazda Bata András gazdálkodó volt, aki 1944 februárjában halt meg természetes halállal.⁴¹⁰

Az impériumváltást követően a magyarországi származású hivatalnokok távoztak a hadsereggel. A fent említett helyi vezetők közül Bicskei Mihályt, Nacsá Józsefet, Nagy Józsefet, Szilágyi Jenő Jánost a helyi szerbek 1944-ben meggyilkolták.

A magyar hatóságok próbálták minél szervezettebben Magyarországhoz kapcsolni Bácskát, ennek következtében helyi lakosokat avattak vitézzé I. világháborús érdemeik alapján. Magyarkanizsán ketten kapták meg az említett kitüntetést: Gubás János, hentes és mészáros, valamint Palotás János, paprikamalom-tulajdonos. Az impériumváltást követő napokban Gubás Jánost is letartóztatták, de felesége pénz és arany segítségével elérte, hogy férjét szabadon engedjék. A bent kapott verések és kínzások következtében azonban Gubás János nemsokára elhalálozott.⁴¹¹

Voltak, akik Nemzetmentő érmet kaptak, így például Vinczer Nándor, műbútorasztalos, Nagy József, villanyszerelő, Fernbach Gyula, polgári iskolai mennyiségtan szakos tanár, egyébként közismert műgyűjtő. Ő a Dunántúlon halt meg. Mindhárman kanizsaiak voltak, a Nemzetmentő érmet azért kapták, mert a régi Jugoszláviában meghurcolták őket magyarságukért.⁴¹² Közülük Nagy József vált a megtorlások áldozatává az impériumváltást követően.

Az új hatalom számára fontos volt a földreform kérdése. Az újságokban 1941 májusától téma volt a földreform és júliusban megkezdték a földigénylők összeírását is, de a kérelmek felülvizsgálata csak 1942-ben kezdődött.⁴¹³ A földosztás a jugoszláv földkisajátítás során elvett területeket célozta meg. Maga a reform nem hozta meg a várt eredményeket, mert jórészt elmaradt, vagy csak részben sikerült végrehajtani.⁴¹⁴ Ennek egyik oka az 1942-es nagy árvíz, mely késleltette a házhelyek kiosztását is.⁴¹⁵

Mint már említettem, a hatóságok az 1919 után érkezett szerb telepeseket Kanizsáról ugyanúgy, mint sok más helységről, kitelepítették. Emellett 1944 nyarán szerb fiatalokat vittek el Németországba munkára. Néhány név közülük: Aco Knežević, Duško Radulov, Pero

---

⁴¹⁰ U.o. 42.

⁴¹¹ U.o. 42–43.

⁴¹² U.o. 43.

⁴¹³ Urbán 1988. 223.

⁴¹⁴ Arday Lajos: Magyarok a Délvidéken, Jugoszláviában. Budapest, 2002. 29.

⁴¹⁵ Urbán 1988. 224.

Ilkić, Sima Nedeljko és Duško Karapančić. Ez utóbbi személyről vannak meglehetősen pontos adataink. Mivel tökéletesen beszélt a magyar nyelvet, sikerült megtévesztenie a csendőröket, és hazajutott.⁴¹⁶

A hatóság további intézkedéseként⁴¹⁷ 1944. április 26-án, kedden reggel 6 órakor összegyűjtötték a kanizsai zsidókat a Fruzsza iskolába, szám szerint 246-ot.⁴¹⁸ Délután 6-kor vagonírozták be őket. Ezután Szegeden töltöttek egy hónapot, majd Baján szintén egy hónapot és június közepén indultak Auschwitz felé. A meghurcoltak közül 195-en meghaltak. A hazakerültek egy része 1948-ban kitelepült Izraelbe, az ortodoxok zöme pedig az USA-ba.⁴¹⁹

A szovjet előrenyomulás következtében 1944. augusztus 11-én⁴²⁰ éjjel a szabadkai határban egy magyar vadászgép lelőtt egy szovjet repülőgépet, amely lőszert és egyebet szállított Tito partizánjainak. A gép a kanizsai járason zuhant le, 4 katona életét vesztette, a parancsnoknak azonban sikerült ejtőernyővel kiugrani. Őt elfogták, és tisztként kezelve a kanizsai folyamerők laktanyájában őrizték. Tőle sikerült megszerezni a pilótákra vonatkozó adatokat, azonban a parancsnok adatai nem ismertek. Róla annyit, hogy rettentően könyörgött, hogy ne adják át a németeknek, de azok érte jöttek, ugyanis Magyarország ekkor már német megszállás alatt volt. Az alábbi pilóták holttestét sikerült kiemelni a roncsból: Pavel Dolgoszejenko, 36 éves orosz repülőfőhadnagy, George Leszenkov, 22 éves repülő zászlós, Grigori Szidorov, 20 éves közlegény, míg Bekov Nikolaj, a 22. orosz repülőezred zászlósa szénné égett a gépben. A három pilótát a helyi folyamerők katonai szertartás szerint, díszpompával a pravoszláv temetőben helyezték örök nyugalomra.⁴²¹

A temetkezést Jevto Petrović, pópa celebrálta, a kántori teendőket pedig a pravoszláv kántor látta el, aki katonai szolgálatot teljesített a kanizsai folyamerőknél. A temetésen nagyon sokan megjelentek, közöttük rengeteg magyar katonatiszt és katona is. A háború után az egyik orosz pilótát exhumálták, a családja hazaszállíttatta és újratemetette.⁴²²

A bánási svábok már egy hónappal az oroszok érkezése előtt menekülni kezdtek. A kompon való átkelést a magyar honvédség utászszázada biztosította. Ekkor hagyták el Törökkanizsát a kulturbundisták (Német Kultúrszövetség hazai svábokból alakult tagsága) is.⁴²³

---

⁴¹⁶ Neve elhallgatását kérő szemtanú, 1996. In: Forró 2007. 91.

⁴¹⁷ Belügyminisztérium 6163/194. BM. számú rendelete

⁴¹⁸ Pavle Sosberger: Jevreji vojvodine. Novi Sad, 1988.

⁴¹⁹ Forró 2007. 43.

⁴²⁰ A lelőtt géppel kapcsolatos forrás: Magyarkanizsai hírek, 1944. augusztus 18. Magyarkanizsa határában...

⁴²¹ Az orosz katonák adatai megtalálhatók a magyarkanizsai pravoszláv egyházközösség évkönyvében.

⁴²² Forró 2007. 43–44.

⁴²³ U.o. 44.

Október 7-én, szombaton az oroszok löni kezdték a menekülőkkal teli tiszai kompot és visszatérésre kényszerítették. Közben halálos lövés érte Maldeghem Georgina grófnőt és Barna János rendőrt. Tallján Ljubica bárónőt a lábán érte sebesülés, de ennek ellenére átúsza a Tiszát és megmenekült.⁴²⁴ A bántási részen maradt honvédek legnagyobb része szintén átúsza a folyót, akit viszont elfogtak, azt lefegyverezték, levetkőztették és meggyilkolták a partizánok.

Kanizsán a helyieket a hadsereg futóárok ásására kötelezte a Tisza mentén. A határvidékosok október 7-éről 8-ra virradóra hagyták el a várost, hátrahagyva 11 honvédet a kaszárnya védelmére.⁴²⁵

Az első polgári áldozat Kanizsán valószínűleg Teleki Béla molnár, akit október 8-án hajnalban lőtt le egy szovjet katona. A közvetlenül az út mellett lakó molnár a sötétben rá akart gyújtani, és amikor ezt az utcán haladó katona észrevette, valamiféle támadástól tartva odalőtt. Később többen is látták a lukat az ablakon.⁴²⁶ Más források szerint a molnárt egy szovjet tankból véletlenül kilőtt gránát ölte meg az impériumváltáskor.⁴²⁷

Reggel öt és hat óra között megjelent az utcán egy jelzés nélküli tank, később kiderült, hogy szovjet. Nyolc-kilenc óra tájban már jöttek a gyalogos szovjet katonák is. Kilenc óra után Ivanović Bogdan (ragadvány nevén Miszter) egy szerb zászlót lobogtatva kerékpározott végig a városon.⁴²⁸

A szovjet egységekkel karöltve szerb nemzetiségű partizánok is érkeztek Kanizsára. Szerencsére rendelkezésünkre áll Miloš Radaković D. velebiti lakos nyilvántartása, amely a bevonuló szovjetek mellett megemlíti Nikola Radaković, Đura Dobrota, Milan Mihić nevét. Nikola Radakovićról több visszaemlékező állítja, hogy aktívan részt vett a helyi magyarok likvidálásában.⁴²⁹

A kaszárnya védelmére hátrahagyott honvédek a partizánbevonulást követően megadták magukat. A szovjetek azonnal lelőtték és a kaszárnya garázsában elásták őket.⁴³⁰ Később a rozoga épület helyébe tornatermet építettek.

A városházán lelőtték az egyetlen ittmaradt rendőrt, Sipeki Pált – akinek azokban a napokban született a fia, és ezért nem ment el a városból.⁴³¹

---

⁴²⁴ Gubás Jenő: Akiket csak titokban lehetett elsíratni. Törökkanizsa 1944-es ártatlan áldozatai. In: Aracs, 2011/3. szám. 11–19.

⁴²⁵ Forró 2007. 44.

⁴²⁶ U.o. 45.

⁴²⁷ Erről lásd: Vukov 1975. Žrtve fašizma iz Kanjiže 1941–1945.

⁴²⁸ Forró 2007. 45.

⁴²⁹ Radaković D. Miloš: Monografija sela Velebit u Vojvodini. 1988. 94.

⁴³⁰ Weiss Zoltán visszaemlékezése, 1993. In: Forró 2007. 83.

⁴³¹ Sipeki Pál a városháza előcsarnokából nyíló ügyeletes szoba vaságyán aludt. Berúgott, mert fia született. Ma a szobában irattár van.

Délután szovjet tisztek kíséretében, egy fekete autón szerb nők vonultak végig a városon. Az igazi randalírozás azonban éjszaka kezdődött. A szovjetek a helyi visszaemlékezők szerint számos nőt megerőszakoltak, ezért sokan bujkálni kényszerültek. A borospincéket feltörték, főleg a Pataki-féle pincében tivornyáztak.⁴³²

Kanizsán nem volt legális Népfelszabadító Bizottság, a Jugoszláv Kommunista Pártnak sem volt helyi szervezete. Szélsőséges elemek kerültek hatalomra. A Népbizottság első elnöke Aleksandar Tatić lett. Ő volt a város főjegyzője a királyi Jugoszláviában. A Népfelszabadító Bizottság a következő tagokból állt: Aleksandar Tatić, Milan Ugranov, Milan Bakalić, Pavle Berci, Aleksandar Bakalić, Jeftha Petrović, Filipo Kordovan, Luka Bogosavljev, Milan Bogosavjev, Milutin Preradović, Jova Zagorac, Mića Vujović, Čedo Čurčić, Sava Grubin, Ognjen Sočin, Joca Biresev és Mitar Krunić. Ez a testület működött 1944. november 19-ig. Ezután megváltozott a város vezetőségének összetétele. Az elnök Dimitar Vujović, a titkár Josip Zumer lett. További tagjai pedig: Aleksandar Tatić (pénzügyek és anyakönyvvezetés), Nenad Terzin (ipar és kereskedelem), Luka Bogosavjev (mezőgazdaság), Jova Zagorac (az agrárbirtok visszajuttatása), Stanko Tomas (panaszügyek), Milan Cetina (közlekedésügyek), Sava Grubin (adó- és illetékügyek), Čedo Čurčić (propagandaügyek), Milutin Preradović (közlekedésügyek), Milorad dr. Topolac (egészségügy), Vladislav Kornel (építészet), Dinka Knežević (Nők Bizottsága).⁴³³

A Népfelszabadító Hadsereg Legfelsőbb Parancsnokságának rendelete alapján 1944. október 25-én bevezették a Katonai Közigazgatást Bácskában, Bánátban és Baranyában. A rendelet értelmében városi és járási helyőrség-parancsnokságot létesítettek Zentán. Állomás-parancsnokság működött Moholon, Adán, Kanizsán, Martonoson és Horgoson. A helyőrség-parancsnokság parancsnoka Zentán Fábri András, Nikola Ninković, majd Stanko Radulović volt. Kanizsán Mita Lajkov, majd Mirko Grulović. Martonoson a parancsnok Marić lett.⁴³⁴

1944. november 16-án a zentai helyőrség-parancsnokság – a zentai, adai, moholi, kanizsai, horgosi helyőrség-parancsnokság mellett – új személyt, *Joco Radasinovićot* nevezi ki a népőrség élére.⁴³⁵ 1944. december 12-én a szabadkai Katonai Terület Parancsnoksága döntése értelmében a kanizsai Katonai Állomás parancsnoka Nikola Radaković lett.⁴³⁶

A katonai közigazgatás idején elharapózott az önbíráskodás. Kidobolták, hogy ha egy szerbnek vagy orosznek bántódása esne, azért száz magyart végeznek ki. Pár nap múlva Mányi Pál kocsmájában lelőttek egy oroszot. Mielőtt meghalt, szerencsére elmondta, hogy Dušan Tatić (a főjegyző fia) lőtte le. Később még azt is kidobolták, hogy ki kell írni az

---

⁴³² Forró 2007. 45.

⁴³³ TLZ. F. 115, broj: I/br. 289.

⁴³⁴ Urbán 1988. 244–245.

⁴³⁵ TLZ. F. 115, broj 167/1944. god.

⁴³⁶ TLZ. F. 115, broj 600.

ablakokba az otthlakók nevét, születési dátumát, foglalkozását és be kellett szolgáltatni minden rádiót és kerékpárt.⁴³⁷

A Zentai helyőrség-parancsnokság 1944. december 24-én kelt iratában tájékoztatást kér (többek között) a háborús bűnösök elhagyott tulajdonáról. A kanizsai Népfelszabadító Bizottság jelentésében a következő személyeket nevezi meg háborús bűnösként: *Rieger testvérek, Bauderer Filip felesége, Komári Árpád, Ilovai József, Dr. Nagy Péter, Apró Sándor, Seregi János felesége, ifjabb Longa József, Olajos Péter, Grimm Ferenc, Dr. Sóti Imre, Bata Lajos, Fodor Bálint, Fernbach Gyula felesége, Kocsis Jenő, Bakos Emil, Bogyó Tivadar, Fehér István, Fehér László, Dr. Rekecki József és felesége, Dr. Bata Péter, Ladócki János, Balog Endre, Bicskei István és felesége, Dr. Szántó Gábor felesége.*⁴³⁸ Indoklás, mellyel bizonyítást nyerne az említett személyek bűnössége, nem található. Inkább arról lehetett szó, hogy az elhagyott ingatlanok birtokbavétele egyszerűbb volt, ha az elmenekült tulajdonost háborús bűnössé nyilvánították. Továbbá a háborús bűnöket vizsgáló vajdasági bizottság által megállapított magyar háborús bűnösök névsorában az említettek közül csupán Bata Lajos és Longa József (*itt ifjabb jelzővel, így talán nem is ugyanaz*) neve található.⁴³⁹

A kanizsai magyarok sorsáról egy helyi szerbekből alakult „Tíz Tanács” döntött. Hét név maradt meg az adatközlők emlékezetében: Aleksandar Tatić (főjegyző), Nenad Terzin (cipész), Luka Bogosavljev (jó módú földműves), Milan Bakalić (kereskedő), Aleksandar Bakalić (könyvkerskedő), Milan Ugranov és egy Tatić nevű dobos.⁴⁴⁰ Más visszaemlékezők szerint Bogosavel, Karapandžić, Ugranov, Bakalić, Savo Grubin, Šumanac, Agbaba, Milutinović. Ők szabták meg, hogy a helyi magyarok közül kiket kell összeszedni és bezárni a városháza pincéjébe.⁴⁴¹

A végrehajtók pedig: Nikola Radaković, Svetozar Knežević Bačo, Mihajlo Oluški, Dušan Ugranov, Savo Grubin, Milutin Preradović⁴⁴², Aleksandar J., Momčilo Sekulić, Pajo Rus, Persida Preradović, Dragica Kordovan⁴⁴³, Dušan Terzin, Bato Tatić, Mile Bošnjak, Verica Tatić⁴⁴⁴, Bata Dezsőné (szül. Schüller Maca).⁴⁴⁵

A kutatások során a visszaemlékezők főleg olyan személyeket neveztek meg a gyilkosságok kitervelőiként, illetve aktív résztvevőiként, akik 1941 előtt Kanizsán laktak.

⁴³⁷ Weiss Zoltán visszaemlékezése, 1993. In: Forró 2007. 83.

⁴³⁸ TLZ. F. 115, Br. 184.

⁴³⁹ TLZ. F. 115, Br. 291./1944.

⁴⁴⁰ Neve elhallgatását kérő szemtanú, Magyarkanizsa, 1993. In: Forró 2007. 88.

⁴⁴¹ Weiss Zoltán visszaemlékezése, Magyarkanizsa, 2004. In: Forró 2007. 86.

⁴⁴² Az első világháborúban elveszítette az egyik lábát. Falába volt, ezért a Kanizsaiak Topa Milutinnek hívták.

Az ő lánya volt Preradovic Persida, aki szintén részt vett a foglyok kínzásában és meggyilkolásában.

⁴⁴³ Weiss Zoltán visszaemlékező szerint részt vett, egy név nélkül nyilatkozó tanú szerint viszont nem vett részt a foglyok bántalmazásában.

⁴⁴⁴ Neve elhallgatását kérő szemtanú, Magyarkanizsa, 1993. In: Forró 2007. 89.

⁴⁴⁵ Neve elhallgatását kérő szemtanú, Magyarkanizsa, 1994. In: Forró 2007. 117.

Említésre méltó, hogy egy 1949-ben készült holtta nyilvánítási okiratból kiderül, hogy az illetőt 1944. november 21-én vagy 22-én az ún. „expedíciós század” ismeretlen helyre vitte, ahonnan soha nem tért vissza. Elképzelhető, hogy Zenta, Becse és egyéb helységek mellett a kanizsai kivégzésekben is részt vett Petar Relić-Čedo vajdasági OZNA-főnök halálszázada.⁴⁴⁶ A dátum a martonosi kivégzésekkel szintén kapcsolatba hozható. Az ottani áldozatok kivégzése november 21-én történt, egy október 19-i keltezésű hivatalos irat szerint, és a helybeliek is úgy emlékeznek, hogy aznap idegen partizánosztag érkezett a faluba.⁴⁴⁷ (Továbbiakban a kérdést a Martonossal foglalkozó fejezetben tárgyalom.)

A városháza pincéjében nemcsak kanizsaiak szenvedtek, „érkeztek” Oromhegyesről, Tótfaluból, Adorjánról is foglyok. A nem helyieket vagy berendelték Magyarkanizsára kihallgatásra, vagy egyszerűen néhány partizán lovas kocsival begyűjtötte őket. Tari János, plébános – aki 1944-ben Tóthfaluban káplánkodott – emlékei szerint a tóthfalusi Szabó Dénes plébánost október 25-én vagy 26-án kocsival vitte Magyarkanizsára egy partizáncsoport.⁴⁴⁸ Szabó Dénes, tótfalusi plébánost Halogin Mile vádolta, és pedig azzal, hogy a plébános az egyik prédikációjában azt mondta, hogy többé szerb bocsor nem tapossa a szent magyar földet. Azt viszont elfelejtették, hogy az internált velebiti szerbek vagyónának fosztogatása ellen is szót emelt a szószéken.⁴⁴⁹ Szabó Dénessel kapcsolatban a Vajdasági Levéltár anyagában nem található írásos nyoma a fent említett vádnak. Ez azonban még nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a plébánost valóban Halogin sugallatára hurcolták el.

A katonai közigazgatás egyik városi okmányából – de emellett a helyi visszaemlékezők szerint is – kezdetben nem volt nagy a fogvatartottak száma. A zentai helyőrség-parancsnokság 1944. november 9-én kelt levelére válaszul a kanizsai Népfelszabadító Bizottság helyzetjelentésben számolt be, miszerint a városi fogdában „22 vérengző magyart tartanak fogva.”⁴⁵⁰

A begyűjtött embereket aztán módszeresen kínozták. Éjszakánként kihallatszott a jajveszékelésük. A gyilkosok közül voltak, akik – talán félve a későbbi felelősségre vonástól – álarcban tevékenykedtek. Az egyikük egy alkalommal olyan hévvel ütlegelte az embereket, hogy leesett az álarc a fejéről. Ekkor a pincét megjárta Hangya György, földműves ráismert Schüller Macára, aki ezután felkapta az álarcot és elrohant.⁴⁵¹ A kegyetlenkedésből a nők is kivették a részüket. Persida Preradović Szabó Dénes, tótfalusi plébánost gyötörte napokon

---

⁴⁴⁶ Mészáros 1995. 67.

⁴⁴⁷ TLZ. F. 122, broj 712/1944.god.

⁴⁴⁸ Tari János: *Ha minden inog, marad a hit. A római katolikus egyház papi veszteségei.* In: Csorba – Matuska – Ribár 2004. 171.

⁴⁴⁹ Tari János visszaemlékezése, Adorján, 1994. In: Forró 2007. 119.

⁴⁵⁰ TLZ. F. 115, broj 73-/1944.

⁴⁵¹ Neve elhallgatását kerő szemtanú, Magyarkanizsa, 1994. In: Forró 2007. 117.

keresztül. Momčilo Sekulić suszter azzal szórakozott, hogy teksz szögeket vert az áldozatok körme alá. A gyilkosok figyelme olyanra is kiterjedt, hogy miközben valakit a folyosón vertek, „véletlenül” nyitva felejtették a cella tolóablakát, hogy megfélemlítsék a cellába zárt többi szerencsétlent.⁴⁵²

A fogvatartók néhány egyén esetében elegendőnek tartottak egy kiadós verést, majd kiengedték őket. Ha a bent kapott verésbe az illető nem halt bele néhány héten belül – erre is volt példa –, akkor is élete végéig viselte a nyomait. Másféleképpen is ki lehetett jönni a pincéből. A módosabbak feleségei rengeteg arannyal kiválthatták férjeiket. De ilyen esetekben is előfordult, hogy az illető néhány héten/hónapon belül meghalt.⁴⁵³

A kiszabadultak között volt Bicskei Gáspár, szabó is. A háború előtt a KAK (Kanizsai Atlétikai Klub) pénztárosa volt. Svetozar Knežević Bačo ebben az időben labdarúgó volt. Meglátta Bicskeit a pincében, és azt mondta neki: „*Te meg mit keresel itt? Tűnj azonnal haza!*” Hogy ki és miért vitte be Bicskei Gáspárt a pincébe, nem derült ki soha. A későbbiek során fogvatartásának körülményeiről senkinek nem beszélt.⁴⁵⁴

Az elfogottak nagy részét a pincében agyonkínózták. Őket éjszakánként hordták ki a Tisza menti erdőbe. Tetemeiket tömegsírokba dobálták. Az ilyen szállítmányok mindennaposak voltak, ezért a sírt be sem temették, csak mésszel öntötték le a hullákat. A város kocsisa, Almási Mátyás később mesélte, hogy a városháza pincéjében agyonvert emberek hulláit az éj leple alatt vele szállíttatták a Tisza mellett kiásott árkokba. Ő a csodával határos módon maradt életben, ugyanis a gyilkosok általában gondoskodtak róla, hogy ne maradjon szemtanú. Az áldozatok elföldelését időnként Pavel Godunov, azaz ismertebb nevén Pajo Rus is végezte. Származását tekintve grúz cigány volt, ezért mindenki csak Cígónak nevezte. 1913-ban született Tbilisziben. Ez a Cígó egy rücskös arcú, alacsony termetű, himlőhelyes ember volt. Csekély szellemi képességekkel rendelkezett, még írni-olvasni sem tudott. Egy hobbija mégis volt, mégpedig, hogy szerette az egyenruhát. 1941–44 között a cserkészeknél szolgált, és általában kikent-kifent egyenruhában mutatkozott a városban. 1944 őszén éppen itthon tartózkodott, és a kivégzéseket irányítók hamar rájöttek, hogy „képességeit” kamatoztathatják. Állandóan leitatták, és rábízták a hullák eltüntetését. Cígó lenne a legmegbízhatóbb tanú, hogy elmondja, hová is temette el a szerencsétlen agyonvert, lelövöldözött embereket, ugyanis 1944-ben úgy hírlett, a rábízott hullákat időnként nem vonszolta le a Tisza melletti lövészárkokba, hanem mindjárt a városháza alatti peremerdőben

---

⁴⁵² Az esetet Cérna Mihály kubikos mesélte, akit szintén a városháza pincéjében tartottak fogva, majd később ismeretlen okból szabadon engedtek. Rettetése ötven év múltán sem múlt el. A beszélgetés közben végig azt hajtogatta: „csak nehogy megint eljőjenek értem és verjék a fejemet”. Cérna Mihály nem sokkal a vele készített interjú után, 1995-ben meghalt.

⁴⁵³ Forró 2007. 52.

⁴⁵⁴ U.o. 52–53.

(akkor kőrisfa erdő volt) hantolta el. Így valószínűsíthető, hogy a sejteni vélt tömegsírok mellett vannak hantok ismeretlen helyeken is. E sírok nyomára csak maga Godunov vezethetné a kutatókat, ő azonban 1984. január 5-én meghalt.⁴⁵⁵

Voltak olyan áldozatok is, akiket élve hajtottak az erdőbe és ott lóttak agyon. Bolvári Katalin, aki a Gyöngytyúk és a Kórház utca találkozásánál lakott, megfigyelte, ahogy összekötözve kivégzésre hajtották az embereket. Egy ilyen alkalommal sikerült két halálra ítéltnek megszöknie: Gajda Jánosnak⁴⁵⁶ és Ladócki Mátyásnak⁴⁵⁷ (beceneve: Luki Matyi). Gajdának – miközben az erdőn keresztül mentek – sikerült kezeit eloldani és elfutnia. Az erdőben a Krizsán-féle erdészházon túl átkúszott a kiserdőn. A mai Népkert és fürdő között volt egy, a vadrózsák között vezető út. Ezen az úton hazament a rétpart alatt. A 7. tóparti közben, a Visnyicseva utcában laktak. Még az éjszaka átszökött Magyarországra, de 1946-ban felesége csábítására hazament. Ekkor ismét elfogták és Zentára vitték. Piacos nap volt, és Gajdát a piactéren át kísérték, de ő a nagy forgatagban ismét megszökött. Ismét Magyarországra, ahonnan soha többé nem tért haza. Ladócki Mátyás a tanyákon bujdosott hónapokig, míg előmerészkedett. Neki semmi bántódása nem esett.⁴⁵⁸

A partizán gyilkosok számára humoros ötletnek tűnt, hogy november 22-én annyi magyart végezzenek ki, ahányadikát írtak a naptárban. Tehát ez a beteges gondolat 22 áldozatot követelt.⁴⁵⁹ (Nem bizonyított, de az elmondásokból valószínűsíthető, hogy ekkor sikerült Gajdának megszöknie a részeg, tivornyázó öröktől.)

1944. december 1-jén a bácskai, bánáti és baranyai katonai közigazgatás parancsnoka rendeletet adott ki a magyarok elleni kegyetlenségek megszüntetésére. A község katonai parancsnoka akkor berendelte a kanizsai népőrség tagjait, lefegyverezte őket, helyükre új embereket állítottak, a sebesült partizánok közül. Az akció időpontját december 6-a és 15-e közé teszik a visszaemlékezők. A lefegyverezés a következőképpen történt: éjjel a kanizsai városházára befészkeltek magukat *Paško Romac* partizánjai, akik mindenképpen véget akartak vetni a megtorlásoknak. Bementek a földszinti irodákba, és reggel, amikor gyülekeztek a martalócok, egyenként lefegyverezték őket. Amikor egy csoport megtagadta az engedelmességet, azaz nem akarta átadni fegyvereit, kinyitottak néhány szobát, ahonnan golyószórók meredtek az ellenkezőkre. Ez a tett évtizedeken át félrevezette a

---

⁴⁵⁵ U.o. 53.

⁴⁵⁶ Gajda János esetére a későbbiek során még visszatérünk, mert neve áldozatként szerepel a Vajdasági Levéltárban található likvidálási listákon.

⁴⁵⁷ Klamár Balázs: Impériumváltások Magyarokán (Ókanizsán) 1918–1944. In: Bácsország 2005/2., 4–17.

⁴⁵⁸ Forró 2007. 55.

⁴⁵⁹ Cseres 1991. 166.

Magyarkanizsaiakat. Sokan emiatt a partizánokat, mint a helyi magyarság megmentőit tartották számon, akik megbüntették a kegyetlenkedőket.⁴⁶⁰

Mivel a hullákat nem hantolták el rendesen, Krizsán erdész disznói és kutyái ott turkáltak, hordták szét a tetemeket. Néhányat a hozzátartozók elloptak és ismeretlen helyen eltemették őket. Majd amikor tavasszal felengedett a fagy, a kutyák újból kikaparták a tetemeket. Ilija Bašta, járási OZNA-tiszt a lakosság felháborodása miatt elrendelte az újratemetést⁴⁶¹. Szabályos exhumáló bizottságot rendeltek ki. Dobó Antal (Tóni) akkori pártember szerint mintegy hatvan tetemet ástak ki, s három kivételével a hozzátartozók azonosították őket. Minden tetem valami módon meg volt csonkítva, az említett három annyira, hogy azokat nem lehetett felismerni. Dobó az áldozatok azonosításáról meglehetősen pontos adatokat rögzített. Elmondása szerint a névsort tartalmazó kéziratot később íróasztala fiókjából valaki(k) eltüntették.⁴⁶²

Paško Romac tartományi vezető megígérte, hogy felelősségre vonja a gyilkosokat.⁴⁶³ Néhány esetben valóban történt felelősségre vonás. A legjelentősebb az adorjáni események kapcsán született.⁴⁶⁴ Az ítélethirdetésre 1945 februárjában, egy pénteki nap délutánján került sor a városháza nagytermében. Az ülés kezdete előtt Sekulić Momčilo cipész azt kiabálta: „*Sve Madare u Tisu!*” (*Minden magyart a Tiszába!* – a szerző fordítása). Krtić Stojanka – Stoja (a kanizsaiak csak Miasszonyunknak hívták hatalmas termete miatt) az asztalt verve üvöltözte: „*Ne trpimo Madare*”⁴⁶⁵ (*Nem viseljük el a magyarokat!* – a szerző fordítása).

A kezdeti magyarellenes hangulat akkor múlt el, amikor Paško Romac kihirdette az ítéleteket, miszerint Mihajlo Oluškit golyó általi halálra, Nikola Radakovićot egy, Svetozar Knežević Baćot fél évi kényszermunkára ítélték. Oluški sorsa ismeretlen, kivégzésére vonatkozóan nem találtunk bizonyító erejű iratot. Knežević a szabadulása után a Krojačka Zadrugában könyvelő, majd a Kommunális Vállalat főkönyvelője lett. Kanizsán élt 1995. december 27-én, 74 éves korában bekövetkezett haláláig.⁴⁶⁶

A másik ismert ítélet Milutin Preradović ellen született, akit a Szabadkai Hadbírószági Tanács 1945. június 28-án a magyarok elleni atrocitások miatt 18 hónap kényszermunkára ítélt. Részlet az ítéletből:

---

⁴⁶⁰ Forró 2007. 54.

⁴⁶¹ Tudomásom szerint tömeges exhumálás Magyarkanizsa mellett, Bezdánban is volt 1945 tavaszán, akkor tárták fel az Isterbácon kivégzettek tömegsíriját. Ebben a tekintetben e két helység esete kirívó példa az 1944-es likvidálásokkal kapcsolatban.

⁴⁶² U.o. 55.

⁴⁶³ Urbán 1988. 245.

⁴⁶⁴ VL. F. 183. Kut.: 593. 1372/45.

⁴⁶⁵ Weiss Zoltán visszaemlékezése, Magyarkanizsa, 2005. In: Forró 2007. 85–86.

⁴⁶⁶ Forró 2007. 55.

„A vádlott Preradović Milutin magyarkanizsai földműves, apja Ivan, anyja Seratlić Stana, szerb [nemzetiségű], nő, öt gyermek apja, 20 hold agrárföld tulajdonosa, született 1897-ben, 1928-ban elítélve két hónap börtön[büntetés]re verekedés miatt

BŰNÖS: Mert mint polgári személy 1944 októberének nem pontosított napjain, több alkalommal önkényesen verte, kínozza és sanyargatta a magyarkanizsai börtönbe [zárt] foglyokat. Így a börtönben megverte Muhi Ferenc, Kókai Lajos, Berecz István, Rekecki László és más foglyokat [is].

Mert a felszabadulást követően, pontosan nem megállapított napon, jogtalanul és önkényesen magához vett vagyontárgyakat a vasútállomásról, amelyek az elmenekült magyar [nemzetiségű] állomásfőnök tulajdonát képezték, és [amelyek] ezért népi tulajdonba kerültek, mégpedig: öt darab 60 kg-os sertést, 7–8 mázsa kukoricát, egy parasztkocsi szenet, egy kocsi fát és slippert, kb. 25 darab tyúkot, fél zsák romlott gabonát a sertéseknek.

Ezekkel elkövette a vizsgálati [fogságban] lévő foglyok kínzásának és sanyargatásának bűncselekményét, valamint a népvagyon eltulajdonításának [bűncselekményét], amelyet a hadbírósról szóló rendelet 14. szakasza lát elő. A [had]bírósg ezekért a [bűn]cselekményekért elítéli: 18 hónap kényszermunkára azzal, hogy a büntetésbe beleszámolódik a vizsgálati fogságban 1945. május 28-a óta eltöltött idő is.

Okok:

A tanúk meghallgatása és a vádlott beismerése alapján a bíróság megállapította, hogy a vádlott több alkalommal gyermekeivel együtt bement a magyarkanizsai Városháza börtönébe. Ekkor könnyörtelenül és kegyetlenül verte és kínozza a fogvatartottakat. Ki kell hangsúlyozni, hogy a vádlott nem volt hivatalos személy, akinek dolga lett volna a foglyokkal, hanem mint polgári személy felhatalmazás nélkül és önkényesen járt be a börtönbe, és követte el gaztetteit. A felsorolt tények a vádlott gyenge erkölcsi tartására utalnak, aki bejárt a börtönbe és kínozza a fogvatartottakat azért, hogy élvezkedjen ezekben a kínzásokban, és még a kiskorú gyermekeit is [magával] vitte, hogy ők is részt vegyenek ebben.”⁴⁶⁷

Meg kell említeni Pilisi Pál (ragadványneve: Gónó Palcsi) nevét. Gerinctelen magyar ember volt. Sok embert ő vitetett be, majd a hozzátartozókat zsarolta. Ha kapott is pénzt, senkin nem segített. A hatvanas években halt meg csúnya betegségben. Sírjára éjszakánként sokáig „dolgukat” végezték ismeretlenek.⁴⁶⁸ Pilisit a Szabadkán ítélező hadbírósg 1945. április 13-án zsarolás vádjával öt év szigorított kényszermunkára ítélte. Részlet az ítéletből:

⁴⁶⁷ TLZ. F. 127. Járásbírósg, Zenta. Hadbírósgai iratok. 1945. S. 1139/45. Preradović Milutin magyarkanizsai lakos elleni büntetőeljárás.

⁴⁶⁸ Neve elhallgatását kerő szemtanú, Magyarkanizsa, 1993. In: Forró 2007. 89.

„A vádlott Pilisi Pál, Pál és Remete Julianna fia, földműves, Magyararkanizsán született és él, 52 éves, magyar [nemzetiségű], 1928-ban áttért a pravoszláv vallásra, nős, egy gyermek apja, egy lakóház tulajdonosa, büntetlen előéletű,

Bűnös: 1. mert a felszabadulást követően visszaélt népőri hatalmával kihasználva a magyararkanizsai magyarok rémültségét, zsarolta az embereket azzal a fenyegetéssel, ha nem fizetnek neki meghatározott összeget, [akkor] a megzsaroltak családtagjait letartóztatják, megölik vagy megkínózzák azokat, akik a börtönben voltak, vagy hogy egyeseket letartóztatnak.

A vádlott így zsarolta meg Szabó Imrét 1000 pengővel, azzal a fenyegetéssel, hogy börtönbe fog kerülni, ahonnan nem fog kijönni.

Kovács Sándort úgy zsarolta meg, hogy tőle a valamikori Jugoszlávia idejéből [származó] 65 dináros adósságra [hivatkozva] elvett egy kabátot.

Farkas Jánost úgy zsarolta meg, hogy régi, 112 dináros adósságra hivatkozva, bebörtönzés és megveretés fenyegetésével elvett 200 pengőt.

Rekecki Piroskát úgy zsarolta meg, hogy férje kiszabadításának fejében az illetékes hatóság lefizetésére elvett 3000 pengőt.

Vitéz Erzsébetet azzal próbálta megzsarolni, hogy ha neki adja a lányát, akkor segít a férjén, aki a börtönben volt.

Ladóczki Kálmánt úgy próbálta megzsarolni, hogy bebörtönzéssel fenyegette, ha nem fizet 1000 pengőt.

Újhelyi Máriát megzsarolta 100 pengővel azért, hogy kijárja veje kiengedését a börtönből.

Pósa Sándort megzsarolta 20 pengővel azzal a fenyegetéssel, hogy letartóztatja és megvádolja.

Bagi Piroskát megzsarolta 1000 pengővel azzal, hogy férjét kiengedi a börtönből.

Kriska Mihályt és Uri Györgyöt megzsarolta 110 kg kukoricával régi tartozás fejében, amivel zsarolás, súlyos életellenes fenyegetés és hivatali helyzettel való visszaélés büntetést követte el, amelyet a hadbírószakokról szóló rendelet 15. szakasza lát elő, ezért a bíróság ezekért a cselekményekért 5 év súlyos kényszermunkára ítéli azzal, hogy a büntetésbe beleszámolódik a vizsgálati fogságban február 10-től 12-ig [eltöltött idő], valamint a polgári tisztesség elvesztésére 10 évre a büntetés letöltését követően.

Okok:

A megtartott szóbeli tárgyaláson, figyelembe véve az összes bizonyítékokat a szabad bírói megítélés alapján, Szabó Imre, Kovács Sándor, Rekecki Piroška, Vitéz Erzsébet, Ladóczki Kálmán, Bagi Piroška, Kriska Mihály, Uri György tanúk vallomása alapján, akiket

a vádlott megszarolt, valamint a vádlott részleges beismerése alapján, a bíróság meggyőződött arról, hogy [Pilisi Pál] a felszabadulást követően mint magyarkanizsai népőr zsarolta az embereket, azzal fenyegetőzve, hogy családtagjaikat, akik a börtönben voltak, megölik, megkínózzák, de ha neki odaadják a kért pénzüsszeget, a vádlott kijárja, hogy egyeseket kiengedjenek a börtönből. Egyeseket azzal fenyegetett, hogy letartóztatják és bebörtönzik őket. Ezzel a vádlott félrevezetett egyes embereket azzal, hogy ő megtehet valamit a hatóságoknál azok érdekében, akik börtönben voltak, és a felsorolt tanúktól ezen beavatkozások címén különböző pénzüsszegeket vett el. Ezekkel a cselekedeteivel a vádlott rombolta néphatalmunk tekintélyét, mert azt a látszatot keltette, hogy a pénzüsszegek egy részét, amelyeket átvett, átadja az illetékes hatóság irányító szerveinek, és hogy az ő beavatkozásai így sikeresek. A vádlott egyike azoknak az elemeknek, aki befurakodtak a népőrség soraiba, és ezt a tisztséget a nép zsarolására és rablására használta ki.”⁴⁶⁹

A kegyetlenkedők közül néhánynak a sorsa ismert. Dušan Terzin a 70-es években halt meg Kanizsán. Dušan Ugranov 1970 körül teljesen elborult elmével, halálos ágyán azt hajtogatta: „Segítség! Mentsetek meg! Jönnek a magyarok és végeznek velem!”, Momčilo Sekulić 1996. szeptember 6-án, 92 éves korában halt meg Kanizsán. Mile Bošnjak és Dragica Kordovan a 90-es években halt meg Kanizsán. Persida Preradović az események után Becsére költözött. Soha nem ment férjhez. Súlyos kórtól megkínózva a sremska mitrovicai kórházban halt meg. (Bata) Schüller Maca 2004-ben még biztosan élt. Ekkor 97 éves volt. Lánya gondozta, aki apáca Érden.⁴⁷⁰

A *Dokumenti iz istorije Jugoslavije* címmel 1999–2000-ben megjelent sorozat negyedik kötete tartalmazza a háborús bűnöket vizsgáló vajdasági bizottság által megállapított magyar háborús bűnösök névsorát. A listán összesen 3 437 név szerepel. Kanizsával kapcsolatban 35 személyt nevez meg. A nevek – a könyvben leírt helyesírással – a következők: *Antoni Janos* (határőrség parancsnok), *Bagi Antal* (vendéglős), *Bali Karoly* (bíróság tagja, földműves), *Balint Jozsef* (vendéglős), *Bata Karoly* (vaskereskedő), *Batta Lajos* (földműves), *Bereczki Silvester*, *Beszedes Jozsef* (adóügyi tisztviselő), *Biacz Urban* (földműves), *Bolvari Ferenc* (a balatoni csapat őrmestere, nyugdíjas rendőrségi ügynök), *Cesko Jozsef* (kereskedő), *David Rozalija* „Beli Roza”, *Dobricki Donogi Janos* (földműves), *Dukai Hes* (földműves, községi tanácsstag Martonoson), *Grim Ferenz* (elektromechanikus), *Gyulai Lajos* (leventeoktató), *Ivkovics Jozsef* (kereskedő), *Jozsa dr. Lajos* (Járási elöljáró helyettese Kanizsán), *Kaloper Bela*, *Kulay Oszkar* (Kanizsa katonai parancsnoka), *Konc*

⁴⁶⁹ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta. Hadbírósági iratok. 1945. S. 196/45. Pilisi Pál magyarkanizsai lakos büntetőügye.

⁴⁷⁰ Forró 2007. 56.

Jozsef (börtönőr) Lehel dr. Pal (polgármester), *Lobl Pal* (polgármester)⁴⁷¹, *Longa Jozsef* (cukrász), *Lorincz Istvan* (rendőr), *Mali Sandor*⁴⁷² (rendőrségi tanácsos), *Nagy dr. Peter* (ügyvéd), *Pakozdi Zsigmond* (a magyar katonaság hadnagya Kanizsán), *Rafai Kalman* (egyetemista), *Somen Karoly* (plébános)⁴⁷³, *Szabo Matyas*, *Szebeki Peter* (traktorista), *Szuabo Istvan* (juhász)⁴⁷⁴, *Takacs Pal*, *Vajda Jozsef* (kereskedősegéd).⁴⁷⁵

Említésre méltó, hogy egy 1949-ben készült holtta nyilvánítási okiratból kiderül, hogy az egyik eltűnt személyt 1944. november 21-én vagy 22-én az ún. „expedíciós század” ismeretlen helyre vitte, ahonnan soha nem tért vissza.⁴⁷⁶ Ezen irat tanúsága szerint Zenta, Becse és egyéb helységek mellett a magyarkanizsai likvidálásokban is részt vett Petar Relić-Čedo⁴⁷⁷ vajdasági OZNA-főnök halálszázada. A dátum a martonosi és a horgosi likvidálásokkal szintén kapcsolatba hozható.

A magyarkanizsai áldozatok nagy részét a Tisza-parton⁴⁷⁸ kiásott tömegsírokba dobták. Egy nagy tömegsír mellett, amelyben 50–60 tetem található, van még két kisebb sír is, benne síronként 10–15 likvidált helyi magyarral.

Magyarkanizsán is a likvidálásokat követően, december folyamán alakult meg a helyi háborús bűnöket vizsgáló bizottság. Tagjai: Stanko Tomaš (elnök), Mitar Krunic, Ivan Milačić, Branko Krstić.⁴⁷⁹ A bizottság munkájáról a *Partizániratok a Vajdasági Levéltárban* című fejezetben részletesen szóltam.

A Vajdasági Levéltár anyagainak kutatása előtt – főképpen az oral history módszerével – összegyűjtött áldozatok: Apró Lukács, Bagi Antal, Bakota Ferenc, Bata József, Bata Péter, Berecz István, Bicskei Mihály, Bús György, Cérna András, Cseszkó István, Csépe Antal, Csikós János, Domonkos Gyula, Filip István, Gajda József, Gyalús Lajos, Harmath Péter, Harmath Tamás, Kávai Miklós, Kiss Miklós, Kókai Lajos, Koleszár (oromi), Koncz István, Kosányi György, Kosányi Imre, Kossányi Ferenc, Kostyán Antal, Kovács Imre, Losonc István, Medgyesi István, Milutinovics Gábor, Muhi Ferenc, Nacsa József, Nagy György, Nagy József, Novák Lajos, Papp János, Remete-Rajics Sándor, Rekecki János,

---

⁴⁷¹ Lobl Pal nevű polgármester nem volt Kanizsán. Elképzelhető, hogy ez a név azonos Lehel Pállal, aki szintén szerepel a listán.

⁴⁷² Valószínűleg Mály Sándor rendőrkapitányról van szó.

⁴⁷³ Kanizsa plébánosa 1941 és 1944 között Szommer Károly volt. A név itt valószínűleg elírás.

⁴⁷⁴ Helyesen valószínűleg Szabó István.

⁴⁷⁵ Zečević – Popović 2000. IV. kötet.

⁴⁷⁶ Mészáros 1995. 68.

⁴⁷⁷ Petar Relić-Čedo (Krčedin, Sremski Karlovci, 1913 – 1990) Politikai munkás. A Stara Pazova-i járás felkelésének egyik irányítója. A háború után a Jugoszláv Kommunista Párt Vajdasági Tartományi Bizottságának elnöke, Vajdaság Autonóm Tartomány Legfelsőbb Bíróságának elnöke, tagja és alelnöke a Vajdaság Autonóm Tartomány Végrehajtó Tanácsának, Államminiszter, Néphős. A későbbi kommunista érában kiadott hivatalos életrajzokban sehol nem említik, mint a büntető század parancsnokát.

⁴⁷⁸ A köznyelvben Szigetnek nevezik ezt a helyet.

⁴⁷⁹ VL. F. 183. Kut.: 501. 1945 prepiska 1–100. Broj: 1.

Sarnyai Mihály, Sipeki Pál, Sóti Dezső, Szabó Dénes, Szilágyi Jenő János, Takács György, Teleki Béla, Törteli Ferenc, Tóth János, Újvári Vilmos, Vajda András, Vitéz Ferenc.⁴⁸⁰

A meglévő névsorral kapcsolatban érdemesnek találjuk megjegyezni, hogy Teleki Béla molnár nem a partizánmegtorlások áldozata. Őt egy szovjet tankgránát ölte meg 1944. október 8-án.⁴⁸¹

A Vajdasági Levéltár 183-as fondjában Magyarkanizsával kapcsolatosan is számottevő mennyiségű irat található. Igaz, rendkívül hanyag iratkezelés figyelhető meg. Számos esetben a bejegyzéseket készítő Magyarkanizsa iratanyagában jegyezték le a városhoz tartozó kisebb falvak – Adorján, Oromhegyes, Tóthfalu stb. – adatait, megnehezítve a kutatók számára az áldozatok hovatarozásának azonosítását. A likvidáltokról készített névsorokban csupán néhol jelzik külön, hogy az illető pontosan hol lakott.

A kivégzett háborús bűnösök könyve 1944 és 1945 között című könyv 21 magyarkanizsai nevet tartalmazza. A bűnök felsorolásánál nyilaspárti tagság, fizikai bántalmazás, lopás, besúgás, gyilkolás, fegyverrejtegetés, internálás és két esetben razziában való részvétel található. Bizonyítási eljárásokra utaló iratanyag nincs mellékelve, nevezett személyek csupán a feljelentések alapján kerültek fel a listára. A kivégzés dátumaként 5 személynél 1944. november 25-e, 3-nál november 26-a, 10-nél november 28-a, 3-nál pedig november 29-e van megadva.⁴⁸²

Az eddig ismert névsorral összehasonlítva 4 új név került elő: Balázs István, Lonti Gábor, Gajda János és Almási János. Elképzelhető, hogy Balázs István azonos az adorjáni Balassa Istvánnal, de ez nem bizonyítható. Lonti Gábor bizonyíthatóan azonos Milutinovics Gáborral, akit likvidáltak, és neve már szerepel a listán, esetében a Lonti csupán becenév. Gajda János neve pedig minden bizonnyal hibásan van a listán, nevezettnek ugyanis sikerült elszöknie. Visszaemlékezésében ő maga mesélte el szökésének körülményeit: miközben az erdőn keresztül hajtották halálra szánt társaival együtt, sikerült kezeit eloldani és elfutnia:

„Utánam golyózáport zúdítottak, de én ellenkező irányba kezdtem kúszni-mászni, így hála Istennek, nem találtak el a gyilkos lövedékek. Az is nagyban hozzásegített a meneküléshez, hogy koromsötét éjszaka volt. Mire a töltéshez érkeztem, hangos jajveszékelést hallottam, és a lövésektől csak úgy visszhangzott az erdő.

Nehezen átmásztam a töltésen. A lábaimról a köröm mind le volt verve tömőfával, csupa sár és vér volt meztelen testem, nem csoda, hogy újvárosi ismerőseim nem mertek

---

⁴⁸⁰ Forró 2007. 56–58.

⁴⁸¹ Vukov 1975. Žrtve fašizma iz Kanjiže 1941–45.

⁴⁸² VL. F. 183. Knjiga: 73. Knjiga evidencije streljanih ratnih zločinaca 1944–1945.

beengedni, s így továbbszaladtam, mire végre egy rokon család ruhát adott. Kicsit megmosakodtam, és még ma sem tudom, hogy mi adott ahhoz erőt, hogy még akkor éjjel átmenekültem a határon, ahol még ma is élek, de kezeimen, csuklóimon ma is meglátszik a vastag kötél csomóinak helye.”⁴⁸³

Magyarkanizsa 1945. október 18-án küldi el Zentának a likvidált áldozatok névsorát és a községben 96 eltűntről⁴⁸⁴ tesz jelentést.⁴⁸⁵

A Zentai Statisztikai Hivatal Szabadkának megküldött iratában⁴⁸⁶ 102 magyarkanizsai⁴⁸⁷ név található. Ebből 45 adorjáni, 12 oromhegyesi név (Gyalús Lajos és Törteli Ferenc neve kétszer is szerepel az iratban). Új nevek: Csiszári János, Almási János, Gajda János, Lonti Gábor, Balázs István, Remete Sándor, Szecsei István, Csanádi Vilmos, Molnár Antal, Tóth István.⁴⁸⁸

A szabadkai körzetben likvidáltak⁴⁸⁹ irata Magyarkanizsával kapcsolatban 98 nevet tartalmaz. Ebből bizonyíthatóan 34 adorjáni, 12 oromhegyesi.

A likvidálások indoka vagy ítéletre hivatkozás nincs az iratban.

Összehasonlítva az eddig ismert likvidáltak névsorával és figyelembe véve az esetleges elírásból adódó eltéréseket, a következő 18 új név merült fel: Almási János, Balázs István, Bat Antal, Veres András, Gajda János, Dukai Pál, Gyulai Lajos, Kovács Miklós, Lonti Gábor, Molnár Antal, Remete Sándor, Szecsei István, Tóth István, Csiszári János, Csanádi Vilmos, Kovan Miklós, Rente József, Csiszári József. A magyarkanizsai Remete Sándor azonos a listán már szereplő Rajics Sándorral, Rente József pedig valószínűsíthetően Remete József, akit Adorjánon lőttek agyon október 31-én, és neve már szerepel az adorjáni likvidáltak névsorában.

Az eredeti dokumentumhoz tartozó kiegészítő lista⁴⁹⁰ Magyarkanizsával kapcsolatban 4 olyan nevet említ, akik az eredeti listán is rajta vannak.

A likvidáltak (presuđeni) kartonjai között Magyarkanizsával kapcsolatban 93⁴⁹¹ nevet találtunk. Ebből 38 magyarkanizsai, 40 adorjáni, 12 oromhegyesi, 3 tóthfalusi.⁴⁹²

⁴⁸³ Gajda János visszaemlékezése. In: Matuska 1991. 123.

⁴⁸⁴ A lista tartalmaz adorjáni, tóthfalusi, oromhegyesi áldozatokat is. A többi községi listával ellentétben – ahol likvidáltakról beszélnek – ez az irat óvatosabban fogalmaz: „A felszabadító hadsereg 1944-es bejövetele kapcsán eltűnt személyek Magyarkanizsán”.

⁴⁸⁵ VL. F. 183. Kut.: 505. Veće Statističara za srez Subotica. Mesno povereništvo Stara Kanjiža. Broj:171.

⁴⁸⁶ VL. F. 183. Kut.: 504. Sresko Statističko Veće Senta. 1945: 150–247. Broj: 240.

⁴⁸⁷ Adorján, Oromhegyes és Tóthfalva áldozatai is benne szerepelnek.

⁴⁸⁸ Tóth István adorjáni áldozat. Vele részletesebben az Adorján vesztesége című alfejezetben foglalkozunk.

⁴⁸⁹ VL. F. 183. Kut.: 80. 1944–46. Strogo poverljivo. 1946: 1–16. Broj: 3.

⁴⁹⁰ VL. F. 183. Kut.: 536. Okrug Subotica. Spisak Likvidiranih u okrugu Subotičkom. (Az iraton egyéb jelzés nem található)

⁴⁹¹ Eredetileg 97 név található, de Kiss Miklós, Koncz István, Medgyesi István és Törteli Ferenc kétszer szerepel a kartonokban.

Összehasonlítva a kartonokon talált neveket az eddigi áldozatokkal, Apró István, Balázs István, Bat Antal, Csanádi Vilmos, Csiszári János, Csiszári József, Dukai Pál, Gajda János, Gubás János, Kovács Miklós, Molnár Antal, Szecsei István, Tóth István, Veres András szerepel új névként a felsorolásban.

Gubás János, hentesmestert a fogvatartás és a kínzás után hazaengedték – a visszaemlékezők szerint felesége váltotta ki pénzért, aranyért –, de nemsokára belehalt a börtönben elszenvedett verésbe. Elképzelhető, hogy Szecsei István azonos az Adorjánon likvidált Szecsei Lukáccsal, de ez nem bizonyítható. Gajda Jánosnak sikerült elszöknie (lásd fentebb).

A Vajdasági Levéltár 183-as fondjában található, nem konkrét likvidáltakról szóló iratok átvizsgálása során is előkerülhetnek olyan likvidált személyek nevei, akik egyébként más iratokban nem szerepelnek. *A Megszállók és Támogatóik Büntetteit Kivizsgáló Vajdasági Bizottság első bűncsoportjába tartozó tömeges bűnök a bevonulással kapcsolatban* című iratban⁴⁹³ 493. sorszám alatt Vajda József 27 éves magyarkanizsai kereskedősegéd esetében odaírták, hogy nevezettet likvidálták. Vajda József neve egyetlen más iratban sem szerepel áldozatként.

A zentai levéltárban található holtta nyilvánítási és vagyoneklobzási iratokat átvizsgálva az új nevek közül Almási Jánosról, Apró Istvánról és Molnár Antalról találtunk adatokat. Almási Jánost 1958. április 3-án nyilvánították halottá, és elismerik, hogy nevezett 1944 novemberében a magyarkanizsai Városháza pincéjéből tűnt el.⁴⁹⁴ Apró István ügyét lásd a róla szóló fejezetben. Molnár Antal eltűnését 1945. május 14-én jelenti be felesége, Molnár született Farkas Teréz. Vallomása szerint férjét, Tóth József kézbesítővel érkező ismeretlen fegyveresek 1944. október 19-én a Városházára hurcolták, ahonnan október 31-én eltűnt.⁴⁹⁵ Molnár Antal holtta nyilvánítására 1966. június 30-án került sor.⁴⁹⁶

A zentai levéltárban található eltűnési bejelentések, holtta nyilvánítások és vagyoneklobzási iratok, valamint a plébániák halotti anyakönyvei szerint Cikó Gábor, Gubi Mihály, Sarnyai Ferenc, Szalma János, Szalma József és Bosznai István neve hozható kapcsolatba a partizánmegtorlásokkal.

Cikó Gábor 1948. június 3-án kelt holtta nyilvánítási irata szerint nevezett 1945. január 23-tól a Sremska Mitrovica-i börtön lakója volt, ahol 1945. május 15-én elhunyt. Gubi

---

⁴⁹² VL. F. 183. Kut.: 582 i 583.

⁴⁹³ VL. F. 183. Kut.: 505. Zločini okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini. I. grupa masovnih zločina „Ulazak”.

⁴⁹⁴ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta. R. 249/1958. Almási János magyarkanizsai lakos holtta nyilvánítási ügye.

⁴⁹⁵ TLZ. F. 115. Községi Népbizottság, Magyarkanizsa, Büntetőügyi Alosztály, ikt. szám: 117/1945/12.

⁴⁹⁶ TLZ. F. 687. Községi Bíróság, Magyarkanizsa R. 310/1966. Molnár Antal magyarkanizsai lakos holtta nyilvánítási ügye.

Mihály eltűnését 1945. május 29-én jelenti be testvére, Körmöczi született Gubi Julianna. Az irat szerint:

„1944. október 7-én, amikor Magyarkanizsa felszabadult, az orosz katonaság Sarnyai István házába katonai dolgokat talált. Elhívták az öcsémet, Gubi Mihályt, hogy legyen tolmács, de többé nem tért haza, és nem is jelentkezett. Úgy hallottam, hogy Horgoson kivégezték, és az ottani katolikus temetőben ásták el.”⁴⁹⁷

Sarnyai Ferenc 1958. október 28-i holtta nyilvánítási irataiban Bosznai János és Purgel Pál tanúk szerint a nevezettet a szovjet hadsereg bevonulása alkalmával gyilkolták meg.⁴⁹⁸ A Szalma János és Szalma József elleni vagyonekhozási eljárás irataiban a nevezettek eltűntként szerepelnek. Mivel további bizonyítékok esetleges meggyilkolásukkal kapcsolatban nem találhatók, valószínűsíthető, hogy az impériumváltás előtt mindketten elmenekültek Magyarkanizsáról.

Bosznai István magyarkanizsai lakost mint hadifoglyot lőtték agyon a szovjetek 1944. október 14-én. Magyarkanizsán temették el, ahol a Szent Örangyalok római katolikus plébánia halotti anyakönyvében 109/1944-es szám alatt került bejegyzésre.⁴⁹⁹

A megtorlásokkal hozható kapcsolatba Kovács Dezső oromi illetőségű lakos is. Holtta nyilvánítási irataiból megállapítható, hogy nevezett az impériumváltást követően tűnt el. Gyalus Ferenc jegyzőkönyvbe mondott vallomásából kiderül, hogy Kovácsot 1944. október 23-án házából elhurcolták, és többet nem adott életjelt magáról. Kovács Dezsőt 1960. április 29-én nyilvánították holtta.⁵⁰⁰

Matuska Márton munkájában még két oromhegyesi áldozatról tesz említést. Eszerint 1944. október 31-én a zentai országúton megölték Domonkos Gyula és Bakota József oromhegyesi gazdálkodókat.⁵⁰¹

Csorba Béla munkájában, melyben a járeki (tizzaistvánfalvai) tábor áldozatainak névsorát közli, megemlíti Novák Viktória 16 hónapos magyarkanizsai kislány nevét, aki a táborban halt meg.⁵⁰²

Magyarkanizsa esetében az eddig lejegyzett 51 név mellé 21 új nevet sikerült azonosítani. Az áldozatok száma így 72-re nőtt. Ebből 52 helybéli, 14 oromhegyesi, 3 tóthfalusi, 2 pedig oromi illetőségű, egy 16 hónapos kislány pedig a járeki tábor áldozata.

⁴⁹⁷ TLZ. F. 115. Községi Népbizottság, Magyarkanizsa, Büntetőügyi Alosztály, ikt. szám: 117/1945/80.

⁴⁹⁸ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta. R. 52/1958. Sarnyai Ferenc magyarkanizsai lakos holtta nyilvánítási ügye.

⁴⁹⁹ Molnár 2003. 137.

⁵⁰⁰ TLZ. F. 687. Községi Bíróság, Magyarkanizsa. R. 57/60. Kovács Dezső oromi lakos holtta nyilvánítási ügye.

⁵⁰¹ Matuska 1991. 129.

⁵⁰² Csorba 2011. 58.

A likvidált magyarkanizsaiak névsora:

1. Almási János
2. Apró István
3. Apró Lukács⁵⁰³
4. Bagi Antal
5. Balazs István⁵⁰⁴
6. Bat Antal⁵⁰⁵
7. Bata József
8. Bata Péter
9. Berecz István
10. Bicskei Mihály
11. Cikó Gábor
12. Csanádi Vilmos
13. Cseszkó István
14. Csikós János
15. Csiszári János
16. Csiszári József
17. Dukai Pál
18. Filip István
19. Gubi Mihály
20. Gyulai Lajos⁵⁰⁶
21. Kávai Miklós
22. Kiss Miklós
23. Kókai Lajos
24. Kosányi György
25. Kosányi Imre
26. Kostyán Antal
27. Kovács Imre
28. Kovács Miklós
29. Losonc István
30. Medgyesi István

---

⁵⁰³ Elképzelhető, hogy azonos az Adorjánon likvidált Apczi Lukáccsal.

⁵⁰⁴ Elképzelhető, hogy azonos az Adorjánon likvidált Balassa Istvánal.

⁵⁰⁵ Elképzelhető, hogy azonos a likvidált Bagi Antallal.

⁵⁰⁶ Elképzelhető, hogy azonos az oromhegyesi Gyalus Lajos likvidált áldozattal.

31. Milutinovics Gábor
32. Molnár Antal
33. Muhi Ferenc
34. Nacsa József
35. Nagy György
36. Nagy József
37. Novák Lajos
38. Papp János
39. Rekecki János
40. Remete-Rajics Sándor
41. Sipeki Pál
42. Szecsei István⁵⁰⁷
43. Szilágyi Jenő János
44. Takács György
45. Tóth János
46. Vajda András
47. Vajda József
48. Veres András
49. Vitéz Ferenc

A Magyarokanizsán likvidált oromhegyesiek:

1. Bakota Ferenc
2. Bús György
3. Cérna András
4. Csépe Antal
5. Gajda József
6. Gyalús Lajos
7. Koncz István⁵⁰⁸
8. Kossányi Ferenc
9. Sarnyai Mihály
10. Sóti Dezső
11. Törteli Ferenc
12. Újvári Vilmos

---

⁵⁰⁷ Elképzelhető, hogy azonos az Adorjánon likvidált Szecsei Lukáccsal.

⁵⁰⁸ Az iratok ellentmondóak vele kapcsolatban. Néhol magyarokanizsai lakosként szerepel.

A Magyarkanizsán likvidált oromi áldozat:

1. Koleszár ...

Otthonából elhurcolt oromi áldozat:

1. Kovács Dezső

A Magyarkanizsán likvidált tóthfalusi áldozatok:

1. Harmath Péter
2. Harmath Tamás
3. Szabó Dénes plébános

A zentai úton likvidált oromhegyesiek:

1. Bakota József
2. Domonkos Gyula

A partizán-, illetve a szovjet bevonulás civil áldozatai Magyarkanizsán:

1. Teleki Béla
2. Sarnyai Ferenc
3. Bosznai István

A járeki tábor magyarkanizsai áldozata:

1. Novák Viktória

7.3. Adorján vesztesége

Adorján is 1941. április 12-én került vissza Magyarországhoz, de a faluba csak másnap vonult be egy szakasz magyar katona. Bent a faluban semmiféle atrocitás nem történt szerbek ellen, nem is történhetett volna, hiszen a falunak 1941-ben szerb lakosa nem volt, egy Bajic nevű gátórt kivéve. A település melletti főúton történt viszont a Magyarkanizsáról szóló fejezetben már tárgyalt gyilkosság, melynek három – két szerb és egy zsidó – áldozata volt.

A Magyarorganizsához tartozó falu két fővel – Bábinszki Gergely és Dukai Szilveszter – képvisletette magát a város képviselőtestületében.⁵⁰⁹ Bábinszki tagja volt az impériumváltás előtti, Živorad Šumanac elnök által irányított, képviselő testületnek is.⁵¹⁰

Adorjánon egy honvéd szakaszt helyeztek el, melynek katonái 5-10 nappal az oroszok és a partizánok érkezése előtt elhagyták a falut.⁵¹¹

Adorján „felszabadulását” a környékbeli falvakhoz hasonlóan október 8-ra tette a későbbi jugoszláv történetírás. Pedig ebben a kis észak-bácskai falucskában nem volt semmiféle partizán- vagy szovjet bevonulás, de mindenki tisztában volt vele, hogy Adorján ismét Jugoszláviához tartozik. A falu lakossága tovább élte hétköznapijait – félelemben és bizonytalanságban –, amikor október 31-én délelőtt Magyarorganizsáról tizenheten érkeztek a faluba. Közöttük olyan ismert hősök, mint Aleksandar Oluški, Nikola Radaković, Svetozar Knežević Bačo, Mišo Jurišić. A magyarorganizsai különítmény azzal a céllal érkezett, hogy a Tiszába lövik a magyar férfilakosságot.⁵¹²

A magukat partizánnak nevező martalócok – valójában a Magyarorganizsai Népőrség tagjai – először egy háznál megebédeltek⁵¹³ és iszogattak egy kicsit, utána a piacra hajtották a lakosságot. Házról házra jártak, így szedték össze az embereket. A templom előtti téren körülbelül kétszáz férfit gyűjtöttek össze. Mivel sok nőt és gyermeket is idetereltek, a szerbek elálltak szándékuktól, miszerint az egész falut likvidálják. Megkezdődött a válogatás: először a papot, tanítókat, tanárokat választották ki, majd találomra jelölték ki áldozataikat. A kiválasztott ötven magyart lehajtották a Tisza-partra. Hamarosan nyilvánvalóvá vált a falusiak számára, hogy a fegyveresek mit terveznek. A Tisza-partra érve Bakota tanító könyörögni kezdett, hogy hagyják meg az életét, de a gyilkosok senkinek sem kegyelmeztek. Sorban a Tiszába lövöldözték az embereket. Előtte öt embert kiválasztottak: Bakota Antalt, Tandari Istvánt és még hármat. Az ő feladatuk volt, hogy a lelőtt embereket belelökjék a vízbe, aztán velük is végeztek. Szabados Pál megpróbált elszökni, mintegy 2 km-t úszott a Tiszán, de végül őt is lelőtték.⁵¹⁴

---

⁵⁰⁹ TLZ. F. 101. Kut.: 161. Grad Mađarska Kanjiža. III. Spisi gradonačelnika. Opšti spisi. Broj: 116/1941.

⁵¹⁰ TLZ. F. 101. Kut.: 160. Grad Mađarska Kanjiža. III. Spisi gradonačelnika. Strogo poverljivi spisi 1941–1943. Broj: 19/1943.

⁵¹¹ Forró 2007. 73.

⁵¹² U.o. 73.

⁵¹³ Németh Ilona visszaemlékezése 2009. In: Magyarellenes atrocitások a Délvidéken 1944/45-ben – Adorján története. Dokumentumfilm. Rendező: Forró Lajos. 2013.

⁵¹⁴ Forró 2007. 74.

Az 50 helyi magyar mellett még hat adorjántit likvidáltak. Öt személyt később vittek el vagy rendeltek be kihallgatásra Magyarkanizsára, ahol nyomuk veszett. Szecsei Jakabot pedig október 31-én a háza előtt, gyermekei és felesége szeme láttára lötték fejbe.⁵¹⁵

Az adorjáni áldozatok névsora ismert. Firányi Lajos helyi plébános az esetet követően a likvidált falusiak nevét bevezette a halotti anyakönyvbe.

Átvizsgálva a Vajdasági Levéltár és a Zentai Történelmi Levéltár Adorjánra vonatkozó iratanyagát, sikerült egy új áldozatot azonosítani.

Felsőbb utasításra a helyi hatóság Magyarkanizsán is felszólította a lakosságot, hogy a háború után eltűnt hozzátartozókat jelentsék be. 1945. május 14-e és 29-e között 80 bejelentés történt, a magyarkanizsaiak mellett 44 adorjáni jelentette be hozzátartozója eltűnését. A bejelentések között van Tóthné született Tandari Terézia bejelentése, amelyben férje, Tóth István eltűnéséről számol be.

„A dátumra nem emlékszem pontosan, úgy gondolom, 1944. október közepén a férjem Magyarkanizsára ment Varga Ferenc papucsoshoz, hogy csizmáját megcsináltassa, de ez alkalommal nem jött vissza. Később személyesen voltam ennél a Vargánál, aki azt válaszolta, hogy nála egyáltalán nem járt a férjem. Azóta nem jelentkezett.”⁵¹⁶ (8. számú melléklet)

Tóth István neve – magyarkanizsaiként – szerepel az OZNA likvidálási listáin. Az eddigi kutatások emiatt magyarkanizsaiként tartották számon. A fenti irat azonban bizonyítja, hogy Adorjánon nem 56, hanem 57 áldozata volt a magyarellenes atrocitásoknak.

A likvidált adorjániak névsora:

1. Apczi Lukács
2. Bakota Antal
3. Balassa István
4. Bánszki Miklós
5. Bicskei János
6. Bicskei József
7. Bicskei József
8. Bicskei István
9. Bognár Sándor
10. Borsos József

---

⁵¹⁵ Sándor Lajos visszaemlékezése 2009. Magyarellenes atrocitások a Délvidéken 1944/45-ben – Adorján története. Dokumentumfilm. Rendező: Forró Lajos. 2013.

⁵¹⁶ TLZ. F. 115. Községi Népbizottság, Magyarkanizsa. Bűnügyi Alosztály, 117/1945/78 ikt. szám.

11. Borsos István
12. Csanádi Imre
13. Dukai Lajos
14. Dukai Lukács
15. Filiszter Kelemen
16. Gandis Vilmos
17. Gazdag Albert
18. Horváth Gyula
19. Kis Orbán
20. Kocsis János
21. Kovács Ferenc
22. Kocsis Zoltán
23. Körmöczi Gyula
24. Körmöczi Simon
25. Laczkó Antal
26. Ladóczki István
27. Lengyel Pál
28. Magda Péter
29. Milutinovics Gyula
30. Nagy János
31. Németh János
32. Pásztor János
33. Pásztor József
34. Pörzsölt József
35. Radák Mihály
36. Remete József
37. Rózsa Ferenc
38. Sarnyai István
39. Sándor Géza
40. Sándor István
41. Sándor Lukács
42. Sátai János
43. Sіндеles István
44. Szabó Ferenc
45. Szabados Pál

46. Szecsei Jakab
47. Szecsei Lukács
48. Sziveri Ferenc
49. Takács Pál
50. Tandari István
51. Tóth István
52. Vajda István
53. Vajda Jakab
54. Vajda Károly
55. Vajda Miklós
56. Vörös Ferenc
57. Zöldi Ferenc

7.4. Horgos vesztesége

Az eredeti tervek szerint Horgost a 3. Magyar Hadsereg V. hadtestének 19. gyalog dandárjának kellett volna visszafoglalnia 1941. április 12-én. A parancs értelmében a dandár „*Horgos észak területéről reggelig beérkező erőivel (4. zászlóalj és 5. üteg) Horgoson át Ludas-tótól délre eső irányban törje át az erődvonalat.*”⁵¹⁷ A vezérkari tiszt azonban nem továbbította a parancsot a hadtest vezérkari főnökének, mert végrehajthatatlannak tartotta. Időközben a 14. dandár alá rendelt 1. zászlóalj-harccsoport dél körül átlépte a határt. Mivel ellenségbe nem ütközött, délutánra már Magyarokányán volt. A 19. dandár alá rendelt 1. zászlóalj-harccsoport időközben Horgostól nyugatra helyezkedve indította meg támadását. Az első vonalban nem ütközött ellenségbe, viszont a második vonal előtt tűzharcba keveredett egy kisebb szerb csoporttal, amelyet rövid harc után szétszórta.⁵¹⁸

Nem sokkal az impériumváltást követően – április 24-én – került sor egy tömeges likvidálásra a Horgoshoz tartozó Királyhalmán. Később az exhumálás során 24 tetemet találtak, amelyből 16-ot sikerült azonosítani.⁵¹⁹ A Vukov Nestor által készített összegzés közli az áldozatok névsorát: Ádám Jenő, Ádám Ferenc, Ivan Čurčić, Todor Dabić, Maksa Dimitrov, Slavko Klajić, Milorad Knežević, Stevan Malenčić, Maksa Markov, Dobrana

---

⁵¹⁷ Horváth – Lengyel é.n. 78.

⁵¹⁸ U.o.

⁵¹⁹ VL. F. 183. Kut.: 502. 1945. Prepiska. 111–217. Broj: 168.

Miljanović, Vasa Miljanović, Živko Petrović, Milan Stevanov, Nikola Stojkov, Miloš Todorov, Đuro Utornik.⁵²⁰

Vukov kutatásai szerint a falunak összesen 95 áldozata volt a magyar érában. Ebből az említett tizenhaton kívül 10 fő más helységeken, 6 fő kényszermunkán, 6 fő kitelepítés után, 15 fő táborokban esett áldozatul. A zsidóságot ért atrocitások következtében a falunak 24 zsidó áldozata volt, akik döntő többségét az Auswitz-i koncentrációs táborban gyilkolták meg. A jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg áldozatainak száma 18 fő, melyből 8 magyar nemzetiségű.⁵²¹

A horgosi háborús bűnöket vizsgáló bizottság előtt 1945. március 1-jén tett tanuvallomásában Mara Kovačić háziasszony beszámol a 24-én történt gyilkosságokról, amelynek kapcsán nyolc főt – Milan Stevanov, Stevan Malenčić, Nikola Stojkov, Maksa Markov, Todor Dabić, Miloš Todorov, Ivan Čurčić, Slavko Klajić – nevez meg, illetve beszámol a családját érintő további három személy – közöttük férje – meggyilkolásáról is.⁵²² Ezek az áldozatok – Aksentija Tucakov, Milan Tucakov, Svetozar Tucakov – szerepelnek Vukov Nestor összesítésében is, mint más helységben meggyilkolt Horgosiak.

A Vörös Hadsereg a Tiszát átlépve, október 8-án – több bácskai település mellett – elfoglalta a Horgossal szomszédos Martonost. A falu elestét követően a támadás megtorpant, és a német csapatok részéről néhány tank ellentámadást kísérelt meg Horgos irányából. A kialakult harcok⁵²³ két nappal tudták késleltetni Horgos elestét, ahová 10-én bevonult a Vörös Hadsereg, és a nyomában érkező partizánalakulatok.

Horgoson még novemberben is voltak szórványos harcok. A zentai Városparancsnokság a Szabadkai Térségparancsnokságnak 1944. november 18-án küldött jelentése szerint november 13-án ellenséges repülőgéptámadás történt egy szovjet teherszállító vonat ellen, a horgosi vasútállomástól 500 méterre. November 16-án pedig Horgost támadták a repülőgépek, melynek során két szovjet katona életét veszítette, 6 pedig megsebesült.⁵²⁴

A jelentések szerint a helyi partizánvezetőknek is meggyűlt a baja a falun átvonuló szovjet hadsereggel. Egy 1944. november 24-én írott jelentés szerint hordó számra rabolják a bort, az iszákosság óriási méreteket ölt, és ennek hatására a katonák bántalmazzák a lakosságot, elhajtják a lovakat, szarvasmarhákat, sertéseket. A jelentés külön kiemeli egy

---

⁵²⁰ Vukov 1975. Žrtve fašističkog terora II. svetskog rata iz Horgosa

⁵²¹ Uo.

⁵²² VL. F. 183. Kut.: 504. 1945: 150–247. Broj: 157b.

⁵²³ Horgosi nagyszüleimtól gyakran hallottam annak az állítólagos német katonának a történetét, akit a szőlőkben találtak holtan és ott is temették el.

⁵²⁴ TLZ. F. 109. 3. ikt. szám: 194/1944.

atrocitást, mely szerint Vujica Božinak, a Népfelszabadító Bizottság tagjának bevették a fejét.⁵²⁵

Hamarosan kirabolták a plébániát, a templomot, valamint az apácázárdát, és feljelentések alapján kezdték összegyűjteni a bűnösnek vélt helyi magyarokat.

Virág István, 84 éves plébánost azért hurcolták el, mert a magyarok bejövetelét követően misét celebrált, és hálát adott az Úrnak a felszabadulásért. A későbbi – a likvidálásokat követően gyártott – partizániratokban a plébánost azzal vádolják, hogy kezdeményezője volt a helyi szláv népesség letartóztatásának és internálásának.⁵²⁶ E vádat a későbbi kutatások nem támasztják alá. Valószínűsíthető, hogy – mint ahogyan erre számos példa akad – Virág István esetében is a későbbi iratokban próbálták a törvénytelen gyilkosságot igazolni. (9. számú melléklet)

A magyarelles atrocitások bizonyítéka az a jelentés, amelyben 1944. november 9-én a Horgosi Népfelszabadító Bizottság tájékoztatja a zentai Városparancsnokságot egy kettős gyilkosságról. Az irat szerint rablógyilkosság áldozata lett Pálfi János, 24 éves törökkanizsai, és Szalai Erzsébet, 44 év körüli horgosi lakos. A gyilkosságot Vaso Hadžić, rendőr követte el.⁵²⁷ Az esetet Nagygyörgy Zoltán helytörténésznek az egyik áldozat lánya is megerősítette, aki a gyilkosság ideje alatt az ágy alatt rejtőzött. Elmondása szerint vőlegényét, Pálfi Jánost meggyilkolták, majd édesanyját megerőszakolták és vele is végeztek.⁵²⁸

Az impériumváltás napjaiban a nemzetőrség soraiba lépő magyar nemzetiségű falusiak is – függetlenül attól, hogy elkövettek-e valamit – bűnösnek számítottak. Valószínűleg a partizánok kezébe került a *Szegedi Új Nemzedék* 1942. április 12-én megjelent száma, amelyben az újság – egy évvel a felszabadulás után – elmondja a horgosi magyar bevonulás történetét, a nemzetőrség megalakulását, és közli tagjainak névsorát. Eddig hat olyan horgosiról tudunk, akinek benne van a neve az újságban, és 1944-ben likvidálták.

Itt kell szólnunk a horgosi nyilaspárt tagjairól, szimpatizánsairól is. Szálasi földet ígérő programja a faluban is népszerű volt. Az ideológiai szempont kevésbé, inkább a földhöz jutás lehetősége vonzotta a helyieket a pártba. Sokan családotul léptek be a szervezetbe, így a listán számos nő is található. A nyilaspárt gyűléseit egy helyi szerb – Đorđe Janković – kocsmájának egyik helyiségében tartották, ahol nemcsak a párt tagjai, hanem az érdeklődők, szimpatizánsok is megjelentek. Janković a megjelentekről egy névsort készített, ami valószínűleg eljutott a likvidálásokat végzők kezébe. Đorđe Janković 1944-ben a Martonosi

---

⁵²⁵ TLZ. F. 109. 4. ikt. szám: 314/1944.

⁵²⁶ VL. F. 183. Kut.: 536. Okrug Subotica. Deportiranje, naknadni spisak. Redni broj: 4.; Kut.: 538. 1944– 1948. Srezovi R–Š. Srez Senta. Horgoš. Deportiranje. Redni broj: 8.

⁵²⁷ TLZ. F. 109. 3. ikt. szám: 110/1944.

⁵²⁸ Nagygyörgy Zoltán visszaemlékezése alapján.

Népörség parancsnokaként⁵²⁹ maga is aktív szerepet vállalt a magyarok elleni atrocitások elkövetésében.

A foglyokat szörnyű kínzások után 1944. november 20-án a Szabadka felé vezető út mellett⁵³⁰ likvidálták.

A zentai levéltár iratai között van egy levél, amelyben a martonosi helyőrség parancsnoka november 20-án kéri a horgoson tartózkodó büntetőszázadot, hogy Martonosra is térjenek be. Így valószínűsíthető, hogy a horgosi magyarok legyilkolásában is részt vettek Petar Relić Čedo büntetőcsapatai.

Az eddigi helytörténeti kutatások Horgoson 66 áldozatot⁵³¹ azonosítottak. Ebből 53 horgosi, 5 királyhalmi, 1 törökkanizsai, 7 pedig környékbeli. Horgos: Ábrahám Dezső, Ábrahám Géza, Báló János, Bársony Ferenc, Berényi Mátyás, Bordás János, Calbert János, Csikós Fehér Piroska, Dobó Antal, Farkas Géza, Fazekas János, Fehér Ferenc, Fehér István, Fülöp János, Harmat Ferenc, Harmath Péter, Hauk Ernő, Hegedűs József, Herceg Mihály, Herédi Valéria, Horváth István, Gubás Ferenc, Katona Ádám, Kiss Miklós, Kószó József, Lajtár Sándor, Lengyel Ferenc, Móra Pál, Muhi Ferenc, Nagy István, Nyitri János, Pakai Antal, Pataki Antal, Pintérmé Bálint Mária, Radics Ernő, Radics György, Radics Károly, Radics Mihály, Reök Andor (Szabadka főispánja), Szabó Antal, Szabó János, Szalainé Nagy Erzsébet, Takács Mátyás, Tillinkó id. Ferenc, Tillinkó ifj. Ferenc, Tillinkó István, Tímár Ferenc, Tornai István, Tóth Pál, Túrú Pál, Varga Dénes, Vass József, Virág István; Királyhalma: Csehák Lajos, Fekete Mátyás, Krekusa Mátyás, Mihalecskó Mihály, Tolnay János; Törökkanizsa: Pálffy Kurucz János,⁵³² környék: Almer Vilmos, Hartman János, Gyalut Lajos, Pokal András, Szabadi István, Szmiljanszki Mátyás, Vojnik József.

A listát összehasonlítva a vajdasági és a zentai levéltárban talált adatokkal, új nevekkal sikerült bővíteni a likvidáltak névsorát.

A kivégzett háborús bűnösök 1944–45 között⁵³³ című könyvben 26 horgosi neve található. A likvidálás időpontja 6 személy esetében 1944. november 2-a, 12 esetben november 3-a, 6 esetben pedig november 6-a.⁵³⁴

A bűnök felsorolásánál 3 személynél gyilkosság vagy abban való részvétel, 7 személynél a nyilaspárti tagság szerepel, míg a többiekénél nincs utalás a bűnösségre.

---

⁵²⁹ TLZ. F. 109. Városparancsnokság, Zenta. 3. doboz. Ikt. sz. 259/1944.

⁵³⁰ Itt található a romos Horgosi Csárda épülete.

⁵³¹ Nagygyörgy Zoltán helytörténész összegzése alapján.

⁵³² Pálffy Kurucz János törökkanizsai illetőségű magyar éppen menyasszonyánál tartózkodott Horgoson, így került az áldozatok közé.

⁵³³ VL. F. 183. Knjiga: 73. Knjiga evidencije streljanih ratnih zločinaca 1944–1945.

⁵³⁴ Kutatások rávilágítanak arra a tényre, hogy a Kivégzett Háborús Bűnösök könyve sok esetben helytelenül jegyzi a kivégzések időpontját. Hasonló a helyzet pl. Magyarkanizsa, Martonos stb. esetében is.

Mindenki rajta van a helytörténészek által összeállított listán. Kivéve Supahleder F. Balerija. Elképzelhető, hogy nevezett azonos a likvidált Herédi Valériával, de ez nem bizonyítható.

A Vajdasági Levéltár iratai között megtalálható a Horgosi Népbizottság 1945. október 19-i jelentése a háborús bűnöket vizsgáló bizottsághoz, amelyben 37, a felszabadulást követően likvidált magyar neve található.⁵³⁵ Hozzáteszi, hogy a bizottságnak erre vonatkozóan semmilyen bizonyítéka nincs, és hogy a likvidált személyek egy része helyi, de egy részükről azt sem tudja, hogy kicsoda!

A felsorolásban Bojnik József,⁵³⁶ Szabadi István, Cocik Mihály, Lengyel Ferenc, Fazekas János, Almer Vilmos, Fehér István, Ábrahám Géza, Katona Ádám, Túrú Pál, Farkas Géza, Radics György, Herceg Mihály, Pataki Antal, Tornai István, Pokal András, Virág István, Lajtner Sándor, Berényi Mátyás, Radics Mihály, Cecák Lajos,⁵³⁷ Takács Mátyás, Krekuska Mátyás, Szmillanszki Mihály,⁵³⁸ Tillinkó Ferenc, Hauk Ernő, Herédi Valéria, Kabó János,⁵³⁹ Tillinkó Ferenc ifj., Bornás János,⁵⁴⁰ Báló János, Csikós Ferencné, Muhi Ferenc, Gyalut Lajos, Harmath Péter, Harmatman Tamás, Kiss Miklós neve szerepel.

Valószínűsíthető, hogy e lista alapján kerültek fel a rajta szereplő személyek a további listákra, összegzésekre. Sokuk kiléte ismeretlen, illetve a további iratok átvizsgálása sem hozott megnyugtató eredményt néhány személlyel kapcsolatban.

A Szabadkának megküldött jelentésében a Zentai Statisztikai Hivatal 37 horgosi (pontosabban 29 horgosi, 2 királyhalmi és 6 környékbeli) neve található. Az előző listákhoz képest egy új név merült fel, Cocik Mihály neve.

A szabadkai körzetben likvidáltak⁵⁴¹ listáján Horgossal (benne Királyhalommal [5] és a környező tanyákkal [7]) kapcsolatban 42 név van feltüntetve.

Összehasonlítva a helytörténészek által összeállított névsorral, 8 új név merült fel. Ezek a következők: Balázs Bogdán, Balogh János, Cecik Mihály, Horkatman Tamás, Hunas Ferenc⁵⁴², Molnár Ferenc, Tominke Ferenc, Tóth Sándor.

A likvidáltak (presuđeni) kartonjai⁵⁴³ között 31 horgosi és 5 környékbeli személy szerepel. A helytörténeti kutatásokkal összehasonlítva Balázs Bogdán, Cocik Mihály, Hunas Ferenc, Molnár Ferenc, Tominke Ferenc, Tóth Sándor neve szerepel újként.

---

⁵³⁵ VL. F. 183. Kut.: 503. 1945: 218-429. Broj: 303.

⁵³⁶ A későbbi iratokban Vojnik József.

⁵³⁷ Neve elírás, helyesen Csehák Lajos.

⁵³⁸ Későbbi iratokban Inijanszki Mihály.

⁵³⁹ Helyesen valószínűleg Szabó János.

⁵⁴⁰ A vagyonelkobzási eljárás Bordás néven említi.

⁵⁴¹ VL. F. 183. Kut.: 80. 1944-46. Strogo poverljivo. 1946: 1-16. Broj: 3.

⁵⁴² Hunas Franjo neve ugyanezen dokumentumban a martonosi kivégzettek között is szerepel. Martonossal kapcsolatban viszont a helytörténeti kutatások egyértelműen cáfolják, hogy nevezett a martonosi likvidáltak között lett volna.

Átvizsgálva a zentai levéltár anyagában található vagyonekobzási iratokat, megállapíthatjuk, hogy – valószínűleg a fent említett irat alapján – valamennyi személy ellen elindult a vagyonekobzási eljárás, de Ábrahám Géza, Bordás János, Fazekas János, Harmath Péter, Harmatman Tamás, B(V)ojnik József, Szabadi István, Lengyel Ferenc, Almer Vilmos, Tornai István, Krekuska Mátyás, Muhi Ferenc, Gyalut Lajos, Kiss Miklós, Inijanszki Mihály személyek esetében a helyi bizottság a vagyoneösszeírásokkal kapcsolatban közli, hogy e személyek Horgoson ismeretlenek. Természetesen ennek az is lehet az oka, hogy nevezetteknek nem volt semmiféle vagyona, de az is elképzelhető, hogy nem horgosi személyekről van szó.

Horgossal kapcsolatban sajnos nem állnak rendelkezésünkre olyan bejelentések, mint amilyeneket Magyarokán, Adorjánon és Martonoson tettek az áldozatok hozzátartozói. Ezek az iratok vélhetően a belügyminisztérium iratai között találhatóak, amelyek jelenleg nem, vagy csak nagyon nehezen kutathatók.

Összesítve a Vajdasági Levéltárban talált iratokat: az eddig lejegyzett 66 név mellé 9 nevet sikerült találni, így az eddig név szerint azonosított likvidáltak száma 75-re nőtt. Ebből 62 horgosi, 5 királyhalmi, 1 törökkanizsai, 7 környékbeli.

A likvidált horgosiak névsora:

1. Ábrahám Dezső
2. Ábrahám Géza
3. Balázs Bogdán
4. Báló János
5. Balogh János
6. Bársony Ferenc
7. Berényi Mátyás
8. Bordás János
9. Calbert János
10. Cecik (Cocik) Mihály
11. Csikós Fehér Piroska
12. Dobó Antal
13. Farkas Géza
14. Fazekas János
15. Fehér Ferenc
16. Fehér István

---

⁵⁴³ VL. F. 183. Kut.: 582 i 583.

17. Fülöp János
18. Gubás Ferenc
19. Harmat Ferenc
20. Harmat Péter
21. Hauk Ernő
22. Hegedűs József
23. Herceg Mihály
24. Herédi Valéria
25. Horkatman (vagy Harmatmann) Tamás
26. Horváth István
27. Hunas Ferenc
28. Katona Ádám
29. Kiss Miklós
30. Kószó József
31. Lajtár Sándor
32. Lengyel Ferenc
33. Molnár Ferenc
34. Móra Pál
35. Muhi Ferenc
36. Nagy István
37. Nyitri János
38. Pakai Antal
39. Pataki Antal
40. Pintérmé Bálint Mária
41. Radics Ernő
42. Radics György
43. Radics Károly
44. Radics Mihály
45. Reök Andor
46. Supahleder F. Balerija
47. Szabó Antal
48. Szabó János
49. Szalainé Nagy Erzsébet
50. Takács Mátyás
51. Tillinkó id. Ferenc

52. Tillinkó ifj. Ferenc
53. Tillinkó István
54. Tímár Ferenc
55. Tominke Ferenc
56. Tornai (Tolnai) István
57. Tóth Pál
58. Tóth Sándor
59. Túrú Pál
60. Varga Dénes
61. Vass József
62. Virág István

A Horgoson likvidált királyhalmiak:

1. Csehák Lajos
2. Fekete Mátyás
3. Krekusa Mátyás
4. Mihalecskó Mihály
5. Tolnay János

A Horgoson likvidált környékbeliek:

1. Almer Vilmos (szökevény a Horgos környéki tanyákról)
2. Gyalut Lajos
3. Hartmann János
4. Pokal András
5. Szabadi István
6. Szmiljanszki Mátyás (Mihály)
7. Vojnik József

A horgoson likvidált törökkanizsai áldozat:

1. Pálffy Kurucz János

A likvidáltakról készült névsorok sajnos még nem teljesek. Pontosabb adatokat a tömegsírok feltárása, illetve a jelenleg nem kutatható belügyminisztériumi iratok átvizsgálása után kaphatunk.

8. JELLEGZETES PÉLDÁK – EGYÉNI SORSOK

Nyolc Magyarkanizsa Községben likvidált áldozat példáján keresztül szeretném bemutatni azt a folyamatot, ami a likvidálástól, ennek lepapírozásán át, a vagyonekbevételek eljárásán keresztül – némely esetben – a rehabilitációig vezet. A kiválasztott példák hívatottak arra, hogy bemutassák a partizánhatalom megtorló gépezetének működését, adminisztrációját, illetve az adott településen elkövetett megtorlások mozgatórugóit.

A kiválasztás nem volt véletlenszerű. Úgy próbáltam összeállítani a vizsgált névsort, hogy helyet kapjon benne a munkástól a tanítón át, a falu pajáig minden társadalmi osztály. Fontos szempont volt még, hogy legyen olyan is, akire bőséges iratanyag található, de vizsgáltam olyan személyt is, akire alig van dokumentum. Természetesen bekerült a válogatásba az egyetlen bírósági ítélettel kivégzett személy Apró István is, hiszen az ő kálváriája – ha egyedi esetről beszélünk is a községben – eltérő a többi áldozatétól.

8.1. Apró István

1893. július 3-án⁵⁴⁴ született Požegán (Horvátország), kereskedő, apja Ferenc, anyja Törteli Terézia; nős,⁵⁴⁵ felesége Nagy Rozália, két gyermek apja.

Apró István az egyetlen olyan magyarkanizsai személy, akit 1944–45 folyamán bírósági ítélettel végeztek ki. Aprót 1945. február 26-án az első fokon eljáró Szabadkai Hadbírósági Tanács golyó általi halálra, polgári jogvesztésre és teljes vagyonekbevételekre ítélte.⁵⁴⁶ Az ítéletet az újvidéki, másodfokon eljáró Felsőbb Hadbírósági Tanács 1945. február 8-án⁵⁴⁷ jóváhagyta.⁵⁴⁸

Az ítélet indoklása a bírósági végzés mellett megjelent magyar nyelven is a Szabad Vajdaság április 4-i számában: „1941 áprilisában, amikor a magyar fasiszta katonaság országunkba tört, önkéntesen belépett a nemzetőrségbe, és nemzetőri minőségében a magyar katonákat szerb házakhoz vezette, és a katonákkal együtt fosztogatott, és bántalmazta a

⁵⁴⁴ TLZ. F. 115. Községi Népbizottság, Magyarkanizsa. Házasságkötési iratok. 61/1917 folyószám. Apró István születési anyakönyvi kivonatának magyar fordítása. Érdekeségként jegyezzük meg, hogy Apró István születési dátumát csak ebben az iratban találtuk. Pontos évszám más iratokban – még a bírósági ítéletben – sincs.

⁵⁴⁵ Apró István 1917. október 27-én kötött házasságot Nagy Rozáliával Magyarkanizsán. TLZ. F. 115. Községi Népbizottság, Magyarkanizsa. Házasságkötési iratok. 61/1917 folyószám. Apró István illetőségi bizonyítványa.

⁵⁴⁶ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta. Vp. 480/1945. Apró István magyarkanizsai lakos elleni vagyonekbevételek eljárás. Hadbírósági ítélet br. 229/44.

⁵⁴⁷ A dátum elírás, helyesen valószínűleg 1945. február 28-a.

⁵⁴⁸ TLZ. F. 127. Broj: 229/44. Apró István ítélete.

lakosságot. Egy alkalommal több más nemzetőr társaságában behatolt Benjamin⁵⁴⁹ Ilije házába, a szerencsétlen embert állati módon összeverte, és a testén csárdást táncolt, utána az összevert embert bekísérte a községi fogdába. Ugyanezen a napon összeverte Koen Dávid magyarkanizsai lakost, aki szintén súlyos sérüléseket szenvedett.”⁵⁵⁰

Apró István ellen egyetlen feljelentés érkezett. A feljelentést az a Milutin Preradović teszi 1944. november 4-én, akit a magyarok elleni atrocitások miatt a Szabadkai Hadbírószági Tanács 1945. június 28-án elítélt.⁵⁵¹

Milutin Preradović a feljelentésben Ilije Banjanin és Koen Dávid bántalmazását, illetve lopást sorol fel Apró vétségei között.⁵⁵² A későbbiekben – még magában az ítélet indoklásában is – ezek a vádak hangzanak el.

Apró István nevével találkozunk annak a tanúvallomásnak a jegyzőkönyvében, amelyet dr. Kovács Kálmán 34 éves, római katolikus vallású, magyar nemzetiségű bírósági jegyző, a Magyarkanizsai Népfelszabadító Bizottság alelnöke 1945. május 24-én tett. Preradović ellen ekkor már folyik az eljárás, így őt nem hallgatják ki.

A Kovács által tett tanúvallomásnak az érdekessége – ahogyan ezt maga a tanú is elismeri –, hogy az általa leírt események időpontjában nem is volt Magyarkanizsán. Idézet a jegyzőkönyvből:

„Német hadifogságból, ahol mint volt jugoszláv [katona]tiszt [tartózkodtam], 1941. május 31-én tértem vissza. Amint volt lehetőségem, azonnal tájékoztam a városban uralkodó állapotokról. Azt mondták, hogy április és május során a városban a telepeslakosságon szörnyű mézárhlást, és kegyetlenkedést hajtottak végre. Tudomásomra hozták, hogy a legnagyobb kegyetlenkedők voltak: Bata Lajos magántisztviselő, a nemzetőrség parancsnoka, Koncz József kőművessegéd, börtönőr, Szabados Imre asztalossegéd, aki maga is azzal dicsekedett, hogy számtalan gyilkosságot hajtott végre a Tisza-parton – ezek pillanatnyilag mindannyian szökésben vannak. Rajtuk kívül a bűncselekményekben részt vett Apró István magyarkanizsai vendéglős, akit a népbíróság igazságos ítélete [már] utolért.”⁵⁵³

Apró István „bűncselekményeit” Kovács mint a Népfelszabadító Bizottság alelnöke, valószínűleg a Preradović feljelentésből ismerhette.

---

⁵⁴⁹ Helyesen Banjanin.

⁵⁵⁰ A katonai bíróság ítéletei. In: Szabad Vajdaság, II. évfolyam, 75. szám. 1945. április 4. 2.

⁵⁵¹ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta. Hadbírószági iratok. 1945. S. 1139/45. Preradović Milutin magyarkanizsai lakos elleni büntetőeljárás.

⁵⁵² VL. F. 183. Kut.: 421. Prijave Stara Kanjiža. Broj: 22.

⁵⁵³ VL. F. 183. Kut.: 100. Inv. broj: 688.

Egy Oromhegyesről írt jegyzőkönyvben⁵⁵⁴ is feltűnik az Apró István név, de mivel ott oromhegyesiként említik, illetve 30 év körülinek mondják, valószínűsíthető, hogy másik személyről van szó.

További jegyzőkönyvekben – egyelőre – nem találoztunk Apró István nevével.

Esetében nem született F-határozat sem, és nem szerepel A kivégzett háborús bűnösök könyvében sem. Neve viszont 654-es sorszámmal megtalálható a népelleneségek könyvében.⁵⁵⁵ Az ehhez tartozó kartonon a már említett vádak mellett jelzik, hogy a bíróság halálra ítélte, illetve bizonyítékként az említett – egyetlen – feljelentés szerepel.

Mivel a halálos ítélet mellett a bíróság a teljes vagyonekbeosztást is elrendeli, 1945. június 13-án összeírják Apró István vagyonát.⁵⁵⁶ A jegyzőkönyvben 171 tétel szerepel. Ebből láthatjuk, hogy Apró igen vagyonos személynek számított. Felmerül az a kérdés, hogy elítélése – ahogyan ez igen gyakori ebben az időben Jugoszlávia más területein is⁵⁵⁷ – nem csupán amiatt történt-e, hogy vagyonát elkobozhassák.

A fentiekből látszik, hogy Apró István elítélése – mivel más vád, feljelentés igazából nincs – minden bizonnyal Milutin Preradović feljelentése alapján történt. Így az ítélet tulajdonképpen egy olyan személy tanúvallomása alapján születik, aki maga is részt vett a magyarok elleni kegyetlenkedésekben. A Magyarokanizsai Népfelszabadító Bizottság 1945. július 1-jén kiadott karakterisztikája alapján a nikšići Milutin Preradović „általánosan ismert parazita, szerb sovínista”, aki a kapott földjét két-három alkalommal is eladta szegény parasztnak. A telepesektől pénzt zsarolt ki annak fejében, hogy földet intéz nekik. Sem földet nem intézett, sem a pénzt nem adta vissza.⁵⁵⁸

Ha összehasonlítjuk Apró István és Milutin Preradović ítéletét, megállapítható a kettős mérce. Aprót fizikai bántalmazás és lopás miatt (ha egyáltalán elkövette ezeket a bűnöket) ítélték halálra. Preradović esetében a hadbíróóság nem látta bizonyítottnak a többszörös gyilkosságot, ezért fizikai bántalmazás miatt 18 hónap kényszermunkára ítélték – később a Jugoszláv Ideiglenes Nemzetgyűlés amnesztiában részesítette.⁵⁵⁹

---

⁵⁵⁴ VL. F. 183. Kut.: 150. Inv. broj: 12705.

⁵⁵⁵ VL. F. 183. Knjiga: 65. Registar narodnih neprijatelja. Broj: 654.

⁵⁵⁶ TLZ. F. 127. Járásbíróóság, Zenta. Vp. 480/1945. Apró István magyarokanizsai lakos elleni vagyonekbeosztási eljárás.

⁵⁵⁷ Bővebben lásd: Cvetković 2006.

⁵⁵⁸ TLZ. F. 127. Járásbíróóság, Zenta. Hadbíróósági iratok. 1945. S. 1139/45. Preradović Milutin magyarokanizsai lakos elleni büntetőeljárás. A magyarokanizsai Népfelszabadító Bizottság Biz. 552/45 számú irata.

⁵⁵⁹ TLZ. F. 127. Járásbíróóság, Zenta. Hadbíróósági iratok. 1945. S. 1139/45. Preradović Milutin magyarokanizsai lakos elleni büntetőeljárás. A Demokratikus Föderatív Jugoszlávia Ideiglenes Népszkupstinájának II. 2028 számú, 1945. november 19-ei keltezésű határozata.

8.2. Bagi Antal

1900. június 12-én született Magyarkanizsán, vendéglős, nős, felesége Bagi Antalné született Vadász Piroska, két gyermek – Nándor (1930) és Irina (1931) – édesapja.

Mint huszár részt vett az első világháborúban, az olasz hadszíntéren, a Piave menti csatákban harcolt.⁵⁶⁰ A két világháború között vette át a Börcsök-féle vendéglőt, ahol számos más rendezvény mellett évről évre szakszervezeti munkásbálokat rendeztek. Az 1938. március 1-jén megalakult helybeli vendéglősök szakegyletének alelnökévé választották.⁵⁶¹

Az impériumváltást követően – számos helyi magyarhoz hasonlóan – Bagi Antalt 1944. október 15-én helyi fegyveresek elhurcolták, és a magyarkanizsai városháza pincéjébe zárták. A visszaemlékezők szerint Bagi Antalt többedmagával iszonyú kínzásnak vetették alá. Neki és Szabó Dénes tóthfalusi plébánosnak a likvidálás előtt „Sztálin-kesztyűt” vágtak az oldalába a gyilkosok. Ez abból állt, hogy a megkínzottak mindkét oldalát a has és a bordák tájékán felvágták, kezüket sóba, paprikába vagy ecetbe mártatták, majd bedugatták a felvágott sebbe.⁵⁶²

A Bagi Antal likvidálásával kapcsolatos legpontosabb információt a magyarkanizsai OZNA-biztos irodájában 1945. május 30-án felvett jegyzőkönyvből⁵⁶³ kapjuk. A Milutin Preradović elleni eljárás⁵⁶⁴ keretében Rekecki László – aki maga is raboskodott a városháza pincéjében – vallomásában elmondja, hogy miként kínozták és verték a fogvatartottakat. (*10. számú melléklet*) Miután 1944. október 28-án Berecz Istvánt, Szabó Dénest, Vitéz Ferencet és Kókai Lajost félholtra verték, kiválasztottak további 20–22 személyt, és az egyik üres cellában lelőtték őket. A holttesteket a rabokkal, köztük Rekecki Lászlóval rakatták kocsira, aki a likvidáltak között felismerte Bagi Antalt, Cseszkó Istvánt és Nacsa Józsefet.

A likvidálással kapcsolatban a család semmiféle értesítést nem kapott, illetve érdeklődésükre közölték, hogy a fogvatartottakat elszállították munkára.

A Bagi Antal elleni háborús bűn vádjával először a 2000-ben megjelent Dokumenti iz istorije Jugoslavije (Dokumentumok Jugoszlávia történetéből)⁵⁶⁵ című könyv negyedik kötetében találkozunk. Az említett munka a különböző bűnlajstromok alapján a háborús bűnössé nyilvánított magyarok névsorát tartalmazza. Bagi Antal mellett még 35 magyarkanizsai illetőségű személyt nevez meg.

---

⁵⁶⁰ De Sgardelli Caesar (szerk.): Délvidék hadtörténete. Budapest, é.n. Bajtársak életrajzi és világháborús adatai. Bagi Antal. (a továbbiakban: Délvidék hadtörténete)

⁵⁶¹ Urbán 1988. 77., 163., 194.

⁵⁶² Forró 2007. 84.

⁵⁶³ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta. Hadbírósi iratok, 1945. S. 1139/45. Milutin Preradović büntetőügye.

⁵⁶⁴ Az ügyet részletesen a Vitéz Ferencről szóló fejezetben tárgyalom.

⁵⁶⁵ Zečević – Popović 2000. IV. kötet. 344.

A könyvben a háborús bűn indoklásaként egy iratszám van megadva, amely – miután a Vajdasági Levéltár kutathatóvá vált – ma megtekinthető.

Nevezett irat az elaborátumokban – a 8 bűncsoportról összeállított háborús bűnösök listáján – az ulazak, vagyis a bejövétel kapcsán elkövetett bűn elkövetésével vádolja Bagi Antalt.⁵⁶⁶

Weiss Zoltán adatközlő szerint:

„Bagi Antal vendéglőst azért vitték be, mert 1937-38-ban egy keresztúri szerb eladott 4–5 lovat, és utána betért a Bagi-vendéglőbe. Leült kártyázni Oláh Istvánnal és Ivkovic Jóskával. Ezek hamarosan kifosztották. Ekkor a szerb Bagi Antal vendéglőstől követelte, hogy ezektől kérje vissza a pénzt. A vendéglőst, miután az megtagadta a nevetséges követelést, késsel megszurkálta. Ezért a bíróság börtönbüntetésre ítélte. Ez a szerb bosszúból 1944-ben elintéztette Bagi Antalt. A gyilkosok megengedték, hogy ebédet vigyenek a foglyoknak. Én hordtam az ételt Bagi Antalnak, Gyulai Vincének és egy Harmath nevezetűnek. Eleinte még megették az ételt, de később a lábas karimáján látszott, hogy ki lett öntve. A szerbek olyanokat is mondtak, hogy ez meg az a magyar kéri a télikabátját, az óráját stb., így fosztogatták a családokat. Közvetlenül nem találkoztunk a fogvatartottakkal, de néha gyötrődő hangok, jajveszékelés hangzottak ki.”⁵⁶⁷

A magyarkanizsai háborús bűnöket vizsgáló helyi bizottság 1944 decemberében kezdte gyűjteni a feljelentéseket. Bagi Antal ellen az egyetlen feljelentés 1945. április 20-án érkezett, melyben a vendéglőst egy helyi szerb vádolja azzal, hogy rész vett – nem tettelesen – fia kínzásában és meggyilkolásában. Részlet az iratból:

„Az elkövetés módja és eszköze: 1941 áprilisában, amikor a magyar hadsereg bevonult Magyarkanizsára, a fiamat megfosztották szabadságától, amikor megverték és kínozták, jelen volt [Bagi Antal], és az ő sugallatára, illetve kérésére volt a kínzás, a verés és a végén a börtönben a gyilkosság. Ugyanígy miatta [Bagi Antal], az ő kérésére, engem is megkínoztak a magyar katonák és a nemzetőrök.”⁵⁶⁸

A feljelentés megszületésekor Bagi Antalt már majdnem 6 hónapja likvidálták. Ez a tény kétségbe vonja az irat hitelességét, hiszen az ítélet megelőzte a vádat.

Az irat további érdekessége, hogy említi ugyan a gyilkosságban részt vevő katonákat és nemzetőröket, de furcsa módon senkit nem nevez néven közülük. Nehezen elképzelhető,

⁵⁶⁶ VL. F. 183. Elaborat, Zločini Okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini, I. grupa masovnih zločina „Ulazak”. Broj: 8668.

⁵⁶⁷ Weiss Zoltán visszaemlékezése 1994. In: Forró 2007. 52.

⁵⁶⁸ VL. F. 183. Kut.: 422. Prijave Stara Kanjiža. Broj: 363.

hogy a feljelentő magyarkanizsai lakosként senkit nem ismert volna fel legalább a helyi nemzetőrök közül.

A feljelentés hatására Bagi Antal felkerült a bejövétel kapcsán elkövetett bűnökkel vádolt háborús bűnösök helyi listájára.⁵⁶⁹ Ezenkívül neve a későbbiek során a háborús bűnösök több lajstromban is szerepel, többek között a Szabadkai Körzeti Bizottság 1945. október 6-ai keltezésű irata⁵⁷⁰ is megemlíti háborús bűnösként, illetve 480-as sorszámmal a Megszállók és Támogatóik Büntetteit Kivizsgáló Vajdasági Tartományi Bizottság elaborátuma⁵⁷¹ is.

Bagi Antallal kapcsolatban a hivatkozások szerint egy jegyzőkönyv készült, azonban ez az irat – mivel nem található a dobozban – eddig nem került elő. Hivatkozásokból csupán a számát – inv. br. 9767 – ismerjük.

A Háborús Bűnöket Megállapító Állami Bizottság mindezeket az iratokat figyelembe véve határozatot hozott⁵⁷² Bagi Antal háborús bűnössé nyilvánításáról. Így 2890-es sorszámmal neve szerepel A Háborús Bűnösök nyilvántartásában (Registar Ratnih Zločinaca).⁵⁷³ Mindazonáltal Bagi Antal neve nem található A kivégzett háborús bűnösök könyvében. Viszont felkerült több olyan névsorra, amelyben a likvidált személyekről tesznek jelentést. A zentai járás (község) statisztikai tanácsa 1945. október 17-én kelt jelentésében⁵⁷⁴ elküldi a Zentán és környékén likvidáltak⁵⁷⁵ névsorát a Szabadkai Körzeti Bizottságnak. A névsorban 391 név található, Bagi Antal a 301. sorszám alatt – megjegyzés nélkül – szerepel.

A Szabadkai Körzeti Bizottság 1945. december 4-én küldi el az összegyűjtött likvidált háborús bűnös listáját⁵⁷⁶ a Megszállók és Támogatóik Büntetteit Kivizsgáló Állami Bizottság részére Újvidékre. A 103 likvidált magyarkanizsai között utolsóként⁵⁷⁷ ott van Bagi Antal neve is.

Bagi Antalné Vadas Piroska 1945. március 29-én zsarolás vádjával feljeleni Ljubomir Radivoljt. Jegyzőkönyvbe⁵⁷⁸ mondott állítása szerint nevezett két részletben átvett tőle 4960 pengőt annak fejében, hogy férjét, Bagi Antalt kiszabadítja a városháza börtönéből. A

---

⁵⁶⁹ VL. F. 183. Kut.: 544. Srez Senta, Mesno Povereništvo Stara Kanjiža, grupa 1. Sorszám: 5.

⁵⁷⁰ VL. F. 183. Kut.: 536. Okrug Subortica. Ulazak, Broj: 196. Sorszám: 12.

⁵⁷¹ VL. F. 183. Elaborat, Zločini Okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini, I. grupa masovnih zločina „Ulazak”. Broj: 8668.

⁵⁷² VL. F. 183. Kut.: 567. Broj: 2890.

⁵⁷³ VL. F. 183. Knjiga: 63. Registar Ratnih Zločinaca. Redni broj: 2890.

⁵⁷⁴ VL. F. 183. Kut.: 504. 1945: 150–247. Broj: 240.

⁵⁷⁵ A partizán iratokban nem ritka, hogy az 1944–45-ös áldozatok esetében a likvidirani, vagyis a likvidált szót használják, amely mintegy utalás arra, hogy a felsoroltakat nem kivégezték, hanem – bírósági ítélet nélkül – likvidálták.

⁵⁷⁶ VL. F. 183. Kut.: 80. Strogo poverljivo 1944–46: 1–16. Broj: 3.

⁵⁷⁷ A négy utolsó nevet (Kovan Miklós, Renta József, Csiszári József és Bagi Antal) láthatóan később írták rá a dokumentumra írógéppel.

⁵⁷⁸ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta, K. 7/1945. Ljubomir Radivolj magyarkanizsai lakos büntetőügye. Bagi Antalné vallomása.

jegyzőkönyv mindenképpen kordokumentum, és tulajdonképpen egy korabeli oral history, hiszen benne Baginé beszámol férje elhurcolásáról is. Állítása szerint 1944. október 15-én éjjel 11 órakor Nikola Radaković, Svetozar Knežević⁵⁷⁹ és még egy ismeretlen fegyveres elhurcolta a férjét. 1944. október 17-én a városházán találkozott Ljubomir Radivoljjal, akivel délutánra egy találkozót beszéltek meg. Délután Baginé megkérdezte, hogy miért hurcolták el a férjét, illetve megemlítette, hogy úgy hallotta: éppen nevezett fia miatt, akit a „megszállók” meggyilkoltak. Erre Radivolj azt mondta, hogy 5000 pengő ellenében kijárja, hogy Bagi Antalt szabadon engedjék. Ekkor Baginé átadott neki 960 pengőt, majd 1944. október 24-én további 4000-et. Mindezek ellenére férjét azóta sem látta, azt mondták neki, hogy elvitték munkára.

Ljubomir Radivolj 1945. március 29-én jegyzőkönyvbe⁵⁸⁰ vett kijelentésében tagadta a vádak. Elmondása szerint említett időpontban betegen feküdt otthon. Dr. Milorad Topolac 1945. április 6-án jegyzőkönyvben elmondta, hogy Ljubomir Radivolj október 27-én lett rosszul, de gyomorfekély miatt sűrűn betegeskedett.

Az 1945. április 27-én katonai bíróság előtt tartott meghallgatáson Baginé megismételte a vádak, Ljubomir Radivolj a tagadás mellett új adatként elmondta, hogy az impériumváltás után azonnal feljelentette Bagi Antalt a fia meggyilkolásában való részvételért.⁵⁸¹ Érdeemes megjegyezni, hogy nevezett valóban feljelentést tett Bagi Antal ellen – a fentebb már tárgyalt egyetlen feljelentésről van szó –, amelynek időpontja azonban 1945. április 20., vagyis csak azután, miután Baginé feljelentést tett ellene. Ugyanebben az időpontban szintén a fia meggyilkolásának vádjával feljeleníti Beszédes Józsefet is, aki állítása szerint mint nemzetőr a magyar katonákkal együtt részt vett a fia meggyilkolásában. A két feljelentés ellentmondásossága mellett az ügy további érdekessége, hogy Ljubomir Radivolj az előbb említett feljelentések előtt már tett feljelentést Kulai Oszkár, a város katonai parancsnoka, dr. Mály Sándor rendőrfőnök, dr. Nagy Péter ügyvéd, Szommer Károly plébános, valamint Bata Lajos és 10 meg nem nevezett városi tisztviselő ellen,⁵⁸² melyben nehezményezi, hogy 18 hold földet vettek el tőle a megszállás alatt, és erről semmiféle írásos határozatot nem kapott. Erre a feljelentésre 1944. december 9-én került sor, vagyis több mint négy hónappal a Bagi ellen tett feljelentés előtt. Nem tűnik életszerűnek, hogy Ljubomir

---

⁵⁷⁹ 1945. február 5-én a bíróság Radakovićot egy évi, Kneževićet hat hónapi kényszermunkára ítéli az adorjáni öldöklésben való részvételért.

⁵⁸⁰ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta, K. 7/1945. Ljubomir Radivolj magyarkanizsai lakos büntetőügye. Ljubomir Radivolj vallomása.

⁵⁸¹ Radivolj Bogdan neve szerepel a Magyarkanizsa Község háborús áldozatairól összeállított tanulmányban.

Lásd: Vukov 1975. Žrtve fašizma iz Kanjiže 1941–1945. 1.

⁵⁸² VL. F. 183. Kut.: 421. Prijave Stara Kanjiža. Broj: 171.

Radivolj a földje elvételének ügyében tesz feljelentést először, majd csak több mint négy hónap után jelenti fel a fia állítólagos gyilkosait.

Mindezek fényében a Bagi Antal ellen tett egyetlen feljelentés – aminek alapján nevezett háborús bűnösségéről határozatot hoztak – nem életszerű, de legalábbis létrejöttének körülményei igen zavarosak.

A zentai Népfelszabadító Bizottság 1945. május 4-én, a szabadkai Népfelszabadító Bizottság 1945. április 30-ai parancsa alapján, elrendeli az alá tartozó népfelszabadító bizottságoknak – így a magyarkanizsainak és a martonosinak is –, hogy gyűjtsék össze az 1944–45-ös időszakban eltűnt, kivégzett személyekre vonatkozó adatokat. A Magyarkanizsai Népfelszabadító Bizottság hirdetményben hívja fel a lakosság figyelmét arra, hogy az 1945. május 5-éig eltűnt hozzátartozókat jelentsék be. A felhívásnak 80-an tettek eleget, ebből 24 Magyarkanizsa, 44 Adorján, 9 Oromhegyes és 3 Tóthfalu területéről. Bagi Antalné 1945. május 14-én a Magyarkanizsai Helyi Népfelszabadító Bizottság Bűnügyi Alosztályánál jelentette⁵⁸³ be férje eltűnését. Az eltűnés körülményeivel kapcsolatban gyakorlatilag megismétli, amit korábban már a Ljubomir Radivolj ellen tett feljelentésben megfogalmazott, illetve hozzáteszi: hallotta, hogy férjét kivégezték, és a Tisza-partján a szőlők mellett temették el.

Mivel 1945-ben gyakorlatilag valamennyi 1944-ben likvidált személy esetében vagyonekobjásra tett javaslatot a partizánhatalom, februárban elkezdték gyűjteni a háborús bűnnel vádolt személyek ingó és ingatlan vagyonára vonatkozó adatokat, amelyek alapján 1945 augusztusában megindították a vagyonekobjásokat. 1945. augusztus 28-án Bagi Antal vagyonát is összeírták.⁵⁸⁴ Bagi Antalné 1945. október 25-én kérvényezte,⁵⁸⁵ hogy a vagyonekobjás alól – a törvény 6. pontja értelmében – mentesüljenek az ingóságok és az ingatlan fele. Bagi Antal vagyonának részleges elkobzásáról a Zentai Járásbíróság 1946. január 2-án határozatot⁵⁸⁶ hoz (*11. számú melléklet*), amely ellen az özvegy fellebbez. Az iratban arra hivatkozik, hogy néhai férje ellen eddig semmiféle olyan okmányt nem kapott, amely bizonyítaná a háborús bűnösséget vagy a népellenesség kategóriába való sorolást. A fellebbezést 1946. február 18-án a Szabadkai Körzeti Népbíróság elutasítja.⁵⁸⁷ A vagyonekobjási iratok valóban nem fogalmazzak meg ilyesmit. Sőt Bagi Antalt eltűntként tartják számon, pedig Baginé többször jegyzőkönyvbe mondja férje elhurcolását és megölését.

---

⁵⁸³ TLZ. F. 115. Községi Népbizottság, Magyarkanizsa, Büntetőügyi Alosztály, ikt. szám: 117/1945/10.

⁵⁸⁴ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta, Vp. 929/1945. Bagi Antal magyarkanizsai lakos elleni vagyonekobjási eljárás.

⁵⁸⁵ Uo.

⁵⁸⁶ Uo.

⁵⁸⁷ Uo.

Bagi Antal halálának időpontját mégis 1951. május 9-ben állapítja meg a nevezett haláleset nyilatkozata.

Ügyében rehabilitációs eljárásról, illetve a vagyon-visszaszármaztatási eljárás megindításáról nincs tudomásunk.

8.3. Bakota Antal

1900. január 8-án született Magyarkanizsán. Tanító, apja István, anyja Kazinczi Rózsa, nős, felesége Sváb Kovács Ida, 8 gyermek apja.

Az első világháborúban mint hadapródjelölt őrmester vett részt. Szolgálatát a szegedi 5. honvéd gyalogezredben teljesítette 1917. január 7-i leszereléséig.⁵⁸⁸

Adorjánra kerülését⁵⁸⁹ követően a falusi iskola megbecsült tanítója, a helyi Gyöngyösbokréta kulturális mozgalom szervezője, a falu mozgatóereje. Igazi nagycsaládos ember. 1944 áprilisában felesége, Törteli Etelka tüdővészben meghal. Ezt követően, júliusban feleségül veszi Sváb Kovács Ida tanítónőt.⁵⁹⁰

1944. október 31-én egy – a Magyarkanizsai Népőrség tagjaiból álló –17 tagú⁵⁹¹ partizánkülönítmény érkezett a faluba, azzal a céllal, hogy likvidálják a falu férfilakosságát. Házról házra járva a piactérre terelték a lakosságot. Szecsei Jakabot a háza előtt lőtték le. Bakota Antalt szintén kiterelték a többiekkel együtt. A piactéren megkezdődött a válogatás: először a papot, a tanítókat állították külön sorba, így Bakotát is. A csoport hamarosan 53 főre duzzadt, a többi lakost hazazavarták.

A kiállítottak közül hármat – Kocsis Zoltánt, Filiszter Kelement és Firányi Lajos plébánost – azzal bízták meg, hogy a faluban végeztessék el a földmunkákat, majd erről tegyenek jelentést Magyarkanizsán. A megmaradt embereket kettesével öszszekötözték – Bakota Antalt Milutinovics Gyulával –, és elindultak Magyarkanizsa irányába, a falu szélére érve azonban a Tisza felé fordították a menetet.⁵⁹² A partra érve kiválasztottak öt embert – közöttük a tanítót is – azzal a céllal, hogy a likvidált embereket nekik kell bedobni a vízbe. Bakota Antal ekkor könyörögni kezdett, hogy a nyolc gyermekére való tekintettel hagyják meg az életét, de a gyilkosok senkinek nem kegyelmeztek, és a Tiszába lőtték az embereket. Nem mindenkit sodort el a Tisza, voltak tetemek, amelyek az üreges partoldal alá szorultak.⁵⁹³

⁵⁸⁸ Délvidék hadtörténete. Bajtársak életrajzi és világháborús adatai. Bakota Antal. Budapest, é.n.

⁵⁸⁹ A pontos dátumot nem tudjuk, de a magyar impériumváltást követően már bizonyosan Adorjánon tanított.

⁵⁹⁰ Fehér Katalin visszaemlékezése 2009.

⁵⁹¹ Takács Ferenc visszaemlékezése 1994. In: Forró 2007. 112.

⁵⁹² Bakota József visszaemlékezése 2009.

⁵⁹³ Forró 2007. 74.

Egy későbbi bírósági ítéletből⁵⁹⁴ – amellyel a Partizániratok a Vajdasági Levéltárban című fejezetben már bővebben foglalkoztunk –, tudjuk, hogy a gyilkosok egy előre megrendezett áltámadást használtak arra, hogy indokot szerezzenek a likvidálásokra.

Mivel a faluban nem terjedt el azonnal a gyilkosságok híre, Bakota Antal felesége – gondolván, hogy férjét letartóztatták – bement Magyarkanizsára, a városházára, hogy érdeklődjön a férje után. Ott annyit mondtak neki, hogy „transport za Suboticu”, azaz Szabadkára szállították. Mire azonban hazaért, a faluban már tudtak a likvidálásokról, és este kiemelték a padmaly alá szorult embereket – Tandari Istvánt, Ladóczki Istvánt, Milutinovics Gyulát, Dukai Lukácsot és Bakota Antalt⁵⁹⁵ –, és az utcán lelőtt Szecsei Jakabbal együtt a temetőben temették el őket.⁵⁹⁶

Bakota Antallal kapcsolatban a háborús bűnösségre vagy a népellenességre vonatkozó iratanyag a Vajdasági Levéltárban nem található. Nem érkezett ellene – még utólag sem – egyetlen feljelentés sem, jegyzőkönyvekben sem talákoztunk a nevével, nincs róla F-határozat sem, illetve nem szerepel a háborús bűnösök vagy a népellenesek listáján, valamint nincs bejegyezve a likvidált háborús bűnösök könyvébe sem. Neve a későbbiekben tűnik fel a likvidáltakról szóló listákon. Mivel nevezett ellen gyakorlatilag semmiféle vád nincs, vádemelés nem történik, egyértelmű, hogy esetében egy törvénytelen gyilkosságról beszélhetünk.

A likvidáltakról, az elítéltekről és a szökésben lévő „háborús bűnösökről” készült kartonokon a likvidált kategóriában szerepel Bakota Antal neve.⁵⁹⁷ A kártyán a név, a helység,⁵⁹⁸ illetve a Presuđen, vagyis az ítélet nélkül likvidált megjegyzésen kívül más nem szerepel.

A likvidált háborús bűnösök különböző bizottságok által készített listáin több helyen is szerepel Bakota Antal neve, ami azt bizonyítja, hogy a bizottságokat időnként tájékoztatták az olyan likvidált személyekről is, akik ellen semmiféle eljárás, bizonyíték nem volt.

A zentai Statisztikai Hivatal 1945. október 17-én elküldte a szabadkai körzeti bizottságnak⁵⁹⁹ a Zenta községben likvidált személyek névsorát, ami 391 nevet tartalmaz; 325-ös sorszámmal – megjegyzés nélkül – Bakota Antal neve is szerepel a listában.

A magyarkanizsai bizottság 1945. október 18-án összeállította azoknak a névsorát,⁶⁰⁰ akik a Népfelszabadító Hadsereg bevonulását követően, 1944-ben eltűntek. A listán 96 név

---

⁵⁹⁴ VL. F. 183. Kut.: 593. Presuda vojnih sudova. Broj: 1372/45.

⁵⁹⁵ Unokája a mai napig őrzi azt a zsebkést, amit a tanító zsebében ekkor találtak.

⁵⁹⁶ Forró 2007. 75.

⁵⁹⁷ VL. F. 183. Kut.: 582. 1944–1948. Bačka i Baranja. Bakota Antal.

⁵⁹⁸ A Magyarkanizsa községben likvidált áldozatok neveinél általában helységnevként Magyarkanizsa szerepel.

⁵⁹⁹ VL. F. 183. Kut.: 504. Srezko Statističko Veće Senta. 1945: 150–247. Broj: 240.

⁶⁰⁰ VL. F. 183. Kut.: 505. Veće Statističara za Srez Subotica. Mesno povereništvo Stara Kanjiža, Adorjan. Broj: 171.

szerepel – benne magyarkanizsaiak, adorjániak, tóthfalusiak, oromhegyesiek –, utolsóként, 96-os sorszámmal, megjegyzés nélkül Bakota Antal is.

1945. december 4-én a Háborús Bűnöket Vizsgáló Szabadkai Népbizottság az újvidéki népbizottságnak megküldte a szabadkai körzetben likvidált személyek névsorát.⁶⁰¹ E listában a magyarkanizsai névsorban 17-es sorszámmal, megjegyzés nélkül szerepel Bakota Antal neve.

A magyarkanizsai Népfelszabadító Bizottság – a szabadkai Népfelszabadító Bizottság 1945. április 30-i parancsa alapján kiadott – felhívása ellenére senki nem jelenti be Bakota Antal eltűnését.

Érdekes az 1945. április 10-én Magyarkanizsán kiadott halotti anyakönyv.

A hivatalos szerv által kiadott iratban Bakota Antal halálának okaként gyilkosság van megállapítva.⁶⁰²

A zentai Járási Népbizottság 1946. január 18-án a Járási Népbíróság számára jelentést⁶⁰³ tesz, hogy Bakota Antal magyarkanizsai eltűnt háborús bűnös ingó és ingatlan vagyonát még nem kobozták el, az eljárás megindítására tesz javaslatot. Ennek alapján meg is indul a vagyonekobbzási eljárás, melynek során 1946. február 8-án Bakota Antal testvérei – Bakota Anna és Bakota Imre – kérte a bíróságot, hogy – mivel nevezett felesége 1944. április 24-én elhunyt, és nyolc árvája maradt – ne kobozzák el. A helyi Népfelszabadító Bizottság küldötte, „mivel az adorjáni esetről van szó”,⁶⁰⁴ illetve a 8 gyermekre való tekintettel szintén kéri az eljárás megszüntetését.⁶⁰⁵

A bíróság még ugyanezen a napon meghozza a határozatot, mivel a vagyonekobbzási törvény 6. pontja értelmében a vagyonekobbzás alól mentesülnek az alapvető élethez szükséges minimumok, és ezenfelül Bakota Antalnak mindössze 7 hold szántóterülete volt, az eljárást megszünteti. Erre válaszul a szabadkai körzet Népi Vagyonkezelősége fellebbezéssel él. Szerintük a 7 hektár meghagyása több, mint ami egy háborús bűnösnek jár. Szerintük mindösszesen 3 hektár meghagyása lenne elfogadható. A szabadkai Körzeti Bíróság a Népi Vagyonkezelősége fellebbezése alapján visszautalta az eljárást a Zentai Járásbírósághoz, amely ezen iktatószám alatt már nem folytatta le az eljárást. A család visszaemlékezése szerint sem történt meg a vagyonekobbzás.

---

⁶⁰¹ VL. F. 183. Kutija: 80. Strogo poverljivo 1944–46. 1946, 1–16. Broj: 3.

⁶⁰² Matično zvanje, St. Kanjiža. Bakota Antal halotti anyakönyvi kivonata. 1945. augusztus 10.

⁶⁰³ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta. Vp. 167/1946. Bakota Antal adorjáni lakos elleni vagyonekobbzási eljárás.

⁶⁰⁴ Az adorjáni gyilkosságok miatt – szinte egyedi esetként –, a gyilkolásokban való részvételért a bíróság Aleksandar Oluškit halálra, Nikola Radakovićot egy év, Svetozar Kneževićet pedig 6 hónap kényszermunkára ítélte.

⁶⁰⁵ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta. Vp. 167/1946. Bakota Antal adorjáni lakos elleni vagyonekobbzási eljárás.

8.4. Filiszter Kelemen

1905. november 20-án született Magyarkanizsán, földműves, apja Márton, anyja Remete Viktória, felesége Muhi Margit.

1944. október 31-én, az adorjáni gyilkosság napján Filiszter Kelemen is ott állt a piactérre terelt falusiak között. Sőt a válogatás alkalmával őt is a halálra szántak csoportjába állították. Indulás előtt azonban két társával – Kocsis Zoltánnal és Firányi Lajos plébánossal – együtt kiállították, és azzal bízták meg őket, hogy a faluban végeztessék el a földmunkákat, majd erről tegyenek jelentést Magyarkanizsán. A parancsnak eleget is tettek, de amikor Filiszter és Kocsis Magyarkanizsára ment jelentést tenni, ottfogták és likvidálták őket.⁶⁰⁶

Férje eltűnésének körülményeit Muhi Margit 1945. május 15-én a Magyarkanizsai Népfelszabadító Bizottság Bűnügyi Alosztályának jelenti be. Idézet a jegyzőkönyvből (28. dokumentum):

*„1944. november 12-én Radaković Nikola és Oluški Aleksandar telefonon beidéztek Magyarkanizsára. Az idézésnek eleget tett és jelentkezett Magyarkanizsán, ahol ottfogták. Ételet hordtam neki egészen 1944. november 22-ig, amikor tájékoztattak, hogy nem kell több étel, mert munkán van a laktanyában. De ott nem volt. Ettől az időponttól kezdve többé nem jelentkezett.”*⁶⁰⁷

Magyarkanizsán november 22-én – egy morbid ötlettől vezérelve – a gyilkosok 22 áldozat likvidálásáról döntöttek. A kiválasztottak között volt Gajda János is, akinek sikerült megszöknie. Visszaemlékezésében megemlíti, hogy november 21-én éjszaka, miközben a vesztőhelyre kísérték, egy adorjániival volt összekötözve. Részlet Gajda János visszaemlékezéséből:

*„...vastag kötéllel kettesével megkötözték bennünket. Így, egy szál alsónadrágban az erdőn keresztül hajtani kezdtek bennünket a Tisza felé. Én éreztem, hogy kezemen lazul a kötés, és halkán odasúgtam a velem összekötözött adorjáni Filip nevezetű, szintén agyonkínzott bajtársamnak, meneküljünk, szegény nem tudott elszaladni, és ott a helyszínen kegyetlenül agyon lett verve.”*⁶⁰⁸

---

⁶⁰⁶ Forró 2007. 74.

⁶⁰⁷ TLZ. F. 115. Községi Népbizottság, Magyarkanizsa. Büntetőügyi Alosztály. Ikt. szám: 117/1945/41.

⁶⁰⁸ Gajda János visszaemlékezése. In: Matuska 1991. 123.

Filip nevű adorzáni likvidáltról nincs tudomásunk. Elképzelhető, hogy Gajda becenévről emlékszik vissza meggyilkolt társára, aki nem kizárhatóan az adorzáni Filiszter Kelemen.

Nevezett bűnösségére utaló egyetlen adat a Kivégzett háborús bűnösök könyvében található. Itt 648-as sorszámmal szerepel Filiszter Kelemen mint magyarkanizsai lakos, akit rablásban és gyilkosságban való részvételért 1944. november 29-én kivégeztek.⁶⁰⁹

Arra a kérdésre, hogyan került a neve az említett könyvbe, hosszadalmas kutatásaink során sem sikerült választ kapnunk. Filiszter Kelemenre még utólag sem érkezett feljelentés, háborús bűnöket vizsgáló jegyzőkönyvekben sem szerepel a neve, nincs róla F-határozat sem, illetve se a háborús bűnösök, sem pedig a népellenesek listáján nem található.

Mivel azonban a Zentai Statisztikai Hivatal számára Magyarkanizsán összeállított eltűntek listáján⁶¹⁰ szerepel, így neve bekerül a Kivégzett háborús bűnösök könyvébe. Mivel bűnösségére semmiféle adat nincs, valószínűsíthető, hogy nevéhez egy utólag kitalált vádat illesztettek, ami ugyanolyan hamis, mint likvidálásának szintén e könyvben beírt dátuma.

A meginduló vagyonekobbzási eljárás során, 1945. augusztus 28-án Filiszter Kelemen édesanyja, Filiszter született Remete Viktória jegyzőkönyvben⁶¹¹ kijelenti, hogy fiának az eltűnése⁶¹² napján nem volt sem ingó, sem pedig ingatlan vagyona. Így az eljárás hatályát veszíti.

Muhi Margit, Filiszter Kelemen felesége 1950. március 6-án kérvényezi férje holtá nyilvánítását.⁶¹³ A beadványban elmondja, hogy férje a magyarkanizsai börtönbe volt bezárva, ahonnan 1944. november 22-én eltűnt. Ezért kéri, hogy a halál időpontját is erre a napra állapítsa meg a bíróság. A tanúk meghallgatása után a bíróság 1951. február 10-én nyilvánítja holtá Filiszter Kelement, de mivel szerinte a halál időpontja nehezen pontosítható, így a dátumot 1944. december 31-ben határozta meg.

Filiszter Kelemen rehabilitációs eljárásának megindításáról nincs tudomásunk.

---

⁶⁰⁹ VL. F. 183. Knjiga: 73. Knjiga evidencije streljanih ratnih zločinaca 1944–45. Redni broj: 648.

⁶¹⁰ VL. F. 183. Kut.: 505. Veće Statističara za srez Subotica. Mesno povereništvo Stara Kanjiža, Adorjan. Broj: 171.

⁶¹¹ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta. Vp. 974/1945. Filiszter Kelemen adorzáni lakos elleni vagyonekobbzási eljárás.

⁶¹² A Filiszter Kelemenre vonatkozó vagyonekobbzási iratok külön érdekessége, hogy nevezettet mindenütt eltűntként említi, holott a partizán hatalom tudott likvidálásáról.

⁶¹³ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta. R. 59/1950. Filiszter Kelemen holtá nyilvánítási ügye.

8.5. Holló Ferenc

1910. április 3-án született Martonoson, asztalos, apja Lukács, anyja Geleta Mária, felesége Gruik Mária, 2 gyermek (Borbála, Ferenc) édesapja.

Hollót, a többi martonosi áldozattal együtt, 1944. november 21-én likvidálták. Kitarító kutatómunkánk ellenére sem sikerült megtalálni meggyilkolásának okát. Nevezett ellen sem feljelentés, sem jegyzőkönyv, sem határozat nem született, neve viszont feltűnik a likvidáltakról készült lajstromokban.

Elhurcolásának körülményeit pontosan ismerjük. Felesége és mindkét gyermeke szemtanúja volt az eseménynek.

„Ezután kezdték összeszedni az embereket, személyi bosszú alapján. Egyik este lefeküdtünk, első álomban voltunk. Borzasztó lábdobogásra és hangos szóváltásra ébredtem. Dörömböltek az ajtón. Két személyt tudok, aki bejött hozzánk és a szemem láttára hurcolta el az apámat, miközben én ordítottam. Az egyik a Bajić Miloš volt, a másik egy Csaruga nevezetű. Ráfogták a puskát apámra, ordítottak, hogy öltözzön, aztán elvitték. Tudtuk, hogy a többiekkel együtt a pincében van. Másnap már vittük neki a reggelit, meg az ebédet. Egy nap kétszer vihettünk ennivalót. Én az öcsémmel – aki négyéves volt akkor – két-háromszor voltam lent a pincében. Volt egy őr a szerbek között, aki mindig levezetett. Láttam az embereket, sorban voltak a fekhelyek, szalma volt betérítve. Vittünk be rongypokrócot, télikabátot. Az én apám az egyik kezét nem bírta emelni és nagy fekete véraláfutás volt az egyik szeme alatt.”⁶¹⁴
[...]

„Konkrétan nem tudom, hogy ki vádolta. Szerintem a szomszédok közül valaki. Apám egyszer azt mondta a Simon Miska bácsinak, hogy lesz ez még másképp is.”⁶¹⁵

A Szabadkai Körzeti Népfelszabadító Bizottság 1945. április 4-én parancsba adja⁶¹⁶ minden járási és városi Népfelszabadító Bizottságnak, hogy az eltűntek hozzátartozóinak bejelentéseit hallgassák meg és küldjék el. A kérés Zentán keresztül 1945. május 4-én⁶¹⁷ érkezik Martonosra. A munka nem halad előre, mígnem 1945. augusztus 8-án Nagy Gábor felesége, illetve további 22 feleség kéri a helyi Népfelszabadító Bizottságot, hogy

⁶¹⁴ Holló Borbála visszaemlékezése. In: Forró 2007. 130.

⁶¹⁵ Holló Ferenc visszaemlékezése. In: Forró 2007. 132.

⁶¹⁶ TLZ. F. 132. Járási Népbizottság, Zenta. Elnökség, biz. ikt. sz. 42/1945. A szabadkai Körzeti Népfelszabadító Bizottság 32/45. iktatószámú irata.

⁶¹⁷ TLZ. F. 132. Járási Népbizottság, Zenta. Elnökség, biz. ikt. sz. 42/1945. A zentai Járási Népfelszabadító Bizottság 42/1945. iktatószámú irata.

tájékoztassák őket arról, hogy hová tűnt a férjük. Ezzel kapcsolatban a Martonosi Népfelszabadító Bizottság hosszas tárgyalás után a következő határozatot hozza:

„Értesítsék Nagy Gábornét és a 22 martonosi elvtársnőt, hogy a bizottság számára nem ismeretes, hogy családtagjaik hol vannak. Ha a megnevezetteknek tudomásuk van [arról], hogy családtagjaikat elítélték, [akkor] forduljanak ahhoz a bírósághoz, amelyik elítélte őket.”⁶¹⁸

Mindezek ellenére a likvidált személyek hozzátartozóit kihallgatják. Holló Ferencné 1945. november 1-jén – férje eltűnésének körülményeiről – a következőket mondja jegyzőkönyvbe⁶¹⁹ (34. dokumentum):

„Az őrség⁶²⁰ 1944. október 31-én kijött a mi lakásunkba és letartóztatta a férjemet, Holló Ferkót. Én semmit nem tudtam arról, hogy miért fogták el és másnap, amikor vittem neki az ételt, láttam, hogy még több személy is le van tartóztatva. Minden nap hordtam neki az ételt, de november 21-én, amikor vittem a reggelit, már nem volt ott. Amikor megkérdeztem az őrséget, azt a választ kaptam, hogy elvitték Becsére munkára.

Szeretném tudni, hogy hol van a férjem, él vagy nem.”

Édesapja eltűnésének körülményeit 1994-ben, ötven évvel a történetek után hasonlóképpen mesélte el Holló Ferenc lánya, Borbála is:

„Utolsó délután vittük neki a vacsorát. Nem evett abból egy falatot sem. Valószínű, hogy már tudtak valamit. Az étel meg a kosár tele volt szórva szalmával. Lehet, hogy jelt akart adni, vagy nem tudom. Másnap, amikor vittük a reggelit, már nem volt ott. Előző este egy teherautó jött oroszokkal a faluba. Anyám abban reménykedett, hogy Oroszországba vitték kényszermunkára. Később a Rádó hordta apám kabátját.”⁶²¹

Az iratokban leírtak ellenére Holló Ferencet 1944. november 21-én likvidálták. A likvidáltokról készült kartonokon megtaláltuk a nevét, a helységet, illetve a presuđen megjegyzést.⁶²²

⁶¹⁸ TLZ. F. 132. Járási Népbizottság, Zenta. Elnökség, biz. ikt. sz. 42/1945. A martonosi Népfelszabadító Bizottság 3438/1945 iktatószámú irata.

⁶¹⁹ TLZ. F. 132. Járási Népbizottság, Zenta. Elnökség, biz. ikt. sz. 42/1945. Jegyzőkönyv Holló Ferencné 1945. szeptember 1-jén tett bejelentése alapján.

⁶²⁰ Valószínűleg a Népőrségről van szó.

⁶²¹ Holló Borbála visszaemlékezése. In: Forró 2007. 131.

⁶²² VL. F. 183. Kut.: 582. 1944–1948. Bačka i Baranja, Presuđeni. Holo Ferenc.

A likvidáltakról készített névsorokban – martonosi⁶²³, zentai⁶²⁴, szabadkai⁶²⁵ – is feltűnik Holló Ferenc neve, illetve 33. sorszámmal szerepel a Kivégzett háborús bűnösök könyvében is.⁶²⁶

A martonosi lajstromban mint nemzetőr, míg a Kivégzett háborús bűnösök könyvében mint a razzia résztvevője szerepel.

A népszerűségi tagságot semmiféle irat, feljegyzés vagy visszaemlékezés nem támasztja alá. A razziában való részvétele pedig kizárható, hiszen Holló – lánya elmondása szerint – a háború ideje alatt Budapesten dolgozott. „Szüleim a háború ideje alatt Pesten dolgoztak, csak nagy ritkán jöttek haza látogatóba.”⁶²⁷

A többi likvidált martonosihoz hasonlóan a hatályos jogszabály⁶²⁸ értelmében Holló Ferenc ellen is megkezdődik a vagyonekhozjárás.⁶²⁹ A Martonosi Népfelszabadító Bizottság a vagyon összeírása mellett – a térségben egyedülálló módon – karakterisztikát is küldött a vagyonekhozjárás hatálya alá eső személyekről, így Holló Ferencről is. Az irat szerint Holló mint nemzetőr a fasizmus nagy szimpatizánsa volt. Részt vett a szerbek elleni atrocitásokban, verésekben. Mint már fentebb említettük, ezekre a vádakra semmiféle bizonyíték, vallomás nincs. Valószínűsíthető, hogy a vagyonekhozjárás irataiba ezek a – többi martonosi esetében is – túlzó vádak azért kerültek bele, hogy nevezettek likvidálását megindokolják.

A vagyoni felsorolás szerint Holló Ferenc vagyona 1 db ágy, 1 db paplan, 1 db asztal, 2 db szék, 1 db szekrény, 1 db nagyobb szekrény, 14 db paradicsomos üveg, 4 db dunsztosüveg, 30 kg paprika, 1 db balta, 1 db kecske, 1 db malac, 1 db létra, 1 db paprikakályha, 105 kg kukorica és 200 kg burgonya.⁶³⁰

A Zentai Járási Népbíróság 1945. október 22-én leállítja a vagyonekhozjárás eljárást azzal az indokkal, hogy a vagyontárgyak szükségesek a család megélhetése szempontjából.⁶³¹

Holló Ferencné 1959. március 9-én kérte férje holtta nyilvánítását.⁶³² A beadványhoz mellékelte a Martonosi Népbizottság igazolását, mely szerint Holló Ferenc 1944 novembere óta nem jelentkezett, és jelenlegi tartózkodási helye ismeretlen. Az eljárás részeként 1959. szeptember 21-én a Zentai Járási Bíróságon az özvegy kérvénye kiegészítéseként elmondja,

⁶²³ VL. F. 183. Kut.: 503. 1945: 218–429. Broj: 303.

⁶²⁴ VL. F. 183. Kut.: 504. 1945: 150–247. Broj: 240.

⁶²⁵ VL. F. 183. Kut.: 80. Strogo poverljivo 1944–46. 1946: 1–16. Broj: 3.

⁶²⁶ VL. F. 183. Knjiga: 73. Knjiga evidencije streljanih ratnih zločinaca 1944–45. Redni broj: 159.

⁶²⁷ Holló Borbála visszaemlékezése. In: Forró 2007. 130.

⁶²⁸ A vagyonekhozjárásról és annak végrehajtásáról szóló törvény (Zakon o konfiskaciji i o izvršenju konfiskacije). A Demokratikus Föderatív Jugoszlávia 40/1945 sz. Hivatalos Lapja (Službeni list, DFJ 40/1945).

⁶²⁹ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta. Vp. 1065/1945. Holló Ferenc martonosi lakos elleni vagyonekhozjárás eljárás.

⁶³⁰ Uo.

⁶³¹ Uo.

⁶³² TLZ. F. 127. Járásbíróság Zenta. R. 110/59. Holló Ferenc holtta nyilvánítási eljárása.

hogy férjét 1944. október 31-én a Népfelszabadító Hadsereg elhurcolta, és két hét fogvatartás után eltűnt. Lőrinc József vallomásában kijelenti, hogy 1944 október-novemberében együtt raboskodott Holló Ferencsel, majd miután őt elengedték, többé nem hallott felőle.⁶³³ A bíróság 1960. február 5-én hozza meg a végzést a holtta nyilvánításról, melyben Holló Ferenc halálának időpontját 1945. május 16-ában állapítja meg.⁶³⁴

Mivel azonkívül, hogy lejegyezte Holló Ferenc likvidálását, a Háborús Bűnöket Vizsgáló Bizottságnak gyakorlatilag semmiféle kézzelfogható bizonyítéka nincs nevezett bűnösségével kapcsolatban, megállapíthatjuk, hogy sok társával egyetemben őt is ártatlanul gyilkolták meg. Ezt alátámasztja, hogy a Szerb Bíróság 2010-ben rehabilitálta Holló Ferencet, és kimondta, hogy politikai és ideológiai indíttatású üldözés áldozata volt.⁶³⁵

8.6. Ózsvár Péter

1910. augusztus 2-án született Martonoson, apja József, anyja Kovács Rozália, felesége Krekuska Piroska, 2 gyermek – Rozália (1935), Péter (1937) – édesapja.

Ózsvár Péter elfogásának körülményeiről a legpontosabb információkat nevezett fiától tudjuk, aki akkor, hétéves gyermekként szemtanúja volt édesapja elfogásának:

„Idézés jött a községházáról, hogy jelentkeznie kell Martonoson. Befogta két csikólovunkat, engem is fölültetett maga mellé a kocsira, s be a faluba. Hétéves voltam. A községháza előtt megálltunk, apám bement; maradjak a csikókkal meg a kocsival, jön ő mindjárt. Sose láttam többet. Föliült aztán hozzám a kocsira valami Jani bácsi, ha jól emlékszem a nevére, elhozott Trinszkiéig vagy Birinyi Gazsi bácsiéig, onnan meg már magam hajtottam haza a fogatot. [...]

Akikkel volt elszámolnivalójuk ilyen vagy olyan alapon, azokat meg le a pincébe; megvasalták-kötözték, legénysuhancokra is rábízták őket. El lehet képzelni. Anyánk hordta apánknak a kosztot, de nem mindig láthatta. Egy éjszaka aztán bekopogott ablakunkon Péter Károly innen a túloldalról, hogy ő megy a határon túlra. Kiengedték a pincéből. Péter szájába csöpögtettem a vizet, suttogta anyámnak, mert ha öntöm, megfulladt volna.”⁶³⁶

---

⁶³³ Uo.

⁶³⁴ Uo.

⁶³⁵ Közzeti Bíróság, Szabadka. Ügyviteli szám: Reh. 16/2010 – Holló Ferenc, néhai martonosi lakos rehabilitálására vonatkozó peren kívüli ügy.

⁶³⁶ Ifj. Ózsvár Péter visszaemlékezése. In: Szabó Frigyes: A kishomoki áldozat. Aracs, A délvidéki magyarság közéleti folyóirata. 2011/3. XI. évf. 21–22. (A továbbiakban: Szabó 2011.)

Ózsvár Pétert 1944. november 21-én a martonosi fogvatartottakkal együtt likvidálták.⁶³⁷ Állítólagos bűnösségéről csak jóval később – először 1945. április 14-én – születik az első írásos dokumentum.⁶³⁸ Ezen a napon jelenti fel Ilija Mirkov hitvese⁶³⁹ Ózsvárt, hogy férjét – aki a jugoszláv hadseregből tért vissza – Komjáti Jánossal együtt bántalmazták.

E feljelentés alapján került rá 32-es sorszámmal Ózsvár Péter a martonosi háborús bűnököt vizsgáló bizottság által összeállított bűnösök listájára,⁶⁴⁰ illetve később ez alapján nyilvánították népellenségnek.⁶⁴¹ Mindkét iratban a nevéhez megjegyzésként odaírták: presuđen, azaz a bizottság tisztában volt vele, hogy Ózsvárt már likvidálták.

Visszaemlékezések szerint Ózsvár és Ilija Mirkov között másféle konfliktus volt. Simon Mihály visszaemlékezésében elmondta, hogy a király elleni 34-es merénylet után mindenütt erős fegyelmet tartott a rendőrség. Tilos volt mindenféle csoportosulás, ennek ellenére néhányan – köztük ő maga is és Ózsvár Péter testvére, János – csoportban mentek az utcán. Amikor megjelentek a rendőrök – két magyar és Ilija Mirkov –, a legények, ahányan voltak, annyifelé futottak. Csak Ózsvár és Simon maradtak ott. Őket be is kísérték a rendőrségre:

„A részeg Ilija kiküldte az irodából a két magyar rendőrt, a bekísérteket megsidalmazva kezdte faggatni. Mikor látta, hogy semmire sem megy velük, akkor Ózsvár Jánosnak megparancsolta, hogy pofozza föl Simon Mihályt. S mert Ózsvár megtagadta ezt, akkor Simont biztatta pofozásra. Csak végighúztam Ózsvár arcán a tenyeremet, mondja Miska bácsi, amire a részeg rendőr földühödött, és mindkettőnket kegyetlenül megpofozott, mutatván, hogy úgy kell azt. De nem érte be ennyivel, hanem aztán még padra is hasaltatott, és nádpálcával keményen megvert mindkettőnket. Másnap a munkahelyemen hol az egyik, hol a másik felemre ültem kosárfonás közben. Elmentünk az orvoshoz látteleletért, s a doktor a rendőr följelentésére biztatott bennünket. Ezt persze nem mertük megtenni. Az esetnek a híre meg eljutott Kishomokra is, ahol Ózsvár Péter élt a családjával. Az ő sorsának majdani megpecsételéséhez csak annyi hiányzott, hogy találkozzon valahol azzal az Ilija rendőrrel. Sor

---

⁶³⁷ Bővebben lásd: Forró 2007. 59–72.

⁶³⁸ VL. F. 183. Kut.: 321. Prijave Martonoš. Broj: 640.

⁶³⁹ Az irat szerint Ilija Mirkovot kényszermozgósították és a feljelentéskor Németországban tartózkodott. Későbbi sorsa ismeretlen, de a világháborút valószínűleg túlélte, mert nevével nem találkozunk az áldozatokról készített névsorokban. Bővebben lásd: Vukov 1975. Žrtve fašizma iz Martonoša 1941–1945.

⁶⁴⁰ VL. F. 183. Kut.: 541. Mesno Povereništvo Martonoš. Spisak zločinaca, Srez Senta, Mesno povereništvo: Martonoš, Grupa I. Redni broj: 32.

⁶⁴¹ VL. F. 183. Knjiga: 65. Registar narodnih Neprijatelja. Redni broj: 607.

került majd rá, kocsmában hol-e, és Ózsvár Péter adott akkor vissza a testvérére rakott verésből Ilijának.”⁶⁴²

Ózsvár neve a későbbiekben feltűnik a háborús bűnöket vizsgáló – martonosi,⁶⁴³ zentai,⁶⁴⁴ szabadkai⁶⁴⁵ – bizottság által a likvidáltokról készített lajstromokban. Neve viszont a Kivégzett háborús bűnösök könyvében nem található.

A Zentai Járási Népbizottság 1945. szeptember 14-én tesz javaslatot a Járási Népbíróság számára⁶⁴⁶ a martonosi Ózsvár Péter eltűnt háborús bűnös ingó és ingatlan vagyonának elkobzására. Vagyonának összeírására – a martonosi bizottság részéről – jóval korábban, 1945. január 13-án került sor.⁶⁴⁷ Az eljárás megindítását követően a Martonosi Népfelszabadító Bizottság ismételtén megküldte a bíróságnak Ózsvár vagyonának leltári jegyzőkönyvét, ezúttal beszámolva benne a nevezett állítólagos bűneiről is. Az irat szerint mint nemzetőr rendkívüli veszélyt jelentett a szerbekre, fizikailag bántalmazta őket és a megszállók odaadó híve volt.⁶⁴⁸ Mindezek ellenére a bizottság a vagyoneklobzási eljárás leállítására tett javaslatot. A Zentai Járásbíróság ennek hatására, illetve mivel Ózsvár meglévő vagyona a szűkebb család további életéhez szükséges, a vagyoneklobzási eljárást leállította.⁶⁴⁹

Az, hogy Ózsvár Péter cselekedete – akár úgy történt, ahogy a rendőr felesége elmondta, akár úgy, ahogyan a visszaemlékezők tudni vélik – nem áll egyensúlyban későbbi sorsával, ezt az is bizonyítja, hogy nevezettet 2010-ben a szerb bíróság rehabilitálta.⁶⁵⁰

8.7. Vitéz Ferenc

1874. november 25-én született Magyarkanizsán, gazdálkodó, apja Gergely, anyja Rekecki Borbála, felesége Kovács Erzsébet, 3 gyermek – két fiú és egy lány – apja.

Unokája, Bagdi Sándorné elmondása szerint nagyapja jó viszonyban volt a szerbekkel, és nem tudnak semmiféle konfliktusról közte és szerb polgártársai között.⁶⁵¹

---

⁶⁴² Simon Mihály visszaemlékezése. In: Szabó 2011. 20.

⁶⁴³ VL. F. 183. Kut.: 503. 1945: 218–429. Broj: 303.

⁶⁴⁴ VL. F. 183. Kutija: 504. 1945: 150–247. Broj: 240.

⁶⁴⁵ VL. F. 183. Kutija: 80. Strogo poverljivo 1944–46. 1946: 1–16. Broj: 3.

⁶⁴⁶ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta. Vp. 1066/1945. Ózsvár Péter kishomoki lakos elleni vagyoneklobzási eljárás.

⁶⁴⁷ VL. F. 183. 504. doboz. Srezko Statističko Veće Senta. 1945: 150–247. Broj: 157.

⁶⁴⁸ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta. Vp. 1066/1945. Ózsvár Péter kishomoki lakos elleni vagyoneklobzási eljárás.

⁶⁴⁹ Uo.

⁶⁵⁰ Körzeti Bíróság, Szabadka. Ügyviteli szám: Reh. 40/2010 – Ózsvár Péter néhai kishomoki lakos rehabilitálására vonatkozó peren kívüli ügy.

⁶⁵¹ Bagdi Sándorné visszaemlékezése 2010.

Ennek ellenére Vitéz Ferencet 1944. október 16-án délelőtt otthonából elhurcolták és a Városháza pincéjébe zárták.

A levéltárban tett kutatásaink idején nem találtunk semmiféle iratot Vitéz Ferenc háborús bűnösségével kapcsolatban. Nem érkezett ellene feljelentés, nevével a jegyzőkönyvekben nem találkozunk, nincs F-határozat sem vele kapcsolatban, illetve nem szerepel a háborús bűnösök vagy a népellenesek listáján, de nincs bejegyezve a likvidált háborús bűnösök könyvébe se.

A likvidáltokról készített kartonokon megtalálható a neve.⁶⁵² A kártyán a név, a helység, illetve a presuđen, vagyis az ítélet nélkül likvidált megjegyzés szerepel. A háborús bűnöket vizsgáló bizottságok által a likvidáltokról készített lajstromokban is több helyen feltűnik Vitéz Ferenc neve.

A Magyarokanizsán 1944-ben eltűntek névsorát a Zentai Statisztikai Hivatal számára 1945. október 8-án állította össze a magyarokanizsai bizottság.⁶⁵³ A lajstromban található 96 név között 79-es sorszámmal megtaláltuk Vitéz Ferenc nevét is.

A Zentai Statisztikai Hivatal 1945. október 17-én a szabadkai körzeti bizottságnak küldött iratában⁶⁵⁴ 308-as sorszámmal – megjegyzés nélkül – Vitéz Ferenc neve is szerepel. Neve 21-es sorszámmal – megjegyzés nélkül – szerepel a Háborús Bűnöket Vizsgáló Szabadkai Népbizottság által az Újvidéki Népbizottságnak 1945. december 4-én megküldött iratban is.⁶⁵⁵

Az előzőek ismeretében megállapíthatjuk, hogy sok más esethez hasonlóan, Vitéz Ferenc esetében is csupán a likvidálás tényét sikerül a partizánhatalomnak megállapítania, vélt vagy valós bűnt nem.

Sorsa azonban a későbbi iratokon keresztül nyomon követhető. Felesége a magyarokanizsai Népfelszabadító Bizottság felhívására 1945. május 14-én bejelenti férje eltűnését. A jegyzőkönyvben beszél Vitéz Ferenc eltűnésének körülményeiről is. Idézet az iratból:

„1944. október 16-án délelőtt 11 órakor a ház udvari kertjén keresztül [bejött] Radivojev Ljubomir, Radaković Nikola, Oklobdžija Janko és Knežević Svetozar. Felszólították, hogy fizessen 100 ezer pengőt néhai Radivojev Bogdan árvái számára, majd ütni kezdtek. Elájultam, ezért nem tudom, mi történt tovább vele. Étetl vittem részére a Városházára

---

⁶⁵² VL. F. 183. Kut.: 583. 1944–1948. Bačka i Baranja. Presuđeni. Vitez Ferenc.

⁶⁵³ VL. F. 183. Kut.: 505. Veće Statističara za srez Subotica. Mesno povereništvo Stara Kanjiža, Adorjan. Broj: 171. Redni broj: 79.

⁶⁵⁴ VL. F. 183. Kut.: 504. 1945: 150–247. Broj: 240. Redni broj: 308.

⁶⁵⁵ VL. F. 183. Kut.: 80. Strogo poverljivo. 1944–46. 1946: 1–16. Broj: 3. Redni broj: 21.

*egészen 1944. október 27-ig, de 28-án délután a Városházán azt mondták, hogy kiengedték, ami nem volt igaz. Azóta nem jelentkezett.*⁶⁵⁶

Hogy mi történt pontosan Vitéz Ferencel, megtudhatjuk a magyarkanizsai OZNA-biztos irodájában 1945. május 30-án felvett jegyzőkönyvből. A tanúvallomások szerint október 28-án este 11 óra körül a Városházára érkezett – a fia és lánya⁶⁵⁷ társaságában – Preradović Milutin⁶⁵⁸, valamint velük együtt további 10–12 fő. Preradović a zárkából kiszólitotta Berecz Istvánt, Szabó Dénest, Vitéz Ferencet és Kókai Lajost. A kiválasztottakat félmeztelenre vetköztették, összedrótózták, brutálisan összeverték, majd ismeretlen helyre vitték őket. Később Preradović Aleksandar Oluški társaságában további 20 személyt választott ki, akiket átkísértek egy külön cellába és lelőtték őket, miközben az Igy dolgoznak a csetnikék az erdőben című dalt énekelték.⁶⁵⁹ Ezen tettéért Milutin Preradovićot a szabadkai katonai bíróság 18 hónap kényszermunkára ítélte,⁶⁶⁰ később azonban amnesztiában részesült.

Mint a fentiekből láthatjuk, a magyarok likvidálásában Magyarkanizsán nemcsak a partizánok vettek részt; a bűncselekményekből kivették részüket a királypárti helyi lakosok is. Ebben az esetben tehát nem szerencsés partizánmegtorlásról beszélni, hiszen ezeket az elkövetőket maga a partizánhatalom bünteti meg a későbbiek során.

A likvidált Vitéz Ferenc vagyonára viszont igényt tart az új rendszer. A vagyon összeírására 1946. január 3-án kerül sor.⁶⁶¹

Ebből kiderül, hogy a tulajdonában van egy fél ház, illetve 600 négyszögöl szőlő és gyümölcsös Királyhegyen. A vagyonelkobzási eljárás 1946. január 18-án indul meg.⁶⁶² Az irat érdekessége, hogy Vitéz Ferencet mint háborús bűnöst⁶⁶³ eltűntként említik, holott sorsával – lásd a fentebb tárgyalt OZNA-jegyzőkönyvet – a partizánhatalom tökéletesen tisztában van. Az eljárást az özvegy egészségi állapotára, illetve a három gyermekre való tekintettel 1946. február 8-án leállítják.⁶⁶⁴

---

⁶⁵⁶ TLZ. F. 115. Községi Népbizottság, Magyarkanizsa. Büntetőügyi Alosztály. Ikt. szám: 117/1945/17.

⁶⁵⁷ A jegyzőkönyv szerint, de több visszaemlékező állítása szerint is Persida Preradović volt az egyik legkegyetlenebb kínzója a fogva tartott magyaroknak. Bővebben lásd: Forró 2007. 52–56.

⁶⁵⁸ A falába miatt gyakran Topa Milutinként emlegették.

⁶⁵⁹ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta. Hadbírósi iratok, 1945. S. 1139/45. Milutin Preradović büntetőügye.

⁶⁶⁰ Uo.

⁶⁶¹ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta. Vp. 163/1946. Vitéz Ferenc magyarkanizsai lakos elleni vagyonelkobzási eljárás.

⁶⁶² Uo.

⁶⁶³ Vitéz Ferencel kapcsolatban ez az első ilyen jellegű jelző, amely azt bizonyítja, hogy a partizán hatalom számára minden likvidált személy – függetlenül attól, hogy követett-e el bármiféle bűnt vagy sem – háborús bűnös.

⁶⁶⁴ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta. Vp. 163/1946. Vitéz Ferenc magyarkanizsai lakos elleni vagyonelkobzási eljárás.

Vitéz Nándor 1947. szeptember 23-án kérvényezi édesapja holtta nyilvánítását. A kérelemhez mellékelték azt a nyilatkozatot, amelyet Dobó Antal tett 1947. szeptember 14-én, és amelyben kijelenti:

„...tudomásom van arról, hogy Vitéz Ferenc egykori magyarkanizsai lakos 1944. október végén, pedig ez a háborús helyzet miatt tilos volt, kiment az utcára és egy véletlen lövöldözés következtében elesett és mivel idősebb volt, valószínűleg meghalt. A mai napig nem jött vissza és nem is jelentkezett.”⁶⁶⁵

Természetesen Dobó Antal mint pártfunkcionárius a képtelen nyilatkozat ellenére valószínűleg tisztában volt Vitéz Ferenc sorsával. A Magyarkanizsán likvidált személyeket nem földelték el rendesen, és emiatt Ilija Bašta járási OZNA-tiszt újratemetést rendelt el, amelyen Dobó Antal is részt vett. Későbbi elmondása szerint az áldozatok azonosításáról meglehetősen pontos adatokat rögzített.⁶⁶⁶ Ennek tükrében vallomása inkább a kor elvárásainak, és nem a valóságnak felelt meg. Az eljárás iratai közül érdemes megemlíteni azt, melyben a Zenta járás belügyi osztálya tájékoztatja a Zentai Járási Népbíróságot, hogy Vitéz Ferenc egykori magyarkanizsai lakost nem sújtja az állampolgárság megfosztásáról szóló törvény első pontja.⁶⁶⁷ Mindezek tükrében Vitéz Ferencet 1947. november 8-án nyilvánították holtta, és halálának időpontját 1944. október 31. napjában állapították meg.⁶⁶⁸

8.8 Werner Mihály

1883. május 20-án született Bácsszentivánon, római katolikus pap, martonosi apátplébános.

Teológiai tanulmányait 1902 és 1906 között Kalocsán végezte. Pappá szentelése után Mélykúton, Szépligetén, Újfutakon, Paripáson, Zentán, Magyarkanizsán segédlelkészkedett, majd 1924-ben Martonosra helyezték, és átvette a helyi plébániát. 1936-tól esperes, 1944. január 8-tól címzetes martonosi apát. Visszaemlékezések szerint az egyház harcos, odaadó híve, aki elszántan küzdött a falu vallásos életének elmélyítéséért. Céljai között szerepelt a kispiazi templom felépítése, ehhez buzgón gyűjtötte az adományokat. Híres zeneszakértő és nagy botanikus volt. A jugoszláv királyi hatóságok 1941-ben túszként magukkal hurcolták.

⁶⁶⁵ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta. Vp. 1567/1947. Vitéz Ferenc holtta nyilvánítási ügye.

⁶⁶⁶ Forró 2007. 55.

⁶⁶⁷ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta. Vp. 1567/1947. Vitéz Ferenc holtta nyilvánítási ügye.

⁶⁶⁸ Uo.

Sok éhezés és gyaloglás után sikerült hazatérnie, és ekkor hirtelen haragjában a szószekről „kulturálatlan, erdőből szalasztottaknak” nevezte a szerbeket.⁶⁶⁹ A magyar csapatok bevonulását követően misét celebrált, és hálát adott az Úrnak, hogy vége a „bocskorosok” uralmának.⁶⁷⁰

Az impériumváltást követően, 1944. október 11-én néhány martonosi szerb a katolikus plébániára ment, ahol megrongálták az irattárat és a könyvtárat. Összetörték a bútorokat, a pénztárból elvittek 17 840 pengőt, ami az épülő kispiai templom értékének kétharmad része volt). Werner Mihály apátplébánost magukkal hurcolták. Nem sokkal később összeszedtek még néhány magyar polgárt. Mindnyájukat a Városháza pincéjébe zárták. Heteken keresztül folyt a fogvatartottak vadállatias kínzása. Az apátplébánost összevissza verték, hímtagját naponta marcangolták harapófogóval.

Amikor a foglyok tudomást szereztek arról, hogy a fogvatartóik a „kivégzésükre” készülnek, az agyonkínzott apátplébános a likvidálás előtti éjszakán meggyóntatta és bűneik alól feloldozta társait. 1944. november 21-én hajnalban az apátplébánost 23 társával együtt likvidálták, a tetemeket egy jelöletlen tömegsírba ásták el.⁶⁷¹

A 2000-ben megjelent Dokumenti iz istorije Jugoslavije (Dokumentumok Jugoszlávia történetéből) című könyv negyedik kötetében a német háborús bűnösök névsorában 7203-as sorszámmal szerepel Werner Mihály neve mint népi német (folksdojčer), aki tagja volt a szerbeket internáló bizottságnak Martonoson.⁶⁷² Werner Mihály német származása ellenére magyarnak tartotta magát, és nincs tudomásunk arról, hogy bármilyen német szervezet tagjaként tevékenykedett volna. Az erre való utalás nyilvánvalóan téves.

A martonosi háborús bűnöket vizsgáló helyi bizottság a likvidálásokat követően, 1944. december 6-án kezdi meg a feljelentések gyűjtését. Werner Mihály ellen összesen két feljelentés érkezik, mindkettő 1945. március 2-án, tehát 101 nappal a likvidálását követően. Az elsőben az 59 éves feljelentő azzal vádolja a plébánost, hogy az ő parancsára internálták és emiatt öt hónapot és hét napot töltött fogságban.⁶⁷³

A második feljelentésben egy helyi 70 éves szerb földműves vádolja a plébánost:

„Azonnal a megszállók bejövetelekor, engem a katonák, akiket Dömötör András nemzetőr vezetett, letartóztattak. Azért, mert amikor a martonosi börtönben töltöttem néhány napot, Werner Mihály, aki a szerbek elleni terror fő kezdeményezője és szervezője volt, megparancsolta, hogy engem a többi szerbvel együtt, akik velem együtt a börtönben voltak,

⁶⁶⁹ Dongó 2011. 88–89.

⁶⁷⁰ Forró 2007. 59.

⁶⁷¹ Forró 2007. 62–64.

⁶⁷² Zečević – Popović 2000. IV. kötet 746.

⁶⁷³ VL. F. 183. Kut.: 321. Prijave Martonoš. Broj: 397.

*Magyarkanizsára hajtsanak. Magyarkanizsán a börtönben ültem, amíg el nem engedtek. Összesen 10 napot töltöttem a börtönökben.*⁶⁷⁴

Mindenképpen említést érdemel, hogy mindkét feljelentésben tanúként szerepel Vučić Mita neve, akiről a visszaemlékezők egyöntetűen állítják, hogy az egyik vezető ideológusa volt a martonosi magyarok ellen elkövetett atrocitásoknak.⁶⁷⁵

A meglehetősen egyszerűen fogalmazó iratokkal ellentétben a visszaemlékezések szerint Werner Mihály plébános nem töltött be vezető szerepet az események alakításában. A vádak – a későbbiekben is – valószínűleg azért érték, mert jó kapcsolatot ápolt Fehér Mátyás főjegyzővel, illetve aktívan részt vett a falu közéleti tevékenységében.

A háborús bűnöket vizsgáló helyi bizottság iratai között több helyen is találkozunk Werner Mihály nevével. A kényszermunkára hurcolás kategóriájában a vádolt kilenc személy között megtalálható Werner Mihály neve is, ahol testvérével, dr. Werner Jánossal együtt azzal vádolják, hogy a katonai hatalomnak azt tanácsolták, hogy a szerb lakosságot Martonosról hurcolják kényszermunkára.

A helyi iratok között megtalálható egy 1945. január 3-án írt általános jelentés a megszállók Martonoson végrehajtott cselekedeteiről. Az iratot a helyi háborús bűnöket vizsgáló bizottság elnöke, Eremić Miloš látta el kézjeggyével. Werner Mihályról azt állítja, hogy a bevonulás kapcsán elmondott beszédében lázított a szerb lakosság ellen, és bocskorosnak nevezte őket.

A martonosi iratok között megtalálhatók kis papírokra írott, a vádolt személyekről szóló rövid leírások, amelyben nevezettek cselekedeteit írják le a háború alatt. Az iratokon semmiféle dátumozás vagy aláírás nincs. Werner Mihállyal kapcsolatban azt írják, hogy részt vett a szerbek táborokba való internálásában, nem engedte őket hazatérni, és az ő javaslatára zárták a szerbeket koncentrációs táborokba. Részt vett 14 szerb Magyarkanizsára internálásában, akiket útközben azzal ijesztgettek, hogy a Tiszába lövik őket. Ő volt az illetékes hatalom tanácsadója, hogy a martonosi szerb lakosságot kényszermunkára vigyék. Részt vett a szerb fiatalok magyar hadseregbe való mozgósításában, akik közül ketten – Bajić Radomir és Petrić Kajica – elesetek a fronton. Az iraton kézzel írott jegyzőkönyvszámok találhatók, amelyeket nem sikerült megtalálni.

A Zentai járási háborús bűnöket vizsgáló bizottság iratai szerint a magyar katonai vezetés idején a helyi közigazgatás tagjaként részt vett a szerb lakosság táborokba

---

⁶⁷⁴ VL. F. 183. Kut.: 321. Prijave Martonoš. Broj: 403.

⁶⁷⁵ Bővebben lásd: Forró 2007. 59.

hurcolásában,⁶⁷⁶ illetve internálásában,⁶⁷⁷ valamint a szerbek vagyonekhozását elrendelőhatározatok meghozatalában.⁶⁷⁸

A táborba hurcolás⁶⁷⁹ és a vagyon elleni bűncselekmények⁶⁸⁰ vádjai megjelennek a háborús bűnöket vizsgáló szabadkai körzeti bizottság anyagában is.

Az említett vádakra semmiféle bizonyíték nem található. Werner Mihály aláírása semmiféle hasonló tettet elrendelő, irányító iraton nem található, illetve nem szerepel a büntettekről készített elaborátumokban sem.

Ennek ellenére Werner apát urat egy határozattal háborús bűnössé nyilvánítják,⁶⁸¹ és neve 3759-es sorszámmal bekerül a háborús bűnösök regiszterébe,⁶⁸² illetve a népellenségek regiszterébe is.⁶⁸³

Neve a likvidáltokról készített kartonokon is megtalálható.⁶⁸⁴ Kartonján csupán a név, a helység, illetve a presuden, vagyis az ítélet nélkül likvidált megjegyzés szerepel.

A háborús bűnöket vizsgáló bizottság által a likvidáltokról készített lajstromokban – martonosi,⁶⁸⁵ zentai,⁶⁸⁶ szabadkai⁶⁸⁷ – több helyen feltűnik Werner Mihály neve. A Kivégzett háborús bűnösök könyvében azonban nem szerepel.

A Járási Népbizottság Belügyosztályának vagyonekhozást kezdeményező dokumentumában⁶⁸⁸ Werner Mihályt a háború során elmenekült háborús bűnösként és népellenségként tüntetik fel. A róla írt karakterisztika túlzó. Az irat szerint mint pap és mint civil személy részt vett minden, martonosi szerbek ellen meghozott ítéletben, bűnlajstromán szerepel: verés, üldözés, letartóztatás, internálás, kényszermunka, vagyonekhozás, rablás. Az ő közreműködésével született ítéletek alapján 2000 szerb családot üldöztek és semmisítettek meg.

Csak a tisztánlátás kedvéért említjük meg, hogy Martonosnak az 1941-es népszámlálás szerint 6456 lakosából 5497 magyar, 912 szerb, 19 cigány, 9 bunyevác, 5 horvát, 1-1 német és román, illetve 12 egyéb nemzetiségű lakosa volt.⁶⁸⁹

⁶⁷⁶ VL. F. 183. Kut.: 538. 1944–1948. Srezovi R–Š. Srez Senta. Martonoš. Logori. Redni broj: 42.

⁶⁷⁷ VL. F. 183. Kut.: 538. 1944–1948. Srezovi R–Š. Srez Senta. Martonoš. Interniranje. Redni broj: 17.

⁶⁷⁸ VL. F. 183. Kut.: 538. 1944–1948. Srezovi R–Š. Srez Senta. Martonoš. Protiv imovine. Redni broj: 9.

⁶⁷⁹ VL. F. 183. Kut.: 536. Okrug Subotica. Grupa logori. Redni broj: 60.

⁶⁸⁰ VL. F. 183. Kut.: 536. Okrug Subotica. Masovni zločini protiv imovine. Redni broj: 40.

⁶⁸¹ Az iratra több helyen is történik utalás, azonban a jelzett helyen nem található.

⁶⁸² VL. F. 183. Knjiga: 63. Registar Ratnih Zločinaca. Broj: 3759.

⁶⁸³ VL. F. 183. Knjiga: 66. Registar Narodnih Neprijatelja. Broj: 6523.

⁶⁸⁴ VL. F. 183. Kut.: 583. 1944–1948. Bačka i Baranja, Pesuđeni. Verner Mihalj.

⁶⁸⁵ VL. F. 183. Kut.: 503. 1945: 218–429. Broj: 303.

⁶⁸⁶ VL. F. 183. Kutija: 504. 1945: 150–247. Broj: 240.

⁶⁸⁷ VL. F. 183. Kutija: 80. Strogo poverljivo 1944–46. 1946: 1–16. Broj: 3.

⁶⁸⁸ TLZ. F. 127. Járásbíróság, Zenta, Vp. 1085/1945. Werner Mihály martonosi lakos elleni vagyonekhozási eljárás.

⁶⁸⁹ 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községenként. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1990. 233. [http://konyvtar.ksh.hu/neda/a111126.htm?v=pdf&q=SZO%3D\(%22MARTONOS%22\)&s=SORT&m=29&a=rec#pg=3&zoom=f&l=s](http://konyvtar.ksh.hu/neda/a111126.htm?v=pdf&q=SZO%3D(%22MARTONOS%22)&s=SORT&m=29&a=rec#pg=3&zoom=f&l=s) (Letöltés: 2015. augusztus 18.)

Az iratban olvasható a Martonosi Népfelszabadító Bizottság azon megjegyzése, melyben vagyonekobjásra javasolja Werner Mihály ingó és ingatlan vagyonát, azt is, ami esetleg más településen található, hiszen megállapítást nyert, hogy nevezettnek a község területén nincs semmiféle vagyona.

Dongó Ferenc visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy az egyházmegyei hatóság a polgári hatóságtól hivatalos értesítést várt Werner Mihály sorsával kapcsolatban, ami azonban nem érkezett meg.⁶⁹⁰

Pontyos Vendel káplán 1945. március 25-én arról értesítette Budanović⁶⁹¹ püspököt, hogy a martonosi plébánia kasszájából 17 840 pengő tűnt el. Ezenkívül a templompénztár összes pénze, az alapok, a kegyes alapítványok pénze, valamint az Újvári-alapítvány 1944. évi bérének befolyt hányada is mind elveszett.⁶⁹²

Werner Mihály apátplébános rehabilitációs eljárása – a Magyarokanizsai Rákóczi Szövetség és a Délvidék Kutató Központ kezdeményezésére – folyamatban van. Emlékét őrzi – az e két szervezet által – a martonosi templom kertjében 2012. június 26-án felállított kegyelethely.

---

⁶⁹⁰ Dongó 2011. 54.

⁶⁹¹ Lajčo Budanović a Szabadka székhellyel működő Bácskai Apostoli Kormányzóság élén állt 1927. május 1-jén szentelték püspökké. A magyar időben internáltak és csak a háború után került vissza a püspökség élére.

⁶⁹² Martonosi Plébánia Hivatal. 27. szám, közli: Dongó 2011. 209.

9. ÖSSZEGZÉS

Nem is olyan régen még azt gondoltuk, hogy az 1944–45-ös délvidéki magyarellenes atrocitások kutatása zsákutcába jutott. Az egykori tanúk elfogytak, levéltári iratokról pedig még álmodni sem mertünk. Sokan azt is gondoltuk, hogy ilyen dokumentumok egyáltalán nincsenek, az egykori hatalom megsemmisítette a likvidálások nyomait.

Nem így történt!

Ennek köszönhetően lehetőség volt elvégezni az általam választott község mikrokatatását, amelynek segítségével 39, addig nem említett áldozat nevét sikerült azonosítani:

Helység	A mikrokatatás előtt ismert áldozatok száma	Mikrokatatás segítségével azonosított áldozatok száma	Összes eddig azonosított áldozat
Magyarkanizsa	51	21	72
Martonos	25	8	33
Horgos	66	9	75
Adorján	56	1	57
Összesen	198	39	237

Amióta megkezdődött a téma tudományos feltárása, egyre inkább kirajzolódik előttünk a partizánhatalom magyarok – és más nemzetek – elleni, megtervezett, felépített akciója. Itt kell azonban szólnunk arról is, hogy nem szerencsés csupán partizánmegtorlásokról beszélni, hiszen az átvizsgált iratok egyértelműen bizonyítják, hogy voltak olyan helységek az általunk kutatott területen, ahol a likvidálásokban a helyi királypárti szerbek – adott esetben csetnikiek – is részt vettek. A Magyarkanizsán és Adorjánon történt gyilkosságok miatt több partizánítélet is született a kegyetlenkedők ellen.⁶⁹³ Érdekes jelenség, hogy míg az OZNA halálbrigádjai a falvakat járták, és ítélet nélkül likvidáltak, addig a hasonló „civil” elkövetőket időnként megbüntették. Ezekben az ítéletekben azonban egyértelműen nyomon követhető az ideológiai töltet. A Preradović Milutin elleni eljárás során a tanúk arról számoltak be, hogy a nevezett a magyarok kínzása és gyilkolása közben csetnikdalokat énekelt.

Természetesen azzal is tisztában vagyunk, hogy ahhoz, hogy a helyi szerb lakosság részéről elkövetett kilengések megtörténhessenek, szükség volt arra is, hogy a partizánhatalom ezt megengedje. Tito és az akkori legfelsőbb jugoszláv vezetés többi tagjának tudta és beleegyezése nélkül aligha történhetett volna bármi hasonló az alakulóban lévő Jugoszláviában.

⁶⁹³ Preradović Milutin büntetőügye; Pilisi Pál büntetőügye; Aleksandar Oluški és társainak büntetőügye.

Téves az a feltevés is, miszerint a partizánhatalom nem próbálja meg eltitkolni a likvidálásokat. Míg a bizottságok egymás közötti levelezésében nyíltan kivégzésekről, likvidálásokról beszélnek, addig a lakosság számára is elérhető iratokban – pl. holtta nyilvánítás, vagyonekobbzás – lényegesen árnyaltabban fogalmazznak. Sőt olykor teljesen álszent iratok születnek. Főleg a holtta nyilvánítási iratokban gyakori terminológia az eltűnt vagy elmenekült megfogalmazás, holott a hatalom tökéletesen tisztában van azzal, hogy az adott személlyel mi történt, hiszen nevük szerepel a likvidáltakról készített listákon. A vagyonekobbzások kapcsán is eltűnt népelleneségekről, háborús bűnösökről beszélnek, és csak a bátrabb feleségek, hozzátartozók merik megfogalmazni, hogy férjeik, szeretteik nem eltűntek, hanem az impériumváltás napjaiban megölték őket. Martonoson a 23 likvidált helyi magyar felesége 1945 augusztusában a helyi bizottsághoz fordul, és tudakozódik férje holléte felől. A helyi bizottság a következő választ adja: *„értesítsék Nagy Gábornét és a 22 martonosi elvtársnőt, hogy a bizottság számára nem ismeretes, hogy családtagjaik hol vannak. Ha a megnevezetteknek tudomásuk van [arról], hogy családtagjaikat elítélték, [akkor] forduljanak ahhoz a bírósághoz, amelyik elítélte őket.”* Természetesen bírósági ítélet nincs, így az özvegyek semmiféle értesítést nem kaptak. Sőt a visszaemlékezések szerint a kitartóbban érdeklődő asszonyokat fizikailag is bántalmazták.⁶⁹⁴ Megállapíthatjuk tehát, hogy a magyarok elleni atrocitásokat követően nagyon gyorsan beköszönt a szilencium időszaka, amely aztán csaknem 50 évig, egészen az 1980-as évek végéig tart.

Mint a fenti fejezetekből kiderül, a partizánhatalom megpróbálta utólag indokolni tetteit és a likvidálásokat követően megkezdődött a gyilkosságokat igazoló iratok gyártása. Természetesen ennek mértéke nagyban függött a helyi bizottságok buzgóságától is. Az általunk kutatott területen Martonos élen járt, elég ha a feljelentések számára utalunk.⁶⁹⁵ Azonban a feljelentéseket átvizsgálva azt a tényt kell megállapítanunk, hogy a legtöbb feljelentést azok tették, akik korábban tevékenyen részt vettek a helyi magyarok kínzásában.⁶⁹⁶ Nyilván ezeknek a feljelentéseknek a szavahihetősége kétségbe vonható, hiszen saját tetteik igazolásáról lehet szó.

Azt is el kell mondani, hogy természetesen korábban – az 1941 és 1944 közötti időszakban – történtek atrocitások a szerbség ellen is. Az általunk feldolgozott területen több helyen is voltak gyilkosságok, amelynek szerb polgárok estek áldozatául.⁶⁹⁷ Ezeket a

---

⁶⁹⁴ Bővebben lásd Forró 2007. 139.

⁶⁹⁵ Martonoson 1944. december 6. és 1945. november 5. között a lakosság részéről összesen 843 feljelentés érkezett a háborús bűnöket vizsgáló bizottsághoz.

⁶⁹⁶ A legtöbb feljelentést – nyolcat – az egyik legkegyetlenebb magyargyötrő, Svetozar Bajić teszi.

⁶⁹⁷ Pl. Királyhalmán, Horgos közelében az impériumváltást követően tömegsírokat tártak fel.

gyilkosságokat azonban legtöbbször a hadsereg hajtotta végre.⁶⁹⁸ Gyakori jelenség az is, amikor a kitelepítéseket a helyi lakosság bűneként igyekeznek feltüntetni a későbbi iratokban. Általában a városi vezetés tagjait éri a vád a szerbséget sújtó állami intézkedések miatt. Mint ismeretes, a telepések kitelepítéséről a magyar kormány intézkedett. A Legfelsőbb Honvédelmi Tanács egy rendelete tartalmazta az internálás általános szabályait és elveit, és a magyar csapatok már a bevonuláskor a telepések kiutasítására kaptak parancsot. Az tagadhatatlan, hogy e folyamat végrehajtásában a helyi nemzetőrség, különböző bizottságok, de olykor a helyi lakosság is részt vállalt, hiszen a hadsereg tőlük tudta meg, kik a nemzethűségi szempontból megbízhatatlan szerbek, illetve kik a 1918. október 31. után betelepültek. Az iratokat átvizsgálva azonban megállapíthatjuk, hogy azon személyek döntő többsége, akik ezekben a folyamatokban részt vettek, elmenekültek a kivonuló magyar hadsereggel. Az általunk kutatott területen számos olyan személy volt, akinek a neve gyakran feltűnik a feljelentésekben, jegyzőkönyvekben mint a szerbség elleni fő bűnelkövető. Ilyen a martonosi Galgóczy Pál, aki az iratok, jegyzőkönyvek szerint – magyar visszaemlékezők szerint is – a legkegyetlenebb volt a helyi szerbekkel a magyar bevonulást követően. Magyarokánizsán a két legtöbbször említett név az iratokban Bata Lajos és Koncz József. Mindhárman elmenekültek a kivonuló magyar hadsereggel, és soha nem tértek vissza szülőföldjükre.

A (vád)iratokban jellemző a bűnesetek felnagyítása, feltupírozása. Sok esetben ez tetten érhető a kutatások során. Gyakran a visszaemlékezők egészen másképpen tanúskodnak a történekről, mint az iratok. Nyilván lehettek olyan esetek, melyekről a szemtanúknak sem volt tudomása, de ilyen mértékű, egyoldalú eltérés lehetetlen. Sokszor egyszerű statisztikai adatokkal cáfolni lehet az iratok hitelességét. Erre példa Werner Mihály apátplébános esete, akit 2000 szerb család elűldözésében való részvétellel vádolnak.

A falunak az 1941-es népszámlálás szerint 912 szerb⁶⁹⁹ lakosa volt, és mivel Martonoson 1941 és 1944 között senkit nem gyilkoltak meg, az internáltak döntő többsége pedig a háború után visszatért – kizárható, hogy a fent említett vádban szereplő szám igaz.

Rengeteg ellentmondással is találkoztunk az iratok átvizsgálása során. Megállapítható, hogy sok személy esetében a háborús bűn gyakorta változik az iratokban. Ugyanazon személyek a különböző iratokban más bűncselekménnyel szerepelnek. Holló Ferenc először mint nemzetőr, később mint a razzia résztvevője szerepel az iratokban. Természetesen a

---

⁶⁹⁸ Kivétel annak a két szerb katonaszökevénynek és egy zsidónak az esete, akiket az adorjáni népőrség tagjai lőttek le.

⁶⁹⁹ 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községenként. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1990. 233. [http://konyvtar.ksh.hu/neda/a111126.htm?v=pdf&q=SZO%3D\(%22MARTONOS%22\)&s=SORT&m=29&a=rec#pg=3&zoom=f&l=s](http://konyvtar.ksh.hu/neda/a111126.htm?v=pdf&q=SZO%3D(%22MARTONOS%22)&s=SORT&m=29&a=rec#pg=3&zoom=f&l=s) (Letöltés: 2015. augusztus 18.)

vádak Holló esetében bizonyítottan⁷⁰⁰ hamisak, nevezett a magyar érában Budapesten dolgozott. Filiszter Kelemen esete is idekívánkozik, akinek bűnösségére semmiféle írásos nyom nem utal, a Kivégzett háborús bűnösök könyvében neve mellett mégis az áll, hogy részt vett a rablásokban és a gyilkosságokban.⁷⁰¹ A kiemelt két példa mellett számos hasonló bizonyítja, hogy gyakran csupán egyfajta kényszerből írják a személyek neve után a minden bizonnyal kitalált bűncselekményt. Ezeket az iratokat éppen ezért komoly forráskritikával kell kezelni, és óva intünk mindenkit, hogy e dokumentumok tartalmát kritika nélkül, kész tényként közölje.

Átvizsgálva Magyarkanizsa község iratanyagát még egy fontos tényre sikerült rávilágítani. A magyarok ellen, a gyilkosságokat követően írt, utólag készített, háborús bűnöket bizonyítani igyekvő iratokban elvétve találunk a zsidóság ellen elkövetett vélt, vagy valós bünteteket. Az iratok nem csak a helyi magyarok vonatkozásában hagyják figyelmen kívül a zsidósággal történeteket, hanem a magyar hadsereg esetében is. A nagyon kevés kivételtől eltekintve, bűnként csak a szláv lakosság elleni vélt, vagy valós atrocitásokat jegyzik le az utólag gyártott bizonyítékokban.

Az iratok átvizsgálása után még egy fogalmat kell átértékelnünk. A magyarok, de akár a más nemzetiségek meggyilkolását nem szerencsés az oly gyakran használt kifejezéssel kivégzésnek nevezni. Véleményünk szerint – és reméljük, erre sikerült az előző fejezetekben rávilágítanunk – a gyilkosságok az esetek többségében megelőzték a büntetőeljárást, és bírósági ítélet nélkül aligha beszélhetünk kivégzésről, sokkal inkább a likvidálás a megfelelő terminus.

Munkánk során – és reméljük, erre is sikerült felhívni a figyelmet – megállapítottuk, hogy egy-egy terület alapos átvilágításához, feltárásához elengedhetetlenül szükséges, hogy a Vajdasági Levéltár anyagai mellett a helyi levéltárak iratait is alaposan átvizsgáljuk. Csak e két anyag összehasonlítása és összedolgozása után próbálhatunk meg képet adni az adott terület történéseiről.

Végül, de nem utolsósorban ezúton is szeretném megköszönni témavezetőm Pallai László szakmai segítségét, illetve a Magyar-Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság, személy szerint Glatz Ferenc, A. Sajti Enikő és Fodor István, valamint Zakar Péter szakmai támogatását.

---

⁷⁰⁰ Holló Ferencet 2010-ben a Szabadkai Körzeti Bíróság rehabilitálta.

⁷⁰¹ VL. F. 183. Knjiga: 73. Knjiga evidencije streljanih ratnih zločinaca 1944–45. Redni broj: 648.

10. BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

Vajdasági Levéltár

F 183 – A megszállók és bűncselekményeiket kivizsgáló Háborús Bűnöket Vizsgáló Bizottság

Történelmi Levéltár Zenta

F 002 – Kéziratok és eredeti okiratok gyűjteménye; 1694 - ?

F 096 – Városi Katonai Parancsnokság, Magyarkanizsa (1941–)

F 101 – Magyarkanizsa Város, Magyarkanizsa (1941–1944),

F 104 – Martonos Község (1941 – 1944)

F 109 – Helyőrség-parancsnokság, Zenta (1944-1945)

F 115 – Községi Népbizottság – Magyarkanizsa (1944–1970)

F 122 – Községi Népbizottság (1944 – 1958), Martonos

F 127 – Járásbíróság – Zenta (1945–1962)

F 132 – Járási Népbizottság (1945 – 1959), Zenta

F 385 – Zentai napi- és hetilapok gyűjteménye, (1875–1953),

F 435 – Kanizsai napi- és hetilapok gyűjteménye, (1911–1944),

F 687 – Községi Bíróság, (1960–1971), Magyarkanizsa

Publikált források

- Loločić, Đorđe N. (szerk.): *Mađarski ratni zločinci 1941–1945. Presude jugoslovenskih sudova*. Beograd, 2010.
- Molnár Tibor: *A zentai Városparancsnokság válogatott iratai 1944–1945 – Odabrani spisi Komande grada Senta 1944–1945*. Szeged–Zenta, 2011.
- Njegovan, Drago (szerk.): *Racija. Zločini okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini, III. grupa masovnih zločina*. Novi Sad, 2009.
- Njegovan, Drago (szerk.): *Zločini okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini. V grupa masovnih zločina u Sremu: akcija Viktora Tomića i Pokretni preki sud u Sremu, 1942*. Novi Sad, 2009;

- Njegovan, Drago (szerk.): *Zločini okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini protiv Jevreja (istrebljenje, deportacija, mučenje, hapšenje, pljačka)*. Novi Sad, 2011;
- Njegovan, Drago (szerk.): *Ulazak mađarske vojske u Bačku i Baranju 1941. Zločini okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini. I grupa masovnih zločina*. Novi Sad, 2012.
- Njegovan, Drago (prired.): *Zločini okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini 1941–1944. VII grupa masovnih zločina: deportacija*. Novi Sad, 2014.
- *Sándor Király proklamációja*. In: A. Sajti Enikő (szerk.): *Jugoszlávia 1918–1941. Dokumentumok*. Szeged, 1989.

Szakirodalmi feldolgozások

- A. Sajti Enikő – Juhász József – Molnár Tibor: *A titói rendszer megszilárdulása a Tisza mentén (1945–1955) – Konsolidáció Titovog režima na Potisju (1945–1955)*. Zenta–Szeged, 2013.
- A. Sajti Enikő: *Délvidék 1941–1944*. Budapest, 1987.
- A. Sajti Enikő: *Egyházi források a partizán megtorlásokról*. In: *Létünk* 2010/3. 11–26.
- A. Sajti Enikő: *Hány magyar áldozata volt a partizán megtorlásoknak a Délvidéken*. In: *Limes, Tudományos Szemle*, 2009/3. *Délvidék 1941–1944*. II. 117–132.
- A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Budapest, 2004.
- A. Šajti, Enike: *Mađari u Vojvodini 1918–1947*. Novi Sad, 2010.
- A. Sajti Enikő – Markó György: *Ismeretlen dokumentum az 1942. januári délvidéki razzia résztvevőinek peréről 1943. december 14. – 1944. január 14.* In: *Hadtörténeti Közlemények*, 1985/2. 426–456.
- Ádám István – Csorba Béla – Matuska Márton – Ternovác István: *A temerini razzia*. Temerin, 2001.
- Arday Lajos: *Magyarok a Délvidéken, Jugoszláviában*. Budapest, 2002.
- Balogh Sándor: *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája, 1945–1947*. Budapest, 1982.
- Biernacki Karol – Fodor István (szerk.): *Impériumváltás a Vajdaságban (1944) – Promena imperije u Vojvodini 1944 godine*. Szeged–Zenta, 2010.
- Brindza Károly: *Mond el helyettem, elvtárs...* Újvidék, 1971.

- Burány Nándor: *Összeroppanás. Újvidék*, 1968.
- Cvetković, Srđan: *Između srpa i čekića. Represija u Srbiji 1944–1953*. Beograd, 2006.
- Cvetković, Srđan: *U ime naroda! Politička represija u Srbiji 1944–1953*. Beograd, 2014.
- Cseres Tibor: *Hideg napok*. Budapest, 1969.
- Cseres Tibor: *Vérbosszú Bácskában*. Budapest, 1991.
- Csorba Béla: *Szétszórt csontjaink*. Temerin, 2011.
- Csuka János: *A délvidéki magyarság története 1918–1941*. Budapest, 1995.
- Deák dr. Leó: *Magyar iskolaügyünk a jugoszláv uralom idején*. In: Csuka Zoltán (szerk.): *A visszatért Délvidék*. Budapest, 1941. 27–36.
- Dongó Ferenc – Kovács József – Gulyás M Fulgencia – Savelin Zoltán – Bagi M. Romarika: *A martonosi egyházközösség története*. [szerk.: Dr. Kancsó János és Tandari Erzsébet]. Martonos, 2011.
- Dr. Balla Ferenc és dr. Balla István: *Bezdán története a jugoszláv katonai közigazgatás bevezetésétől a termelő parasztszövetkezetek felbomlásáig (1944–1953)*. 3. köt. Tótfalu, 2001.
- Dr. Balla Ferenc: *Egy bezdáni diplomata. Hogyan és mikor tájékozódott a magyar Ideiglenes Nemzeti Kormány az 1944. évi délvidéki megtorlásokról?* In: *Aracs*, IV. évfolyam, 2. szám. 90–95.
- Dželak Barič, Vida: *Posledice vojnega nasilja. Smrtne žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje na Slovenskem*. In: Troha, Nevenka (szerk.): *Zbirka Vpogledi 8 (Nasilje vojnih in povojnih dni)*. Ljubljana, 2014.
- Fodor István (szerk.): *Fondjegyzék a Bánát, Bácska és Baranya katonai közigazgatása tanulmányozásához – Spisak fondova za proučavanje Vojne uprave za Banat, Bačku i Baranju*. Zenta–Szeged, 2012.;
- Fodor István (szerk.): *Iratok a Vajdaság történetéhez a szerbiai levéltárakban 1944–1948. – Dokumenti iz istorije Vojvodine 1944–1948 u srpskim arhivima*. Budapest–Zenta, 2011.
- Forró Lajos – Molnár Tibor: *Tragikus emberi sorsok 1944-ből a partizániratok tükrében*. Szeged–Zenta, 2013.
- Forró Lajos: *A 183-as fond: Kutatási lehetőségek a Vajdasági Levéltárban*. In: *Magyarok és Szerbek 1918-2012; Együttélés múltfeltárás, megbékélés*. Szerk. Dr Glatz Ferenc, Budapest, 2013.

- Forró Lajos: *Magyarellenes atrocitások a Délvidéken*. In: *Dixit et salvavi animam meam. Tanulmányok a 65 éves Szegfű László tiszteletére*. Szerk.: Döbör András, Jancsák Csaba, Kiss Gábor Ferenc, Zakar Péter, Szeged, 2007. 369–382.
- Forró Lajos: „*Jelöletlen tömegsírok*”. In: *História*, XXXII. évfolyam, 8. szám. 4–6.
- Forró Lajos: *Észak Bácska sorsa 1944/45-ben*. In *Közép-Európai Közlemények. Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata*. IV. évfolyam 3-4. szám, 2011/3-4. 100-108.
- Forró Lajos: *Jelöletlen tömegsírok Magyarokánisán, Martonoson és Adorjánon*. Szeged, 1995.
- Forró Lajos: *Jelöletlen tömegsírok*. Szeged, 2007.
- Glatz Ferenc (szerk.): *Magyarok és Szerbek 1918-2012; Együttélés múltfeltárás, megbékélés*. Budapest, 2013.
- Göncz Lajos: *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest–Újvidék, 1999
- Göncz László: „*Felszabadulás vagy megszállás*”. *A Mura mente 1941–1945*. Lendva, 2006.
- Gubás Jenő: *Akiket csak titokban lehetett elsiratni. Törökkanizsa 1944-es ártatlan áldozatai*. In: *Aracs*, 2011/3. szám. 11–19.
- Homonnay Elemér: *Atrocities Committed by Tito's Communist Partisans in Occupied Southern Hungary*. Cleveland, Ohio, 1957.
- Hornyák Árpád: *Jugoszláv-magyar államközi kapcsolatok, 1920–1941*. In: Glatz Ferenc (szerk.): *Magyarok és Szerbek 1918-2012. Együttélés múltfeltárás, megbékélés*. Budapest, 2013. 83–94.
- Horváth Csaba – Lengyel Ferenc: *A délvidéki hadművelet 1941. április*. Budapest, é.n.
- Horváth M. Orbán: *Eltévedt hősök téves csataterén*. Szeged, 2011.
- Illés Sándor: *Akikért nem szólt a harang*. Budapest, 1991.
- Illés Sándor: *For whom the bell did not toll*. Budapest, 2007.
- Illés Sándor: *Sirató*. Budapest, 1977.
- *Istina...* Međunarodni naučni skup. Skupština AP Vojvodine. Novi Sad, 2004.
- Janjetović, Zoran: *Nemci u Vojvodini*. Beograd, 2009.
- Jovanović, Isa: *U službi revolucije*. Novi Sad, 1987.
- Juhász Gyula: *A Teleki-kormány külpolitikája 1939–1941*. Budapest, 1964.
- Kasaš, Aleksandar: *Mađari u Vojvodini 1941–1946*, Novi Sad, 1996.

- Katalinić, Kazimir: *Argumenti: NDH, BiH; Bleiburg i genocid*. Buenos Aires–Zagreb, 1993.
- Klamár Balázs: *Impériumváltások Magyarokánizsán (Ókanizsán) 1918–1944*. In: *Bácsország* 2005/2., 4–17.
- Končar, Ranko: *A vajdasági magyar kisebbség helyzete a január hatodiki diktatúra után*. In: Dévavári Zoltán (szerk.): *Tér és idő 1918 után. A kisebbségi politizálás lehetőségei (tanulmányok)*. Szabadka, 2013. 239–246.
- Kovács Nándor: *A látszat mögött húzóóó feszültség*. In: *Hét Nap*. Szabadka, XII. évf. 5. szám
- Major Nándor: *Jugoszlávia a második világháborúban*. In: *Múltunk* 50. évf. (2005.) 1. sz. 43. 33–80.
- Mák Ferenc: *A délvidéki magyarság válogatott történeti és honismereti bibliográfiája*. Újvidék-Zenta, 2008.
- Matuska Márton: *A megtorlás napjai*. Újvidék, 1991.
- Matuska Márton: *Hová tűntek Zsablyáról a magyarok?* Temerin, 2004.
- Matuska Márton: *Megvert pásztorunk*. Bácsfeketehegy, 2008.
- Mészáros Sándor: *Holtta nyilvánítva. Délvidéki magyar fátum 1944–45. I. Bácska*. Budapest, 1995.
- Mészáros Sándor: *Holtta nyilvánítva. Délvidéki magyar fátum 1944–45. II. Bánság, Szerémség, Baranya, Muravidék*. H. n., é. n.
- *Miért? Zakaj?* Lendavski zvezki – lendvai füzetek. Lendva-Lendava, 1998.
- Mikola, Milko: *Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji*. Ljubljana, 2007.
- Mitrović, Momčilo: *Narodni i državni neprijatelji u Srbiji posle Drugoga svetskog rata*. In: Fleck, Hans Georg – Graovac, Igor. (szerk.): *Dijalog povjesničara-istoričara*. 4. Red. Zagreb, 2002. 249–266.
- Mojzes Antal: *Halottak napja Bajmokon*. Bajmok, 1994.
- Molnár Tibor: *Zenta és Magyarokánizsa községek II. világháborús hősi halottjai*. 2003.
- Molnár Tünde: *Elhurcolások – Gombos 1944 november*. Budapest, 2012.
- Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött*. Budapest, 1990.
- Ormos Mária: *Merénylet Marseille-ben*. Budapest, 1984.
- *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941–1945*. Beograd, 1957.
- Papp Imre: *Ez a mi kálváriánk*. Újvidék, 1999.

- Pihurik Judit: *Az 1942-es csurogi razzia ügyében indított nyomozás és per vizsgálatának tanulságai (1967–1973)*. Előadás, Történelmi Kávéház, 2015. június 11. <https://www.youtube.com/watch?v=T7ZarQLMv3c> (A letöltés ideje: 2015. szeptember 10.)
- Portmann, Michael: *Communist Retaliation and Persecution on Yugoslav Territory during and after WWII (1943–1950)*. Tokovi istorije, 2004. 1–2. sz. 45–74.
- Portmann, Michael: *Die Kommunistische Revolution in Der Vojvodina 1944–1952*. Wien, 2009.
- Radaković D. Miloš: *Monografija sela Velebit u Vojvodini*. 1988.
- Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, 2005.
- Sipos Péter: *Jugoszlávia felosztása 1941-ben*. In: Glatz Ferenc (szerk.): *Magyarok és Szerbek 1918-2012*. Együttélés múltfeltárás, megbékélés. Budapest, 2013. 107–116.
- Sokcsevits Dénes: *Bleiburg, a horvát Katiny*. In: *História*, XXXIII. évfolyam, 8. szám. 7–12.
- Sokcsevits Dénes: *Horvátország a 7. századtól napjainkig*. Budapest, 2011.
- Sosberger, Pavle: *Jevreji vojvodine*. Novi Sad, 1988.
- Sulyok Dezső: *A magyar tragédia. A trianoni béke és következményei*. Newark, 1954.
- Szabó Frigyes: *Martonos könyve*. Szabadka, 2009.
- Szakály Sándor: *A Délvidék visszafoglalása és a magyar katonai vezetés*. In: Glatz Ferenc (szerk.): *Magyarok és Szerbek 1918-2012*. Együttélés múltfeltárás, megbékélés. Budapest, 2013. 135–143.
- Szigethy György: *Szemtanúja voltam Tito délvidéki vérengzésének*. Cleveland, 1956.
- Szinai Miklós – Szücs László (szerk.): *Horthy Miklós titkos iratai*. Budapest, 1965.
- Szloboda János: *Zentán történt '44-ben*. Pomáz, 2005.
- Szloboda János: *Zentán történt '44-ben*. Újvidék, 1997.
- Tari János: *Ha minden inog, marad a hit. A római katolikus egyház papi veszteségei*. In: Csorba – Matuska – Ribár 171.
- Teleki Júlia: *Göröngyös utakon*. Óbecse, 2014.
- Teleki Júlia: *Hol vannak a sírok?* Óbecse, 2007.
- Teleki Júlia: *Keresem az apám sírját*. Tóthfalu, 1999.
- Teleki Júlia: *Visszatekintés a múltba*. Napló. Újvidék, 1996.
- Tilkovszky Lóránt: *Teleki Pál és a magyar-jugoszláv viszony*. In: Harsányi Iván – Tóth Gábor (szerk.): *Kutatási füzetek 3*. Pécs, 1996. 3–13.
- Tolstoy, Nikolay: *Ministar i pokolji. Bleiburg i Kočevski rog 1945*. Zagreb, 1991.

- Ungváry Krisztián: *A magyar honvédség a második világháborúban*. Budapest, 2005.
- Urbán János: *Parázsföld*. Novi Sad, 1988.
- Vajdasági Magyar Helytörténeti Társaság Évkönyv. 1. Bajmok, 2010.
- Vajdasági Magyar Helytörténeti Társaság Évkönyv. 2. Bajmok, 2011.
- Vígh Károly: *Bajcsy-Zsilinszky Endre*. Budapest, 1992.
- Vladimir Žerjavić: „*Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*”, Zagreb 1992.
- Völkl, Ekkehard: *Der Westbanat 1941–1944. Die deutsche, die ungarische und andere Volksgruppen*. München, 1991.
- Vukov, Nestor G.: *Žrtva fašizma sa teritorije opštine Kanjiža 1941–1945*. Kézirat a zentai Történelmi Levéltárban, 1975
- Zdravko Dizdar – Vladimir Geiger – Milan Poić – Mate Rupić (szerk.): *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944–1946*. Dokumenti. Knjiga 1–2. Slavonski Brod, 2005–2006.
- Zečević, Miodrag – Popović, Jovan P. (szerk.): *Dokumenti iz istorije Jugoslavije*. Beograd, 1996.
- Zečević, Miodrag Đ. – Popović, Jovan P. (szerk.): *Dokumenti iz istorije Jugoslavije. Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača iz Drugog svetskog rata. I–V*. Beograd, 2000.
- Živković, Dragoljub: *Rad na projektu stradanje stanovnika AP Vojvodine 1941–1948*. In: *Na putu ka istini*. Novi Sad, 2009. Elektronski optički disk. 1.

Honlapok

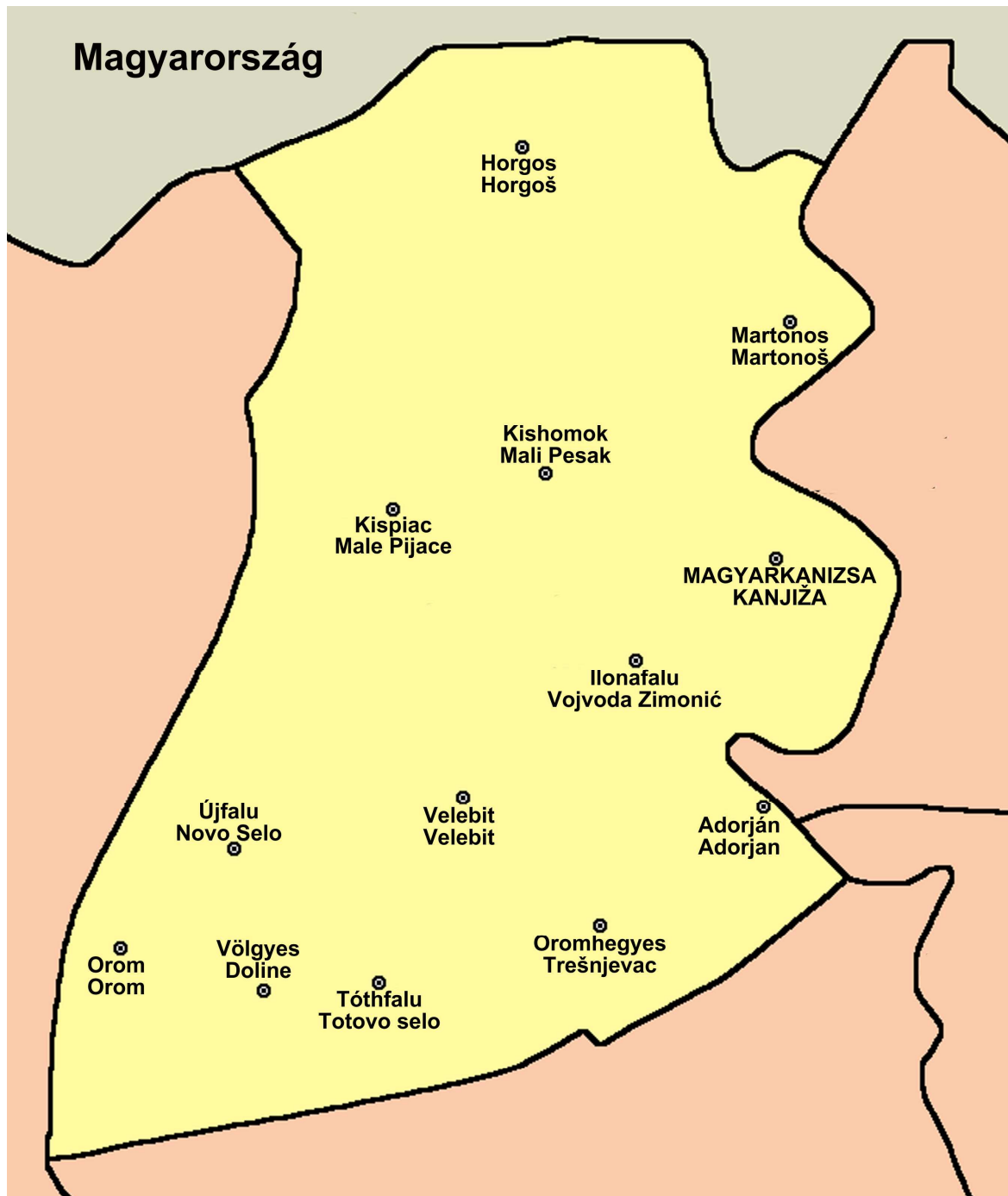
Az áldozatok számítógépes adatbázisa – Szlovénia, www.sistory.si

Délvidék Kutató Központ Alapítvány, www.tomegsirok.hu

Délvidék Kutató Központ Alapítvány, www.delvidekkutato.hu

Magyar-Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság magyar Tagozata, www.magyszerbmult.hu

MELLÉKLET

1. számú melléklet
Magyarkanizsa Község térképe

Komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini

Srez Senta povereništvo Stara Kanjiza. odeljak
Redni broj spiska 131 Datum sastavljanja i zavođenja 20 aprila 1945 godine.
363

PRIJAVA

ZLOČINAC

Prezime, ime i funkcija u izvršenju zločina Bagi Antal, gostionicar.

Ime oca, i ime i devojačko prezime matere Antal,

Starost, narodnost i mesto odakle je star oko 47 godina. Madjar,

Svojtvo, služba, položaj, zanimanje krečmar.

Poslednje boravište Stara Kanjiza, Krunska ul.

ŽRTVA ZLOČINA (oštećenik)

Prezime, ime i zanimanje Radivojev Jluba, ratar

Ime oca i ime i devojačko prezime matere Nika, Pilic Evica.

Starost, mesto i srez rođenja 68 god. St. Kanjiza.

Vera, narodnost i bračno stanje Pravoslavna, Srbin.

Prebivalište Stara Kanjiza, Smederevska broj 12.

Imena osoba koje je žrtva bila dužna izdržavati i njihov rodbinski odnos s njom

GDE JE ZLOČIN IZVRŠEN

Srez, opština i mesto Stara Kanjiza, Senta.

ZLOČIN

Vrsta zločina ucetstvjanje u tuci i ubistvu.

Vreme i mesto izvršenja 13. aprila 1941 godine Stara Kanjiza.

Način i sredstva izvršenja Aprila meseca 1941 godine, kada je usla Madjarska vojska u St. Kanjizi, tom prilikom je moj sin bio lišen slobode, gde je bio prilikom zlostavljanja i tuce mog sina prisutan i samo njegovom inicijativom t.j. po njegovom traženju bio je muče, prebijan i na kraju u sam zatvoru ubijen. Isto tako i ja sam po traženju imenovanog bio zlostavljen i mučen, od strane madjarske vojske i mesnih nemzetera.

Dokazi svjedok Krstac Branko, Borisavjlevičada.

ŠTETA (materijalna)

U čemu se sastoji šteta

Vrednost štete u predratnim dinarima

NAPOMENE

sa imenovanim je učestvovao i Vitez Marton, Kr. Djordja i Besedes
Jozef, sada činovnik u poreskom odseku M.N.O.O. sa stanom Voj. Putnika, koji je
dosao kao Nemzeter sa puskom.

Prijavitelj, davalac podataka

Božidar Pažulkojević

Poverenik i pomoćnik

Jaentz Hak.
Munulović

2. számú melléklet
Bagi Antal elleni feljelentés

KOMISIJA ZA UTVRDJIVANJE ZLOčina OKUPATORA I NJIHOVIH POMAGACA U VOJVODINI
- MESNO POVERENISTVO U MARTONOSU -

13
Broj: 13/945.

10.II. 1945. god.
Martonos.

Predmet: Traženje uputstva za rad.

SRESKOM STATISTIČKOM VEŠTU

S E N T A

Izvestavamo Vas da rad privodimo kraju, te želimo da i naknadne prijave dostavimo, međutim, za one "li" nemoguće nam je prikupiti sve prijave. Protiv nekolicine ovih imamo, ali ne protiv svih, postoje ljudi koji su dali u određeno vreme prijave OZNI, ne dolaze nam, a mi nemamo kako ih sve doći protiv njih prijave. Sve njihove prijave se nalaze kod OZNe. Ukoliko su potrebne ipak i njihove prijave, molimo Vas da se obratite OZNI ili da nam date neka uputstva.

Molimo Vas za hitno obavestenje, kako bi na vreme mogli završiti naš rad.

SMRT PASIZMU - SLOBODA NARODU!

Sekretar mesnog poverenistva:

Zybara

KOMISIJA ZA UTVRDJIVANJE ZLOčina OKUPATORA I NJIHOVIH POMAGACA U VOJVODINI
-SRESKO STATISTIČKO VEĆE SENTA-

~~Broj~~ broj: 52/945.
13.II. 1945 god.
Senta

Imaj u vidu da je rad ove Komisije i njenih organa vezan za rok, stoga radi udarni cki!

Predmet: Uputstva za rad.

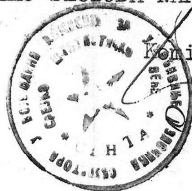
Na broj: 13/945.

MESNOM POVERENISTVU KOMISIJE ZA UTVRDJIVANJE ZLOčina OKUPATORA I NJIHOVIH POMAGACA U VOJVODINI

MARTONOS

Izvestavate se, a u vezi traženja aktom br. 13/1945. da su lica pod "L" proglašena kao ratni krivci na, ukoliko niste u mogućnosti da za ove podnesete naknadne prijave, ove propustiti jer je proglašenjem istih za ratne krivce, njihova stvar okončana.

S MRT FASIZMU-SLOBODA NARODU!

Statistigar sreskog veća
Komisije za utvrđivanje zločina ok

[Handwritten signature]

Z A P I S N I K

Radjen u kancelariji M.N.O. u Martonos dana 27 VIII 1945 god. Na redovan poziv predstaje drugarica Sup. Soros Sandora stara 32 god. Rim. Kat. Madjarica udata mati jednog deteta sadski nekaznjavana sa stanom u Martonosu I krug 554. daje u zapisnik sljedeću izjavu:

Moj muz Soros Sandor bio je opštinski policajac i 7 oktobra 1944 god. otisao je sa zandamerijom odakle se vratio 24 oktobra 1944 god. Sutradan sam ja kao njegova supruga dosla u opstinu da prijavim da se je vratio. Tam prilikom izašla su dva strazara i uhapsila mi muza. Razlog zasto mi je muz bio uhapsen mi je nepoznat. Za svo vreme dok mi se muz nalazi ovde u zatvoru ja sam mu donosila hranu. Jednom prilikom sam ~~na~~ mogla svojim nekoliko reci da goverim ali u prisustvu strazara. Tom prilikom sam videla da je sav isprebijan i da je od batina izranjavan. Na levoj ruci sam mju videla ovecu ranu koju jedan od zatvorenih tom prilikom bas previjao! Dana 21 novembra 1944 god. Kada sam mu kao obicno donela dorucak strazar mi je rekao da su odneseni u Becej na saslanje. Zelja mi je saznati dali mi moj muz Soros Sandor zivi ili ne. o ovoj stvari nemam vise sta izjaviti. Prednje mi je procitano i na maternjem jeziku protumaceno!

DKG

Saslusao:

Kinn...

Saslusana:

Zapisnicar:

Magyar...

Soros Sandor

MNO MARTONOS
Pov Br. 289 / 1945 B.
19 oktobra 1945 god.
Martonos.

Predmet: Podaci o likvidiranim licima po oslobodjenju.

KOMISIJI ZA UTVRĐIVANJE ZLOčina OKUPATORA I NEBOVINI POMAGACA U VOJVODINI
-VEĆU STATISTIČARA BREZA SENCANSKOG-

S E N T A

U odgovoru na vaše traženje Pov Br. 240/945 od 16 oktobra t.g.
dostavljamo vam traženi izveštaj u sledećem:
Spisak likvidiranih lica po oslobodjenju:

- 1.-Werner Mihalj, svestenik, ✓
- 2.-Varkulja Pal, policajac, ✓
- 3.-Jano Antal, policajac, ✓
- 4.-Seres Sandor, policajac, ✓
- 5.-Gruik Janos, narednik policije, ✓
- 6.-Mađj Gabor, blagajnik i komandant nemzetera, ✓
- 7.-Horvat Miklos, nemzeter, ✓
- 8.-Toza Karolj, odbornik, ✓
- 9.-Terak Urban, odbornik, ✓
- 10.-Terak Janos, spijun, ✓
- 11.-Fero Lajos, spijun, ✓
- 12.-Sarapka Peter, nemzeter, ✓
- 13.-Kone Istvan, detektiv, ✓
- 14.-Keri Janos, policajac, ✓
- 15.-Lendvai Antal, nemzeter, ✓
- 16.-Pispek Janos, nemzeter, ✓
- 17.-Safrañj Kalman, policajac, ✓
- 18.-Horvat Gerge, policajac, ✓
- 19.-Fejes Ferenc, policajac, ✓
- 20.-Baranj Ferenc, nemzeter, ✓
- 21.-Takac Laslo, spijun, ✓
- 22.-Ozver Peter, nemzeter, ✓
- 23.-Seres Janos, predsednik opštine, ✓
- 24.-Holo Ferenc, nemzeter, ✓

SMRT FASIZMU - SLOBODA NARODU !

zoltan
Brancko Palkau

Predsednik,
Safrony Mihaly

Beba Cvetkovic
1945
22-X-1945

Dr. S. /

Anketna komisija pri Komisiji za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača u Vojvodini

ОСМ. КОМИСИЈА ЗА УТВРЂИВАЊЕ ЗЛОЧА.
ОКУП. И ЊИХ П. У ВОЈВОДИНИ
ИВ. БР. 688

Ekspozitura: SUBOTICA

Broj: ...../1945 godine.

АНКЕТНА КОМИСИЈА

КОМИСИЈА ЗА УТВРЂИВАЊЕ ЗЛОЧА
ОКУП. И ЊИХ П. У ВОЈВОДИНИ

НОВИ САД

Број 1906

24.V - 1945. год.

ZAPISNIK

Koji je sačinjen u prostorijama ekspoziture Anketne komisije u Staroj Kanjizi na dan 13. aprila 1945 godine u 3 časova pre podne—posle podne a o saslušanju oštećenika—svedoka.

Predmet:

Saslušanje obavio:

Masovni zločin Zlostavljanje.

Dr. Dobrivoj Savic
islednik

Уласар

Ljubica Mandebaba
zapisničar

Pristupa se saslušanju oštećenika—svedoka pošto je prethodno opomenut da iskaže samo pravu istinu o onome o čemu bude bio pitan i da ništa ne prećuti, jer će u protivnom odgovarati zbog lažnog svedočenja i sabotiranja rada ove ekspoziture.

Generalije svedoka:

Dr. Kovac Kalman star 34.god. rimokatoličke vere, Mađjar, po zanimanju sudski belesnik, sada podpredsednik N.O.O.-a u Staroj Kanjizi sa stanom u ulici Milorada Draskovića br.12. i izjavljuje:

Iz Nemačkog zarobljenitva kao bivši Jugoslovenski oficir vratio sam se 31. maja 1941.god. Gim sam imao prilike odmah sam se inezesovao kod ovdasnjih mojih poznanika za stanje koje vlada u gradu. Receno mi je da je u mesecu aprilu i maju u ovom gradu izvršen strahovit pokolj i zlostavljanje kolonističkog zivlja ovoga grada. Saopšteno mi je dalje i to da su glavni zlostavljači bili: BATA LAJOS priv. činovnik, zapovednik namzetera, KONC JOZEF zidarski pomoćnik, ključar, SABADOS IMRE stolarski pomoćnik, koji se čak i sam hvalisao da je izvršio masu ubistava pored reke Tise, svi ovi se sada nalaze u bekstvu. Pored njih je učestvovao u ovim nedelima i gostionicar APRO ISTVAN starokanjiski stanovnik, koga je pravedna kazna narodnoga suda dostigla. Nadalje u ubistvima učestvovao je i CEPE ANTAL iz Usunovicova bivši urucitelj koji je ubio Polovina Djuru i Giganovic Jovu, isto tako učestvovali su ubistvima i zlostavljanjima još dvojica iz Nadrljana i to MUHI FERENC i TERTELJI JOZEF koji su bili namzeteri, kao i CANADI IMRE koji je ubio Sefer Gesu, potom ga opljačkao.

U ovo vreme kada se to odigravalo članovi odbora dvanaesterice i glavni inspiratori svih nedela kao i interniranja slovenskog zivlja bili su: SOMMER KAROLJ, rim. kat. zupnik, OLAJOS PETER, trg. manufakture, MEDJESI ISTVAN, zidar, Dr. NADJ PETER, advokat, kao najglavniji te nadalje DR; BATA PETER advokat kasniji javni belesnik u Palanci, BARNA ANTAL, trgovac koji sada navodno zivi u Kiskunhalasu, MIHALJKOVIC KALMAN, trgovac, NADJ JOZEF, elektromehanicar koji je u kasnije vreme bio desna ruka mesne policije, zatim GRIM FRANJA, elektricar, KROCEK VILMOS, gostionicar, LOSONG JANOS, trgovac /umro 1943.god./, i dvanaestog pak ime neznam. Ovaj odbor je kasnije sveden na odbor sedmorice. U to vreme gradonačelnik je bio Dr. LEHEL PAL st. star 58.god. iz Segedina. Komandant mesta je pak bio potpukovnik KULAI OSKAR star oko 55.god. iz Mađjarske. Njegov zamenik neki major RAC čije kršteno ime nisam saznao.

Glavni potstrekaci mađjarskog zivlja protivu kolonista kao i potstrekaci vojske bili su: FEHER DJERD, berber, BALI KAROLJ posednik, SECEI URBAN, posednik kasniji vitez i BEREC ISTVAN trgovac, sve ovdasnji stanovnici. Po priznanju ovdasnjeg zivlja kod demoliranja spomenika Kralja Petra I. vidno su se istakli: BACI FERENC star 32.god. BATA PIRCI stara 24.god. kći Dr. Bata Petera, NAJMAN FERENC, PALOTAS MIHALJ mlinarski pomoćnik i

PALOTAS DJULA student veterine, svi ovdasnji stanovnici, koji su ujedno ucestvovali i u slotavljanju kolonista i u poruzi istih. Prilikom demoliranja spomenika naredjeno je od strane napred imenovanih da Cubrilo Petar izlize spomenik koji je bio sagadjen ljudskim izmetom.

Od strane policijskih vlasti u masovnom slotavljanju istakli su se jos i ovi detektiv: BAKOS EMIL, BAKO KAROLJ, RAJNER ANTAL i jos drugi cijih se imena nesećam.

Kao karakteristicno za fasisticke upravljace navodim jedan konkretan slucaj za DR, DREGELJ LASLOA vojnog referenta koji je navodno ucestvovao u prisilnom mobilisanju srpskih mladica i drugih slovena u vidu "dobrovoljaca za Nemačku radnu sluzbu". Drugi slucaj je: Dr. NADJ DEZEA poljoprivrednog referenta, koji je bio rukovodac svih prinudno napustenih imanja na Velebitu, pa je za nagradu dobio na eksploatiranje 20 jutara agrarne zemlje, obojica su rodom iz Madjarske i sada zive negde na nepoznatom mestu. Ispravijam DREGELJ navodno nalazi se sada u Kiskunhalasu, a Dr. NADJ DEZE nalazi se u Segedinu.

Kao potstrekne kod policijskih vlasti i njihov glavni desaptac bio je RAFAI KALMAN mladji student koji sada navodno boravi u Sopronu.

Posto je svedoku zapisnik precitan isjavljuje, da je isti potpuno veran njegovom usmenom kazivanju i da je na isti svagda voljan polozi i zakletvu.

D. K. G.

[Handwritten signature]
iskrednik.

[Handwritten signature]
svedok.

[Handwritten signature]
zapisnicar.

ОБЕРАВА

ПРЕТСЕДНИК
Покрај. Комисије
за Војводину
(Петар М. Јаневић)

[Handwritten signature]

Mesni Narodno Oslobodilacki Odbor
krivicna podsekcija,
Stara Kanjiza. 78.
Broj: 117/1945/.

Z a p i s n i k

sastavljen dana 26 maja . . . . . 1945. god. kod M.F.O.O.--
u Staroj Kanjizi u stvari nestalog Tot Istvana . . . . .
Fristupa na opsti poziv supr. Tot Istvana rodj. Tandari . . .
Terezija domacića iz St. Kanjize, Nadrljan, stara 29 god., udata, mati
1 deteta, po narodnosti madjarica, drzavljanica D.F. Jugoslavije, iska-
zuje:

1. Prezime i ime nestaloga: Tot Istvan . . . . .
2. Zanimanje: . . . zemljoradnik
3. Poslednje mesto stanovanja: St. Kanjiza, Nadrljan . . . . .
4. Dan, mesec i god. rođenja: sept. 1911 god. . . . .
5. Mesto rođenja: . . . St. Kanjiza . . . . .
6. Porodično stanje: . . . oženjen . . . . .
7. Ime zene: . . . Tandari Terezija . . . . .
8. Broj dece: . . . 1 . . . . .
9. Ime roditelja: Tot Istvan i Soti Sabina . . . . .
10. Narodnost: . . . madjar . . . . .
11. Drzavljanstvo: D.F. Jugoslavije . . . . .
12. Imovno stanje: . . . bez imetka . . . . .
13. U kom srodstvu je sa prijavljivacem: supruga . . . . .
14. Oholnosti pod kojima je nestao: Datuma se tacno ne secam, mislim
aredinom oktobra 1944 god. moj ~~muž~~ je ~~Tot Istvan~~ Kanjizu, da opravlja
svoje cizme kod Varga Ferenc papucara iz St. Kanjize, ali sa ovoga pu-
ta nije se vratio. Kasnije sam ja licno bila kod tog Varga, koji mi
je odgovorio, da kod njega u opste nije bio moj muz. Od ovog vremena
vise nije se javio.

Tot Istvani

P.p.
D.k.g.

Saglasao:

[Signature]
sef kriv. podsekcije.

В.В. VII

ДРЖАВНА КОМИСИЈА — Тек. број

КОМИСИЈА ЗА ВОЈВОДИНУ — Тек. број 528

ОДЛУКА ПОДАЦИ

О злочинима окупатора и њихових помагача

ЗЛОЧИНАЦ

Презиме, име и функција у извршењу злочина

VIRAG ISTVAN

Име оца и име и девојачко презиме матере

Старост, народност и место одакле је

Мађар из Ногоша

Својство, служба, положај, занимање

општински одборник

Последње боравиште

Ногош /Presudjen/

ЖРТВА ЗЛОЧИНА (оштећеник)

Презиме, име и занимање

Videti spisakove žrtava-oštećenika priložene elaboratu Ank.kom.za В.В.О масовном злочину "Deportacija"

Име оца и име и девојачко презиме матере

Старост, место и срез рођења

Вера, народност и брачно стање

Пребивалиште

Имена особа које је жртва била дужна издржавати и њихов родбински однос с њом

ГДЕ ЈЕ ЗЛОЧИН ИЗВРШЕН

Срез, општина и место

ЗЛОЧИН

Врста злочина

МАСОВНИ ЗЛОЧИН "DEPORTACIJA"

Време и место извршења

1/ Deportacije građanskih 2/ ubistvo-sistemski teror 3/ mučenje građanskih lica 4/ silovanje 5/ pljačka.

Начин и средства извршења

Pojedinosti o masovnom zločinu "Deportacija" videti u odluci Pokrajinske komisije Vojvodine P.br.1/II.

Gornji zločinac Virag Istvan aprila i maja 1941.g. bio opštinski odbornik u Nogošu i kao takav sudelovao sa okupatorom u donošenju odluke o masovnom deportovanju Srba kolonista sa kolonije Mala Djal

Докази Elaborat Ank.kom.za B.K.O masovnom zločinu "Deportacija"
/Inv.br.11507/

- 1./ Zapisnik A.K./Inv.br.12713/ Svjedočenje: Božin Svetozara, ratar a iz Horgoša.
- 2./ Zapisnik A.K./Inv.br.12714/ Svjedočenje: Vlačić Andrija, ratar a iz Horgoša.

ШТЕТА (материјална)
У чему се састоји штета

Никако не видети исказ штете приложен elaboratu
A.K.O masovnom zločinu "Deportacija"

Вредност штете у предатним
динарима

НАПОМЕНЕ

Odluka donesena J.T.okrug Subotica

/ p r e s u d j e n /

Referent

Dr. Prudeš

Novi Sad, 17. XII. 1945. g.

Smart, Bajtumu-Sloboda Narodu!

Секретар
Комисије за Војводину.

Претседник
Комисије за Војводину.

/Ilić/

Mijačević

9. számú melléklet
Virág István horgosi plébános háborús bűnösségéről szóló határozat

Opun. Ozn-e.-St. Kanjiza.
30. maja 1945. g. St. Kanjiza.

Z a p i s n i k

pravljen u sobi poverenika Ozn-e.

Na poziv je Rekecki Laslo, star, 46. g. ozenjen, po zanimanju krcmar, Sabo Jene, star, 34. g. ozenjen, po zanimanju koraj i Pulai Janos, star 45. g. ozenjen, po zanimanju zemljoradnik. Imenovani ljudi su bili zatvoreni u ovom podrumu: Rekecki Laslo 25. dana, Pulai Janos 26. dana i Sabo Jene 25. dana.

Imenovani svedoci jednoglasno izjavljuju sledece u vezi sa Preradovic Milutinom i njegovom porodicom i to o njegovom radu sto je ucinio u ovdasnjem zatvoru, dok su gornji svedoci bili zatvoreni:

Dok smo bili zatvoreni primetili smo i mozemo reci da Milutin Preradovic zajedno sa svojom kcerkom i mladim sinom ucetsvovao je u mucenju ljudi i Milutin je bio uvek glavna i vodeca licnost prilikom tucnje. Deca Preradovic Milutina ceo dan su dolazili i to kcerka Persida i sin njegov oko 12. g. u podrum i tako da na kraju strazari vec su isterali po neki put, kazajuci sta radu ova deca ovde. Tako da kada su zatvorenici culi glsa kcerke, kako ~~smaje~~, vec su drhta-~~ti~~ od straha.

Pre prvog slucaja ubistava cesto je puta dosao Milutin Preradovic i zajedno sa svojom decom tukao je mnogo ljudi medju njima najvise: Berec Istvana, Muhi Ferenc, Kokai Lajosa i Losonc Istvana.

Ako se dobor secamo poubijanjanje ljudi desilo 28.-og oktobra nocu. Ovo me su prethodili sledeci dogadjaji:

~~Preradovic~~ 27. uvece doslo je u zatvor zajedno sa Preradovic Milutinom, kcerkom i detetom njegovim, u drustvu oko 25. strazara, medju njima je bio tadasnji komandir: Kadakovic Nikola, Oluski Aleksandar i Knezevic Svetoza. Te veceri ljudi bili strahovito pretucani, samo nekoliko nije bio tuceno. Ljudi su bili tuceni s gvozenim sipkama, bikarom, morali su lizati krv sa betona. U tucnju je aktivno ucetvovao i sam Preradovic aktivno zajedno sa decom. Sutra dan 28. oktobra na suprot obicaju oko 6. sati uvece sve zatvorenike su isterali ~~ugradsko~~ u dvoriste gradske kuce, gde su morali krugu setati se. U ovoj setnji nije ucetvovao Losonc Istvan, Rekecki Janos, Muhi Ferenc, Sabo Denes, jer su oni vec toliko su bili pretuceni, da nisu mogli vec hodati. Uvece oko 11. sati dosao je Preradovic sa kcerkom i detetkom unutra i drustvu 10-12. Tada je Preradovic pozvao napolje Berec Istvana, Sabo Denesa, Vitez Ferenc i Kokai Lajosa. Njih je vezao saprotom i to: Berec Istvana sa Kokai Lajosom, a Sabo Denesa sa Vitez Ferencom. Skinuli su odelo do pojasa na njegov nalog i prvo je on tuka o njih sa debelom zicom, posle je dao bikarnicu svojoj deci i zajedno su tukli njih. Kada su vec bili premlaceni, onda je rekao Preradovic: A sada ce biti shrana i bice i popa /: Sabo Denes je zupnik bio:/. Nakon toga su odveli njih, zivog, kuda to ne znamo. S njima zajedno otisli svi strazari a i sam Preradovic.

Nakon toga otprilike za jedan cas dosli su natrag svi: Preradovic, Oluski Aleksandar, deca Preradovica. Njih troje: Oluski, Preradovic i kcerka njegova izabrali su 20-22. ljudi, i njih su izneli na hodnik zatvora, odneli su ih u celiiju br. 4. i tamo su bili streljani. Za vreme pucanja ubijanj ljudi pevali su ~~nekakve pesme~~ vise pesama, medju njima po tvrdjenju Sabo Jenea i pesmu "Tako rade cetnici u sumi".

Posle su nosili leseve napolje zatvorenici na kola, medju njima je bio sam Rekecki Laslo. Nosili su leseve njih 8. na broju. Sam Rekecki je izneo sledeca lica: Bagi Antala, Cesko Istvana, Naca Jozefa i jas nekog cetvrtog koga ne poznaje.

Rekecki Laslo jos dodaje, da posle ubistva 3-4. dana dosao je Preradovic sa Cetina Milanom, bivsim policajcem i istukli su ga. Dobio je 136. batine. To je brojao Sarnjai Jozef. Tukli su mu stopalo i ledja. Isto prilikom pretukli skoro sve zatvorenike, Cetina je sibao ledja, a Preradovic stopalo. Svako lice je dobilo ~~oko~~ 70-130. batine od bikaceka. ^{to potvrđuje je i Pulai Janos.}

A Pulai Janos jos dodaje da pre ubistvom za jedan bio istucen, i tada Preradovic sa svojom sepavom nogom udarao u stomak tri puta, akada je pao u nesvest sa sepavom nogom dotle je izudarao, dok nije osvestio. Tada je primetio da su mu nekoliko rebra ljomljena. Verovatno od Preradoviceve noge.

Drugo nemaju sta reci.

Saslusanje je primio:

opun. a. m. St. Kanjiza
zapisnicar

Sabo Istvan

*J. Rekecki Laslo
Sabo Jene
Pulai Janos*

Sreski narodni sud u Senti.

Br.Vp. 929 /1945.

U stvari konfiskacije imovine ratnog zlocinca: Bagi Antala
iz St. Kanjiše uređene odlukom Sreskog ~~Sreskog~~ Nar.Odbora u Senti
pod br. 5554 /1945 ovaj sud kao nadležan za sprovođenje konfiskacije do-
neo je ovaj

Z a k l j u c a k :

Konfiskuje se imovina ratnog zlocinca: Bagi Antala
iz St. Kanjiše u korist drzave F.N.R.J. i to: $\frac{1}{2}$ dela nepokretne imovine u de-
lu u st. Kanjiškom z.k. ul. br. 6489 podstav. br. 2032/1/2
Korunica u površini od 1 jnt. 50 a. h. j. a

Broj Pz. 117 /1946

Prispelo dana 18 /1946 sa pril.

Taksirano sa .....

s time, da konfiskovana imovina prelazi u drzavnu svojinu sa aktivom i even-
tualnom pasivom. Ujedno predaje se pomenuta imovina Upravi Nar.Dobara, koja je
dosad upravljala ovom imovinom.

U pogledu nepokretnosti sud u smislu cl.24. pomenutog Zakona odredjuje
upis prava vlasništva u korist drzave, a radi sprovođenja istog umoljava se
zemljišnoknjižno odelenje ovog suda.

Ostali deo imovine u smislu tac. 2i3 st.1.cl.6. Zakona o konfiskaciji
izuzima se od konfiskacije.

R a z l o z i :

~~Sreski~~-Sreski Nar.Odbor, Odeljak za unutrašnje poslove u Senti svojom
aktom br. 5554 /1945 dostavio je ovom sudu predlog zajedno sa popisom imo-
vine imenovanog ratnog zlocinca - narodnog neprijatelja, koji je u toku rata
nestao-pobegao, a čija imovina dosada nije bila konfiskovana, radi formulisanja
odluke o konfiskaciji u smislu cl.28. Zakona o konfiskaciji imovine i izvršenju
konfiskacije.

Na osnovu gore izlozenih sreski nar.sud u Senti formulisao je svoju
odluku o konfiskaciji, kao u dispozitivu, vodeći pri tome racuna o konkretnim
okolnostima, uzimajući u obzir neke ~~prilike~~ privredne i ostale prilike ostali
deo imovine ostavio je u smislu cl.6. Zakona o konfiskaciji uznoj porodici.

Senta, 2 jan. 1946 god.

Sart fasizmu - Sloboda narodu!

Lorin N.
sudija.

Vo! zaključek:

1. supr. Bagi Antala, St. Kanjiša
  2. Sreski ~~Sreski~~ N.O., Senta.
  3. Uprava Nar.Dobara pri O.N.O., Subotica.
  - 4-5. Javni tuzioc, Subotica.
  6. sudska tabla.
  7. ~~St. N. Odbor, Senta~~
- Se. do pravomocnosti,
zatim jedan pris. zknj. odelenju.
- exp. 3. 1946*

Exp: 25. I - 116
Uly

ОКРУЖНИ СУД У СУБОТИЦИ
Посл.бр. Рех. 10/08
Суботица, 22. маја 2008. године

Окружни суд у Суботици у већу састављеном од судије Новака Терзије као председника већа, те судија Фелди Жужане и Наде Кнежевић Антић као чланова већа у ванпарничном предмету подносиоца захтева Форо Лајоша из Кањиже, ради рехабилитације ФОРО ЛАЈОША старијег са последњим пребивалиштем у Мартоношу, након одржане расправе у присуству предлагача дана 22. маја 2008. године, на основу чл. 4 ст. 3 Закона о рехабилитацији, донео је следеће

РЕШЕЊЕ

УСВАЈА СЕ захтев Форо Лајоша из Кањижњ од 05. марта 2008. године, па се УТВРЂУЈЕ да је сада пок. ФОРО ЛАЈОШ старији од оца Лајоша, и мајке Ержебет рођен 1907. године у Мартоношу, био жртва прогона и насиља из политичких и идеолошких разлога.

Образложење

Дана 05.03.2006. године Форо Лајош млађи, као законски наследник пок. Форо Лајоша, поднео је, захтев за рехабилитацију свог деде, сада покојног Форо Лајоша у коме је навео да је исти у ноћи између 21. и 22. новембра 1944. године, са још 23 мештана Мартоноша, стрељан као народни непријатељ, иако током окупације није сарађивао, помагао и колаборирао са окупатором.

На главној расправи одржаној дана 22.05.2008. године, предлагач је изјавио да је његов деда након одвођења затворен у подрум Градске куће у Мартоношу, где је истучен, а потом стрељан са још 24 мештанина на обали реке Тисе, где су и закопани у једном од бункера. Према сазнањима предлагача, неки од виновника овог догађаја су касније суђени, али пресуду о томе у архивима није успео да пронађе. Сматра да су лични мотиви и конкурентска завист одлучили судбину његовог деде, а не било какви злочини или сарадња са окупатором.

Суд је спровео доказни поступак саслушањем предлагача, читањем извода из МКУ за Форо Лајоша, извода из МКР за Форо Лајоша млађег,, решења о наслеђивању иза оца предлагача, решења среског суда у Кањижи бр. Р. 90/07, извештаја Историјског архива у Сенти са записником под бр. Р. 132/60, фотокопија дела књиге др. Александра Касаха „Мађари у Војводини 1944-1946.“, фотокопије извештаја Команде народне страже у Мартоношу команданту НОВ за срез Сенту, извода из МКУ на мађарском језику за оца од предлагача, а сина од лица за које се тражи рехабилитација, те на основу тако спроведеног доказног поступка утврдио следеће чињенично стање:

Форо Лајош је у јесен 1944. године са породицом живео у Мартоношу, где је и рођен и био власник месарске радње. У ноћи између 21. и 22. новембра 1944. године, са још 24 становника Мартоноша је стрељан на обали Тисе, након што је претходно ухапшен и затворен у подруму Градске куће у истим месту.

Овакво чињенично стање суд је утврдио увидом у наведену писмену документацију, чију веродостојност и истинитост нико током поступка није оспорио, нити довео у сумњу, па ју је суд у целини прихватио, као и на основу исказа предлагача и сведока, који су дати на логичан, уверљив и за овај суд прихватљив начин.

Дакле, током доказног поступка утврђено је да је Форо Лајош био жртва прогона и насиља из политичких и идеолошких разлога. Овакав закључак се неминовно намеће ако се сагледају све околности његовог привођења и стрељања, који тада, као ни за време рата и окупације није био припадник непријатељских или квинслиншких војних формација. Такође, у државним архивима не постоји никаква одлука (судска или административна) о проглашењу Форо Лајоша ратним злочинцем и народним непријатељом, нити о казни која му је због тога изречена. Свакако да одлука по тако тешким оптужбама не може бити донета за само један дан и без икаквог писаног трага, а судећи по извештају са стр. 13 списка, никакав поступак којим би се утврдила евентуална одговорност Лајоша и других лица, није ни вођен, већ су напросто ликвидирани по кратком поступку, без суда и права на одбрану, под непровереним и произвољним оптужбама. Обзиром на то, извесно је да је Форо Лајош лишен живота и сахрањен, без суђења, из идеолошко – политичких разлога.

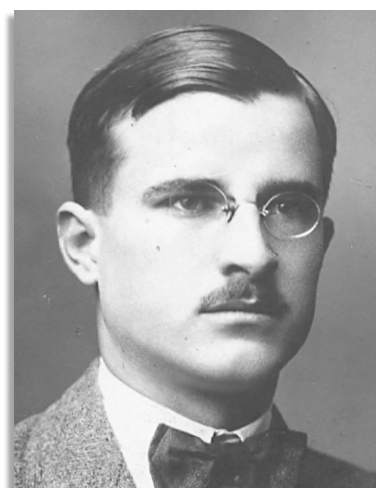
Из изведених доказа је утврђено да није донета никаква административна или судска одлука о његовом кажњавању. Лишење живота због идеолошких или политичких ставова и идеолошке или политичке припадности је недопустиво, представља злочин и повреду основних људских права и слобода

Захтев за рехабилитацију сада пок. Форо Лајоша је основан.

Áldozatok

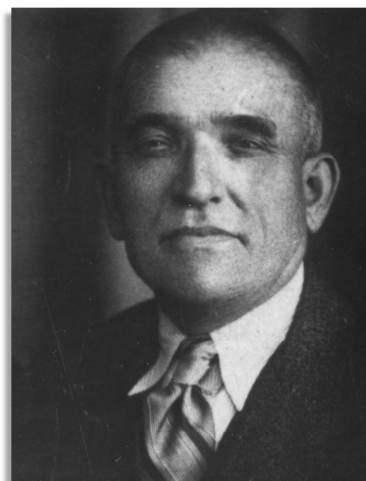
Bagi Antal

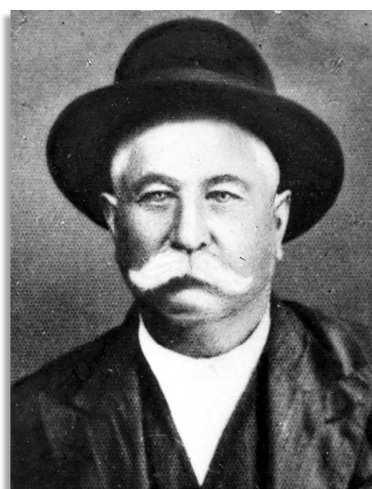
Bakota Antal

Holló Ferenc

Medgyesi István

Vitéz Ferenc

Werner Mihály